ఓం పరమాత్మనే నమః

కథాశేషులు శ్రీకొవ్వూరి చంద్రారెడ్డి

„ శ్రీకొమర్రాజు లక్ష్మణరావు, యం. ఏ.

„ శ్రీవైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్యులు

„ శ్రీదివాన్‌బహదర్ నెమలి పట్టాభిరామరావు, B. A.

„ ధర్మనిర్ణేత (హైకోర్టుజడ్జీ) శ్రీ టి. వి. శేషగిరిఅయ్యర

గార్లు దేశభాషల్లో విజ్ఞానవర్ధకంవిషయమై వహించినఅభిరతిని ఆరాధించడానికిగుర్తుగా ఈకృతిని వారికిసమర్పిస్తున్నాను.

ద్వితీయభూమికలోని సఙ్కేతాక్షరవివరణం

अ = अर्थशास्त्रम्
अष्टा = अष्टाध्यायी
अ = अहोबलपण्डितीयम्
ఆ = ఆదిపర్వం
ఆం = ఆంధ్రకవులచరిత్ర
ఆం. చ = ఆంధ్రులచరిత్ర
ఆ. ము = ఆనందముద్రాలయమను చరిత్ర
उत्तर = उत्तररामचरितम्
ऋ = ऋग्वेदः
ऋ. भा = ऋग्वेदभाष्यम्
ऐ. ब्रा = ऐतरेयब्राह्मणम्
క. జీ = కవిజీవితములు
का = काव्यप्रकाशः
का. पू = कादम्बरीपूर्वभागः
का. प्र. व्या = काव्यप्रकाशव्याख्या
కా. ఖ = కాశీఖండం
కృ. వి = కృష్ణరాయవిజయం
का. वि = कामकलाविलासः
కా. చూ = కావ్యాలంకార చూడామణి
कु. त = कुलार्णवतन्त्रम्
క్రీ. రా = క్రీడాభిరామం
क. रा = कलियुगराजवृत्तान्तः
का = कादम्बरी
कथा = कथासरित्सागरः
गी = गीता
च. व्या = चम्पूरामायणव्याख्या
ज. व्या = जयमङ्गलव्याख्या
J. A. O. S = Journal of the American Oriental Society.

त = तन्त्रवार्तिकम्
తి. భా. వి = తిక్కనభారతంలో విరాట పర్వం
तै = तैत्तिरीयब्राह्मणम्
ध्व = ध्वन्यालोकः
ద్రావి = ద్రావిడభాషలు
दश = दशरूपकम्
नै = नैषधीयचरितम्
ని = నిరంకుశోపాఖ్యానం
नागा = नागानन्दम्
प्र. च = प्रबोधचन्द्रोदयम्
प्र. य = प्रतापरुद्रयशोभूषणम्
प्र. बो. च. व्या = प्रबोधचन्द्रोदयव्याख्या
प्र. सा = प्रपञ्चसारतन्त्रम्
పా. జా = పారిజాతాపహరణం
पञ्च = पञ्चदशी
బా. సు. ప్ర = బాలవ్యాకరణ సుప్తార్థ ప్రకాశిక
भ = भट्टभास्करभाष्यम्
भ. त्रि = भर्तृहरित्रिशती
भा. प्र = भावप्रकाशः
माल = मालविकाग्निमित्रम्
मधु. वि = मधुराविजयम्
మ. చ = మనుచరిత్ర
म. व = महाभारते वनपर्व
म. उ = महाभारते उद्योगपर्व
म = मनुस्मृतिः
महा = महाभाष्यम्
मेघ = मेघदूतम्
म. स = महाभारते सभापर्व

म. वि = महाभारते विष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्
मू = मूकपञ्चशती
मालती = मालतीमाधवम्
रत्ना = रत्नावळी
रा. कि = रामायणे किष्किन्धाकाण्डम्
रघु = रघुवंशम्
रा. बा = रामायणे बालकाण्डम्
रा. यु = रामायणे युद्धकाण्डम्
ल. स = ललितासहस्रनामस्तोत्रम्
వ. చ = వసుచరిత్ర
वा. का = वात्स्यायनकामसूत्रम्
హం. వి = హంసవింశతి
वै. सि. म = वैयाकरणसिद्धान्तमञ्जूषा
विक्र = विक्रमाङ्कदेवचरितम्
शु = शुक्रनीतिः
शु. य = शुक्लयजुर्वेदः
श. ब्रा = शतपथब्राह्मणम्
श्री. भा = श्रीभागवतम्
श्री. गु = श्रीगुणरत्नकोशः
श्री. भा. न = श्रीभागवते नवमस्कन्धः
సభా = సభాపర్వం
సం. లో = సంస్కృతలోకోక్తులు
सा = साहित्यदर्पणम्
सौ = सौन्दर्यलहरी
हर्ष. च } = हर्षचरितम्
ह. }

బాలచంద్రయుద్ధమునందలి పాత్రలు

అనుగురాజు:—చేదిదేశంనుండి పల్నాటికివచ్చిన రాజు.

అన్నమ్మ:—బాలచంద్రుడి బొంగరాలాటచూడబోయిన వైశ్యభామిని.

అలరాజు:—కొమ్మరాజు కుమారుడు.

ఐతాంబ.—బ్రహ్మనాయుడి భార్య, బాలచంద్రుడి తల్లి.

కన్నమదాసు:—బ్రహ్మనాయుడివరమున పెమ్మసానికి పుట్టినవాడు.

కొమ్మరాజు —మలిదేవరాజు మరది.

గండుకన్నమనీడు:—బాలచంద్రుడి మామ.

తెప్పలినాయుడు:—మలిదేవరాజుయోధులలో ఒకడు.

నలగామరాజు:—అనుగురాజుకు మైలమాదేవియందు పుట్టినవాడు.

నరసింగరాజు:—నలగామరాజు సోదరుడు.

నాయకురాలు:—నలగామరాజు మంత్రిణి.

పినమలిదేవరాజు:—మలిదేవరాజు సోదరుడు.

పెమ్మసాని:—తెప్పలినాయుడి భార్య.

బాలమలిదేవుడు:—మలిదేవరాజు సోదరుడు.

బాదన్న:—బ్రహ్మనాయుడి అన్న.

బాలచంద్రుడు:—బ్రహ్మనాయుడి కుమారుడు.

బ్రహ్మనాయుడు:—మలిదేవరాజు మంత్రి.

మలిదేవరాజు:—అనుగురాజుకు వీరవిజ్జలదేవియందు జనించినకుమారుడు.

మాంచాల:—బాలచంద్రుడి భార్య.

మాడచి—మలిదేవరాజుయొక్క రాణివాసం కాపాడే యువతి.

రేఖాంబ.—మాంచాలతల్లి ; బాలచంద్రుడి అత్త.

వెంకు:—నలగామరాజు సైనికులలో ఒకడు

శీలాంబ:—బ్రహ్మనాయుడి తల్లి ; దొడ్డనాయుడి భార్య.

శ్యామాంగి:—బాలచంద్రుడి వేశ్య.

ఆనపోతు వెలమలబోత్కడు చాకలచందు మంగలమల్లు కమ్మరపట్టి కుమ్మరపట్టి కంసాలచందు	బాలచంద్రుడియెడల సోదరభావంకలవారు.
వెలమనాయఁడు మలిసీఁడు పినమలిసీఁడు గోపినాయుఁడు	మలిదేవరాజు సేనలోనివారు.
కొండమన్నెమరాజు కోటకేతుఁడు మాదుగుల వీరారెడ్డి చింతపల్లిరెడ్డి	నలగామరాజు ఆప్తులు.
ఆవాలనాయుఁడు కుంకరరాముఁడు చెవ్వులనాయకులు జంగిలినాయకులు వెనుమాలవారు కంపెట నారన్న	మలిదేవరాజు యోధులు.

విషయసూచిక

అధికారినిరూపణం

కాళిదాసాదుల ఉత్తమకావ్యాలు పఠించి, శాస్త్రపరిచయం, సాహిత్యవిచారణలో ఆవశ్యకప్రజ్ఞ, మహాపురుషారాధనతత్పరత్వం కలిగి ఇతిహాస జిజ్ఞాసువులైనవారు ఈకృతిశ్రవణమందు పూర్ణాధికారులు. తక్కినవారికి ఉపదేశాన్ని అనుసరించి బోధోపలబ్ధి. కేవలం వినోదంకోసం వినేవారు అధమాధికారులు.

ओ३म्

परमात्मने नमः

వీరచరిత్ర ద్వితీయభూమిక

1. धर्मस्य स्थितये त्याग मपि सर्वस्य कुर्वतः ।
महावीरस्य तेजांसि वसेयुः पुरतो मम ॥

2. పద్మ, వాణి, మహీధరాత్మజ, అని నుతింతురు విబుధులెవ్వారి
ఆజగచ్చైతన్యదాయిని చరణములకు నమస్కృతి.

3. రోహిత ప్రహ్లాదముఖ్యులు బాలవీరులు తొల్లి తా నని
బాలు డాలోకించు వీరుల వృత్తిధార గణించెదన్.

4. కామభూపాలసుత, అనపోతుభార్య,
దుర్గిలక్ష్మి, సతీధర్మమహిమములను
వ్యక్తమొనరించినట్టి పల్నాటిసీమ
పుణ్యభూముల వెలుగు వర్ధిల్లుగాక.

5. కావ్యపరీక్షా ప్రజ్ఞావంతుల దండి వర్ధనుని అభినవగుప్తుని
రాజశేఖరుని మమ్మటాద్యులను తద్వాచోఽర్థబలసిద్ధికి తలతున్.

6. మదినినిల్పి ప్రతాపరుద్రీయకర్త,
సూరి, వేముల, సింగు, నాదెండ్ల గోపు,
వేరుభట్టాత్మజుని, పురావిదుల నెంచి,
కూర్తు భూమిక వీరచారిత్రమునకు.

ఇక ఈ వీరచరిత్రను నేను మొదట 25 సంవత్సరాలక్రిందట ప్రకటించాను దీనికి. నాలుగుగ్రంథాలు నాకు లభించినవి. ఒకటి కథాశేషులైన శ్రీఅక్కిరాజు

శంకరనారాయణరావు కైలాసంనుండి తెప్పించి యిచ్చినది. రెండవది క. శే|| శ్రీ జానపాటి వెంకటకృష్ణయ్యవారివల్ల లభించినది. మూడవది క. శే|| శ్రీ పిడుగు వీరభద్రఅయ్యవారిచ్చినది. వీరు వీరమతపీఠానికి ఆచార్యులు. నాల్గవది క. శే|| చల్లగుండ్ల పిచ్చయ్యవారు వ్రాయించి పంపినది. వీట్లో బాలచంద్రయుద్ధం కైలాసంగ్రంథంలో మాత్రమే సమగ్రంగా వున్నది. తక్కినవి కథాంశాలు గ్రహించడానికి తోడ్పడ్డవి.

మార్పులు

మొదటిసారి ముద్రితమైన పల్నాటివీరచరిత్రలోవున్న అరసున్నాలు, బండిరాలు, శోషా ప్రవాహంలో లేని అనావశ్యక గజడదబసవలు మొదలైనవి, నేను చేర్చినవే. ఇవి మూలగ్రంథంలో లేవు. ఇవి లేకుంటే తెలుగుగ్రంథం కాదనుకొనే దశలో చాందసమార్గాన్ని అనుసరించి వాటిని చేర్చాను. ఈ అకార్యానికి ప్రాయశ్చిత్త రూపంగా వాటి నిప్పుడు తొలగించాను. మొదటిపీఠికలోను, వ్యాఖ్యలోను, పూర్తిచేసిన పద్యాల్లోను, అప్పటి అరసున్నాలు మొదలైనవి నావిగనుక వాటిని అట్లానే వుంచాను,

వీరకాలనిర్ణయం

నేను చేసిన వీరకాలనిర్ణయమే పిమ్మటివారు గ్రహిస్తూ వచ్చారు. ఈవిషయంలో చేయదగిన మార్పేమీలేదని అనుకొంటున్నాను. మొదటిపీఠికలో నేను ఉదాహరించిన హైహయసంబంధి సంస్కృతశాసనాలు ఇండియన్ ఆంటిక్వరి పత్రికలోనివి. మాచెర్ల కారెంపూడి శాసనాలు బెజవాడ దుర్గామల్లేశ్వరస్వామి ఆలయంలోని శాసనం నేను స్వయంగా చూచి వ్రాసుకొన్నవి. తక్కిన వన్నీ సూయల్ పట్టికనుండి, తాళపత్రపుస్తకాలయంలోని శాసనసంచయంనుండి, తీసుకొన్నాను. అక్కడక్కడ నేను తెలిపిన స్థలనిర్దేశాదులు సూయల్ పట్టికనుండి, చోళచాళుక్యరాజ్యపరిపాలనాబ్దాలు సూయల్ పట్టికనుండి ఆధునికేతిహాసగ్రంథాలనుండి స్వీకరించాను.

శ్రీనాథుడి దేశం

శ్రీనాథుడు కర్ణాటుడు. శ్రీనాథుడు కర్ణాటదేశస్థుడని నేను సకారణంగా ప్రథమపీఠికలో విశదపరచాను. అప్పటినుంటి దానికి శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావు వారు యింకా మరికొందరు ప్రతికూలత కనబరచారు కాని నేను చూపిన ప్రమాణాలను అన్యథాకరించలేదు. శ్రీ పెద్దిభట్ల వీరయ్యవారు తమ ఓరుగంటివిచారణలో దీన్ని తటస్థులుగా ప్రస్తావించారు. ఉపపత్తులతో ఈఅంశం స్పష్టపరచాను. శ్రీనాథుడు కర్ణాట దేశస్థుడని యిప్పటికీ భావిస్తున్నాను. శ్రీనాథుడితో సంబంధం వున్నా లేకున్నా కన్నడీలని ఒకబ్రాహ్మణశాఖవారు ఇప్పటికీ పల్నాటిసీమలో కరాలపాటిగ్రామంలో వున్నారు.

ఇట్లానే నన్నయకూడా అనాంధ్రుడుగా కనబడుతున్నాడు. ఆంధ్రదేశాన్ని జయించిన చాళుక్యులకు, చోళులకు బంధుత్వ మేర్పడినకాలంలో యితడు అరవదేశం నుండి వచ్చి వుండవచ్చును. ఆంధ్రదేశానికి చోళసంబంధం కలిగిన సమయాన ద్రవిడులు కొందరిక్కడికి వచ్చినట్లు కనబడుతున్నది. తంబళులు (తమిళులు) అట్లాటివారే నని అనుమేయం. అప్పయ్యదీక్షితులవారి తాంత్రికమీమాంసకు విషయమయిన వారిలో వీరు కూడా చేరివుంటా రని అనుకొంటున్నాను. యెరకలు లేవిధంగా వచ్చారో ఇప్పటికి అరవమే మాట్లాడుతున్నారు. ఆరామద్రావిడులు మొదలయినవారి సంగతి విదితమేగదా. ఇతడు శ్రీనాథుడివలె దేశంలో చిరకాలనివాసంగల వంశంలోనివాడు కాక అప్పుడప్పుడే వచ్చి చేరినవాడో అట్లా చేరిన ద్రావిడకుటుంబానికి చెందినవాడో అయివుండవచ్చును. కనుకనే తనభాష అయిన అరవంలోని మాటలను అనావశ్యకస్థలాల్లోకూడా తప్పించుకొనజాలని దశలో వుండినట్లు కనబడుతున్నది. ఇతడు వాడినశబ్దాలు కొన్ని ఆంధ్రదేశపు వ్యవహారంలో లేకపోవడమే కాకుండా తమిళదేశంలో యిప్పటికీ సాధారణజనుల్లోకూడా వాడుకలో వున్నవి.

	శబ్దం	అర్థం	నన్నయరూపం	అరవదేశపు ఇప్పటి వ్యవహారం	తెలుగుదేశపు ఇప్పటి వ్యవహారం
1	యును...	సముచ్చయార్థకం	ఆత్మ హానియుఁ గాని విలువిద్యయుం గఱచి (ఆది) వారిధియుం గలంగె (సభా)	ఎలియుం, పూనైయుం (యెలకా, పిల్లీ)	లేదు
2	ఎల...	లేక...	ఎలజవ్వనంబు (ఆది)	ఎళంగీరై (లేతకూర)	లేదు
3	తొట్టి	మొదలు కొని	హిమకరుదొట్టి యదువృదొట్టి (ఆది)	పొరందదు తొట్టు (పుట్టింది మొదలు)	లేదు
4	కఱచు	నేర్చు	విలువిద్యగఱచుచుండిరి (ఆది)	ఎనక్కర్తుడు (నాకు నేర్పు)	లేదు
5	ఆరయు	తెలియు	పారయకుండ నరసి (ఆది)	నన్నా అరింజి (బాగా తెలిసికొని)	లేదు
	అరయు	పరిశీలించు	అరసి మేలునా (ఆది)	నన్నా ఆరాయ్ (బాగాపరిశీలించు)	లేదు
6	పేర్మి	గొప్పతనం	మహీశుల పేర్మిఁ జేసి (ఆది)	భగవానుడయ పెరుమై కాట్టత్తకు (భగవంతుడి గొప్ప తనంచూపడానికి)	లేదు
7	మనము	మనస్సు	మనమునఁ జెయ్యుల మాటల (ఆది)	ఎనక్ మనం వరాదు (నాకు మనసురాదు)	లేద
8	పోలె	వలె	జలకణంబుపోలె (ఆది)	తంగంబోలె యిరికి (బంగారంవలె వున్నది)	లేద

ఇక జవంబు, కర్ణుండు, తెనుంగు, జందనగంధి, బ్రభాతము అని యిట్లా నన్నయవుపయోగించినట్టి, యిప్పటి తెలుగు వ్యవహారంలో లేనట్టి పూర్ణబిందువులు, గజడదబలు, ంబులు, ండులు, మొదలయినవి అరవభాషలలో పాలుంజోరుం (పాలూ అన్నం), మూరుంజాదం (మజ్జిగాఅన్నం), పూవుం బళ్లముం, యెరంగు, పొరందు, తెలుంగు, కరండి, సున్నాంబు, నరంబు, పాంబు, ఒడంబు, నడంది, కూాండు, వేండికొండు అని యీతీరున యిప్పటికీ ప్రభూతంగా ప్రసిద్ధంగా వ్యవహృతమవుతున్నవి. కొతమిళశబ్దాలు నేనుసంభాషణలో గ్రహించినవి.

పైన వుదాహరించబడిన శబ్దాలు స్వల్పరూపభేదంతో ప్రకృతపు కన్నడ వ్యవహారంలోను కనబడుతున్నవి. అందం, గుణం, వనం కోపం, అని యిట్లాటిశబ్దాలు తెలుగులో హలంతాలైవుంటే 'క్రమము', 'జనము', 'గణము' 'తీర్థము' అని అవర్గంలోని వీటికి నన్నయయోక్తిలోవున్న అజంతరూపం 'జలవు' 'బలవు', 'తీర్థవు' అని తద్గణస్థాలకు కన్నడంలోనేటికీ వ్యవహారంలో వున్నది. "ఫలం" 'జలం' 'ఇహం' లేదా "ఫలమూ' 'జలమూ' 'ఇహమూ' అని వీటికి తెలుగులో సముచ్చయార్థకరూపం వుంటే "మహారవమున్...... ఘోషమున్;" "ఇహముం బరంబు" "మహోత్సవమున్;........సాంగత్యమున్" అని అకోటిలోనివాటికి ఆఅర్థంలో నన్నయకూర్చిన అనునాసికాంతమైన ఉత్తు "జలముం" "పళ్లముం", "(నీళ్లూ పండూ)", అని ఆగణంలోనివాట్లో అరవంలో, ఇప్పటికీ వ్యవహృతమవుతున్నది. ఇదివఱకు చెప్పినట్లు ఇతడు తమిళుడో చాళుక్యుల ప్రధాన నగరమైన కళ్యాణపు ప్రాంతాలనుండి వచ్చినకర్ణాటుడో అయివుంటాడని వ్యక్తమవుతున్నది. పైన జూపిన శబ్దాలు, శబ్దరూపాలు నన్నయకాలంలో తెలుగులో వ్యవహృతమై ఇప్పుడు లుప్తమైనవేమో, ఇతడు ఆంధ్రుడేఅయి ద్రవిడకర్ణాటభాషలు చదివి వుండడంవల్ల పరిచయవశాన ఆమాటలు వాడినాడేమో అనే యిట్లాటి పూర్వ పక్షాలను విచారించక వదలుతున్నాను. ప్రవాహిభాషల్లో కొన్ని శబ్దాలచ్యుతి నిజమే అయినా అవి మన మనుకొనేటంత తేలికగా నశించడంమాత్రం అసత్యం. దాదాపు వేయిసంవత్సరాలక్రిందటి నన్నయశబ్దాలు, శబ్దరూపాలు ఇప్పటికీ తమిళభాషలో వుండడమే దీనికి నిదర్శనం. నన్నయపేరుకూడా అనాంధ్రమేను. నన్నఅంటే అరవంలోను కన్నడంలోను మంచి అని అర్థం. ఇది తెలుగులో లేనేలేదు. ఇతడు ఆంధ్రుడై అరవం, కన్నడం చదివినవాడనుకొంటే తనపేరుకూడ ఆభాషల్లోకి మార్చు కొనడుగదా. ఈతీరుగా శ్రీనాథుడు నన్నయ అనాంధ్రులు కావడం మనకు అగౌరవ హేతువని చింతించవలసిన పనిలేదు. ఆంగ్లేతరులుకూడా తెలుగులో గ్రంథకరణానికి యత్నించారనడం ఆంధ్రులకు గర్వహేతువే కాగలదు. అనాంధ్రభాషల సంప్ర

దాయాలు తెలుగులో పెట్టడం, మార్చిమార్చక అనాంధ్రశబ్దాలనువాడటం శబ్దాను శాసనమని యితడు భావించివుంటే అది అసంబద్ధమని భారతీయవైయాకరణసంప్రదాయ విరుద్ధమని మాత్రం చెప్పి ప్రస్తావవశాన వచ్చిన యీవిచారణ యిక చాలిస్తున్నాను.

వీరచరిత్ర

పల్నాటివీరచరిత్ర కొన్ని మహాప్రబంధలక్షణాలుగల మూలగ్రంథం. నన్నయ భారతాదులవలె అనువాదంగాని, హంసవింశత్యాదులవలె క్షుద్రవృత్తబాహుళ్యంగల ప్రక్కిటిపురాణంగాని, మనుచరిత్రాదులవలె పూర్వకథావిశిష్టంగాని, కానటువంటి ఒక అపూర్వకృతి.

ప్రబంధశబ్దం

మనువసుచరిత్రాదులు ప్రబంధాలని తక్కినవి కావని కావ్యాలువేరని తెలుగు దేశంలో తెలుగుపుస్తకాలు చదివే మనలో అనేకులు అనుకొంటున్నారు.

"ఈతఁడే... మొట్టమొదట మనుచరిత్రము ప్రబంధరూపమున రచియించిన కవియగుటచేత..." (ఆం. క. చ.)

అని శ్రీకందుకూరి వీరేశలింగంవారు.

"ఈతనికిఁ బూర్వులగు పురాణకవులును, కావ్యకవులును నొనరింపని ప్రబంధ కవనమునకుఁ గొత్తత్రోవ లీతఁడు కల్పించుటం జేసి" (క. జీ.)

అని శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తివారు.

"కావ్యప్రబంధ కవిత్వము."

అని ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసంగ్రహకర్త.

మనుచరిత్రతో ఈప్రబంధాలు ఆరంభమైనవని ఒకచోట పిల్లలమర్రి పినవీరన్నతో ఆరంభమైనవని ఒకచోట, యిట్లా ప్రతిపాదిస్తున్నారు. ఇవి సాహిత్య సంప్రదాయం తెలియనిమాటలు. ప్రబంధమంటే కావ్యమే కాని విశేషార్థ మేమీ లేదు. రామాయణ భారతాదులు కూడా ప్రబంధాలేను. ప్రబంధాలు మనుచరిత్రాదులతో ఆరంభమైన వనే వారిపక్షాలు కొద్దిమార్పులతో అట్లాటివి మరికొన్ని వాక్యాలు, అమరుడి నిర్వచనం, విద్యానాథాది సాహిత్యవేత్తల వచనాలు, ఆళ్వారులస్తోత్రాలను దివ్యప్రబంధ మనడం, అనువాదాలనుండి వేరు చేయడానికి ఇది విశేషనామ మనడం, మనుచరిత్రాదులు కొత్తరకం గనుక వేరేపేరు ఆవశ్యకమనడం, నామైకదేశవాదం, దండిచెప్పిన వర్ణనల విషయం, యివన్నీ పూర్వపక్షసమాధానాలతో ఇక్కడ విచారించక వదలుతున్నాను

ప్రబంధం, కావ్యం, పర్యాయపదాలని, విశేషమేమీ లేదని, రామాయణమహాభారతాదులు, రూపకాలు, ప్రబంధాలే నని, అందుకే

" प्रबन्धे च अङ्गी रस एक एव उपनिबध्यमानोऽर्थविशेषलाभं, छायातिशयं च पुष्णाति कस्मिन्निवेति चेन् यथा रामायणे यथा वा महाभारते." (ध्व.)

అని ఆనందవర్ధనుడు,

" प्रबन्धेऽप्यर्थशक्तिभूः
यथा गृध्रगोमायुसंवादादौ." (काव्य.)

అని మహాభారతంలోని శాంతిపర్వస్థమైన గృధ్రగోమాయుసంవాదాన్ని వుదాహరిస్తూ మమ్మటుడు,

" प्रथितयशसां भासकविपुत्रसौमिल्लकादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य वर्तमानकवेः कालिदासस्य क्रियायां कथं परिषदो बहुमानः ॥ " (माळ)

(ప్రథిత యశస్సుగల భాసకవిపుత్ర సౌమిల్లకాదుల ప్రబంధాలను అతిక్రమించి వర్తమానకవి అయిన కాళిదాసుడి రూపకమందు పరిషత్తుకు యెట్లా ఆదరం వుంటుంది?) అని కాళిదాసు, వాటి ప్రబంధత్వం విదితం చేశారని, వ్యవహారమనేది సమీచీనమైతే తప్ప స్థితిమాత్రాననే ఉపాదేయం కాదని, అది అనుచితమైనప్పుడు హేయమని, అనువాదాలను అనువాదాలనే అనవచ్చునని, కావ్యానికి సాధారణమైన నూతనత్వాన్ని బట్టి మాత్రమే విశేషనామ మేర్పరిస్తే కల్పనాగౌరవం సంభవిస్తుందని, రసభావనిష్పాదన విధానభేదాన్నిబట్టి విశేషనామం వుండవచ్చునని, అది లేనప్పుడు కొంత కల్పన, కొంతపూర్వకథగల రఘువంశాదులకు వలెనే మనుచరిత్రాదులకు విశేషనామ మావశ్యకంగాదని, ఒకవేళ ఆవశ్యకమని ఒప్పుకొన్నా వాటికి ప్రబంధమనే విశేషనామం ఉద్దిష్టార్థాన్ని తెలపడానికి సమగ్రంగా సమర్థం కాకపోవడమే కాకుండా భ్రాంతిజనకం కూడా కావడంవల్లను అజ్ఞానసూచకంగా వుండడంవల్లను త్యాజ్యమని, రామాయణాదులు ప్రబంధాలు కావని అనుకోవడం శబ్దార్థవివేకశూన్యత్వద్యోతకమని సిద్ధాంతంమట్టుకు తెలుపుతున్నాను.

గురిజాలకోడిపోరునుండి చివరవరకు గల ఇతివృత్తం శాఖావంతమై విస్తృతమైనది. మహావీరుల ఇతిహాసం కావడంవల్ల ప్రక్లృప్తంగూడా అయివున్నది. దీనికి

నాయకుడైన మలిదేవరాజు, ప్రతినాయకుడైన నలగామరాజు, ముద్రారాక్షసమందలి చంద్రగుప్తునివలె అంతగా క్రియాపరులు గాని వీరులు. ఇట్లాటివారికి సచివాయత్త సిద్ధులని వ్యపదేశం. అనపోతు, బాలచంద్రుడు, బ్రహ్మనాయుడు, అలరాజు, పేరినీడు, కొమ్మరాజు, వీరందరు ఉదాత్తక్షాత్రధర్మమహితులై ఆవశ్యకమైనప్పుడు ప్రాణాన్ని సయితం తృణప్రాయంగా సమర్పించగలిగిన లోకోత్తరులు. బ్రహ్మనాయుడు, విష్ణువు యొక్క అవతారంగా భావించబడుతున్నాడు. అయినప్పటికీ ఇతడి మానుషప్రవృత్త్యౌచిత్యాన్ని వీరచరిత్ర కర్త సమంజసంగా ప్రతిపాదించాడు. కుమారుడు రణరంగానికి వీపు చూపినందుకు అతడుచేసిన నింద భారతీయవీరతయొక్క ఉత్కర్షను నిజంగా ప్రకటిస్తున్నది. ఉత్తమ ధర్మపరాయణలైన వీరవనితలు ఇందు ప్రాధాన్యం వహిస్తున్నారు. యుద్ధభూమికి పోకుండా ఆపవద్దని కుమారికి ఉపదేశించిన రేఖ, పతిచేతికి ఖడ్గమందిచ్చి విజయాశీస్సు లర్పించిన మాంచాల లోకమందలి వీరవనితలకు ఆరాధ్యలుగా ఉండజాలిన వారు. అల్లుణ్ణి చంపినందుకు తండ్రిని నిందిస్తూ చితిపై శరీరమర్పించి పరలోకంలో సయితం సేవించడానికి పతిని అనుగమించిన రత్నాలపేరిదేవి భారతీయ పత్నీధర్మం యొక్క బలోన్నతిని విదితం చేస్తున్నది. ప్రతి పక్షకోటిలోని నాయకురాలు రామాయణంలో మంథరవలెను, భారతంలో శకునివలెను అనర్థాలకు కారణం. నట్టింటి నాగుబామని చింతపల్లిరెడ్డి ఆమెనుగురించి చెప్పినమాటలు యథార్థమైనవి. ప్రతిస్పర్థి లేకపోతే తనరొమ్మును తానే గుద్దుకొంటుందని కథకులు తరుచుగా చెప్పుతూవుంటారు. అయినప్పటికీ యీమెను ఒకగొప్ప మంత్రపాటవంగల రాజనీతిప్రవీణనుగా వీరచరిత్రకర్త ప్రదర్శించాడు. యుద్ధారంభంలో చేసిన సంధియేర్పాట్లు యీమె నయకౌశలాన్ని తెలుపుతున్నవి. అనర్హులతో స్త్రీలతో యెదుర్కొనవలసివుండడం వీర పురుషులకు దురదృష్టమని చెప్పవచ్చును. ఇట్లాటి దురదృష్టం బ్రహ్మనాయుడికి సంభవించింది. అయినప్పటికి బ్రహ్మనాయుడు,

“वृद्धो बालो न हन्तव्यो नैव स्त्री केवलो नृपः । (स्मृ. अ ४ प्र ७.)

(వృద్ధుణ్ణి, బాలుణ్ణి, స్త్రీని, సైన్యాదులు లేనిరాజును చంప గూడదు.)

ఆనే భారతీయధర్మాన్ని అనుసరించి పరాఙ్ముఖు డయినాడు. వీరత్వప్రసక్తి వచ్చినచోట్ల వీరచరిత్రకర్త ఉద్వేగాన్ని కనబరుస్తాడు. బాలచంద్రుడికి అతడి తల్లిదండ్రులకు జరిగిన సంవాదంలోను బాలచంద్రుడి తక్కిన సంభాషణల్లోను యీవిషయం వ్యక్తం కాగలదు. యుద్ధావసానపురాత్రి, కన్నమనీని అర్థరాత్రపు రణరంగదర్శనం, ఇట్లాటి చోట్లవలె అతడు భయానకనిష్పాదనమందుకూడా కొంతకౌశలం కనబరుస్తాడు.

తక్కినచోట్ల సాధారణదశను దాటలేదు. అక్షరాలతమాషాలో సగం మానివందువల్ల పోయినసగం వెంటగాక మిగిలిన చెన్నుగ, సరగ, చయ్యన, ఒయ్యన, పన్నుగ అనే యిట్లాటివండగ్గణం, భూమిగణం, ప్రకాశగణం, మొదలైన చెత్తను తీసివేస్తే కథనం ఆకర్షకంగాను, స్ఫుటంగాను, పటుత్వవిశిష్టంగాను ఉన్నట్లు విదితం కాగలదు.

ఆరంభంలో జీడినూనెగుడ్డలు ధరించి పాపవిముక్తికై అనుగు రాజాదులు బయలుదేరడం, మధ్యన బాలచంద్రుడి వైరాగ్యోపదేశం, వృత్తావసానమందు ఉభయానికి వినాశం, బ్రహ్మనాయుడి ఉపదేష్టృత్వ ప్రతిపత్తి, వీటిఅన్నిటివల్ల మహాభారతంలోవలె ఇక్కడకూడా ప్రధానరసం శాంతమని వీరకరుణాదులు అంగరసాలని నిర్ణయించవచ్చును.

వైష్ణవులు నాలాయిరాన్నివలె దీన్ని వీరమతస్థులు ఔర్ధ్వదైహికాల్లో పఠనానికి వినియోగించడం దీని శాంతరసవత్త్వానికి అనుగుణంగావున్నది రామాయణాదులవలె కాక వీరచరిత్ర ఒకటే ద్విపదీపద్యంలోను, ఒక టేసరణిలోను వున్నది.

ఉగ్రం, ప్రసన్నం, మనోహరం, జుగుప్సితం, అద్భుతం యిట్లా వివిధంగావున్న ఖగోళమహీగోళ ప్రకృతుల్లోని వివిధరూపాలను రామాయణమహాభారతకుమారసంభవాదుల్లోవలె కథాపురుషులదశకు అనుగుణంగా ప్రదర్శించడం వీరచరిత్రలో అరుదు. యుద్ధావసానపు చీకటివర్ణనకూడా ప్రకృతంతో అంతగా సంగతం కాదు. రఘువంశంలోని సింహదిలీపసంవాదంవంటి, కుమారసంభవంలోని పార్వతీపరమేశ్వరసంవాదంవంటి సంవాదాలుగాని, రఘువంశంలోని అజవిలాపంవంటి ఆత్మగతసంభాషణలుగాని, ఉదాత్తకోటిలో చేరదగినవి, వీరచరిత్రలో మృగ్యం.

శ్రీ నా థ కృ తు లు.

పల్నాటివీరచరిత్ర - తెలుగువాఙ్మయం.

పల్నాటివీరచరిత్రను విచారించడానికి పూర్వం తెలుగువాఙ్మయాన్ని గురించి క్లుప్తంగా తెలుపుతాను. తెలుగువాఙ్మయం నన్నయాదుల భారతసంగ్రహాదులతో ఆరబ్ధమయింది. తరువాత నైషధాదులు ఆవిర్భవించినవి. మరికొంతకాలానికి మనువసుచరిత్రలవంటివి ఉద్భవించినవి. శాంతశతలాదులవలె నన్నయాదులకృతులు స్వసృష్టులు కాకపోవడంవిశదం. కొన్నితీసివేతలు, పద్యంలోయిమడకపోతే కొన్ని విశేషణాలు తగ్గడం, అక్షరాల తమాషాకోసం పద్యం నిండకపోతే కొన్నివిశేషణాలు హెచ్చడం, యిట్లానే వర్ణనలు మరికొన్ని చిల్లరమార్పులు, ఉన్నమాత్రాన మూలాపేక్షచేత అదే కథ, అదేపాత్రవర్గం, అవే కథావయవాలు, అదేకథాక్రమం కలిగి కొన్నిచోట్ల అవే

మాటలు, బహుళంగా అవే అభిప్రాయాలు తెలిపే నన్నయాదులకృతులు స్వతంత్ర గ్రంథాలు కాజాలవు. ఇక అవి అనువాదాలని చెప్పవలసివున్నది.

మూలంయొక్క స్వరూపం అవికలంగా భాషాంతరంలో తెలపడమే అనువాదానికి పరమప్రయోజనం. నన్నయాదులవి అనుచితానువాదాలు. ముఖ్యమైన అంశాలను కవితాసారంగల ఘట్టాలను వదలివుంచడం మార్చడం మొదలయిన వికారాలతో కలుషితంగా వున్న నన్నయాద్యనువాదమార్గాన్నే శ్రీనాథుడు నైషధాదుల్లో అనుసరించాడు. పల్నాటివీరచరిత్ర మూలగ్రంథమైనాకూడా తెలుగువాఙ్మయంయొక్క యీసాధారణ స్థితిని దాటలేదు. కాళిదాసాదుల కావ్యాల్లోవలె ఉదాత్తకవితాస్వరూపం యిందు కానరాదు.

ఆయాప్రశస్తమయిన కథాఘట్టాలను నిర్మించడంలోగాని భావానికి ఉన్నతి, వికాసం కలిగించే అభిప్రాయాలను వ్యక్తీకరించడంలో గాని వీరచరిత్రకర్త సాధారణదశను అతిక్రమించలేదు. తెలుగుకృతుల్లో అనేకాల్లోవలెనే దీంట్లోను కథాతంతువే ప్రధానం.

అశ్వఘోషుడి బుద్ధచరిత్రం యితిహాసమైనా కవితావిషయాన వీరచరిత్రకంటె యెంతో ఉత్కృష్టమైనదిగా ఉన్నది. కేవలం తత్త్వవిచారణాసంబంధిఅయినా జ్ఞానవాసిష్ఠంలో విబుధారాధ్యమైనవి కవితాఘట్టాలెన్నో అక్కడక్కడా దృష్ట మవుతున్నవి. శ్రీనాథాదులు సరియైన అనువాదాలను నిర్వహించలేకపోయినారా అనేసంశయం కలుగుతున్నది. అవి అనౌచిత్యం పాలుగావడం స్పష్టం గనుక సంగ్రహాలనుకొంటే అసంగతప్రసాదులతోకూడిన అనపేక్ష్యసంగ్రహాలని గాని లేదా పైన తెలిపినవిధాన అనుపాదేయమైన అనువాదాలని గాని చెప్పుతూ అవి అట్లాటిదశయం దుండడానికి యీక్రింది హేతువులను నేను సంభావిస్తున్నాను.

ఉత్తమవిద్యాద్వారం

తెలుగు యెప్పుడుగాని ఉత్తమవిద్యాద్వారంగా వుండలేదు. నన్నయకాలంనుండి మదరాసు విశ్వవిద్యాలయం వచ్చేవరకు విజ్ఞానప్రదమైన ఉత్తమవిద్య అంతా సంస్కృతం ద్వారానే విద్యాపీఠాల్లో అభ్యస్త మవుతూవుండేది. మద్రాసువిశ్వవిద్యాలయం వచ్చిన తరువాత మనలో అనేకులు ఇంగ్లీషుద్వారా ఉత్తమవిద్య అభ్యసిస్తున్నారు. కనుక ప్రాచీనకాలంలోగాని యిప్పుడుగాని తెలుగు ఉత్తమవిద్యాద్వారంగాఉండే ఉదాత్త ప్రతిపత్తి పొందలేదు. ఉత్తమవిద్య అంటే బుద్ధిపరిణతిహేతువై విచారణాపూర్వకమైన విజ్ఞానం. విద్యాపీఠాల్లో సంస్కృతం ఆతీరున ఉదాత్తాధికారం వహించి వుంటూవుంటే “గాపట బిసతో చదివి” అని యెర్రాప్రెగ్గడ అన్నట్టు సంస్కృతం వచ్చీ రాని వారు.

దూడపేడ సంస్కృతంవారు, సంస్కృతం బొత్తిగా రానివారు యిట్లాటి అధమాధికారులకు మాత్రమే నన్నయాదుల కథల కృతులు వుద్దిష్టమని నేను తలుస్తున్నాను. ఈదశ ఒక తెలుక్కే గాక కొంచెం హెచ్చుతక్కువగా ప్రాకృతభాషలకన్నిటికీ ప్రాచీన భారతవర్షంలో వుండేది. బుద్ధభగవానులు పాలీకి, మతభాషాగౌరవం, విజ్ఞానభాషాగౌరవం యిచ్చినప్పటికీ వైదికులు మాత్రం ఆ మార్గాన్ని అంగీకరించలేదు. మతవిషయాన కొన్ని అంశాల్లో తమిళం ప్రాకృతంవంటిదని విదితం. ఈ తమిళభాష చాలా ప్రాచీనకాలంనుండీ ప్రసిద్ధమైనట్లు కనబడుతున్నది. బాణుడు సయితం తన కాదంబరిలో ద్రవిడ ధార్మికవర్ణనలో

"दिवसमेव मशककणितानुकारि किमपि कम्पितोत्तमाङ्गं गायता

स्वदेशभाषानिबद्धभागीरथीभक्तिस्तोत्रनर्तकेन.................

जरद्द्रविडधार्मिकेणाधिष्ठितां......" (का. पू.)

(పగలంతా తలఆడిస్తూ దోమరాగంవంటిదేదో పాడేవాడు, స్వదేశభాషలో గంగాస్తోత్రం చేస్తూ ఆడేవాడు...అయిన ముసలిద్రవిడధార్మికుడు అధిష్ఠించిన...)

అని యీ తమిళభాషను ప్రస్తావిస్తాడు. కుమారిల భట్టాచార్యులీభాషాశబ్దాలను ఉదాహరించారు.

"द्रविडाङ्गनोक्तवाचामिव" (प्र. च.)

(ద్రవిడాంగనల వాక్కులకువలె)

అని కృష్ణమిశ్రులీభాషను స్మరించారు. పైనచెప్పినట్లు వైదికులు సంస్కృతానికి వుండే గౌరవాధిక్యాలను ప్రాకృతభాషలకు ఇయ్యడానికి సమ్మతించలేదు. పాలీవలె గాక మిత్రంగావచ్చిన తమిళాన్ని సయితం వారు ఆదరదృష్టితో చూసినట్లు కనబడదు.

కూర్మపురాణకర్త

गायन्ति लौकिकैर्गानैः दैवतानि नराधिप ।

वामपाशुपताचारास्तथा वै पाञ्चरात्रिकाः ॥ (कू. अ. ३०.)

(ఓ రాజా పాంచరాత్రులు వామపాశుపతాచారులు లౌకికగానాలతో దేవతలను స్తుతిస్తారు.)

అని దేశభాషాత్మకమైన దైవస్తోత్రాలను కలియుగపు ధర్మవిప్లవాల్లో విచారంతో ఉదాహరిస్తాడు. ఇక్కడ వుద్దిష్టమైన లౌకికగానాలు ఆళ్వారుల నాలాయిరప్రబంధం నయనారుల తేవారాలు అయివుంటవని అనుకొంటున్నాను.

नैषां न्याय्य इह द्विजान्वयजुषां भाषाप्रबन्धे श्रमो
वेदे विश्वपुमर्थसाधनविधौ बद्धादरे जाग्रति ।
तीरं क्षीरपयोनिधेरुपगतो दैत्यारिदीप्त्यावृतं
को वा धावति दुग्धलब्धिचपलो गोपालकस्यालयम् ॥ (वि. द.)

(సమస్తపురుషార్థాలను సాధించడానికి వేదం బద్ధాదరమై వుంటూవుంటే ఈ బ్రాహ్మణ వంశ్యులకు (రామానుజీయులైన వైష్ణవులకు) దేశ్యభాషాప్రబంధాభ్యాసం అన్యాయం. విష్ణుతేజస్సుచేత ఆవరించబడిన పాలసముద్రపుగట్టుకు పోయి యెవడు పాలకోసం సక్తితో గొల్లయింటికి పరుగెత్తుతాడు?)

" मुञ्चन्तः पञ्चयज्ञान् द्रविडभणितिभिर्मोहयन्तोऽनभिज्ञान् ॥ "

(वि. द.)

"పంచయజ్ఞాలు విడిచిపెట్టి ద్రవిడభణితులచేత తెలియనివారిని భ్రమపెట్టుతూ" అని కృశానువుచేత

" उपादेयं प्राज्ञैरुचितविषयं द्राविडवचोऽप्ययुक्तार्थं हेयं भवति वचनं संस्कृतमपि ॥ " (वि. द.)

(ఉచితవిషయమైనది ద్రావిడవచస్సుకూడా స్వీకార్యం అయుక్తార్థమైనది, సంస్కృతవచనంకూడా త్యాజ్యం)

स यासां व्याकर्ता चुलुकितसमुद्रो मुनिवरः
प्रबन्धारः प्रौढाः शठमथनमुख्याः शमधनाः ।
प्रवक्तारः शुद्धाः प्रथितयशसः पूर्वगुरवो
गिराम्पारे तासां जयति गरिमा द्राविडगिराम् ॥ (वि. द.)

(వేటికి సముద్రాన్ని ఆచమనంచేసిన ఆమునిశ్రేష్ఠుడు వ్యాకరణం రచించాడో, వేటికి శమధనులైన శఠకోపముఖ్యులు ప్రౌఢప్రబంధలో, వేటికి ప్రథితయశస్సుగల శుద్ధులు పూర్వగురువులు (రామానుజాదులు) ప్రవక్తలో ఆద్రావిడవాక్కుల గరిమ వాగగోచరంగా వర్తిస్తున్నది.) అని విశ్వావసుచేత వేంకటాధ్వరి చెప్పించిన వచనాలు ఆకాలంలో సంస్కృతానికి దేశ్యభాషలకు వుండిన సంఘర్షాన్ని తెలుపగలవు రూపకాలకు సంబంధించిన సాహిత్యగ్రంథాల్లో యీప్రాకృతభాషలు మధ్యమాధమపాత్రలకు యేతీరున

వృద్ధిష్టమయిందీ స్పష్టంగా తెలుసుకోనవచ్చును. అయితే మతవిజ్ఞానభాషా గౌరవం యియ్యకపోయినప్పటికీ సంస్కృతం ద్వారా పరిణతబుద్ధులైన విబుధులు కొందరు అను వాదాదుల్లోకి సంగ్రహాల్లోకి దిగకుండా స్వతంత్రంగా ఉత్తరభారతపు ప్రాకృతాల్లో కావ్యాలు రచించారు గనుక కావ్యశాఖ అయినా కొంతవరకు పరిణతులకు గణనీయమైనదిగా యేర్పడ్డది. బాణుడివంటి విద్వాంసుడిచేత

"कीर्तिः प्रवरसेनस्य प्रयाता कुमुदोज्वला ।
सागरस्य परं पारं कपिसेनेव सेतुना ॥" (ह. च.)

అని కీర్తితమై ఆనందవర్ధనుడివంటి సాహిత్యవేత్తలకు ఉదాహరణాలను సమకూర్చగలిగిన వాఙ్మయం శృంగారబహుళమైనా యేర్పడ్డది. కొందరు స్వతంత్రించి రూపకాలుకూడా రచించారు. ఉపలభ్యమానమైన రాజశేఖరకృతికర్పూరమంజరివంటివి రూపకాలింకా కొన్ని వుండివుంటవి. తెలుగులో యిట్లాటి స్థితిమృగ్యం. అనువాదాలు క్షుద్రంగా వున్నవని తెలిపినాను. స్వతంత్రరచనల్లో ఒకటిరెండు తప్ప తక్కినవి వ్యంగ్యవినాశంతో అన్ని తెలుగుకృతులకూ సమానమైన మురికిపద్యాలకసవుకుప్పలతో నిండి కవితావిషయాన అధమంగా వున్నవి. ప్రాకృతకృతికర్తలు సంస్కృతశబ్దాలను వాడనట్టే తెలుగులోకూడా కొందరు సంస్కృతశబ్దాలను త్యజించి అచ్చతెలుగు గ్రంథరచన ఆరంభించారు. అయితే ఆపని సాధ్యంకాలేదు. కవిత్వందాకా పోవడం ఎందుకు? ఇప్పటి టిల్లిగ్రాఫు భాషవలె వారేర్పరచుకొన్న తిక్కమాటల పక్కిభాషలో కథలను పూర్తిగా తెలపడమే ప్రాయికంగా వారిపాలిటికి మహాసర్గమయింది. ఈతీరుగా తెలుగుకృతులు యేరకంలోనూ క్షుద్రదశ దాటలేదు. ఇంతకూ చెప్పదలచినదేమంటే ఆ కొంచెం కావ్యపలయంలో కూడా తెలుగుగ్రంథరచన అధమమై ఉత్తమాధికారులకు అగ్రాహ్యంగా ఉండిందని. నన్నయాచువాదం యెంత అధమమై ఉత్తమాధికారులకు యెంత అగ్రాహ్యమైనా అతడారంభించినపద్యం యెంత మురికిలక్షణాలు కలది అయినా తెలుగుగ్రంథ మనేదాన్ని మొదట మనకిచ్చాడు గనుక అతడు ఆరాధ్యుడేను. అయితే ఆకాలపు ప్రకృష్టవిద్వాంసులు ఇతడిపనిని గణనీయకోటిలో చేర్చినట్లుగాని తెలుగును సంపన్నం చేయబూనినట్లుగాని కనబడదు. వారు తెలుగులో సంబంధం పెట్టుకొనివుంటే తెలుగు యీనాటికి అత్యంతం సమృద్ధమైనభాషల్లో ఒకటిగా వుండేదని నే ననుకొంటున్నాను. అహోబల పండితుడివంటివిద్వాంసులు విబుధులదృష్టి తెలుగువంక మరల్చడానికి కొంతపూనుకొన్నా వారియత్నం సఫలం కాలేదు. చివరకు అహోబలపండితుడివంటి విజ్ఞానసంపన్నుడి రచన సంస్కృతంలోనే వుండవలసిరావడం తెలుగుయొక్క భాగ్యహీనత కాక మరేమి

కాగలదు? అధమాధికారులకు దుర్గ్రాహ్యమైన భగవద్గీతాదులను భారతంలో వదలిపెట్టడం, "నాటకాంతం కవిత్వం" అని కీర్తితమై కావ్యశిరస్సులని చెప్పదగిన నాటకాలను వారు అనువదించకపోవడం, పరమవిజ్ఞానప్రదమైన న్యాయాదిశాస్త్రాలను శ్రీనాథుడివంటి అహోబలపండితుడివంటి మహావిద్వాంసులు సయితం తెలుగున స్పృశించకపోవడం, సాహిత్యంలో సయితం గణనీయమైన విచారణాగ్రంథాలు లేకపోవడం ఆకాలాన తెలుగు కృతులు అధమాధికారులకే వుద్దిష్టమనిఅవి కథలకూ పద్యవినోదానికీ తప్ప మరే వుదాత్త ప్రయోజనానికీ వారు స్వీకరించలేదని స్పష్టపరుస్తున్నవి. పోతనాదుల భాగవతాదులు కూడ ఈసంగతికే జ్ఞాపకంగా వున్నవి. సంస్కృత మహాభారతమే శాస్త్రజ్ఞవలయంలో ఒక విధంగా కించిమెట్టున వున్నప్పుడు ఇక తుంచడం మొదలైన అసంబద్ధతలతో కూడిన తెలుగు అనువాదంయొక్క అధమాధికారి గ్రాహ్యత్వం చెప్పవలసినది లేదుగదా.

"संस्कृतपुराणपठनाक्षमाणां तच्छ्रवणेऽप्यलालसानां मुमुक्षूणां शूद्रादीनां प्राधान्येन ज्ञानोपयोगीन्यांध्रपुराणानि भवन्त्येवेति" (अहो)

(సంస్కృత పురాణపఠనంచేతగానివారు, వాటిని చదివిచెప్పుతూవుంటే వినడానికి కూడా అలాలసులైనవారు అయిన శూద్రాదులకు ప్రధానంగా ఆంధ్రపురాణాదులు జ్ఞానోపయోగులవుతున్నవేను) అని అన్న అహోబలపండితుడివచనం వాటి అధమాధికారి గ్రాహ్యత్వాన్ని విశదం చేస్తున్నవి.

తెలుగుకృతుల కిప్పటికికూడా యిదేదశ చాలామట్టుకు దృష్టమవుతున్నది. ఈ అంశాన్నే

"సంస్కృతపండితునివృష్టి తెలుంగునం దంతఘనంబుగాఁ బోవనేరదు."

(బా. క. ప్ర. 517.)

అని శ్రీకల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రులవారు వ్రాసిన మాటలు విదితం చేస్తున్నవి. మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం వచ్చిన తరువాత తెలుగుయొక్క ఈ దుర్దశ మారకపోవడం అట్లావుండగా మరికొంత నికృష్టస్థితి యేర్పడ్డది. విశ్వవిద్యాలయం వచ్చినప్పటినుండి వెలసిన తెలుగు గ్రంథాలు, నిఘంటువులవద్దనుండి పాఠ్యగ్రంథాలవరకు, ఈ అధమదశను వెల్లడిస్తున్నవి. మచ్చుకు కొన్ని ఉదాహరణాలు చూపి యీ విచారణ ముగిస్తాను.

౧ "మహావీరచరిత్రము...కాళిదాసరచితము అయిన ఒకనాటకము."

౨ "మృచ్ఛకటి. ఇది శూద్రకునిచే రచియింపఁబడిన ఒక నాటకము."

౩ "భర్తృహరి...ఈయన .... వాక్యప్రదీపము అను వ్యాకరణ గ్రంథము రచియించెను." (పురాణనామచంద్రిక.)

(1) మహావీరచరిత్రం, కాళిదాసరచితమయిన నాటకం కాదు. భవభూతిరచితం.
(2) శూద్రకుడు రచించినది మృచ్ఛకటిగాని మృత్కుటికాదు.
(3) భర్తృహరి రచితమైనది వాక్యపదీయం. వాక్యప్రదీపంగాదు.
౪ "సఖుఁడు. సం. వి; అ. పు" (శబ్దరత్నాకరం.)

(4) సఖుడు అనేది అకారాంత పుంలింగశబ్దంయొక్క ప్రథమైకవచనరూపమని శబ్దరత్నాకర కర్త అభిప్రాయం. ఇది తప్పు. అకారాంత పుంలింగమైన సఖ శబ్దం లేదు. అది ఇకారాంత పుంలింగం. పరమసఖ, భవత్సఖ అనే వాటిలోవలె సమాసాన్తస్థమై

राजाहःसखिभ्यष्टच् (अ. ५-४-९१)

(తత్పురుషసమాసాంతమందున్న రాజన్ అహన్, సఖి ఈ శబ్దాలకు టచ్ (అ) ప్రత్యయం వస్తుంది.)

అనే పాణిని వచనంప్రకారం టచ్ ప్రత్యయాంతమైన సఖశబ్దాన్నిచూచి యీయన భ్రమపడివుండవచ్చును. సమాసాంతమందుండ నప్పుడు ఇది ఇకారాంతమైన సఖి శబ్దం, అకారాంతంగాదు. అనేకమైన ఆధునికపుస్తకాల్లో బహుళంగా కనబడుతున్న సఖుడు అనే దుష్టప్రయోగాలూ శబ్దరత్నాకరకర్తయొక్క పై తప్పు వ్రాతా ఒకటే కోటిలోవి. ఉ. "అటజనియోసఖా." (ఆంధ్రమేఘసందేశం. వడ్డాది సుబ్బరాయఁడు.)

జనకుండో సుతుఁడో సఖుండొ (ప్రబోధచంద్రోదయం. కందుకూరి వీరేశలింగం.)
"కామదుజన్ సహింతువెసఖా" (వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి. మాళవికాగ్నిమిత్రం.)
(5) మీమామ సఖుడు నాకు (రఘువంశం. 14. ఆదిపూడి సోమనాథరావు)

సాధారణంగా యెన్నో తెలుగుపుస్తకాల్లో తరుచుగావుండే ఈసఖుడికి ఇంకా ఉదాహరణాలను విస్తరభీతిచేత వదలుతున్నాను సఖునకున్ (అ. 5) అని భోజరాజీయంలోవలె కొన్ని వెనకటి పుస్తకాల్లో వుంటే అంతమాత్రాన అది సాధువుకాజాలదు. గ్రంథకర్తృతివల్ల దోషం గుణం కానేరదు. జీవద్దశ గుణాన్ని దోషం చేయజాలదు. గ్రంథకర్త గతించినా జీవించివున్నా సాధ్వసాధుతలు మారవు.

" सह खेन वर्तत इति सखः "

అని సఖశబ్దం సిద్ధిస్తున్నదని కొందరు అడ్డం రావచ్చును. ఋజుమార్గంలో మిత్రవాచి కాని యీతీరు కృత్రిమశబ్దాలు శరణం కాజాలవు. ఈరకపు వాటికి పాల్పడితే నిఘంటువులు అవ్యవస్థితాలై స్వరూపాన్ని కోల్పోవడమే కాక భాష అయోమయపు అసంబద్ధతపాలు కాగలదు. కనుక అట్లాటివాటిని అడ్డం పెట్టుకోవడం అకార్యమని చెప్పి

కానుంగతి ముగిస్తున్నాను. అప్పుడుగాని శబ్దరత్నాకరపు వ్రాత తప్పని ఒప్పుకొంటాము. పుంలింగంలోను స్త్రీలింగంలోను అప్పుడు సఖి అని ఒకటేరూపం యేర్పడుతుంది, అది చిక్కుగదా అంటే చెప్పుతున్నాను. సుమతి, దాక్షీగాంధారి, ఇట్లాటివాటికి పుంలింగం లోను స్త్రీలింగంలోను తెలుగులో ఒకటేరూపంగదా. వాటి కేమి చేస్తున్నాము? వాట్లో సుమతి అనేదాన్ని ఆ అర్థంలో సుమతుడు అని అనవట్లే సఖి అనేదాన్ని సఖుడు అని అనగూడదని అట్లా అనడం అపభ్రంశమని ప్రకరణాన్నిబట్టి అర్థం జ్ఞేయమని చెప్పి మరియొక అంశానికి వస్తాను.

(6) "పాణిని వ్యాకరణభాష్యము మున్నగు గ్రంథములయందును, గోనర్దీయుఁడు, గోణికాపుత్త్రుఁడు అను పేరులు పదములు గలవు. ఇవి పాణినికిని పేర్లుగను వాడఁబడి యున్నవి." (పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రి.) వాత్స్యాయన కామసూత్రవివరణం, 22.

(6) గోనర్దీయుడు గోణికాపుత్త్రుడు—ఇవి పతంజలి పేరులుగాని పాణిని పేరులుగావు.

"न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत्" అని మాఘము

(మద్రాసు యూనివర్సిటీ యింటర్మీడియట్ సెలెక్షన్లు 715,)

(7) పైవాక్యం మాఘంలోనిది కాదు. అది కుమారసంభవంలోనిది.

(8) తురగ=గుఱ్ఱములయొక్క, బహువిధ = పలువిధములయిన, ఆరోహకళా = ఎక్కుటయను విద్యయందు, రేవంతునకున్ = అశ్వశిక్షకుఁ డయినవానికి. (ఆనంద. మను)

రేవంతుడంటే అశ్వశిక్షకుఁడు కాదు ఇది ఊహించి వ్రాసిన అర్థం. 'అశ్వారోహణకళయందు అశ్వశిక్షకు'డయినవానికి అని అనడం బాలోక్తిగదా. రేవంతుడు అనేది సంజ్ఞావాచి. అతడు సూర్యపుత్త్రుడు. భార్య సంజ్ఞాదేవి భర్తృతాపాన్ని సహించ లేక ఆడగుర్రపురూపంధరించి ఉత్తరకురుభూముల్లో తపస్సుచేస్తూవుంటే మగగుర్రపు రూపంతో సూర్యుడు ఆమెను కలిసినప్పుడు జనించిన పుత్త్రుడు రేవంతుడు. ఇతడు అశ్వవాహుఁడు కథ మార్కండేయపురాణంలో దృష్టం. వీరచరిత్రపూర్వభాగంలో రేవంతముల్లో రేవంతుడి బయలు అనేచోట్ల ఈశబ్దానికి ఈఅర్థమే అనుసంధేయం. రేవంతుడంటే అశ్వశిక్షకుడనే అర్థంకాదని ఆశబ్దంజాతివాచికాదని సంజ్ఞావాచి అని స్పష్టపరచాను. పై ఊహింపు అర్థం జూలూరి అప్పయ్యపండితులదిగా కనబడుతున్నది. దీన్నే ఆనందాదిముద్రాలయాల్లో ప్రకటితమైన మనుచరిత్రలు పేరు చెప్పకుండా గ్రహించినవని అనుకోనవచ్చును.

9 "మనువును గురించి మేధాటితి

10. లాత్యాయన" (కామరాజు హనుమంతరావు) హిం.జీ 146; 47.

(9) మేధాటితి కాదు మేధాతిథి. మేధాతిథి మనువును గురించి యేమీ వ్యాసం వ్రాయలేదు. మేధాతిథి మనుస్మృతికి వ్యాఖ్యానకర్త. ఆవ్యాఖ్యకు మనుభాష్యమని పేరు. Medthatithi on Manu అని మూలంలో వున్న పఙ్క్తిని చూసివ్రాసిన తెలియనిమాటలివి. ఇట్లాటి అల్పవ్యుత్పత్తితో Hindu view of life వంటి గొప్ప గ్రంథాలను అనువదించబూనడం దానికి మూలగ్రంథకర్త సమ్మతించడం తెలుగు దురదృష్టంగదా.

(10) లాత్యాయనుడు కాదు లాట్యాయనుడు. ఇంగ్లీషుమూలంలో "Katyana-Latyana" అని ఒకటేచోట వున్నారు. కాత్యాయనుడివలె లాత్యాయనుడుకూడా వుండవచ్చునని అనువాది వూహించాడు. ఇట్లానే మరిఒకచోట చూసి తెలియక అవకతవకలు వ్రాయడం యింకొకపుస్తకంనుండి ఉదాహరిస్తాను.

(11) కుమారిలభట్టు 'పాము' అనుదానికి బదులు 'పాంప్' శబ్దము నుదాహరించుట చేతను,

(12) కుమారిలభట్టు 'ఆంధ్రద్రావిడభాష' యను పదము నుపయోగించెననియు నయ్యది దక్షిణదేశభాషలను నుద్దేశించి వాడఁబడినదనియును తెలియుచున్నది.
(విద్వాన్. జి. జె. సోమయాజి. ఎమ్. ఏ. ఎల్. టి.) ద్రా.వి. 13;174.

(11) కుమారిలభట్టాచార్యులు పాంప్ చెప్పలేదు.

तद्यथा पाप् शब्दं पकारान्तं
सर्पवचनं अकारान्तं कल्पयित्वा. (त १–३–१०)

అని అనునాసికంలేని పాప్ శబ్దాన్ని ఉదాహరించారు.

(12) ఆంధ్రద్రావిడభాష అని వచించలేదు. तद्यथा द्रविडादिभाषायामेव అనేమాటలను వాడినారు. (त १–३–१०)

(13) వ్యాకరణమహాభాష్యము చదువుకోకపోతే శబ్దమంజరివల్ల ప్రయోజనము లేదు.
మహాభాష్యము చదువుకొంటే శబ్దమంజరివల్ల ప్రయోజనములేదు.
(చిలుకూరి నారాయణరావు, ఎమ్. ఏ. ఎల్. టి. పి. హెచ్. డి.) (సం. లో)

ఇవి ఊహింపుమాటలు. మహాభాష్యం చదవకపోతే అర్థంకాదని చెప్పబడినది పదమంజరి కాని శబ్దమంజరి కాదు.

"अनधीते महाभाष्ये व्यर्था स्यात् पदमञ्जरी"

అని అన్నచోట పదమంజరి కాశికావృత్తి వ్యాఖ్య. అది హరదత్త విరచితం. శబ్దమంజరి పిల్లల ప్రథమశిక్షాపుస్తకం. శాస్త్రసంప్రదాయం తెలియక వ్రాసిన గాలిమాటలను చూపినాను.

(14) కుమారిలభట్టు ....ఇతడు జైమినిసూత్రములకు భాష్యము విరచించెను. (చిలుకూరి వీరభద్రరావు) ఆం. చ. 248 ప్రథమభాగం.

(14) జైమినిసూత్రాలకు భాష్యం వ్రాసినది శబరస్వామి. కుమారిలభట్టు కాదు. ఆ గ్రంథానికి శాబరభాష్యమని పేరు ఈ శాబరభాష్యం మీద కుమారిల భట్టాచార్యులు వార్తికం వ్రాశారు. పైన ఉదాహరించిన పద్యాలమస్తత విజ్ఞులకు విదితమేగదా అని విస్తరించి వివరించలేదు. ఇక రేజీటి వృత్తాయింపు సంస్కృతం, దూడపేడ సంస్కృతం, మరియొకచోట పీఠికలో వివరించదలచి యిక్కడ వదలినాను.

పైన చూపిన అసంబద్ధతలవంటి వాటిని గుణదోషవిచారానికి కావలసిన బుద్ధిగాని శక్తిగాని లేక యేది పెట్టినా మింగే అధమాధికారులు మాత్రమే పత్తిగింజల బసవన్నలవలె స్వీకరిస్తారనిస్పష్టం. అపభ్రంశాలు కనుక్కొని నిరసించగలిగి గుణవిశేషాలకు ఆహ్లాదించగల విద్వచ్ఛ్రేణి దేశంలో బలవిశిష్టంగా వుంటే పైనచూపినరకపు పుట్టగొడుగుగ్రంథాలు కాక ఉదాత్తకోటిలో చేరదగినవి ఉత్తమాధికారులకు గ్రాహ్యంకాదగినవి ఉద్భవిల్లడానికి అవకాశం యేర్పడుతుంది. ఆ అవకతవకలపద్యాలకర్తలు వాఙ్మయానికి ఉపకారం చేయదలెననే సంకల్పంకలవారే పూజ్యులే అయినప్పటికీ, తమ గ్రంథాలు పరిణతులైన విద్వాంసులు చూస్తారనేసంజ్ఞానం వారికి ఉండినట్లైతే యింకా కొంచెం హెచ్చుశ్రద్ధ వహించి తమ గ్రంథాలు నిష్కల్మషదశలో వుండడానికి యత్నించి వుంటారనిమాత్రం చెప్పి యీ విచారణ ముగిస్తున్నాను.

సర్ రాధాకృష్ణులవంటి పరిణతబుద్ధులు తమ భావాలను తెలుగులో తెలపడంగాని తెలపడానికి యత్నించడంగాని లేకపోవడం విద్వల్లోకంలో పఠన పాఠనాల్లో తెలుక్కువుండే అధమస్థితి ఫలంగాక మరేమికాగలదు? తెలుగుప్రాచీనకాలం నుండీ యిప్పటివరకు అధమదశయందుండడం నిరూపించాను. ఇట్లా అధమాధికారులకు తృప్తిప్రదంగనుకనే తుంచడం, మార్చడం మొదలైన అనౌచిత్యాలతో ఇవి వీరికి చాలవా అని సంగ్రహాలను వరుసప్రాధాన్యంతో ప్రాచీనులు రచించారని అనుకోవచ్చును. ఇక ఇట్లాంటి సంగ్రహాలను మాత్రమే చదివి తెలుగులో వ్రాయడం మొదలుపెట్టే వారి కృతులు రచనలు అంతకంటే అధమదశలో వున్నవారికిగాని వుపాదేయం కావడం

విచిత్రమేగదా. ఇట్లా అధమాధికారులకు వుద్దిష్టమైన పురాణసంగ్రహాలు అట్లానే
స్వతంత్రంగా వున్నమరికొన్ని పుస్తకాలు పాఠ్యగ్రంథాలుచేసి విద్వాన్, బి. ఏ ఆనర్సు,
యం. ఏ. మొదలైన పరీక్ష లేర్పరపడంవల్ల స్పృహణీయమైన ప్రయోజన మేమీ
సిద్ధించదని విజ్ఞులకు వేరుగా చెప్పవలసినది లేదు. కణాదుడు, గౌతముడు, శంకరుడు,
ఆనందవర్ధనుడు, అభినవగుప్తపాదుడు మొదలైన మహావిజ్ఞానసంపన్నుల రచనలకు అంధులై
ప్రాచీనకథలూ అట్లాటివే మరికొన్ని చిల్లరపుస్తకాలూ పఠించడం పరమవిద్యగా వుండే
విద్వాంసుల భాషాప్రవీణుల విజ్ఞానపురక మేమి? అట్లానే అంధతతో పొందిన బి. ఏ;
యం. ఏ. మొదలైన ఉపాధులకు భారతీయ విజ్ఞానవిషయంలో విలువమేమి? అనే
ప్రశ్నలకు నిష్ఫలమనడమే ప్రతివచనం కదా? బి. ఏ; యం. ఏ. మొదలైన ఉపా
ధుల ముఖ్యవిషయాల కన్నిటికీ లేదా ప్రస్తుతం "శిరోమణి" "విద్యా ప్రవీణ" ఈఉ
పాధుల విజ్ఞానవిషయాలమట్టుకైనా తెలుగులోనే నిర్బంధంగా పరీక్షజరుగవలెనని
యేర్పరచిననిమిషమే ఆంధ్రభాషయొక్క క్షుద్రదశతొలగడానికి ఆరంభకాలంకాగలదు.
ఇప్పుడంతగా ప్రయోజనవంతమైనపనిలేక తగినప్రతిఫలం ప్రాపించకుండా ధనాన్ని వ్యయ
పరుస్తున్న ఓరియంటల్ రిసర్చి ఇన్స్టిట్యూట్ తెలుగుశాఖను, పైన తెలిపినపనికి
అనుకూలంగా, అనువాదశాఖగామార్చి, యింగ్లీషులోను సంస్కృతంలోను విజ్ఞానవిషయ
కంగా వున్న ప్రామాణికగ్రంథాలను తెలుగులోకి తర్జుమాచేయించవచ్చును. అంతేగాక
శాస్త్రీయవిషయాలను సంస్కృతసాహాయ్యం లేకుండా తెలుగులో తెలపడం అసాధ్యం
గనుక, అభిమానశాస్త్రంలోప్రావీణ్యానికీ ఆంధ్రరచనాకౌశలానికీ తోడు సంస్కృతభాష
యందు నైపుణ్యం కలిగే విద్యావిధానం యేర్పాటుచేయవలసివున్నది. ఈపని కావలసినంత
వరకు జరిగితేనేగాని ఆంధ్రవాఙ్మయేతిహాసంలో స్మరణీయదశ యేర్పడి ఆంధ్రభాషా
గ్రంథాలకు వుత్తమాధికారి గ్రాహ్యత్వం సిద్ధించదని, అట్లాగాక కొన్ని అసంగతపురాణ
సంగ్రహాలకు అతీరు మరికొన్ని చిల్లరపుస్తకాలకు పరీక్షలు ఉపాధులు యేర్పరిస్తే
ఇదంతా ఆంధ్రభాషాభివృద్ధి అని మనము చంకలు కొట్టుకొనడం మిక్కిలి తెలివిమాలినపని
అని చెప్పి ఆనుషంగికంగావచ్చిన యీవిచారం యింతటితో ముగించి ప్రకృతానికి
వస్తాను.

నన్నయకాలంమొదలు ఇప్పటివరకు యేర్పడిన తెలుగుకృతులస్థితి తెలిపినాను.
ఈసంగతి పూర్వపక్షపరామర్శ పూర్వకంగా విచారణచేసి సిద్ధాంతంమట్టుకు యిక్కడ
నిరూపించాను. నన్నయాదులకృతుల్లో ఉండేసంస్కృతం వారి ఉద్దేశమైనా అధమాధి
కారులకు సయితం పనికిరాకపోవడం, తిక్కన విరాటపర్వంలోని అధికప్రసంగాలు
భగవద్గీతావాసం, ఉద్యోగపర్వంలోని రాయబారఘట్టాలు, మనువసుచరిత్రాదుల

వర్ణపృచ్ఛకులు, వేమనాదిశతకపాఠకావలంబ్యులు, అవిచారకులేక మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయం వచ్చిన తర్వాత తెలుగు పండితులు తెలుగు లెక్చరర్లు అని యిట్లా యేర్పడ్డ వారివృత్తం, వారిలో అనేకుల వ్యుత్పత్తి, పండితశబ్దంయొక్క అర్థం, తెలుగులో పండితులు అనే మాటకు కప్పుకుగల అర్థం, తెలుగుపండితులనే వారిలో అనేకులకు దేశవిజ్ఞానంతో యెంతవరకు సంబంధంగలదు అనే అంశం, తెలుగు కృతికర్తలు కొందరు అపగ్రంథాలు వ్రాసి తమ అవ్యుత్పన్నత కప్పి పుచ్చుకోవడానికి వ్యాకరణాదులు కొంత చూచి వారిని ఆశ్రయించడం, వారు కొన్ని అవకతవకలు వ్రాసి యివ్వడం, అవి తమ వ్రాతలుగా వీరు ప్రకటించుకొని లోకవంచనా ఆత్మవంచనా కావించడం, వాటివల్లకలిగే అజ్ఞానవర్ధనాద్యనర్థాలు తెలుగు పండితులనే వారు పాఠశాలలో కాక బయట వృద్ధిపరిచినవిధాన్ని గురించి కొందరి అభిప్రాయాలు, వ్యాకరణాభ్యాసం లేకుండా బట్టీపట్టిన ఇంగ్లీషువంటి దూడపేడ సంస్కృతం తెలుగుపుస్తకాల్లో వాడితే యేమి అనే వారివాదం, లౌకికశబ్దాలు వదలి నన్నయాదుల ఛాందస శబ్దరూపాలతో చాందసపు తెలుగుశబ్దాలతో పుస్తకం వ్రాయవద్దా అనే సంగతి, తెలుగువంటి జీవద్భాషలకు వ్యాకరణం లేకుంటే యేమి అనే మాటలు, అష్టావధానమని శతావధానమని కర్తలకు బుద్ధిదుర్వినియోగాద్యనర్థాల హేతువు, కారయితలకు ఫలరహితం అయినవాటిని ఆచరిస్తూ అశుభాలతమాషాపద్యాల కుప్పలుచేసి కవులమని అది కవిత్వమని కొందరు ఉప్పొంగడం, విజ్ఞానలబ్ధి లేకుండా కవిత్వంతానంతట అదే పుట్టుకొని వస్తుంది అని కొందరు అనుకోవడం, భారతీయుల విజ్ఞానలబ్ధికి ప్రకృతదశలో సంస్కృత విద్య ఆవశ్యకమా కాదా అనే సంగతి, బిరుదులు చేర్చినమాత్రాన వారికృతులు బాగా వృద్ధివచ్చునని కొందరు తలచడం, కృతిసమర్పణోత్సవాలు చేస్తే కృతులు గొప్పవవుతవని కొందరు ఆశించడం, ఆశువు అని పేరుపెట్టి శీఘ్రంగా పద్యాల కుప్పలుచేస్తే అది కవిత్వమని కొందరు ఆడావృషిపడడం, పద్యాలపుస్తకం యెంతలావుగావుంటే అంత గొప్ప కవిత్వమని కొందరు తాండవించడం, అట్లా పద్యాలపుస్తకం లావుది తయారుచేయడం మహిమ అని కొందరు నర్తించడం, పద్యాలు గద్యవాక్యాలు వ్రాయడమే పరమవిద్య అయి బుద్ధిపరిపాకంలేని [illegible] కొందరు కృతికర్తలుగా పత్రికల్లో వ్యాసాల కర్తలుగా బయలుదేరడం, అంకితం చేసినవారికి తమకృతి భార్య అని కొందరు వచించడం, గద్యంపద్యం కలిసిన కృతులకు చంపువనేపేరు ప్రసిద్ధంగావుంటే దాన్ని మరవడం, గద్యం లేకుండావుంటే అది ఒకవిశేష మనుకోవడం, నిరుక్తి అనే అర్థంగల నిర్వచన మనేశబ్దాన్ని తప్పుపేరుగా దానికి పెట్టడం, గర్భకవిత్వమని ఒకపద్యంలో ఇంకొకపద్యం

అక్షరాలు వదలి కొన్నిమాటలు విడిచి కుస్తీచేస్తే అది నిగ్గు కవిత్వమని కొందరు తాళాలు కొట్టడం, ఈకాలాన ఒక సభగాని విందుగాని జరిగితే ఒకప్రాంతినుండి మరియొకప్రాంతికి యెక్కినాపోతే, తుమ్మితే దగ్గితే చెప్పడంటుపద్యాలు పోగులు పడడం, యాచించడానికి ఇయ్యకపోతే తిట్టడానికి అప్పకవి పద్యాలను సాధనంగా గట్టిపరచడం, అసాధనాన్ని అవలంబించి కొందరు ధనవంతులను వ్యవహారసంబంధులను ఆశ్రయించి వారిని స్తుతించి వారివద్దనుండి కొంతధనాన్ని. ప్రచ్చుకొంటి వాయినం అన్నట్లు, కొన్నిస్తుతులను పొందడంవల్ల, అందులో, బహిరంగంగా ముఖ్యమైన అన్నికులాల తెగల వివిధలక్షణాల మనుష్యులను చేర్చినసభల్లో పొందడంవల్ల, తమకృతులు ఉత్కృష్టమవుతవని కొందరు భావించడం,

" न तच्छास्त्रं न तच्छिल्पं न सा विद्या न सा कला "
यद्भवेन्न च काव्याङ्गमहो भारो महान् कवेः ॥

(కావ్యాంగం కాకుండావుండే శబ్దాగాని, అర్థంగాని, న్యాయంగాని, కళగాని లేదు, అహో కవిభారం గొప్పది) అని యిట్లాకవిసామగ్రి ప్రతిపాదితమవుతూవుంటే విద్వత్కవులమని కొందరు మురియడం,

" अनन्तशास्त्रं बहु वेदितव्यं.........अल्पश्च कालः "

అని విజ్ఞులు పలుకుతూవుంటే రేజీకటి సంస్కృతంతో ఉభయభాషా పారంగతులమని కొందరు ఊరేగడం,

నిను మెచ్చబోవుచుంటిని నను మెచ్చుచు నుంటివీవు "..........." (యేకవీర.) అని యిట్లా ఒకరినొకరు కొందరు పొగడుకొనడం, నేటికాలపు కవిత్వమనే గ్రంథంలో తెలిపిన అయోమయం మొదలైనవి ఇప్పటి పద్యకృతుల్లోవలె గద్యకృతుల్లోకూడా అనేకమైనవాట్లో కనబడడం, లోకోత్తరమైన కల్పనలు వ్యూహాలు లేకపోవడం అట్లావుండగా శీలభ్రష్టలైన స్త్రీల, వారికి తగిననాయకుల, ఇట్లాటి మరికొందరి చిల్లరమనుష్యుల వృత్తం కొన్ని పద్యపుస్తకాల్లోను గద్యపుస్తకాల్లోను ప్రహసనేతరాల్లో బహుళంగా నిండడం, యెక్కడ దేనిని చెప్పవలెనో అవివేకం లేక సందర్భమున్నా లేకపోయినా తమకు తెలిసినసంగతులన్నీ కొందరు కుక్కడం, విచార్యమాణవిషయంలో ఆవశ్యకమైన ప్రవేశం లేకుండా కొందరు అసంబద్ధాలు రచించడం, అశ్లీల చిత్రాలు పుస్తకాల అట్టలమీదవేసి దానివల్ల కొంత ఆకర్షించవచ్చునని కొందరు ఉత్సహించడం, అనువాదం జేసినమాత్రాన మూలగ్రంథకర్తలతో సమత్వం ఆరోపించుకొని ఆంధ్రగౌతములు, ఆంధ్రకణాదులు, ఆంధ్రశుక్రులు అనేటిరున కొందరు అనుచితస్పర్ధతో సంభ్రమించడం, అను

వాడుంచేసి పద్యాల అనువాదిగాని గద్యాల అనువాదిగాని ఉభయత్ర అనువాదిగాని కాదగి వుంటే ఆ అనువాదమే ప్రధానహేతువుగా కవి చక్రవర్తులనుని కవి సమ్రాట్టుల మని కొందరు గంతులువేయడం, పేరు చెప్పక చెప్పీచెప్పక దొంగిలించి యెంగిలేవ్రాతలువ్రాసి కాళిదాసు కవిత్వం కొంత అనే సామెతను జ్ఞప్తికితెస్తూ కొందరు మూలగ్రంథాలను స్వయంకృతి కల్పించడం, పాతకాలపువేషంతో వుండేవారికృతులు మంచివని కొందరు, ఇప్పటికాలపువేషం గలవారివి శ్రేష్ఠంగావుంటవని కొందరు, అటూ యిటూ కాక మధ్యరకపువేషంవారివి గొప్పవిగా వుండవచ్చునని కొందరు, ఇంగ్లీషు చదివిన వారిగ్రంథాలు గణపేయమని కొందరు, ఇంగ్లీషు రానివారి కృతులు ప్రశస్తమని కొందరు, బ్రాహ్మణుల కృతులు ఆదరణీయమని కొందరు, నియోగులవి ఉత్తమమని కొందరు, కాదు వైదికులవి శ్లాఘ్యమని కొందరు, వారూ వీరు కాని మాధ్వులు ద్రావిడులు శ్రీవైష్ణవులు మొదలైనవారివి ఉపాదేయమని కొందరు, బ్రాహ్మణేతరులవి అంగీకార్యమని కొందరు, యేకులమైనా సరే స్త్రీలగ్రంథాలు సంభావ్య మని కొందరు, నేనెక్కువంటే నేనెక్కువని పద్యాలతో పోట్లాడేవారిగ్రంథాలు గ్రామ్యంగా వుంటవని కొందరు, తెలుగులోకాక ఇంగ్లీషులో యెవరైనా మెచ్చుకుంటే లేదా ఇంగ్లీషులోకి గ్రంథం అనువదించబడితే అది ఉత్కృష్టంగా వుండవచ్చునని కొందరు, పద్యాలకర్తలు మొదలైనవారివల్ల బహిరంగంగా స్తుతిపొందితే అట్లాటివారి కృతులు పొగడదగినవిగా వుండవచ్చునని కొందరు, కర్త మొదలైనవారిచిత్రాలు ప్రక టించేకృతులు గుణవంతంగా వుండవచ్చునని కొందరు, అక్షరాల ఆట (వళిప్రాసలు) ప్రయత్నం లేకుండా పడినట్లువుంటే అది కవిత్వమని కొందరు మనము మాట్లాడుకొనే సాధారణమైన మాటలు మొదలైనవి, సామెతలు, పద్యంలోవుంటే అదంతా కవిత్వమని కొందరు, తక్కిన విచారంతో మాకు పనిలేదు, అక్షరాలదరువుతోగాని లేకుండాగాని పద్యం వ్రాస్తేచాలును, అది కవిత్వమని కొందరు, సంస్కృతం యెక్కువగా వుంటే జటిల మని రమ్య కవిత్వమని కొందరు, తెలుగు యెక్కువగా వుంటే సొంపు కవిత్వమని కొందరు, అదీ యిదీ సమంగా వుంటే అపేక్ష్యకవిత్వమని కొందరు తలలూచడం, ధార అనర్గళం, శైలి మృదుమధురం, ముద్దులుమూటగట్టుతున్నది అనే యిట్లాటి రోకటిపాట మాటలు, ఈకాలంలో తెలుగులో గురువులని శిష్యులని అనుకొనేవారికి గల విద్యా సంబంధం, వారియెడల వీరి ప్రవృత్తి, ఆధునికమైన మూలగ్రంథాలు అనువాదాలు కథాభాసాలు, శాస్త్రగ్రంథరచనలు వీటిఅన్నిటి మీమాంసావిస్తరభీతిచేత వదలుతున్నాను. పీఠికల్లోని ప్రశంసలను యాచితాభిప్రాయాలను గురించి వాఙ్మయపరిశిష్టంలో ద్రష్టవ్య మని చెప్పి ఇక భగవద్గీత వదలిపెట్టడాన్నిగురించి కొంతవిచారిస్తాను. భగవద్గీత వేదాం

తానికి సంబంధించినది గనుకను, తెలుగుభారతం కావ్యదృష్టితో రచించబడినది గనుకను, దానిని తిక్కన వదలినాడని కొందరంటున్నారు.

నన్నయాదు లది కావ్యదృష్టి అని వ్యాసుడిది కాదని అనుకోనడం అప్రశస్తం.

"కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు"

అని నన్నయ్యే సంస్కృతభారతం కవులదృష్టిలో మహాకావ్యమని చెప్పుతున్నాడు.

"प्रबन्धे च अङ्गी रस एक एव
उपनिबध्यमानोऽर्थविशेषलाभं
छायातिशयं च पुष्णाति कस्मिन्निवेतिचेत्
.........यथावा यहाभारते" (ध्व. लो.)

(ప్రబంధంలో ప్రధానరసం ఒకటే ప్రతిపాద్య మవుతూ అర్థవిశేషలాభాన్ని ఛాయాతిశయాన్ని పోషిస్తున్నది. యెట్లాగంటే మహాభారతంలోవలె)

అనేకచోట్లల్లో ఆనందవర్ధనుండు మహాభారతం శాంతరస ప్రధానమైన కావ్యమనిచెప్పుతున్నాడు. భారతం కావ్యమని భారతంలోనే ఉక్తం.

"कृतं मयेदं भगवन् काव्यं परमपूजितम्" (आदि)

(ఓ మహానుభావుడా! పరమపూజితమైన యీకావ్యం నాచే చేయబడినది.)

అని వ్యాసుడే బ్రహ్మతో చెప్పినట్లు విదితమవుతూవుంటే వ్యాసుడికి కావ్యదృష్టి లేదనడం అవివేకం. కాళిదాసాది మహాకవులకు సంశ్రయం కాగలిగిన వ్యాసుడికి కావ్యదృష్టి లేదనడం నిజంగా తెలివిమాలినపని. మాకు పైవాక్యాలు ప్రమాణం కావంటారా, మీ వాక్యాలు ప్రమాణం కాదని అంతకంటే చులకనగా తోసివేయవచ్చును గదా! ఇవన్ని సాహిత్యసాంప్రదాయం తెలియని అజ్ఞానవచనాలని అంటున్నాను. పోనియ్యండి నన్నయాదులది కావ్యదృష్టి అనే మాట కొంతసేపు ఒప్పుకొని విచారిస్తాను. భగవద్గీత వేదాంతం గనుక దాంట్లో కవిత్వంలేదని తిక్కన మానివేస్తే, శాంతిపర్వం అనుశాసనిక పర్వం యింకా అక్కడక్కడ వచ్చే కణికనీతివంటి రాజనీతులు మార్కండేయుడి ధర్మప్రవచనం యెందుకు తెలిగించారు? భగవద్గీతలో లేని కవిత్వం రాజధర్మ మోక్షధర్మాలను ప్రతిపాదించే శాంతిపర్వంలో యేమున్నది? భగవద్గీత వేదాంతమైతే శాంతిపర్వంలోని మోక్షధర ఘట్టాలు సృష్టిక్రమాదులనిర్వచనం వేదాంతం కాదా?

లేని అప్రశస్తపుమాట. తెలుగుభారతం అధమాధికారులకు ఉద్దిష్టం. గనుకనే దానిని వదలిపెట్టినాడు. బ్రహ్మవిద్యకు ప్రధానాంగాలైన ప్రస్థానత్రయంలో భగవద్గీత ఒకటి గను, బ్రహ్మవిద్యయందు శూద్రాదులకు అధికారం లేదని బ్రహ్మసూత్రమందలి అప శూద్రాధికరణంలో నిర్ణీతమైనది గనుకను అధమాధికారులకు అది అగ్రాహ్యం కావడం వల్లను శాంతిపర్వాద్యపేక్షచేత అధమాధికారులకు కఠినమైన భగవద్గీతను తిక్కన వదలినాడని స్పష్టం. ఈ సంగతినే అహోబిలుడి పద్యాలు వ్యక్తం చేస్తున్నవి. కావ్యదృష్టివల్లనని అష్టానని యిట్లానని వ్రాయడం సంప్రదాయ వివేకంలేని అజ్ఞానపు మాటలని చెప్పి యీ విచారణముగిస్తాను.

ఇక తిక్కన అధికప్రసంగాలు తిక్కన విరాటపర్వస్థకీచకవధలోని చేర్పడాలు గొప్పకవిత్వమని కొందరు తలుస్తున్నారు.

"విరాటపర్వములో దిక్కన్న వ్రాసిన శృంగారవర్ణనము అనన్యసాధ్యమని వేఱుగఁ జెప్పవలయునా? ఔచిత్యశోభితము."

అని శ్రీ రామలింగారెడ్డివారు.

"ఇట్లీ కీచకవధఘట్టమునను భీముని నాయకునిఁగాఁ జేసి శృంగార వీరరసముల కంగాంగిభావము కల్పించి యనేకవిధములగు నూతన వర్ణనలఁ జేర్చి యీకథ నొక చక్కని ప్రబంధముగా రచించినాఁడు."

అని శ్రీ కోరాడ రామకృష్ణయ్యవారు.

"తిక్కనార్యుని కీచకునియం దన్ననో, మానవస్వభావము చక్కఁగఁ బ్రతిబింబించుచున్నది......తిక్కన కీచకుఁడు ఉత్తమనాగరకుఁడు, సరసుఁడు; ..... తిక్కన మానవప్రకృతి పాండితిని 'హేమవిద్యం' బోసిదానిని ఎంతని కొనియాడ నగును!"

అని శ్రీ గుజ్జాం సుబ్బరామయ్యవారు.

ఇట్లానే మరికొందరు అనుకొంటున్నారు. ఆచేర్పడాలు అధికప్రసంగమని దుష్టమని తెలుపబోతున్నాను. మంచిది. ఆసంగతి విచారిస్తాను. సీతావిషయకమైన రావణ రతి, ద్రౌపదీవిషయకమైన కీచకరతి, రసాభాసం. అంతేగాక అది హేయం. ఈ హేయత్వాన్ని వివరించవలసిన పనిలేదు. విస్తరం నేటికాలపు కవిత్వమనే కృతిలో శృంగారాధికరణంలోను క్షుద్రకావ్యాధికరణంలోను ద్రష్టవ్యం. సంచారిభావాదిసామగ్రి ఉత్తమ నాయకుల రతిసందర్భంలో శోభిస్తవి గాని రత్నాద్యలంకరణం మురుగుడుబురదనీటి కుండకువలె దుష్టరతికి హేయం, అత్యంతం అనుచితం. నింద్యత ప్రకటితమయ్యేవిధంగా

ఇట్లాంటిరతిని తెలుపవలెను గాని చీము పుండుమీద యీగవలె, దానియందు సక్తి కనబరచడం అప్రశస్తం. కనుకనే రామాయణంలో రావణుడు సీతను ప్రార్థించడం, ఆమె నిందించడం, తిరిగి అతను పూలుబుక్కాయి సవరించుకొని మళ్లీ ఆమెను ప్రార్థించడం, తిరిగి ఆమె దూషించడం తప్ప అతడి మన్మథావస్థను సంచార్యాదులచేత విపులీకరించలేదు. అట్లానే మహాభారతంలో కీచకుడు సుదేష్ణతోను ద్రౌపదితోను గట్టిగా తన కామవికారం తెల్పుకొనడంతప్ప వేరేవిధంగా అతడి విరహతాపాలాపాలు మొదలైనవి వివరించలేదు. యెందుకంటే అవి తుచ్ఛమే కాకుండా అనావశ్యకం కూడా అయివున్నవి. దుర్బలచిత్త అయితే లభించేటట్లు అతడికామప్రార్థనలు కొంత వరకు దీర్ఘంగా ప్రతిపాదితమైనవి. అంతేగాని అతడి శృంగారాన్ని సంచార్యాదులతో వర్ణించలేదు. కాని తిక్కన్న యీవివేకం కోల్పోయి కీచకరతిని అనేకమార్గాల విస్తరింపజేసి ఆసక్తితో దాన్ని ప్రతిపాదించి యీగపని చేశాడు. పై అంశాలు కథాభాగాలు కాక ద్రౌపదిని చూచినతరువాత సుదేష్ణతో మాట్లాడకముందు యేకాంత సంభాషణరూపాన కొన్ని సీసపద్యాలు, మరికొన్ని వృత్తాలు మొదలైనవి దండగబెట్టి కీచకుడి రతిని మూలంలో లేనిదానిని వుబుకుతో మనకు తెలిపినాడు. అక్కడ ఆగలేదు. కల్లు తేవడానికి ద్రౌపదిని సుదేష్ణ పంపుతానన్నతరువాత తిరిగీ కీచకకామాగ్ని అమూలకాన్ని యింకా కొన్నిపద్యాలతో విపులీకరించాడు. ఇంతటితో పూరుకోలేదు. నర్తనశాలకు రమ్మని ద్రౌపది చెప్పినతరువాత మళ్లీ మూలంలో లేని కీచకవిరహాన్ని సంభ్రమంతో వర్ణించాడు. చిన్నపద్యాలతో తృప్తిలేక కాబోలు.

సీ. ఇయ్యింతి ప్రాపున నయ్యనంగుఁడు పార్వతీశునైనను దక్కనేలకున్నె
కేలిమైనొక్కట లీలఁగ్రేళ్ళసఁగెడు వాలుగు సోగలమేలు డించి
లీలనాముందట నాలేమపొలసినఁ జూడ్కికిఁ జుబ్బనచూలిగాదె
కనువిచ్చి నన్ను నాతనుమధ్యచూచినఁ దనువున కమృత సేచనముగాదె.

(తి. భా. వి.)

అని సీసాలను అడుగడుక్కూ ఆహ్వానిస్తాడు.

ఈ సీసాలను బాగా వున్నవి గదా అంటే అది కులటావిలాసంవంటిదని చెప్పుతున్నాను. ఈ సంచారివర్ణనలతో పూరుకోలేదు. అతడి విరహావస్థను వుద్దీపనంగా వనవిహారాన్ని కల్పించాడు. అంతటితో ఆగలేదు. పొద్దుక్రుంకకపోవడం అతడికి దుస్సహంగా వున్నదని మూలంలో రెండుమాటలు చెప్పితే దానికి సూర్యాస్తమయవర్ణననుచేసి అతడి అనంగదశకు దాన్ని తగిలించాడు. తప్పుడు

తింటూ పర్యారం అన్నట్లు కోపాకుపనిలో దరువులుకూడా వేశాడు. ఇదంతా మురుగుడు బురదకూడకు రత్నాద్యలంకరణం వంటిదని అది తుచ్ఛమని దానియందు సక్తి కూడదని అని తెలిపినారు. అదిగాక రసాభాసం కావ్యంలో అంగగావుండవలెనది. దాన్ని అనుచితంగా విపులీకరించడం అంగవిస్తరమనే రసదోషానికి హేతువని సాహిత్యవేత్తలు చెప్పుతున్నారు.

" अङ्गस्याप्रधानस्यातिविस्तरेण वर्णनम् " (का. प्र)

[అతివిస్తరంగా అంగంయొక్క, అంటే ప్రతినాయకాదుల, వర్ణనం (రస దోషం)]

అని మమ్మటుడు.

" तथा च तद्गत एव रसः प्राधान्येनास्वाद्येत न तु नायकगतः प्रधानो-रस इति दोषः " (का. प्र. व्या.)

[అట్లా (అయితే) ప్రతినాయకగతరసమే ప్రధానంగా ఆస్వాదిత మవుతుంది. కాని నాయకగతప్రధానరసం ఆస్వాదితం కాదు. కనుక దోషం]

అని వామనాచార్యులు.

హేయరసాభాసం అంగంగాక ప్రధానమైతే కావ్యం భ్రష్టమై దూష్యకోటిలో చేరగలదు. గనుక ఆవశ్యకమైనచోట అది అంగంగా మాత్రమే వుండడం వుచితం.

" प्रतिषिद्धाविषयत्वादिरूपं सामाजिकसंवेद्यं " (का. प्र. व्या.)

(సామాజికులకు ప్రతిషిద్ధ విషయత్వాదిరూపంగా సంవేద్య మయ్యేది) అని ఈ ఆభాససందర్భంలో న్యాయరత్నమహేశచంద్రుల వారన్నారు.

అంగమైన ప్రతినాయక వృత్తంలో వనవిహారజలక్రీడాదులు ఒక గ్రంథకర్త ప్రతిపాదిస్తే అది దుష్టమని

" हयग्रीवस्य जलकेलिवनविहाररतोत्सवादेमनायकापेक्षया विस्तरेण वर्णनं हयग्रीवस्य नायकत्वमेव प्रत्याययते न तु प्रतिनायकत्वमितिदोषः । "

न च " वंशवीर्यश्रुतादीनि वर्णयित्वा रिपोरपि । " इत्यादिना विरोध इति वाच्यं ।

" यद्गुणत्वेन रिपोर्वर्णनेन नायकोत्कर्षप्रतिपादनं तत्रैवास्य तात्पर्यात् न तु वनविहारादावपि । " (का. प्र. व्या.)

[హయగ్రీవుడియొక్క జలకేళి వనవిహారం, రతోత్సవం మొదలైన వాటిని నాయకున్ని మించి అధికంగా వర్ణించడంవల్ల హయగ్రీవుడే నాయకుడని ప్రతీత మవుతుంది. (కాని అతడి) ప్రతినాయకత్వం (ప్రతీతం) కాదు. కనుక దోషం......శత్రువుయొక్క వంశవీర్య శ్రుతాదులను వర్ణించి, అంటే వర్ణించడంవల్ల, కూడా (నాయకోత్కర్ష ప్రతిపాదనం మనకు ప్రీతికరం.) అనే(పండి)మాటలచేత విరోధంసంభవిస్తుంది అని అనరాదు. యెందువల్ల నంటే శత్రువు యేగుణాలు గలవాడని వర్ణిస్తే నాయకోత్కర్షం ప్రతిపాదితమవుతుందో అక్కడనే పైవాక్యానికి తాత్పర్యం గాని వనవిహారాదులందు కూడా కాదు.]

అనేపఙ్క్తుల్లో సారబోధినీకారులు నిరాకరించారు.

ఇక అంగమైన హేయరసాభాసంలో ఆత్మభాషణ వనవిహార సూర్యాస్తమయాది వర్ణనల విస్తరం దుష్టమని చెప్పవలసిన పనిలేదు గదా! కనుక ఈ హేయమైన ఆభాసమంతా గొప్పకవిత్వమని గంతులు వేయడం అజ్ఞానం.

ఉత్తరభారతపాఠాంతరాలు మొదలైనవి యీ విచారణలో అప్రధానం గనుక వదలినాను. అవునయ్యా, నన్నయాదుల కృతులు అధమాధికారులకు వుద్దిష్టమని మీరే చెప్పినారు, వారికి రుచించే మాదిరి తిక్కన మార్పుచేసినాడు, కనుక వుచితమేనంటారా అసంగతం. అధమాధికారులు ఉత్తమమార్గానికి వచ్చేటీరున రచించవలెను గాని వారిని యింకా అధోగతికి తీసుకొని పొయ్యేసరణి అత్యంతం నింద్యం గదా! కనుక, అధమాధికారులకు హేయంఉచితమనడం నిల్వజాలదు. ఇట్లాటి తుచ్ఛశృంగారం తెలుగుదేశపు తెలుగుకృతుల్లో ఇప్పుడు మితిమీరడం విదితమనిచెప్పి ఈచర్చ ముగిస్తాను. తిక్కన విరాటపర్వమందలి అధికప్రసంగాలను వాటి దూష్యతను నిరూపించాను.

పైన తెలిపినట్లు తక్కిన వాటిని విచారించక వదలుతున్నాను. నన్నయాదుల భారతం, నైషధం, మొదలైన అనువాదాలు తుంచడం మార్చడం చేర్చడం మొదలైన అనౌచిత్యాలపాలై అధమమై ఉత్తమాధికారులకు అగ్రాహ్యంగా వుండడం స్పష్టం గనుక నిర్వివాదమని, ఈ సంగతి కాదని యెవ్వరైనా రుజువుపరచితే ఆ మాటలు ప్రామాణికంగా వుంటే నా సిద్ధాంతాన్ని వదలుకొంటానని లేకపోతే ఆమాటలను ఉపేక్షిస్తానని మనవిచేస్తూ యిక ప్రకృతవిషయానికి వస్తాను. నన్నయ మొదలు ఇప్పటివరకు తెలుగు వాఙ్మయపు సాధారణదశ తెలిపినాను. వల్నాటి వీరచరిత్ర ఇందుకు అపవాదం కాజాలదు. కాళిదాసీయాదుల్లోవలె ఉదాత్తభావోన్మీలనాదులు దీంట్లో కనుగొనలేము కనుక కవితావిషయంలో ఇది ఉత్తమత్వప్రతిపత్తిని పొందజాలదంటున్నాను.

శ్రీనాథవైలక్షణ్యం

ఈ వీరచరిత్ర కర్తయైన శ్రీనాథుఁడు ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథకర్తల్లో విశిష్టుఁడు. ఇతడి వైదుష్యం అన్యదేయాపేక్షచేత అసాధారణమైనదిగా కనబడుతున్నది. కాళిదాసాదులకు భారతవర్షంవలె ఇతడికి ఆంధ్రదేశం అఖండరూపంతో గోచరించినట్లు విదితమవుతున్నది.

ప్రతాపరుద్రీయంలో విద్యానాథుణ్ణివలె త్రైలింగ శూరతేజస్సు ఇతణ్ణి పరవశుణ్ణి చేసినట్లు కనబడుతున్నది. "చిత్తముప్పొంగి" అని వీరచరిత్రంలో ఇతడు చెప్పిన మాటలు ఈవిషయాన్ని సూచిస్తున్నవని అనుకొంటాను. పద్యానికి నన్నయాదుల యతి భ్రంశాన్ని ఇతడు అనేక స్థలాల్లో తొలిగించడం స్పష్టం.

తెలుఁగుభూమి అని ఆంధ్రభూమి అని తనకృతుల్లో పలుచోట్ల ప్రస్తావిస్తూ వచ్చాడు. ఆంధ్రదేశానికి సంబంధించిన భీమఖండాన్ని సంస్కృతంలో కూడా శ్రీనాథుఁడే రచించాడేమోనని నే నప్పుడప్పుడు అనుకొంటూ వుంటాను. నైషధం కాశీఖండం మొదలైన గ్రంథాలయందలి గద్యాల్లో, కొన్నిచోట్ల పద్యాల్లో ఒకవిధమైన వాక్యశిల్పం కనబడుతుంది. వేమన స్ఫుటబలోక్తి, పింగళి సూరన మృదుభావనిరతి, శ్రీనాథుఁడి వాక్యశిల్పం, ప్రాచీనాంధ్రవాఙ్మయంలో గణనీయమైనవని భావిస్తాను. అయిం వుపట్లయిన ఘట్టాల్లో తేలవేసినా అపూర్వభావా లేమీ తెల్పకున్నా సూరన లలితరీతిప్రియత్వం విశుద్ధమనోజ్ఞతా ప్రీతిశ్లాఘ్యం. నన్నయాదుల యతిభ్రంశదోషాన్ని శ్రీనాథుఁడు చాలావరకు తొలగించాడు. కనుక ఇతడిపద్యాలకు శ్రావ్యత్వాదులు దృష్టమవుతున్నవి. ఆకాలాన తెలుగు ఉత్తమవిద్యాద్వారంగావుండి తెలుఁగుపద్యం కసువులక్షణాలకు దూరమైవుంటే శ్రీనాథుఁడు, పింగళిసూరన, వేమన, వీరివల్ల ఇంకా యెంతవుత్కృష్టమైన కృతులు తెలుఁగుదేశానికి లభించివుండేవో నని ఉత్ప్రేక్షిస్తుంటాను.

వక్ష్యమాణవిధాన నన్నయాదుల వాటివలె అమార్గగాములైన అనువాదాలనే కావించినా ఉదాత్తభావోన్మీలనాదులు లేకున్నా వున్నంతవరకు శొల్లుమాటల వెంట తుప్పలకింద ఆణిగేటట్లు చేయక వివక్షితార్థం ప్రసాదగుణంతో స్ఫుటంగా రుజువుగా తెలపడం శ్రీనాథుఁడి రచనలయందలి విశేషం. ఒకరిద్దరిలో తప్ప తక్కిన తెలుగు కృతికర్తల్లో యీ లక్షణం మిక్కిలి అరుదు.

వీరచరిత్ర విశేషం

కాళిదాసీయాదుల్లోవలె ఉత్తమకవితాస్వరూపం వీరచరిత్రలో లేకున్నప్పటికీ అది శ్రీనాథుఁడి కృతుల్లోనే కాక తెలుఁగువాఙ్మయమంతటిలో విశిష్టమైనదిగా కనబడుతున్నది.

దీంట్లో ద్వితీయాక్షరపు ఆటలేకపోవడం సగం తుక్కువదలడం మొదటివిశేషం. ఇది తెలుగు సంప్రదాయానికి సరిపడని సంస్కృత వృత్తాలైన శార్దూల మత్తేభాదుల్లో కాక దేశ్యపద్యంలో బసవపురాణాదులవలె వుండడం రెండవ విశేషం. అనువాదం కాక మూలగ్రంథంగా వుండడం మూడవ విశేషం. మనకు సన్నిహితమైన స్థలాలు మహాకూరనిలయాలై నిద్రించే ఆంధ్రుల్లో వీరత్వాదులను ప్రబోధిస్తూ ఇందు కార్య రంగాలుగా వుండడం నాల్గవ విశేషం. వీరగీతాలనే వాఙ్మయశాఖయందిది ప్రథమ గణ్యమై వుండడం ఐదవవిశేషం.

పల్నాటివీరచరిత్ర—వీరగీతాలు

కాటయవేమారెడ్డి కోమటివేమారెడ్డివంటి విజ్ఞులు ప్రభువులుగావున్న రోజుల్లో కూడా తెలుగులో శ్రీనాథుడివంటి విద్యావంతులు న్యాయాది శాస్త్రగ్రంథాలను సాహిత్యవిచారణాగ్రంథాలను వ్యక్తిప్రధానమైన స్వతంత్రకావ్యాలను తలపెట్టక సాధారణపు తుక్కుఅనువాదాలు చేయడం, ఆకాలాన విద్వాంసులుగాని పండితులైన ప్రభువులుగాని ఉదాత్తగ్రంథరచన తెలుగులో ప్రోత్సాహపరచివుండలేదని విదితం చేస్తున్నదని తెలిపి యింకో అంశానికి వస్తాను. పల్నాటివీరచరిత్ర వీరగీతాల్లో ముఖ్యమైనదిగా కనబడుతున్నది. వెన్నెలరాత్రుల్లో జనసమూహాలకు వీటిని కథకులు వినిపిస్తుంటారు. సాధారణంగా పిచ్చికుంటజాతివారు ఈ వీరకథలను కీర్తిస్తుంటారు. పంబజోడూ, తితీ సహాయపడుతుండగా కత్తిపట్టుకొని భావానుగుణంగా ఆడుతూ ఈ వీరవృత్తాలను కథకుడు చెప్పుతుంటాడు. భారతీయరూపకానికి బీజాలనదగి భరతుడిచేత ప్రస్తావింపబడిన వృత్తులను ఈకథకప్రవృత్తి పోలివుంటుంది.

సాధారణజనుల్లో ఉద్రేకం కలిగించి వారికి ఆవీరులమీద సద్యఃప్రేరితమైన భక్తివిశేషాన్ని ఆవిర్భవించచేయడం కొంతపరిణతిగలవారికి వీరత్వాదులందు తత్పరత్వం కలిగించడం వీటి ముఖ్యలక్షణం.

ఇట్టిటి శాఖ అరవం మొదలైన దక్షిణభారత భాషల్లోగాని బంగాళీవంటి ఉత్తరభాషల్లోగాని వున్నదేమో నేను చెప్పజాలను. వీటికథనం ద్రవిడదేశంలో వర్ధితమైన హరికథారూపానికిసమీపంగా వుంటుందని యోచవచ్చును. దేశ్యమైన యక్షగానాలను కొంత అనుకరించి నారాయణతీర్థులు కృష్ణలీలాతరంగిణి నిర్మించినట్లు వీరగీతాలను కొంతవరకైనా అనుసరించి సంస్కృతంలో యెవరు రచించినట్లు కనబడదు.

ఋక్కుల్లో వీరగీతసంకేతాలు కనుగొనవచ్చును. సంస్కృతం వ్యవహారభాషగా వుండిన కాలంలో వీరగీతాలవంటివి యేవైనా యేర్పడివుండినవేమో.

ఉదయన విక్రమార్కాదుల ఇతిహాసాలు సంస్కృతభాషలో ఉద్బోధకంగా కీర్తితమయినా అవి ప్రస్తుతవీరగీతమార్గాన లేవు. అయితే సాహిత్యవిషయాన ఈవీరగీతవాఙ్మయం ఉత్తమకవితాశాఖగా పరిగణించ వీలులేదు. కాళిదాసాదుల కావ్యాల్లో వ్యక్తమయ్యే ప్రకృతిశోభలు, ఉదాత్తభావవ్యక్తి, పరిణతచిత్తవృత్త్యున్మీలనం మొదలైనవి దీంట్లో కనుగొనలేము. కనుకనే కవితావిషయాన ఉత్తమశాఖను చెందదని చెప్పినాను. అయితే యిది దేశీయచ్ఛందస్సులో ద్వితీయాక్షరక్రీడతుక్కు సగంపోయి రచితంకావడంవల్లను అక్కడక్కడ వ్యక్తమయ్యే కవితాచ్ఛాయలవల్లను ఇదిమనువసుచరిత్రాదులకంటె మేలైనదేనని చెప్పవచ్చును. ఇదివరకు తెలిపినట్లు అనువాదపుకోటిలో యిది చేరని మూలగ్రంథమని, చాలమట్టుకు వ్యంగ్యవినాశమే కాక క్షుద్రశృంగారాదులతో నిండిన హంసవింశత్యాదుల సాధారణ మార్గంనుండి చీలి మహాభారతంవలె శాంతప్రధానమై వీరాదులను అంగంగా కలిగినదని, బొబ్బిలికథ మొదలైనవాటివలె సరళధోరణిలోకాక కావ్యమార్గంలో వుండడానికి యత్నిస్తున్నదని, తెలుగుకు మతభాషాగౌరవ మేర్పడ్డది ఈ వీరచరిత్రయందేనని, ఇప్పటికీ ఔర్ధ్వదైహికక్రియల్లో బ్రాహ్మణేతరు లనేకులు వైష్ణవులు నాలాయిరాన్నివలె పితృప్రీతి నుద్దేశించి వీరచరిత్రగానం చేయిస్తారనీ చెప్పి యీ విచారణ యింతటితో ముగిస్తున్నాను.

హైహయులైన అనుగురాజాదులు ఆంధ్రులు కాకపోయినప్పటికీ వీరచరిత్ర ఆంధ్రులకు కొంతవరకు గర్వహేతువేను.

పూర్వపక్షం

అనుగురాజాదులు హైహయులయినప్పటికీ ఆంధ్రులుగానే మనము భావించవలెను. ఈతీరుగా ఒక్కొక్కరిని ఆంధ్రులు కారంటేయిక మనకు మిగిలే ఆంధ్రులెవరు? మనము ఆంధ్రులని చెప్పేవారు కూడా ఐతరేయబ్రాహ్మణకథ ననుసరించి వుత్తరభారతం నుండి యీ దేశానికి వచ్చినవారే. కనుక వారినికూడా అన్యదేశస్థులనే అనవలసి వుంటుంది. కనుక యిట్లా ఒక్కొక్కరిని వైదేశికులని తోసివేస్తే దేశంలో భూమిదప్ప మరేమీ మిగలదు. అనుగురాజాదులు ఆంధ్రదేశానికి వచ్చి అక్కడవుండినారు గనుక వారిని ఆంధ్రులుగానే భావించవచ్చును.

తటస్థాక్షేపం

అట్లా అనాంధ్రులను ఆంధ్రులుగా భావించడం మిక్కిలి అనర్థ హేతువు. ఇది ఆంధ్రులదాస్య బుద్ధిని ప్రకటిస్తున్నది. దేశం ఆంధ్రదేశమని దేశస్థులు ఆంధ్రులని చెప్పడం ఒకవ్యవస్థ వారుమాత్రం కొత్తవారు కారా అంటే అసలు మనిషే భూమికి కొత్త అని అనవలసివస్తుంది. అదంతా తత్త్వజిజ్ఞాస. లోకధర్మ నిర్వహణార్థం వ్యవహారంలో అప్రతర్క్యమైన హేతువులవల్ల యిది ఆంధ్రదేశం యిది అరవదేశం యిది వంగదేశం అని యిట్లా వ్యవస్థిత మవుతున్నది. ఆవ్యవస్థ ఆధారంగా యిది మన దేశం యిది కాదు అని దృష్టియేర్పడి దాని రక్షణ యందు తత్పరత దృఢపడుతున్నది. ఈతీరుగా ఒక్కొక్క దేశం తద్దేశస్థులచే రక్షితమయి విశిష్టవిజ్ఞాన సంప్రదాయాలను కలిగివుండడం లోక శ్రేయో హేతువే గనుక యీ వ్యవస్థ ఉపాదేయమని అంటు న్నాను. ఒక దేశస్థులు మరియొక దేశస్థులచేత పరాజితులయి ఉదాత్తగుణ విశేషాదులను కోల్పోవడం లోకానికి అనర్థ హేతువు. అరామద్రావిడులు మొదలైనవారు జేతృవర్గస్థులు కారు గనుక తద్విచారణ ఇక్కడ అప్రసక్తం.

ఆంధ్రులు స్మృతికందరాని సంధిగ్ధితిహాసపు పౌరాణికశాతవాహనుల పిమ్మట పరదేశస్థుల అధీనమయి దీనదశ పాలైనారు.

ఆంధ్రదేశస్థులు కొంతకాలం పల్లవులచేతికింద వుండినారు. వారి తరువాత చాళుక్యులవశమయినారు. అప్పటికే ఆంధ్రులకు దాస్యబుద్ధి స్థిరపడినట్లు కనబడు తున్నది. ఒక ఆంధ్రగ్రంథకర్త

"ఆంధ్రదళదానవోపేంద్రుడగు నుపేంద్ర [ఆంధ్రసేనలనే రాక్షసులకు విష్ణువు వంటివాడైన ఉపేంద్రుడు] (విన్నకోటపెద్దన. కా. చూ.)

అని అన్నాడు. తమకు తాము రాక్షసులుగాను, తమ శత్రువు విష్ణువుగాను కనబడి నప్పుడు ఆంధ్రులెంత దీనదశకువచ్చినదీ స్పష్టంకాగలదు. చాళుక్యులమని, చోళులమని, వారు గౌరవం ప్రకటించు కొంటూవుంటే బ్రాహ్మణశ్రమణకన్యాయంగాని మరి యేన్యాయంగాని వర్తించని స్థితిలో ఆంధ్రచాళుక్యులని ఆంధ్రచోళులని, చేతులు నలుపుకోనడం మన దైన్యాన్ని తెలుపుతునే వున్నది.

ఆంధ్రుల శోచనీయదాస్యాన్ని తొలిగించడానికి ఓరుగంటి ఆంధ్రరాజులు కాకతీయులు యత్నించారు. చాళుక్యులను వెలనాటి చోడులను అణచి ఆంధ్ర సామ్రాజ్యాన్ని తిరిగీ ప్రతిష్ఠించారు. విజ్ఞానాన్ని దేశంలో ప్రసరింపజేశారు.

వీరికాలంలోనే ఆంధ్రుల ఉత్కర్షను వ్యక్తీకరించిన విజ్ఞుడు విద్యానాథుడు, స్వర్ణాభిషేకప్రసంగల మొదటి మల్లినాథుడు, ఆంధ్రదేశంలో వెలయ గలిగినారు.

మందరస్తోమభోక్త అయి దక్షిణరాఢానుండి వచ్చిన కాలాముఖుల తోడ్పాటుతో వెలగపూడి మరామత్తులో విద్యాశాలలు సాగించి ఆంధ్రదేశంలో విజ్ఞానాన్ని వ్యాపింపజేసిన విశ్వేశ్వర శైవాచార్యులవంటి విద్యాసంపన్నులు ఈ కాకతీయుల కాలంలోనే వర్ధిల్ల గలిగినారు.

కాకతీయగణపతిదేవుడు గణపేశ్వరదేవాలయం కట్టించి అక్కడ అనేకులను విద్వాంసులను స్థాపించాడని కుమారస్వామి తెలుపుతున్నాడు. వీరినే

" राजन्नेते गणपेश्वरसूरयः " [प्र. य.]

అనేచోట గణపేశ్వరసూరులని విద్యానాథుడు పేర్కొన్నాడు.

ఆకాలపు ఆంధ్రుల ఔన్నత్యం అప్పటి ప్రతాపరుద్రీయపు పుటలయందు విదితమవుతున్నది.

" खेलन्त्यन्ध्रचमूभटाः सवपुषो रौद्रप्रकारा इव "

(శరీరంధరించిన రౌద్రభేదాలవలె వున్న ఆంధ్రసైన్యభటులు క్రీడిస్తున్నారు)

" जह्नो तुरङ्गतरङ्गास्त्रिलिङ्गाधिपतेः "

(అహో త్రిలింగాధిపతియొక్క గుర్రాలనే అలలు)

" शृण्वन्तो मुहुरन्ध्रसैन्यपतयः प्राप्ता दिशं दक्षिणाम् "

(మాటికి వింటూ ఆంధ్రసేనాపతులు దక్షిణదిక్కు చేరినారు.)

रे रे सेवण कस्तवायमनिदंपूर्वोऽद्य गर्वो महा
नुत्तीर्णा किल येन गौतमनदी प्राप्तोऽसि मृत्योर्मुखम् ।
एषा काकतिवीररुद्र इति किं नाश्रावि सप्ताक्षरी
प्रक्षुभ्यत्प्रतिपक्षपार्थिवमहाभूतग्रहोच्चाटनी ? ॥

[ఓరీ ఓరీ సేవణుడా ఇదివరకులేని నీయీ మహాగర్వం యేమిటి? దానితో (ఆగర్వంతో) గౌతమనది దాటినావన్న మాటేగాని మృత్యుముఖం చేరినావు. కలత పొందుతున్న శత్రురాజులనే మహాభూతగ్రహాలకు ఉచ్చాటని అయిన "కాకతివీర రుద్ర" అనే ఈ సప్తాక్షరీమంత్రం వినలేదా యేమి?]

पादच्छायान्ध्रनाथस्य विन्ध्याद्रेर्वा निषेव्यताम्

[(ఓరాజులారా) ఆంధ్రనాథుడి పాదచ్ఛాయనైనా వింధ్యాద్రిపాదచ్ఛాయనైనా సేవించండి. (ప్రతాపరుద్రుణ్ణి ఆశ్రయించండి లేదా వింధ్యాద్రిసమీపమందలి గుట్టలనీడల్లో దాక్కొనండి.)]

रेरे घूर्जर ! जर्जरोऽसि समरे ! लम्पाक ! किं कम्पसे ?
वङ्ग ! त्वङ्गसि किं मुधा ? बलरजः काणोऽसि किं कोङ्कण ? ।
हूण ! प्राणपरायणो भव महाराष्ट्रापराष्ट्रोऽस्यमी
योद्धारो वयमित्यरीनभिभवन्त्यन्ध्रक्ष्माभृद्भटाः ॥

[ఓరీ ఓరీ గుజరాతిరాజా! యుద్ధంలో శిథిలగాత్రుడ వైనావు. ఓ లంపాకుడా వణకుతున్నా వేమి? ఓ బంగాళీ యెందుకు వ్యర్థంగా యెగురుతున్నావు? ఓ కొంకణుడా సైన్యపుదుమ్ముచేత గుడ్డివాడవైనావా? హూణుడా ప్రాణాలు కాపాడుకో. ఓ మహారాష్ట్రుడా అపరాష్ట్రుడ వయినావు. (నీరాష్ట్రం పోయింది.) ఈమేము యోద్ధలము అని ఆంధ్రరాజభటులు శత్రువులను పరాభవిస్తున్నారు.]

" नीराजयन्त्यन्ध्रपुरीरमण्यः प्रदीपजालैर्वरवीररुद्रम् "

ఆంధ్రపురీరమణులు వీరరుద్రభూపతికి నీరాజన మిస్తున్నారు.)

" स्वामिंस्त्रिलिङ्गदेशपरमेश्वर ! " [प्र. य.]

(స్వామీ ! త్రిలింగదేశపరమేశ్వరుడా)

అని యిట్లా ఆగ్రంథంలోని పద్యాలు ఆంధ్రులమైన మనకు ఉచితగర్వహేతువుగా వుంటున్నవి. కాని మహమ్మదీయకరివహస్తాలు ఓరుగంటి కోటపై బడినవి. ఆంధ్రసామ్రాజ్యమంతరించింది. కాకతీయుల అనుచరులైన రెడ్డి వీరులు తిరిగీ చినచిన్న రాజ్యాలను అక్కడక్కడా స్థాపించి మహమ్మదీయసంక్షోభాన్ని నివారించడానికీ ఆంధ్రసామ్రాజ్యాన్ని వుద్ధరించడానికీ యత్నించారు.

" उद्धृत्य भूमिं यवनाब्धिमग्नाम् "

అని ఒక రెడ్డిరాజు కీర్తితు డయినాడు. ప్రఖ్యాతమైన 'కాటయవేమ' మాళవికాగ్నిమిత్రవ్యాఖ్యాదులు యీకాలంలోనే ఆంధ్రదేశం లోకానికి సమర్పించింది. రెడ్డిరాజులతో సంబంధం ఉన్నా లేకున్నా వారికాలంలోనే రఘువంశాదికావ్యాలకు, విద్యాధరుడి యేకావళికి, కుమారిలతంత్రవార్తికం ప్రశస్తపాదభాష్యం మొదలైన శాస్త్ర

గ్రంథాలకు, వ్యాఖ్యాత అయి విశ్వారాధ్యమైన ఖ్యాతిగల మల్లినాథుడు, పితృసదృశు డైన కుమారస్వామి ఆంధ్రదేశంలో ఉద్భవిల్లినారు. కాని చిరకాలం ఆంధ్రులకు యీావశ వుండలేదు. తిరిగీ దాస్యంపాలయినారు. దేశం చివరకు విజయనగర కర్ణాట రాజుల అధీనమయింది. విజయనగరపు రాజులు ఆంధ్రులు కారా అంటే కారని సమాధానం. ఆకాలపు ప్రమాణాలు వారు కర్ణాటులనే విదితం చేస్తున్నవి.

కర్ణాటక్షితినాథమౌక్తికసభాగారాంతరాకల్పిత. (కా. ఖ.)

అని విజయనగరరాజైన ప్రౌఢదేవరాయల విషయమై శ్రీనాథుడు.

శ్రీమతు కర్ణాటసింహాసనాధ్యక్షుఁడగు కృష్ణరాయ ధరాధినాథుఁడు.

(కృ. వి.)

అని కుమార ధూర్జటి.

సకలకర్ణాట రక్షా విచక్షణుండు. (రా. శే. చ.)

అని కృష్ణరాయమంత్రి తిమ్మరుసును గురించి మాదయ్యగారిమల్లన.

జీర్ణకర్ణాట పునస్సృష్టి సేవ్యాని. (వ. చ.)

అని విజయనగరరాజైన తిరుమలదేవరాయల నుద్దేశించి భట్టుమూర్తి. ఆంధ్ర, కర్ణాట, అనేవి యేకార్థవాచకాలు కావని, అవిరెండు వేరువేరని ప్రథమభూమికలో నిరూపితం. విజయనగరరాజులు కర్ణాటులు గనుకనే వారివద్దచేరిన తిమ్మమంత్రి తిమ్మరుసు అయినాడు. అరుసు అంటే కన్నడభాషలో రాజు అని అర్థం. కర్ణాటులైన మైసూరు మహారాజ వంశస్థుల్లో ఇప్పటికీ అరుసుశబ్దం వ్యవహారంలో వున్నది. ఉ॥ చామరాజ అరుస్. ఆంధ్ర క్షమావల్లభ అనే యిట్లాటి వాక్యాలు అతడి ఆంధ్రదేశాక్రాంతినే తెలుపుతున్నవి.

కొన్ని గ్రంథాలను ఆదరించిన మాత్రానగాని కొన్ని ఆంధ్రగ్రంథాలు రచించిన మాత్రానగాని ఆంధ్రులు కాజాలరు. మల్కిభరాం, చితాపుఖానుడు ఆంధ్రగ్రంథాలను ఆదరించారు. బ్రౌనువిరచితమైన నిఘంటువు కలదు. వీరాంధ్రులని గంతులు వేయడం అవివేకం గదా.

" स केरलप्राणमरुद्भुजङ्गान्........

आन्ध्रान्धकारक्षयतिग्मभासः " [म. वि.]

[కేరళ ప్రాణవాయువులకు పాములు ... ...
ఆంధ్రాంధకారవినాశానికి సూర్యులు (ఆయిన బాణాలను యవనుడిమీద వేశాడు)]

అనేచోట గంగాదేవి విజయనగరరాజూ, తనభర్తా అయిన కంపరాయల ఆంధ్రదేశ విజయాన్ని ప్రకటించింది. విజయనగరకర్ణాటుల కాలంలో ఆంధ్రులపైన దాస్యతమస్సు

పూర్తిగా ఆవరించింది. ఆంధ్రరాజ్యసర్వస్వపని ఒక ఆంధ్రుడు తమశత్రువును గొప్పగా పొగడిన దశవంటి నీచదశ తిరిగీ ఆంధ్రులకు సంప్రాప్తమయింది. తిమ్మన్నవంటి మహా సచివుడికిగాని లోకవిదితప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యకు కర్త కాగలిగిన నాదెండ్ల గోప మంత్రివంటి విద్వాంసుడికిగాని ఆంధ్రదేశంలో ఉచితస్థానం లేక కర్ణాటానికి పోవలసి వుండడం ఆంధ్రదేశపు దుర్గతిగాక మరేమిటి? ఇట్లానే జగన్నాథపండితరాయలు వల్లభా చార్యులు మొదలైనవారి ప్రతిభ ఆంధ్రేతరదేశాల్లోనే వికసించవలసి వచ్చింది.

అవునుగాని నిర్ణయసాగర ముద్రాలయంలో ప్రకటితమైన ప్రబోధచంద్రో దయంలో, నాండిల్ల గోపమంత్రి అని వున్నది. ఆత డాంధ్రుడని వ్యాఖ్యలోగాని, పీఠికాకర్తృవాక్యాల్లోగాని, కానరాదు. కనుక అత డాంధ్రుడంటే మే మొప్పుకోము అని అంటారా చెప్పుతున్నాను.

నిర్ణయసాగరముద్రాలయపుప్రబోధచంద్రోదయంలో నాండిల్ల అని వున్నమాట సత్యం.

దీన్ని చూసే కాబోలును తక్కిన భారతీయులు నాండిల్ల అనే వాడుతున్నారు. లాహూరు మొదలైనచోట్ల సంస్కృత పుస్తకవిక్రేతలు నాండిల్ల అని వ్రాస్తున్నారు. పాశ్చాత్యులుకూడా నాండిల్ల అనే వ్యవహరిస్తున్నారు.

"Only Nandillagopa actually quotes one rule for Paisāci, but implies clearly that in his opinion this one rule was the only one which differentiated Paisāci from Māgadhi."

(J. A. O. S. Vol. 44. Page 118)

(నాండిల్లగోపుడు ఒక్కసూత్రాన్నిమాత్రమే పైశాచికి ఉదాహరిస్తూ పైశాచిని మాగధినుండి వేరుపరచేది తన అభిప్రాయప్రకారం ఆ ఒక్కసూత్రమే నని విశదంగా వ్యక్తపరుస్తున్నాడు.

అనేచోట Walter Eugene Clark అమెరికా ఓరియంటల్ సొసైటీ పత్రికలో నాండిల్ల అని వ్రాశాడు. అయితే నిర్ణయసాగర పుస్తకంలోని నాండిల్ల అనేపాఠం తప్పు.

ఇతడు నాండిల్ల గోపమంత్రి కాడు. నాదెండ్ల గోపమంత్రి. ఇత డాంధ్రుడు. ప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్యానపీఠికలో తెలిపిన గోపమంత్రివంశవర్ణనం, మాదయ్య గారి మల్లన రాజశేఖరచరిత్రలో తెలిపిన గోపమంత్రి వంశవర్ణనం ఒక్కటిగా వున్నవి. ఈ గోపమంత్రి రాజశేఖర చరిత్రయందలి అప్పదండనాథుడి సోదరుడు. వీరు ఆరువేల నియోగిబ్రాహ్మణులు. కృష్ణరాయలవద్ద మంత్రిగా వుండిన తిమ్మనకు గోపమంత్రి

మేనల్లుడు. ఈసంగతి ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యా పీఠికవల్లను రాజశేఖరచరిత్రవల్లను కూడా విశదమవుతున్నది.

"तस्य श्रीकृष्णरायस्य प्राज्यराज्यधुरन्धरः ।
कुलक्रमागतो मन्त्री साल्वतिम्मचमूपतिः ॥"

(శ్రీకృష్ణరాయడికి ప్రాజ్యసామ్రాజ్య ధురంధరుడైన, కులక్రమాగత మంత్రి సాల్వతిమ్మసేనాని.)

"तद्भागिनेयौ तरणिप्रतापौ नाण्डिल्लयप्यप्रभुगोपवर्यौ ।"

(అతడి మేనల్లుండ్లు సూర్యప్రతాపుడైన నాండ్లియప్పప్రభువు గోపవర్యుడు.)

[प्र. भो. च.]

అని గోపమంత్రి.

సాళువతిమ్మ ప్రధానజామాతకు. (రా. శే. చ.)

ఆఱువేలవంశవార్ధి పూర్ణచంద్రమా. (రా. శే. చ.)

అని పద్యాంతాల్లోను ఆశ్వాసాంతంలోను నాదెండ్ల అప్పదండనాథుణ్ణిగురించి మల్లన్న. పైపద్యాల్లో అప్పయ్య యప్ప అయి నాదిండ్ల నాండిల్ల అయినట్లు విశదం. గోపమంత్రి ఆంధ్రుడని స్పష్టం. నాదెండ్లయల్లమంత్రి అనే యుద్ధవీరుడు ఈ నాదెండ్ల వంశస్థుడొకరు వుండినట్లు ముప్పైయిద్దరు మంత్రుల పద్యంవల్ల విదితం. నిర్ణయసాగర పుస్తకంలో వైవిధ్యంగానే వినుకొండ, కొండవీడు అనేపేర్లుకూడా వికృతమై వున్నవి.

"यः कोण्डुवीडुनगरीं विनिकोण्डुमुख्यै-
र्दुर्गैः समं समधिगम्य महामहिम्ना ॥"
"प्रादान्मुदा निखिलभूसुरपुङ्गवेभ्यः
श्रीरामचन्द्रपुरमुख्यमहाग्रहारान् ॥" [प्र. भो. च. व्या.]

(మహామహిమతో యెవ్వరు విని కొండు మొదలైన దుర్గాలతోపాటు కొండు వీడు నగరం పొంది సంతోషంతో బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులకు రామచంద్రపురం మొదలైన మహాగ్రహారా లిచ్చాడో)

ఈ తీరుగా ప్రసిద్ధాంధ్రపురుషుల, పట్టణాల, పేర్లు యెవరయినదీ యేమైనదీ తెలియకుండా ఆంధ్రేతరులు తారుమారుచేయడం ఆంధ్రులకు చింతాకరం కాకమానదు. దీన్ని శుద్ధపాఠాలతో ప్రకటించవలసిన భారం మనదై ఉన్నది. రాజశేఖరచరిత్రలో

వున్న నాదింద్ల అనే పాఠం లేఖకదోషంవల్ల యేర్పడివుండవచ్చును. లేదా ఆకాలాన నాదింద్ల అని వ్యవహారం వుండివుండవచ్చును. నాండిల్ల అనే పేరుమాత్రం అపభ్రంశం. ఇప్పటికీ నాదెండ్ల అని వ్యవహారం వుంటూవుంటే సమకాలపువాడైన మల్లన్న నాదెండ్లఅని చెప్పుతూవుంటే నాండిల్ల అని వ్యవహారం వుండిన దనుకోనడం అసంభావ్యం గదా. కొండవీటికి సమీపాన గుంటూరులో ఒకపేటగావున్న రామచంద్రపురాగ్రహారం గోపమంత్రిదత్తమే నని అనుకోనవచ్చును. గోపమంత్రి గృహనామానికి కారణమైన నాదెండ్ల కూడా కొండవీటిప్రాంతంలో చిలకలూరిపేటకు దగ్గరగా వున్నది.

ఇప్పటి యూరోపులో ప్రసిద్ధప్రభువులు, నైజాంలో మహారాజా సర్ కిషన్ ప్రసాద్ బహద్దరు, మొదలైనవారి కుటుంబాలవలె దండనాయకులు మంత్రులు మహా విద్వాంసులు వెలసిన ఈగోపమంత్రివంశం ఆకాలంలో అత్యంతం ప్రఖ్యాతం అయి వుంటుంది. నాదెండ్లలో ఇప్పటి మిరాశిదారులు అన్నప్రగడవారు. కాని కౌశిక గోత్రులైన నాదెండ్లవంశ్యులు లేరు. బహుశః ఆవంశం నశించి వుండవచ్చును.

మంత్రి అనేమాట ఆరువేల నియోగి బ్రాహ్మణులకు ప్రాచీనకాలంనుండీ బహుళంగా నామాంతమైనట్లు కనబడుతున్నది. వారు రాజకార్యధురంధరులై వుండడంవల్ల ఇది యేర్పడి వుండవచ్చును. లేదా మంత్రవిద్యానిష్ఠత్వంవల్ల యేర్పడి ఉండవచ్చును. మంత్రదీక్షనుపొందినవారికి మంత్రి అనికూడా వ్యవహారం దృష్టం

प्राणायामैः पवित्रीकृततनुरथ मन्त्री । [प्र. सा. ९.]

मेधावी भवति च वत्सरेण मन्त्री । [प्र. सा. १२.]

त्रिलक्षमेनं प्रजपेच्च मन्त्री । [प्र. सा. १२.]

(ప్రాణాయామాలచేత శరీరాన్ని పవిత్రపరచి పిమ్మట మంత్రి.)

(సంవత్సరంలో మంత్రి మేధావి కాగలడు.)

(మూడులక్షలు దీనిని మంత్రి జపించవలెను.)

అని శ్రీశంకరాచార్యులు. ఇట్లా అనేకస్థలాల్లో దృష్టం. ఉపనిషత్తుల్లో పర్యంకవిద్య, పంచాగ్నివిద్య, అని ఈతీరున ఉపాసనావిధానానికి విద్య అని ప్రతీతిగలదు. మంత్రశాస్త్రంలో శ్రీచక్రోపాసనాత్మకమైన దానికి శ్రీవిద్య అని వ్యవహారం ప్రఖ్యాతం. కాదివిద్య, హాదివిద్య అగస్త్యవిద్య, లోపాముద్రావిద్య, కామకళావిద్య అని ఇట్లా ఉపాసనాక్రమం వ్యవహృతమవుతున్నది. నిరుపాధికంగా ఇది విద్యఅని కూడా ఉక్తం.

"षट्त्रिंशत्तत्त्वात्मा तत्त्वातीता च केवला विद्या ॥"

"आसीनः श्रीपीठे कृतयुगकाले गुरुः शिवो विद्याम् ॥" [का. वि.]

[విద్య (పఞ్చదశాక్షరి) షట్త్రింశత్తత్త్వాత్మా (శివాదిక్షిత్యన్త విగ్రహ) తత్త్వోత్తీర్ణా యేకాకినీ అయివున్నది.]

[కృతయుగకాలంలో గురువు శివుడు శ్రీపీఠమందు ఆసీనుడై విద్యను (స్వశక్తి విమర్శరూపిణీ అయిన ఆకామేశ్వరికి వుపదేశించాడు).]

అని పుణ్యానందులు. కాకతీయులకాలంలో ఈవిద్య ఆంధ్రదేశంలో యెక్కువగా వర్ధిల్లినట్లు కనబడుతున్నది. కాకతీయులకాలం లోనివాడైన మొదటి మల్లినాథుడి పుత్రుడు కపర్ది విషయమై.

"मल्लिनाथात्मजः श्रीमान् कपर्दी मन्त्रकोविदः ॥"

[चं. व्या. ప్రతాపరుద్రీయపీఠికలో త్రివేదిచే ఉదాహృతం]

అని వున్నచోట మంత్రశబ్దం మంత్రవిద్యాపరమని చెప్పవచ్చును. ప్రతాపరుద్రీయకర్త విద్యానాథుడు, వేదభాష్యప్రణేతా మహావిజ్ఞాన సంపన్నులూ అయిన విద్యారణ్యులు, వీరి యీ నామాల్లోవున్న విద్యాశబ్దానికి మంత్రవిద్యాపరత్వంకూడా వాచ్యమని విదితం. విద్యానాథుడు మంత్రవిద్యాబలంతో ప్రతాపరుద్రుడికి శ్రేయశ్చింతకుడుగా, విద్యారణ్యులు మంత్రవిద్యాపటువులై విజయనగరపు రాజులకు మంత్రిగా రక్షాపరాయణుడుగా వుండినట్లు విశ్రుతమవుతున్నది. నాదెండ్ల గోపమంత్రి సయితం తంత్రగ్రంథాలనుండి ఉదాహరించకపోయినా ఇడ, పింగళ, సుషుమ్న, మూలాధారం, సహస్రారం మొదలైన ముఖ్యవిషయాలను ద్వితీయనాందీపద్యవ్యాఖ్యలో ప్రస్తావించాడు. వ్యాఖ్యాంతంలోకూడా ఇతడి ఉపాసకత్వం వ్యక్తం.

ఆంధ్రదేశంలో మంత్రిశబ్దంవలెనే కాశ్మీరదేశంలో "కౌల" అనేది కొందరికి నామాంతరంగా వుంటున్నది. ఉదా—పండితమధుసూదన కౌలశాస్త్రి, తంత్రాలోకటిప్పణకర్త. కైలాసనాథకౌల, ఆనందకౌల అని. శాక్తోపాసకుల్లో సమయిభిన్నులైన వారికి కౌలులని ప్రతీతి కలదు.

"उत्पादयन्ति चानन्दं मत्प्रिये कौलिकाश्च ते ॥"

अप्रबुद्धा पशोः शक्तिः प्रबुद्धा कौलिकस्य च ॥ [कु. त.]

ఆనందాన్ని కలిగిస్తారు. ఓ నాప్రియురాలా, వారు కౌలికులు. పశువుశక్తి అప్రబుద్ధం, కౌలుడిశక్తి ప్రబుద్ధం.

అని కులార్ణవ తంత్రకారుడు.

కాశ్మీరంలో కౌలశబ్దంవలెనే ఆంధ్రదేశంలో మంత్రి అనేది వాడబడి వుండవచ్చును. రూఢమైనపిమ్మట దానిపర్యాయపదాలైన అమాత్యాదిశబ్దాలు వాడుకలోకి వచ్చివుండవచ్చును. లేదా మొదట చెప్పినట్లు రాజనీతిధురంధరులై మంత్రులుగా వుండడంవల్లయేర్పడి వుండవచ్చును. అనుషంగికంగా వచ్చిన ఈవిచారణ ఇంతటితో ముగించి ప్రకృతానికి వస్తాను.

సాళ్వతిమ్మమంత్రి, నాదెండ్ల గోపమంత్రివంటి విద్వాంసులకు ఆంధ్రదేశంలో ఉచితస్థానంలేక కర్ణాటానికి పోవలసివచ్చిన దుర్దశ యేర్పడినదన్నాను.

ఆంధ్రదేశపుదుర్గాలను యీ కర్ణాటులుజయిస్తే,

(1) "కొండవీడగలించె"

(2) వినుకొండ మాటమాత్రనె హరించె"

(4) "బెల్లముకొండ అచ్చెల్లఁ జెరిచె." (ముక్కుతిమ్మన. పా. జా.)

అని ఒక ఆంధ్రగ్రంథకర్త ఆసంగతి సంతోషిస్తూ స్తుతించాడు. కర్ణాట రాజు తెలుగు దేశపు గ్రామాలను అల్లకల్లోలం చేస్తే

"వద్దాదిమసి యొనర్చె" "కనకగిరి స్ఫూర్తిఁగరఁచె" "గౌతమిఁ గ్రాఁచె, ఔరా తోఁక చిచ్చన." [పెద్దన. మను.]

అని మరియొక ఆంధ్రుడు ఆపనిని కీర్తించాడు. ఇంతకంటె ఆంధ్రులకు నికృష్టస్థితి మరి యేమి సంభవించగలదు?

ఇప్పటికీ యీ నికృష్టదాస్యందశలోనే వున్నాము. అంతటా ఉద్వేగంతో ఆంధ్రుల ఉత్కృష్టతను ప్రకటించే ప్రతాపరుద్రీయాన్ని విస్మరించాము. ప్రతాపరుద్రీయపు ప్రతిని కాశ్మీరంనుండి సయితం ప్రతిని తెప్పించి పాఠనిర్ణయంచేసి టీకచేర్చి బొంబాయి ప్రభుత్వంవారితోడ్పాటుతో ప్రకటించడానికి అనాంధ్రుడు త్రివేదివహించిన శ్రద్ధలో సూక్ష్మాంశమైనా ఆగ్రంథంయొక్క అవగమనానికిగాని, ప్రచారానికిగాని ఆంధ్రులమైన మనము కనబరచడం లేదు.

ఆంధ్రుల వీరత్వాలను ప్రకటించి ఆంధ్రసామ్రాజ్యాన్ని ప్రతిష్ఠితంజేసిన కాకతీయాంధ్రరాజులను మరచినాము. విజ్ఞానోజ్జీవనం చేసి ఆంధ్రులకు ఆరాధ్యులై యశోభ్యుదయాలు సమకూర్చిన గణపతిదేవుణ్ణిగాని రుద్రదేవినిగాని ప్రతాపరుద్రుణ్ణిగాని మనవారని విశిష్టబుద్ధితో జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనము. పైగా ఆంధ్రుల అపజయాన్ని ప్రకటించే కథను వ్రాసుకొని దానికి ప్రతాపరుద్రీయమని పేరుపెట్టి దాన్ని ఆడుతుంటే

చూసి మురుస్తూ చప్పట్లు కొట్టుకుంటున్నాము. రెడ్డిరాజులను వేమనకాటయవేమ మొదలైన విద్వాంసులను అస్మదీయులని విలక్షణదృష్టితో తలంపునను లేము కాని ఆంధ్రులనురాక్షసులుగా హతంజేసిన చాళుక్యవంశ్యులలోని రాజులకు పట్టాభిషేక సభలు చేస్తున్నాము. ఆయనపేర సంచికలు ప్రకటిస్తున్నాము. కాకతీయ సంచిక అని యేమో కొంత ఇతరులతో కలిపి ఆచరించినమాత్రాన వారియందు స్వత్వబుద్ధి ప్రకటించి నట్లు కాదుగదా. చోళుడైన నల్లసిద్ధదేవుడికి ఆంధ్రుడైన కాటమరాజుకు కలహం సంభ విస్తే చోళుడిపక్షాన ఆంధ్రుడు రణతిక్కనచేరి ఆంధ్రుడైన కాటమరాజుమీద పోట్లాడితే అదంతా ఒక విశేషమని మనము బుజాలు తట్టుకొంటున్నాము. ఆంధ్రగ్రామాలను తగలబెట్టి ఆంధ్రుల దుర్గాలను పాడుబెట్టిన కర్ణాటరాజుకు సంవత్సరోత్సవాలు చేస్తున్నాము.

ఆంధ్రోత్కలాంశాలతో కళింగమనేది వేరుగా వ్యవహరించబడినా భాషాదుల చేత ఆంధ్రుల్లోనివాడనే అనదగి

"असौ महेन्द्राद्रिसमानसारः पतिर्महेन्द्रस्य महोदधेश्च ।
यस्य क्षरत्सैन्यगजच्छलेन यात्रासु यातीव पुरो महेन्द्रः ॥"

(ఇతడు మహేంద్రాద్రితో సమానమైన బలంగలవాడు. మహేంద్రానికి, మహోదధికి అధిపతి. మదధారలు కారే సైన్యగజాలనే వ్యాజంతో ఇతడియాత్రలయందు మహేంద్ర పర్వతం ముందు నడుస్తున్నట్లుంటుంది.)

అని గజసంపదకు కాళిదాసుచేత సయితం ప్రశంసితుఁడైన కళింగభూపతి పరంపరలో చేరిన గజపతిని అనాంధ్రరాజు అవమానపరచి అతడిపుత్రికను పెండ్లాడితే ఆ వృత్తాంతాన్ని నవలలుగా పద్యపుస్తకాలుగా వ్రాసుకొని మురుస్తున్నాము.

విజయనగరరాజుల పూర్వులు కాకతీయులవద్ద వుండినారు గనుక ఆంధ్రులు కావచ్చునేమో నంటారా ? ఒకవేళ అయినాగూడా పేర్లు, బిరుదులు మొదలైన సంప్రదాయాల్లో కర్ణాటీకృతులై ఆంధ్రత్వం కోల్పోయి వాఙ్మయంలో కర్ణాటులుగా విదితులవుతున్నారు. గనుక ప్రకృతవిచారణలో కర్ణాటులనే గృహీతులు. అందువల్ల పైవాదం ఇక్కడ ప్రసక్తం కాదు.

అవునుగాని వైదికవాఙ్మయాన్ని అనేకవిధాల వర్ధిల్లజేసి మహమ్మదీయులపైన ప్రతిక్రియనడపిన విజయనగరరాజులు మనవాండ్లు కారనుకోనడం అసంభావ్యం గదా అంటే చెప్పుతున్నాను.

" परैः परिभवे प्राप्ते वयं पञ्चोत्तरं शतम् ॥ [म. व. २९४]

(పరులపరిభవంప్రాప్తిస్తే మేము 105 మందిమి) అని ధర్మరాజన్నట్లు భారతీయేతరుల సందర్భంలో కృష్ణరాయాదులు మనవార లనుకొనడం అత్యంతం వాంఛనీయమేను. కాని ఆంధ్రులు ఆంధ్రేతరులు అనే విచారణలోమాత్రం వారు అనాంధ్రులు అనక తప్పదంటున్నాను. ఇట్లా అనాంధ్రులైన జేతల శత్రువ్రుల పేర్లు దేశంలో కొన్నిభాగాలకు పెట్టి రాయలసీమ చాళుక్యసీమ అని బుజాలు కొట్టుకుంటున్నాము రాజరాజనరేంద్ర గ్రంథాలయ మని కృష్ణదేవరాయాంధ్రిగ్రంథనిలయమని కృష్ణరాయగ్రంథమాల అని యిట్లా వీరిపేర్లు గ్రంథాలయాలకు గ్రంథమాలలకు తగిలిస్తున్నాము.

ఇంతకంటె మనదాస్యవృత్తి హెచ్చజాలదు. ఈదాస్య చిత్తవృత్తితోనే బంగాళీగాని, మరాటీగాని, పంజాబీగాని, గుజరాతిగాని, లేదా ద్రావిడుడుగాని యేదైనా చెప్పితే దానికి తాళంవేయడమే గొప్పపని అని అనుకొనవలసిన దశలో వున్నాము.

అధికులైనవారు యేదైనా ఉపదేశిస్తే వినగూడదని కాదు గాని మనగుణదోషాలేవో మనము తెలుసుకొని వాటివర్ధనానికి హానానికి యత్నించడం లేకుండా అనాంధ్రులు చెప్పితేనేగాని అడుగు కదలించలేని స్థితిలో వుండడం అత్యంతం తుచ్ఛలక్షణ మంటున్నాను. చివరకు అనాంధ్రులతో మాట్లాడడమే ఒక గొప్ప అని అనుకొంటున్నాము.

ఆంధ్రదేశపు సరిహద్దులు దాటితే నోరు విప్పలేము. ఒకవేళ విప్పితే అక్కడి వారిని అనుసరించి వారికి అనుగుణంగా నాలుక ఆడించడంతప్ప ఆంధ్రేతరులకు ప్రసాదించే స్వీయమైన ఉత్తమవిజ్ఞాన సంప్రదాయాలబలం లేక అధోగతిలో వున్నాము. సర్ రాధాకృష్ణులవంటివారు యెవరైనా వున్నా ఆంధ్రుల ఈ దుర్దశాఫలంగా కాబోలు వారి ఆంధ్రిత్వాన్ని తెలియకుండాచేసేమార్గాలను నామాంతాలు మొదలైనవాటిలో అవలంబించవలసినవా రవుతున్నారు. ఆంధ్రుల విశిష్టసంప్రదాయా లేవైనా వుత్తమమైనవి వుంటే వాటిని కనుగొనడం లోకానికి ప్రసాదించడం మృగ్యం. ఆంధ్రేతరుల ప్రసక్తి లేక మనలో మనమైతే అధికార్యనధికారిభేదం లేకుండా నోటికి వచ్చినదంతా మాట్లాడి చేతికివచ్చినదంతా వ్రాసి పత్రికలు పుస్తకాలు నింపి అజ్ఞానివంచనచేస్తూ ఆత్మవంచనపాలవుతున్నాము. చివరకు గుణదోషవివేకానికి కావలసిన విజ్ఞానంగాని యత్నంగాని స్వపరపరిమాణవిచారణగాని మాని నేనంటేనేనని బోలుగౌరవాలకు పరమానందాయశిష్యులవలె కీచులాడుతున్నాము. ఇట్లాటిదాస్యచిత్తవృత్తిలో వున్నా ఆంధ్రులకు మనకు, అనాంధ్రులు ఆంధ్రులపై రాజ్యం చేసినవారు అయిన హైహయుల వృత్తం,

పల్నాటివీరచరిత్ర మన బానిసతనాన్నే గట్టిపరుస్తుంది కనుక ఇది అభిమానికంగా మనకు ప్రపాదేయం కాదు. లోకేతిహాసంలో ఒక భాగంగా గ్రహిస్తే గ్రహించ వచ్చునే గాని మనకు అభిమానిక విషయం కాజాలదు అంటే

సమాధానం

చెప్పుతున్నారు. తటస్థాక్షేపవాదాన్ని కాదనజాలను గాని ముద్రారాక్షసంలోని చంద్రగుప్తుడివలె హైహయరాజులు సచివాయత్త సిద్ధులై ప్రతిమాతుల్యులుగా వున్నారు గనుకను బ్రహ్మనాయుడు, బాలచంద్రుడు, నాయకురాలు, కన్నమనీడు మొదలయిన ప్రధానకార్యపురుషు లందరు ఆంధ్రులే గనుకను కొంతవరకైనా మనకు అభిమాన విషయంగా వుండగలదని మాత్రం చెప్పుతాను.

వీరచరిత్రయందలి కొన్ని అంశాల సంక్షిప్తవిచారణ

ఐ తాం బ

ఐత, బాలచంద్రుడి ప్రాణాలవిషయమై చూపిన ఆతురత భారతీయ క్షాత్రధర్మానికి విరుద్ధంగావున్నది.

"यदर्थं क्षत्रिया सूते तस्य कालोऽयमागतः" [म. उ. १०-७५]

"काले हि समनुप्राप्ते त्यक्तव्यमपि जीवनम्" [७७]

(దేనికొరకు క్షత్రియస్త్రీ సంతతిని కంటున్నదో దానికి సమయమిప్పుడు వచ్చింది.

సమయం సంప్రాప్త మయినప్పుడు జీవనంకూడా వదలవలసి వుంటుంది కదా)

అని శ్రీకృష్ణుడిద్వారా భీమార్జునులకు

"विक्रमेणार्जितान्भोगान्वृणीतं जीवितादपि" [७८]

(జీవితం కంటె కూడా యెక్కువగా విక్రమార్జితాలైన భోగాలను వరించండి) అని నకులసహదేవులకు చెప్పిపంపగలిగిన భారతీయవీరమాత కుంతికి యీమె ప్రతియోగినిగా కనబడుతుంది. బహుశః కృతికర్త యిక్కడ స్త్రీఅధీరతను ప్రదర్శించదలచి వుండవచ్చును. వ్యాసుడు కూడా ఒకసందర్భంలో

"न मां माधव वैधव्यं नार्थनाशो न वैरिता ।
तथा शोकाय दहति यथा पुत्रैर्विना भवः ॥" [म. उ. १०-६९]

(పుత్రులు లేని బ్రతుకువలె మాధవుడా వైధవ్యంగాని అర్థనాశంగాని విరోధంగాని నన్ను దుఃఖపడేటట్లు దహించదు)

అని కుంతిచేత చెప్పిస్తాడు.

వేశ్య

యుద్ధానికి వెంటపిలుచుకొని పోయ్యేమిషతో బాలచంద్రుడు వేశ్యను సందర్శించి కామవశుడు కావడం యీ కాలపు మనకు కొంత రోతగా కనబడుతుంది. అయితే ఆకాలపువారు అట్లా తలచినట్లు కనబడదు. ప్రాచీన భరతవర్షంలో ఒకప్పుడు వేశ్యలకు గౌరవప్రతిపత్తి వుండినట్లు గోచరిస్తున్నది. పురాణవాఙ్మయంలో వీరివృత్తం విస్తరించి కలదు. భరతవంశపు జనని దేవవేశ్యయొక్క కూతురు. ఇంకా పురాణాల్లోవున్న వేశ్యా కథలను విస్తరభీతిచేత వివరించక వదలుతున్నాను. ఇప్పటివలె గదహేతువులుగాకూడా గాక

" जात्यन्धाय च दुर्मुखाय च जराजीर्णाखिलाङ्गाय च ।
ग्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलत्कुष्ठाभिभूताय च ।
यच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीलवश्रद्धया ।
पण्यस्त्रीषु विवेककल्पलतिकाशस्त्रीषु रज्येत कः ॥ "

" वेश्यासौ मदनज्वाला रूपेन्धनविवर्धिता ।
कामिभिर्यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥ " [भ.]

(వివేకమనే కల్పలతకు శస్త్రంవంటివారై పుట్టుగుడ్డికి, దుర్ముఖుడికి, ముసలితనం చేత జీర్ణించిన అంగాలుగలవాడికి, పల్లెటూరి మోటువాడికి, కుష్ఠరోగికి, మనోహరమైన తన శరీరాన్ని కొద్దిడబ్బుకాశపడి సమర్పించే వేశ్యలయందు యెవడు అనురాగం పొందుతాడు?)

(వేశ్య యీమె రూపమనే కట్టెలచేత ప్రజ్వరిల్లిన మదనజ్వాల; దాంట్లో ధనాలను యౌవనాన్ని కామిపురుషులు హుతంచేస్తున్నారు.)

అని భర్తృహరి, ఇట్లానే మరికొందరు విజ్ఞులు వీరిని ఒకవైపున నిందిస్తూ వుండినప్పటికీ దేశంలో వీరు సుప్రతిష్ఠితలై వుండినట్లు గోచరిస్తున్నది. అదిగాక వీరు రూపసౌష్ఠవంకూడా కలిగివున్నట్లు విదితమవుతున్నది. "రూపాజీవ" "రూపేన్ధనవివర్ధిత" అనే యిట్లాటిమాటలు ఆ సంగతినే వ్యక్తం చేస్తున్నవి.

శ్రుతి వాఙ్మయంలోకూడా వేశ్యావర్గపుస్త్రీల ప్రస్తావన కనబడుతున్నది.

" ब्रह्मचारीत्वरीरतम् " [नै. १७]

అని మహావ్రతమనే యజ్ఞంలో జరుగవలసిన బ్రహ్మచారీత్వరీరతాన్ని శ్రీహర్షుడు పూర్వపక్షవాదిచేత ఆక్షేపింపజేసిన సందర్భంవంటి చోట్ల ఇత్వరి పుంశ్చలీ పర్యాయనామంగా గృహీతమైనా అది వేశ్యావర్గపుస్త్రీలకు అన్వయిస్తుందని

" इद्वावत्सरायातीत्वरीम् " [शु. य. ३०-१५]

అని ఇట్లాటి శ్రుతివాక్యాలవల్ల తెలుసుకొనవచ్చును.

" अधिपेशांसि वपते नृतूरिव " [ऋ. १-९२-४]

అనే ఋక్కులో నృతూ అనేశబ్దానికి నర్తకి అనేఅర్థాన్ని సాక్షికంగా విద్యారణ్యులవారు ప్రతిపాదిస్తున్నారు. దేవవేశ్య అయిన ఊర్వశికి పురూరవుడికి జరిగినసంవాదం ఋక్సంహితలో విశ్రుత మవుతున్నది.

" हये जाये मनसा तिष्ठ घोरो वचांसि मिश्रा कृणवाव है नु "

[ऋ. १०-९५-१]

అని ఋక్కు.

"ఓఘోరాకారిణీ ప్రియురాలా! (ఊర్వశీ) నామీద అనురాగం గలిగిన మనస్సుతో సమీపాన వుండు. ఉక్తి ప్రత్యుక్తి రూపమైన సంవాదాన్ని ఇప్పుడు చేస్తాము.'

అని విద్యారణ్యభాష్యాన్ని అనుసరించి పైవాక్యాలకు అర్థం.

ఈసందర్భంలో ఊర్వశీ పురూరవులకథను పద్యరూపాన తెలిపి విద్యారణ్యులు ఈ క్రింది శతపథబ్రాహ్మణవాక్యాలను ఉదాహరించారు.

" अत्र वाजसनेयकं

उर्वशीहाप्सराः पुरूरवसमैलं चकमते । तं ह विन्दमानोवाच " ।

[श. ब्रा. ११-५-१]

[ఊర్వశి అనే అప్సర ఇలాపుత్రుణ్ణి పురూరవుణ్ణి కామించింది. అతణ్ణి చేపట్టి (యిట్లా) అన్నది. ..]

వేశ్యావర్గపుస్త్రీలు శ్రుతివాఙ్మయంలో ప్రస్తుతులయినవిధం తెలిపినాను.

వేశ్యాసంపర్కం విహితంగాని, నిషిద్ధంగాని కాకపోవడంవల్ల పాపహేతువు కాదని

" अवरवर्णास्वनिरवसितासु वेश्यासु पुनर्भूषु च न शिष्टो न प्रतिषिद्धः सुखार्थत्वात् "   [वा. का. १-५-३]

[నిరవసితలుకాని తక్కువజాతిస్త్రీలయందు, వేశ్యలయందు పునర్భువు (మారుమనుముస్త్రీ)లయందు ప్రయుజ్యమానమైనకామం సుఖార్థమైనది గనుక విహితం కాదు. నిషిద్ధం కాదు.]

అనే పఙ్క్తుల్లో వాత్స్యాయనుడు తెలుపుతున్నాడు.

ప్రతాపరుద్రీయంలో కుమారస్వామి ఉదాహరించిన వచనంలో చ కృయోషితి అని వున్నా వేశ్య యెదురైతే కూడా శుభమని నిమిత్తజ్ఞుల అభిప్రాయం. వర్షపుమానమైన ఆఢకంయొక్క సాంకేతికస్థితుల్లో ఒకదానికి గణికాహస్తాన్ని నిర్దేశించి

" आढको गणिकाहस्तं गतः सस्याभिवृद्धिकृत् "

అని ఆగణికాహస్తస్థితి శ్రేయఃఫలకమని చెప్పుతున్నారు.

కొన్నిచోట్ల రూపకంలో సంస్కృతం వుపయోగించవలసిన పాత్రలను చెప్పుతూ

" मन्त्रिजावेश्ययोः क्वचित् "   [द. रू.]

అని మహాదేవీమంత్రిపుత్త్రికలతోపాటు వేశ్యనుకూడా ధనంజయుడు చేర్చాడు. సాహిత్యదర్పణకర్తకూడా యీ సంగతినే తెలిపినాడు. ఒకరి అధీనంలో ఉన్న వేశ్యను మరియొకడు పొందినట్లైతే

" रूपाजीवामन्योपरुद्धां गच्छतः "   [अ. ३-२० प्र]

అని దండంవిధించి కౌటిల్యుడు వేశ్యాసంబాధానికి రాజరక్షణకూడా కల్పించాడు.

వాత్స్యాయనుడిచేత ఉచితానురాగ విషయంగా గృహీత అయిన పునర్భువును ఉపేక్షించినట్టి సాహిత్యవేత్తలు వేశ్యను ఉత్తమకోటిలో చేర్చకపోయినా,

" अथ नायिका त्रिविधा स्वान्या साधारणस्त्रीति "   [सा. ३]

అని కావ్యనాయికగా వుండడానికి అంగీకరించారు. ఆవేశ్య కులకాంతవలె స్థిరానురాగవతి అయితే మృచ్ఛకటికలో వసంతసేనవలె ఉత్తమకావ్యంలోకూడా నాయికగా ఉండవచ్చునని వారి అభిప్రాయం. కాళిదాసు

" पादन्यासैः क्वणितरशनास्तत्रलीलावधूतै-
रत्नच्छायाखचितवलिभिश्चामरैः क्लान्तहस्ताः ।
वेश्यास्त्वत्तो नखपदसुखान् प्राप्य वर्षाग्रबिन्दू-
नामोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान् कटाक्षान् ॥

[అవజ్జయినిలో వృత్తపు అడుగులచేత మ్రోగుతున్న వడ్డాణాంతోను విలాసంగా కదలించబడి కంకణరత్నకాంతి ఖచితమైన దండాలుగల చామరాలచేత అలసినహస్తాలతోను పృష్ణవేశ్యలు నీవల్ల నఖక్షత సుఖహేతువులైన వాన తొలిచినుకులను పొందితుమ్మెదపఙ్క్తి వలె దీర్ఘమై కడగంటిచూపులను నీయందు ప్రసరింపజేస్తారు.]

అని ఉజ్జయినివేశ్యల విలాసాలను ప్రతిపాదించి వారిని మేఘుడికి సుఖహేతు కోటిలో చేర్చాడు.

(కామినీదర్శనీయత్వం పుణ్యఫలమని అభిప్రాయమని మల్లినాథుడు.)

" श्रुत्वा त्वत्परिवारवारवनितागीतानि भृङ्गाङ्गना
लीयन्ते कुसुमान्तरेषु...... " [रत्ना]

[నీపరివారవారవనితల గీతాలను విని ఆడతుమ్మెదలు (లజ్జితలైనట్లు) కుసుమాంతరాల్లో లీనమవుతున్నవి.]

అని వాసవదత్తయొక్క పరివారవేశ్యలగీతాలశ్లాఘను శ్రీహర్షుడు వత్సరాజుచేతనే చేయించాడు.

" कर्णाटीदशनाङ्कितः शितमहाराष्ट्रीकटाक्षाहतः
प्रौढान्ध्रीस्तनपीडितः प्रणयिनीभ्रूभङ्गवित्रासितः ।
लाटीबाहुविवेष्टितश्च मलयस्त्रीतर्जनीभर्जितः
सोऽयं सम्प्रति राजशेखरकविर्वाराणसीं वाञ्छति ॥ "

(కర్ణాటి పంటిచేత నొక్కబడి, మహారాష్ట్రికడగంటిచూపుచేత కొట్టబడి, ప్రౌఢాంధ్రిస్తనాలచేత పీడించబడి, ప్రణయిని బొమముడిచేత భయపెట్టబడి, లాటిచేతులచేత ఆవరించబడి, మలయస్త్రీతర్జనిచేత వేచబడిన ఆ ఈరాజశేఖరకవి యిప్పుడు కాశీని కోరుతున్నాడు.)

అనే అభియుక్తోక్తి యథార్థమైతే రాజశేఖరుడు బహుదేశ స్త్రీలతో సుఖించాడని ప్రకటించుకోనడం గౌరవాపాదకంగానే భావించిఉండవచ్చును.

ఈ వేశ్యలలో కొందరు విద్యావతులుగా ధనవతులుగా ఉండేవారు. గణిక అనేసంజ్ఞ ఇట్లాటివేశ్యలకే నని విదితం.

"कुम्भदासी परिचारिका कुलटा स्वैरिणी नटी शिल्पकारिका प्रकाशविनष्टा रूपाजीवा गणिकाचेति वेश्याविशेषाः । [वा. का. ६-६-५४]

[కుంభదాసి (అంట్లుతోమడం మొదలైనపనులవల్ల జీవించేదాసి) పరిచారిక, కులట (భర్తకానకుండా వ్యభిచరించేస్త్రీ), స్వైరిణి (భర్తను తిరస్కరించి వ్యభిచరించేది), నటి (రంగస్త్రీ), శిల్పకారిక (రజకతంతువాయాది భార్య), ప్రకాశవినష్ట (భర్త బ్రతికి వున్నా గతించినా అతనిని వదలి బహిరంగంగా అన్యసంగత అయినది), రూపాజీవ (రూపంమీద ఆధారపడి జీవించేవేశ్య), గణిక (రూపవతి కళాప్రవీణ అయినవేశ్య) అని (పైన ఉదాహృతలైనస్త్రీలు) వేశ్యావిశేషాలు.]

అని వాత్స్యాయనుడు.

కుంభదాసి, రూపాజీవ, గణిక, కాక తక్కినఆర్గురు అవలంబించేది వేశ్యావృత్తంవంటిదే గనుక వారుకూడా వేశ్యలలోనే చేర్చబడినారు.

" रूपादिभिर्नायिकागुणैः कलादिभि-
श्चान्विता उत्तमगणिकाः गुणानाञ्च
कलानां च पादार्थाभ्यां शून्या
मध्यमाधमाः ॥ " [६-५ २५ ज. व्या]

(నాయికాగుణాలైన రూపాదులు, గుణాలు, కలిగిన వేశ్యలు ఉత్తమగణికలు. ఈగుణాల్లో నాలుగవవంతు తక్కువైతే మధ్యమగణికలు. సగం తక్కువైతే అధమ గణికలు.)

అని జయమంగళుడు.

కౌటిల్యమతాన్ని అనుసరించి వేతనాలిచ్చి వేశ్యలను రాజసేవయందు స్థాపిస్తుండినట్లు వారివ్యవహారాలను గణికాధ్యక్షులు పరిపాలిస్తుండినట్లును, అర్థశాస్త్రం వల్ల విదితమవుతున్నది. గణికలకు గీతాదివిద్యలను నేర్పే ఆచార్యుడికి రాజమండలం నుండి వృత్తిని యేర్పరచవలెనని కౌటిల్యుడు చెప్పుతున్నాడు.

" गीतवाद्यपाठ्यनृत्तनाट्याक्षरचित्रवीणावेणुपरचित्तज्ञानगन्धमाल्यसंयू-हनसम्पादनसंवाहनवैशिककलाज्ञानानि गणिका दासी रङ्गोपजीविनीश्च ग्राहयतो राजमण्डलादाजीवं कुर्यात् ॥ " [अ. २-२७]

[గణికలకు దాసీలకు నటాదిస్త్రీలకు గీతవాద్యాలు, నృత్తం, నాట్యం, లిపి, చిత్రం, (చిత్రాలుగీయడం,) వీణ, వేణువు, మృదంగం, పరచిత్తజ్ఞానం, గంధయుక్తి, మాల్యసంపాదనం, అంగమర్దనం, వైశికం (వేశ్యావృత్తం)ఇంకా కళలునేర్పే ఆచార్యుడికి రాజమండలంనుండి వృత్తిని కల్పించవలెను.]

అని కౌటిల్యుడు.

तस्य षष्ठं वैशिकमधिकरणं पाटलिपुत्रिकाणां गणिकानां नियोगाद्दत्तकः पृथक्चकार ॥ [वा. का. २-१-११]

అనేవాక్యాల్లో వీరసేన మొదలైన పాటలీపుత్ర గణికల నియోగంవల్ల దత్తకుడనే విద్వాంసుడు బాభ్రవ్యగ్రంథమందలి వైశికాధికరణాన్ని (వేశ్యల పురుషరంజన విధానాన్ని) పృథక్కరించాడని వాత్స్యాయనుడు తెలుపుతున్నాడు.

ఇతడు తనకామసూత్రంలో ఒక అధికరణం అధికరణం వేశ్యావిషయకథనానికి వినియోగించాడు. దేశాధీశ్వరులంతటివారికికూడా వేశ్యామైత్రి న్యూనతగా వుండినట్లు కనబడదు. మణిమేఖల అనే వేశ్యాపుత్రిని పొందడానికి రాజకుమారుడంతటివాడు యత్నించాడని తమిళవాఙ్మయజ్ఞులు చెప్పుతున్నారు.

रतियोगे हि कीलया गणिकां चित्रसेनां चोलराजा जघान ॥

[वा. २-७.२०]

(రతియోగమందు కీల అనే ప్రహణనవిశేషంచేత చిత్రసేన అనే గణికను చోళరాజు చంపినాడు.) అని చిత్రసేన అనే వేశ్యతోడి చోళరాజమైత్రిని వాత్స్యాయనుడు విశదం చేస్తున్నాడు. ఈతీరుగా వేశ్యా మైత్రి ఆకాలంలో న్యూనతకు హేతువు కాలేదు.

అయినప్పటికీ బాలచంద్రయుద్ధంలోని వేశ్యాఘట్టమంతా అప్రసక్తంగా కనబడుతుంది. సత్యభామ శ్రీకృష్ణుని అనుసరించినట్లు బాలచంద్రుడితో ఈమె యుద్ధభూమికి పోయివుంటే ఈ ఘట్టం సంగతంగా వుండేది; కాని ఆమె అట్లాపోక వారి సంగతి శృంగారంతోటే సమాప్తం కావడంవల్ల కృతికర్త దీనిని వదలివేయడమే వుచితంగా వుండేది.

వేశ్యమాత

వేశ్యాప్రసక్తి వచ్చినచోట వేశ్యమాతను ప్రదర్శించడం చాలామట్టుకు తెలుగు గ్రంథకర్తల ఆచారంగా కనబడుతున్నది. నిరంకుశోపాఖ్యానం మొదలయినవి ఉదాహరణాం. వాత్స్యాయన కాలంనుండి యీవేశ్యమాత వాఙ్మయంలో ప్రసక్తి వహించింది.

मातरि च क्रूरशीलायां अर्थपरायां च आयत्ता स्यात्तदभावे मातृकायाम्॥

[वा. का. ६-२-२]

(క్రూరశీల, అర్థాసక్త, అయిన తల్లి ఆధీనంలో ఉండవలసినది. తల్లి లేకపోతే కృత్రకమాత అధీనంలో ఉండవలసినది.)

అని వాత్స్యాయనుడు.

"सौभाग्यभङ्गे मातृकां कुर्यात्" [अ. २-२७]

[(ముసలితనంచేత రూపయౌవనాలు చెడినప్పుడు (ఆమెను భోగ్యగణికను) మాతృకగా చేయవలెను. అంటే తల్లిలేని భోగ్యవేశ్యకు మాతృస్థానీయనుగా ఆమెను చేయవలెను.]

అని కౌటిల్యుడు

వేశ్యకూతురును బలాత్కరించినందుకు దండం విధిస్తూ దానికి పదహారురెట్లు వేశ్యమాతకు భోగశుల్కంగా ఇప్పించవలెనని.

"गणिकादुहितरं प्रकुर्वतश्चतुष्पञ्चाशत्पणो दण्डः ।
शुल्कं मातुर्भोगः षोडशगुणः ॥"

అనే వాక్యాల్లో కౌటిల్యుడు చెప్తున్నాడు. సామాన్యనాయికావృత్తం నిర్దేసిస్తూ ఈమె నాయకుణ్ని నిర్ధనుణ్ని చేసి చివరకు పునస్సంధాన కాంక్షతో తల్లిచేత వెళ్లగొట్టించవలెనని సాహిత్యవేత్తలు తెలుపుతున్నారు.

"काममङ्गीकृतमपि परिक्षीणधनं नरम् ।
मात्रा निष्कासयेदेषा पुनः सन्धानकाङ्क्षया ॥" [सा. ३]

(బాగా అంగీకృతుడయినప్పటికీ క్షీణధనుణ్ని వేశ్య పునః సంధానకాంక్షతో తల్లిచేత వెళ్లగొట్టించవలెను.

అని విశ్వనాథుడు.

"निस्वान्मात्रा विवासयेत्" [दश. ३]

(ధనంలేనివాండ్లను తల్లిచేత పంపించివేయవలెను.)

అని ధనంజయుడు.

ఈ వేశ్యమాత ప్రస్తావన తెలుగుకృతికర్తల స్వమార్గం కాక పూర్వసంప్రదాయానుసారిగా వున్నట్లు స్పష్టపడుతున్నది. ఈమెను వెగటుగా వర్ణిస్తూవచ్చారు.

"విటసమూహావిలంఘ్యమాననానావచోర్మిఝల్లి దాని తల్లి
వేశ్యమాత విషము వేమువిషము.

పైశాచసమితిలోపలి వికారంబెల్లఁగపిగోటిలోనుండు కాంత..... ....

.... తెల్ల

దీసి ....నిర్మించె బ్రహ్మ ...లంజ తల్లిగాఁగ"

(ని. 2)

అని కంసాలిరుద్రయ్య

"సూనశరభుక్తనిర్ముక్త శుష్కపత్రభాజనములైన వృద్ధవేశ్యాజనములు.

....

కాముజాగిలములుపోలెఁ గాచియుంద్రు

వేశ్యమాతలు తద్ద్వారవేదికలను,

....

వివిధమాయా ప్రభూత యద్వేశ్యమాత"

అని సారంగు తమ్మయ. (వై. వి)

"తల్లిగలుగు సానితగులుటరోతరా." (వే. శ.)

అని వేమన.

ఈమార్గాన్ని అనుసరించే వీరచరిత్రకర్త వేశ్యమాతను మిక్కిలి వికారంగా ప్రదర్శించాడు. అది ముందుపుటల్లో ద్రష్టవ్యం.

భార్యాసమాగమం

యుద్ధానికి బయలుదేరబోయే సమయంలో వేణీసంహారంలో

द्रौ—नाथ—असुरसमराभिमुखस्य हरेरिव मङ्गलं युष्माकं भवतु ।
यच्चाम्बा कुन्त्याशास्ते तद्युष्माकं भवतु ॥" [छाया]

(కన్నీరు ఆపుకొంటూ) నాథా అసురయుద్ధాభిముఖుడైన విష్ణువుకువలె మీకు మంగళమగుగాక. అంబ కుంతి ఆశాసిస్తున్నది మీకు కలుగును గాక.)

అనేచోట భీమసేనుడివలె బాలచంద్రుడు భార్య ఆశీస్సులను స్వీకరిస్తాడు. ఇంతటితో వూరుకొంటే వుచితంగా వుండేది. కాని ఆమెను చూడగానే బాలచంద్రుడు కామపరవశుడవుతాడు. రణదీక్షితుడు ఇట్లా కామవశుడు కావడం భారతీయ వీర ధర్మానికి విరుద్ధం. అనార్యుడై పరాజయం పొందబోతున్న వాలికి వాల్మీకి

तं तु तारा परिष्वज्य वालिनं प्रियवादिनी ।
चकार रुदती मन्दं दक्षिणा सा प्रदक्षिणम् ॥ [रा. कि]

(దక్షిణ ప్రియవాదిని అయిన తార ఆనాలిని కౌగిలించుకొని విలపిస్తూ తిన్నగా ప్రదక్షిణంచేసింది.)

అని భార్యాపరిష్వంగం ప్రతిపాదిస్తాడు.

విజయనగరరాజ్యంనాటి పారిజాతాపహరణ కర్త తమ శత్రువులను మహమ్మదీయులను మనస్సులో పెట్టుకొని కాబోలు అభాగ్యుడైన కృష్ణశత్రువు యుద్ధానికి పోతూ తన భార్యను కౌగిలించుకొన్నాడని చెప్పినాడు. ఇట్లా యుద్ధానికిపోతూ భార్యలను స్పృశించడం అనార్యుల ఆచారమై వుండవచ్చును. రావణుడికి సైతం యీకార్యం వాల్మీకి కనబరచలేదు. యుద్ధమాసన్నమై వున్నప్పుడు దుర్యోధనుడు భార్యనుచూసి మదనచేష్టలను ఆరంభించినట్లు భట్టనారాయణుడు వేణీసంహారంలో చెప్పితే అది అనుచితమని ఆ కాండంలో ప్రథనమనే దోషమని

अकाण्डे प्रथनं यथा—वेणीसंहारे द्वितीयेऽङ्केऽनेकवीरक्षये प्रवृत्ते भानुमत्या सह दुर्योधनस्य शृङ्गारवर्णनम् ॥ [का. प्र. ७]

(అనవసరమందు వర్ణనానికి ఉదాహరణం—వేణీసంహారనాటకంలో ద్వితీయాంకంలో అనేకవీరక్షయం ప్రవృత్తమైనప్పుడు భానుమతితో దుర్యోధనుడి శృంగారంయొక్క వర్ణనం.)

ఆనేపథ్యాల్లో మమ్మటుడు నిరసించాడు. భార్యను కలిసికొనడానికి అదే చివరసారి గనుకను తల్లి కోరింది గనుకను బాలచంద్రుడు డట్లా చేశాడేమో నంటారా, చెప్పుతున్నాను. పరలోకానికికూడా భార్య తనను అనుసరించబోతున్నదని సంప్రదాయం ప్రబోధిస్తూవుంటే తన క్షాత్రధర్మంకోసం ప్రాణాలను సైతం సమర్పించబోయ్యే వీరుడు సర్వత్యాగదీక్ష వహించవలసిన ఆసమయంలో యేకారణంచేతగాని యింద్రియవశుడు కావడం దీక్షాభంజకం గదా. కోడి మొదలైన ప్రాణులతో ఆడేజూదానికి సమాహ్వయమని పేరు. ప్రాణంలేని పాచికలు మొదలైనవాటితో ఆడేదానికి ద్యూతమని పేరు. ద్యూతసమాహ్వయాలకు ధర్మశాస్త్రంలోగల నిషేధం, రాజ్యవ్యవహారంలో కౌటిల్యమతాన్ని అనుసరించి వాటినియతత్వం ధర్మరాజు ద్యూతంలోవలె బ్రహ్మనాయుడు సమాహ్వయంలో ప్రవర్తించడంయొక్క ఉచితానుచితత్వం, కార్యంపూడిలో అదివరకుజరిగిన యుద్ధాలు, అర్ధరాత్రంలోకన్నమనీడి యుద్ధరంగదర్శనం, యుద్ధరంగశుద్ధి, అక్కడి యెరుకలసాని, పిశాచాదులు, నీళ్లపైన తేలుతూవచ్చి నవ్విన తలపుర్రె, జలధి సోముడు, సాక్షిగా నిల్వబెట్టిన యుద్ధస్తంభం, శివపురి, రమపురి, అప్పటి ఇప్పటి స్త్రీపురుష వస్త్రధారణ రీతులవివేకం, తెలుగుదేశంలో శైవవైష్ణవమతవ్యాప్తి, మహాకాళి ఆరాధన,

తాంత్రికమతాభిరతి మొదలైన వాటినిగురించి చర్చించదలచాను గాని కొన్ని కారణాల చేత ఆ విచారణ ఇప్పుడు మానుతున్నాను.

వీరమతం

వీరత్వం మిక్కిలి ప్రాచీనకాలంనుండి ఆరాధ్యంగా సంభావితమవుతున్నది. ఋగ్వేదంలో పూజ్యుడైన ఇంద్రుడికి వీర అని సంబోధనం కలదు.

"सुप्रवाचनं तव वीर......" [२-१३-११]

అని ఋక్కు.

"वीर बलवन् हे इन्द्र" [ऋ. भा.]

అని శ్రీవిద్యారణ్యులు. శ్రుతుల్లో అగ్నికికూడా వీరుడని ప్రశంస కలదు. వీరహత్య ఒక గొప్పపాపంగా పరిగణిత మవుతూ వుండేది.

"वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्वासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुरान्नमक्षन्" [कृ. य. ५-१-२]

అని కృష్ణయజుస్సు. వేదభాష్యంలో

"देवानां मध्ये वीरोऽग्निः तद्वधकारिणः यजमानस्यान्नं ऋतायवः सत्यमिच्छन्तो ब्राह्मणा पुरा नैवाक्षन् नैव भुक्तवन्तः"

(దేవతలమధ్య అగ్ని వీరుడు. అగ్నినివధించిన యజమానుడి అన్నాన్ని సత్యాభిలాషులైన బ్రాహ్మణులు పూర్వం తినలేదు.)

అని శ్రీవిద్యారణ్యులు వివరించారు. వీరశబ్దం శ్రుతుల్లో కొన్నిచోట్లపుత్ర పరంగాకూడా వ్యాఖ్యాతం.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణంలో

"वीरहा ब्रह्महणि" [तै. ब्रा. ३-८]

అనేచోట వీరశబ్దం క్షత్రియవాచి అని కొందరంటారని అది పుత్రవాచకమని.

"वीरहा गर्भघाती क्षत्रियवाचीत्येके" [भ.]

అనేపఙ్క్తుల్లో భట్టభాస్కరులు తెలుపుతున్నారు. ఋగ్వేదభాష్యంలో కొన్నిచోట్ల వీరశబ్దానికి శ్రీవిద్యారణ్యులు పుత్రపరంగా వ్యాఖ్య చేశారు.

"अवीरायाश्च योषितः" [म. ४-२१३]

అని వీరభార్యఅయినా వీరమాత అయినా కానటువంటి స్త్రీచేతి అన్నం తినగూడదనిమనువు నిషేధిస్తున్నాడు. ఇక్కడ వీరశబ్దం పుత్రవాచిగాకూడా వ్యాఖ్యాతం. దుర్బలులైన శిశువులు త్యక్తులై దేశరక్షకులు కాగల దృఢకాయులైన శిశువులుమాత్రం రక్షితులుగా వుండిన పురాతనపుగ్రీసుదేశంలోవలె, ఇప్పుడు ఇటలీవంటి దేశాల్లోవలె, ఒకప్పుడు భారతవర్షపు ఆర్యుల్లో వర్ధిల్లిన పురుషులందరూ చాలామట్టుకు వీరులుగానే వుండిన కాలాన్ని పై శ్రుతిస్మృతి పఙ్క్తులు సూచించగలవేమో నని అనుకొంటున్నాను. క్షాత్రప్రతిపత్తిలో పుత్త్రుడు వీరుడు కనుకనే

" वीरप्रसवा भूयाः " [उत्तर]

" अपरा वीरमजीजनत् सुतम् " [रघु]

అని వీరపుత్త్రుణ్ణే భావిస్తూ వచ్చారు. మహాభాష్యంలో అనేకస్థలాల్లో వీరశబ్దం ప్రస్తావించబడింది. శాస్త్రంలో మంగళార్థకశబ్ద ప్రయోగాన్ని ప్రశంసిస్తూ

" मङ्गलादीनि मङ्गलमध्यानि मङ्गलान्तानि च शास्त्राणि प्रथन्ते वीरपुरुषकाण्यायुष्मत्पुरुषकाणि च भवन्ति " [महा]

[(మంగళాదులు, మంగళమధ్యాలు, మంగళాంతాలు, అయినశాస్త్రాలు ప్రసిద్ధి చెందుతున్నవి. ఆయుష్మత్పురుషకాలు, వీరపురుషకాలు అవుతున్నవి. (వాటిని చదివిన వారు ఆయుష్మంతులు వీరులు అవుతున్నారు.)]

అని పతంజలి వీరత్వాన్ని సంభావించాడు.

మంత్రశాస్త్రంలోకూడా

" निस्सङ्गो निर्भयो वीर निर्द्वन्द्वो निष्कुतूहलः " [कु]

(వీతరాగుడు నిర్భయుడు నిర్ద్వంద్వుడు నిష్కుతూహలుడు............ అయి వీరుడు)

అని వీరశబ్దం సాధకపరంగా అర్థాత మవుతున్నది. ఇట్లానే మరి కొన్నిచోట్ల కలదు. యోగశాస్త్రంలో కూడా ఈవీరశబ్దాన్ని స్వీకరించి వీరాసనమనే ఒకఆసనాన్ని ప్రతిపాదించారు. దీన్నే

" वीरासनैर्ध्यानजुषामृषीणां " [र]

(వీరాసనాలతో కూర్చుండి ధ్యానించే ఋషులయొక్క)

అనేచోట కాళిదాసు ప్రస్తావించాడు. శృంగారసందర్భంలోకూడా

" मनासि नः स्मरं वीर यच्छसि " [श्री. भा. १०]

[ఓ వీరుడా (కృష్ణుడా) మామనస్సులో మన్మథుణ్ణి ప్రభవించ జేస్తున్నావు]
అని గోపికలచేత శ్రీభాగవతకారుడు వీరశబ్దాన్ని ప్రయోగించజేశాడు. రామాయణంలో

" वीर्यशुल्केति मे कन्या स्थापितेयमयोनिजा " [रा. वा.]

అని జనకుడు తనపుత్రిక వీర్యశుల్క అని ప్రకటించాడు. ఈ వీర్యశుల్క అనేమాటలనే కాళిదాసు

" दृष्टसारमथ रुद्रकार्मुके, वीर्यशुल्कमभिनन्द्य मैथिलः " [र. ११]

(పిమ్మట జనకుడు రుద్రకార్ముకమందు కనబడ్డ సారంకల వీర్య శుల్కానికి సంతోషించి) అనేచోట స్వీకరించి గౌరవాన్ని తెలిపినాడు. వీరమాతృత్వం, వీర పత్నీత్వం, మిక్కిలి ఆరాధ్యమైనవిగా ప్రాచీనకాలంలో సంభావిత మవుతూవుండేవి.

" वीरसूर्वीरपत्नी त्वं " [म. उ. ९०-९२]

(ఓకుంతీ, నీవు వీరజననివి వీరభార్యవు) అని శ్రీకృష్ణుడు కుంతిని అభినందిస్తాడు.

" भर्त्रासि वीरपत्नीनां श्लाघ्यानां स्थापिता धुरि ।
वीरसूरिति शब्दोऽयं तनयात्त्वामुपस्थितः ॥ " [मा. ५]

[శ్లాఘ్యులైన వీరపత్నుల అగ్రాన భర్తచేత నిల్పబడ్డావు. (ఇక) వీరజనని అనే ఈశబ్దం (బిరుదం) కుమారుడివల్ల నిన్ను చేరింది.] అని కాళిదాసు ఈధర్మాలపూజ్యతను విశదం చేస్తాడు. శివోద్భూతుడైన వీరభద్రుడి వీరత్వం ప్రసిద్ధమయ్యే వున్నది. తదారాధకులు ఇప్పటికీ వీరాంగాన్ని ఉద్బోధకంగా వెలయిస్తున్నారు. విష్ణువుయొక్క పది అవతారాల్లో నృసింహుడు, శ్రీరాముడు, పరశురాముడు, బలరాముడు యుద్ధవీరులే అయివున్నారు. వైదికమతరక్షణాదులు విశేషలక్షణాలు వారికి వున్నా వారు యుద్ధ వీరుల్లో చేరినసంగతి నిర్వివాదం. బుద్ధుడు దయావీరుడు.

भो लङ्केश्वर दीयतां जनकजा रामः स्वयं याचते ।
कोऽयं ते मतिविभ्रमः स्मर नयं नाद्यापि किंचिद्गतम् ॥
नैवं चेत् खरदूषणत्रिशिरसां कण्ठासृजा पङ्किलः ।
पत्त्री नैष सहिष्यते मम धनुर्ज्याबन्धबन्धूकृतः ॥

(ఓ రావణా! సీత నియ్యవలసినది. రాముడు స్వయంగా యాచిస్తున్నాడు. నీకీ మతివిభ్రమ మేమిటి? నీతినిస్మరించు. ఇంకా యేమీమించిపోలేదు. అట్లాకాదా. ఖరదూషణత్రిశిరుల కంఠరక్తంచేత పంకిలమైన యీబాణం నా ధనుర్జ్యాబంధానికి సంధించ

బడి సహించదుసుమా) అనే వాక్యాలను సాహిత్యదర్పణకర్త యుద్ధవీరుడైన శ్రీరాముడికి వుదాహరణంగా చూపినాడు. శ్రీరాముడికి వీరరాఘువత్వప్రతీతివిదితం. భవభూతికృతిలో శ్రీరాముడు మహావీరుడుగా ప్రసిద్ధుడు. అవతార వీరుల్లో నృసింహ శ్రీరాముల కిప్పటికీ ఆలయాల్లో పూజలు జరుగుతున్నవి. ఇంతకూ చెప్పదలచిం దేమంటే వీరారాధనం భారతవర్షానికి నూతనంకాదని. అయితే "భవిష్యద్రాజేతిహాసం" అని పురాణాల్లో ప్రదర్శితులైన రాజులకాలానికి పిమ్మట పల్నాటి వీరులవలె దైవత్వ మారోహించి పూజితులవుతున్న యుద్ధవీరులు ఇంతవరకు భారతవర్షంలో మృగ్యాలు. భారతవర్షమందలి యితర దేశాల్లో యిట్లాటి వీరారాధనం నాకు తెలిసినంతవరకు వున్నట్లు తోచదు. నేను కలకత్తాలో వుండేరోజుల్లో "Birbhum" (వీరభూమి) అనేపేరుగల ఒకప్రదేశం వంగదేశంలో వున్నట్లు విన్నాను. కాని యిట్లాటి వీరమతప్రతిపత్తి అక్కడవున్నట్లు నేను వినలేదు. ఇటీవల పరాక్రమప్రధానమైన సిక్కు జాతిలోకూడా ఈరీతులు కనబడవు. మహమ్మదీయులు "మొహరం" సమయంలో ఆచరించే ఆరాధన కొంతవరకు దీన్ని పోలివున్నది. కార్లైలు వీరపూజను గురించి యూరపుఖండంలో యెక్కువప్రచారం చేశాడు. పల్నాటి వీరారాధనంవంటి మతప్రస్థాన మెక్కడా యేర్పడివుండలేదు. స్కాన్‌డినేవియాయందలి నార్సుమతం జపాన్‌నందలి షింటోమతం యుద్ధ వీరారాధనతో సంబంధం కలవని తెలుస్తున్నది. ఈవీరమతం ఆంధ్రదేశపు గొప్పవిశేషంగా కనపడుతున్నది.

బుద్ధభగవానుడిచేత ఆరబ్ధమై పిమ్మట రామానుజాదులు కొంతవరకు అనుసరించిన వర్ణాధికారసామ్యం యిందు ప్రతిపాదితం గనుక లోకతంత్రంలో సయిత మిది ప్రస్ఫుటస్థాన మాక్రమిస్తున్నది. దీంట్లో జాతిభేదం లేదు. బ్రాహ్మణుడు మొదలు చండాలుడిపర్యంతం అందరికీ దీంట్లో ప్రవేశం కలదు. చండాలుడైన కన్నమనీడు బ్రహ్మనాయుడి పుత్రుడుగా భావింపబడ్డాడు. దక్షిణదేశమందు బ్రాహ్మణేతరులైన కొందరు ఆళ్వారుల వలె ఇతడు పూజనీయుడుగా వున్నాడు.

బ్రహ్మనాయుడి సైన్యంలో అన్నిజాతులవీరులు వుండేవారు. అందులో పంచములకు గోసంగులని పేరు. బ్రాహ్మణుడు చాకలి మంగలి కుమ్మరి మొదలైన నానాజాతి యోధులు బాలచంద్రుడికి సోదరతుల్యులైన పరమమిత్రులు. వీరభక్తులైన యిద్దరు మహమ్మదీయుల గోరీలు కూడా వీరాలయంలో వున్నవి.

प्रद्योतस्य प्रियदुहितरं वत्सराजोऽत्र जह्रे ।
हैमं तालद्रुमवनमभूदत्र तस्यैव राज्ञः ॥

अत्रोद्भ्रान्तः किल नलगिरिः स्तम्भमुत्पाट्य दर्पा-
दित्यागन्तून् रमयति जनो यत्र बन्धूनभिज्ञः ॥ [मेघ]

[ప్రద్యోతుడి ప్రియపుత్రికను వత్సరాజిక్కడ హరించాడు, ఆరాజుకే (ప్రద్యోతుడికే) ఇక్కడ బంగారుతాటితోపు వుండినది, ఇక్కడ స్తంభంపెరికి నలగిరి (యేనుగు) దర్పంతో పైకెగిసింది గదా, అని ఆగంతుకులైన బంధువులకు అభిజ్ఞజనుడు అక్కడ (ఉజ్జయినిలో) వినోదపరుస్తుంటాడు.]

అనే కాళిదాసోక్తులను పోలి

ఇచ్చోట భుజియించి రేక కార్యస్థులై సామంతనృపతులు చాపకూడు
ఇచ్చోటఁ జింతించె నిచ్చ నుపాయంబు నళినాక్షి యాల్వెల్లి నాయురాలు
నిజమనశ్శుద్ధికై నిప్పులయేటిలో నోలాడె నిచ్చోట బీ(శీ)లసాని
యిచ్చోట బోరినారిల పణంబుగ గొల్ల సవతితల్లుల బిడ్డ లవనిపతులు
ధీరులగువార లేవ్వరు వీరపురుషులై మదోద్ధతినిచ్చోట నాజిఁబడిరి
అనుచుఁ జెప్పుదు రైతిహ్య మచటనచటఁ జనుప పెద్దలు పల్లెదేశములయందు.
(క్రీ. రా.)

అని వీరచరిత్రవిషయాలను తిక్కిరిబిక్కిరిగా తెలిపే క్రీడాభిరామపద్యంలోని చాపకూడు నానాజాతుల యేకపఙ్క్తి భోజనంవంటిదిగా తోస్తున్నది. ఈ వీరమతస్థులందరికీ పాంగ్యం అని పారిభాషిక వ్యపదేశం. అన్ని అవైదికమతాలవలెనే ఈవీరమతం కూడా వైదికమతం ముందు తలవంచింది. ఉత్సవదినాలు గడచిపోగానే పాంగ్యం వారు సాధారణమతమార్గాల్లోనే వర్తిస్తున్నారు. దీనికి ఆచార్యులు బ్రాహ్మణులైన పిడుగువారు వీరోత్సవంలో ఆచార్యప్రవృత్తిని చూచినప్పుడు కృపుడు, అశ్వత్థామ, ద్రోణుడు, పరశురాముడు ఇట్లాటి మహావీరుల సంప్రదాయాలు చిహ్నమాత్రంగానైనా ఆంధ్రదేశమందు నిల్చివున్నవి గదా అని సంతృప్తిచిత్తోన్నతి కలుగకమానవు. మహమ్మదీయులు దేశంవెంట దేశం అన్నిదేశాలను గ్రసిస్తూ ఉత్తరభారత వర్షాన్ని సంక్షోభపరుస్తుండిన సమయాన విజృంభించిన భారతీయప్రతాపాగ్నియొక్క ఒక్కకణమే ఆంధ్రదేశంలో పల్నాటియందు భ్రాతృయుద్ధరూపాన వెలిగింది. ఆవశ్యకసమయంలో దేశాన్ని రక్షించగల వీరత్వం దైవత్వాంశగా పరిణమింపజేసి జాతిమతాభేద ప్రతిపత్తితో దేశప్రజలను యేకవర్గస్థులనుగా చేయయత్నించిన ఈ వీరమతాచార్యులు మనకు అవశ్యం స్మరణీయులవుతున్నారు.

ఇట్లా ఆచార్యులు సర్వవర్ణసామరస్యంతో యుద్ధక్రతుదీక్ష వహించడం దేశేతిహాసంలో గణించదగిన అంశం.

భారతవర్షేతిహాసంలో వీరచరిత్ర ప్రాధాన్యం

కలిశకం 43-వ శతాబ్దిలో చేదిదేశపు హైహయులు ఉత్తరభారతంలో అదృశ్యులైనారని వారేతీరుగా అదృశ్యులైనారో తెలియడం లేదని ఆధునికుడైన పాశ్చాత్యైతిహాసికుడు విన్సెంట్‌స్మిత్తు చెప్పుతున్నాడు. ఈతీరుగా ఐతిహాసికులకు అగోచరమైన హైహయాదర్శనాన్ని, ఇంకా కల్యాణమేలిన పశ్చిమచాళుక్యవంశపు క్షయాన్ని ఈపల్నాటివీరచరిత్ర వ్యక్తపరుస్తున్నది. క. 43-వ శతాబ్ది భారతవర్షేతిహాసంలో పూర్వోత్తరాలనుకలిపే ప్రముఖమైన ఒకగొలుసుగా పల్నాటివీరచరిత్ర కనబడుతున్నది.

హైహయులు

ఈహైహయరాజవంశాలు ఇప్పుడే రూపాన యెక్కడ వున్నవో చెప్పజాలను. భారతవర్షపు హైహయక్షత్రియుల మహాసభ యీ నడుమ అలహాబాదులో జరిగినదని విన్నాను. పూర్వం వీరికి నర్మదాతీరమందలి మాహిష్మతి రాజధానిగా ఉండినట్లు విదితమవుతున్నది. వీరికి మిక్కిలి ప్రాచీనకాలంనుండి ఒకవిధమైన వక్రత వాఙ్మయంలో విశ్రుతం. మాహిష్మతీస్త్రీలు స్వైరిణులుగా ఉండినారని భారతం చెప్పుతున్నది.

"एवमग्निर्वरं प्रादात् स्त्रीणामप्रतिवारणम्
स्वैरिण्यस्तत्र नार्यो हि यथेष्टं प्रचरन्त्युत"

[म. स. २७ ३९]

(ఇట్లా అగ్నిదేవుడు స్త్రీలకు అప్రతివారణమైన వరమిచ్చాడు. అక్కడ స్త్రీలు స్వైరిణులై యథేష్టంగా సంచరిస్తారు.)

శ్రీకృష్ణవిరోధి శిశుపాలుడు ఈచేదిదేశపురాజే. జమదగ్నిని చంపి బహుక్షత్రియవినాశకారణమైన పరశురామకోపాన్ని ప్రజ్వలింపజేసినది ఈ హైహయవంశమేను. వీరులకాలంలో అనుగురాజాదులు తమపూర్వులు చేసినపాపాలు తొలగించుకొనడానికి దేశభ్రష్టులయినారని వీరచరిత్రకర్త చెప్పినవిషయం హైహయుల అనుస్యూతమైన న్యూనతకు అనుగుణంగానే ఉన్నది. వీరభద్రరావువారు వివరించిన కోనసీమ హైహయులు ఈ పల్నాటివీరుల వర్గంలోనివారే అయి వుండవచ్చును.

వీరులకాలంనాటికి చేదిదేశపురాజధాని త్రిపుర అయినట్లు తెలుస్తున్నది. త్రిపుర రేవానదీ సమీపంలో ఉన్నట్లు రేవామాహాత్మ్యంలో ఉక్తం. తమ రాజధాని త్రిపురను స్మరించడానికి కాబోలు ఈ హైహయులే పల్నాటిప్రాంతాల్లో త్రిపురా

పురం, త్రిపురాంతకం అనే గ్రామాలను నిర్మించి ఉంటారని అనుకొంటున్నాను. త్రిపురో పూర్ణిమ వచ్చే కార్తికమాసంలోనే పల్నాటివీరుల ఉత్సవంకూడా జరుగుతున్నది.

పల్నాటివీరచరిత్రలో హైహయులు పాలమాచాపురినుండి వచ్చినారని చెప్పబడినది. ఈ పాలమాచాపురికి చేదిదేశంలో అవికృతనామమేదో నేను చెప్పజాలను. మత్స్యపురి అని వూహిస్తే అది చేదిదేశంలో వున్నదో లేదో నిశ్చయించలేను. త్రిపుర కాక పాలమాచాపురికి ప్రకృతి అయిన పేరుగల మరివొకస్థలంలో కూడా వారు నివసిస్తుండి వుండవచ్చును. జంభనాపురి అని వీరచరిత్రలోనే మరియొకచోట కలదు ఇది జబ్బల్పురమై వుండవచ్చునని అనుకొంటున్నాను వీరచరిత్ర చంపువుగా వ్రాసిన వీరభద్రుడు జబలాపురమనే చెప్పినాడు.

ఇప్పుడు వేంకటగిరిరాజవంశానికి బ్రహ్మనాయుడిసంబంధం ఉక్తమవుతున్నది. పల్నాటియుద్ధంలో బ్రహ్మనాయుడు మొదలైనవారు అవిష్కరింపజేసిన శౌర్యానలం పిమ్మటకాలాన అణగి తిరిగి తద్వంశ్యులైన బొబ్బిలివీరుల్లో ప్రజ్వరిల్లింది

వెలమ—నాయుడు—రావు

తెలుగుదేశంలో క్షాత్రసంప్రదాయాలను నిలవబెట్టిననియోగి, వెలమ, రెడ్డి, కమ్మ, శాఖలవారిలో మనకు సన్నిహితకాలంలో శౌర్యధైర్యాదులను లోకోత్తరంగా వెలయించినది వెలమవారేను. ఈవెలమలు హైహయులతో తెలుగుదేశంలో ప్రవేశించిన క్షాత్రధర్మపరాయణులని, అందువల్ల వైదేశికులని, భావిస్తే బ్రహ్మనాయుడి తండ్రి దొడ్డనాయుడని దక్షిణదేశపుపేరుతో ఉండడం ప్రతిబంధకం. అనుగు రాజపుత్రుల్లో ఒకరు పెరుమాళ్లరాజని పేరు వహించడం కూడా విచారణీయం. అవకాశం లేక ఆచర్చ వదిలుతున్నాను. పల్నాటివీరులకాలంలో వెలమవారికి నాయుడు, నీడు అని నామాంతాలు కనబడుతున్నవి. సంస్కృతంలోని నాయ అనే శబ్దంనుండి నాయుడు అని యేర్పడి ఉండవచ్చును.

" श्रिणीभुवोऽनुपसर्गे (३-३-२४)

అనే సూత్రంప్రకారం నీధాతువునుండి నాయశబ్దం ఉత్పన్నమైనది. నాయ అనగా నీతి. అదిగలవాడు नायः అని, ' भुक्ता ब्राह्मणाः ' అన్నచోట భుక్తశబ్దంవలె అది అచ్ ప్రత్యయాంతమని భావించవచ్చును. లేదా నాయుడు అనేది కేవలం దేశ్యమై ఉండవచ్చును. ఈ నాయుడుశబ్దానికి ఆకాలంలో గల గౌరవాన్నిబట్టి కమ్మ, ఈడిగ, చాకలి, మంగలి, మొదలైనశాఖలవారందరో దాన్ని తరువాతకాలంలో

తమను చేర్చుకొన్నట్లు అనుమేయం. అయితే ఆంధ్రులకు అలవాటైన అనుచితానుకరణ ధోరణిలో కర్ణాటరాజులను మహారాష్ట్రులను చూసి మంత్రి, అమాత్య, భట్ట, వర్ధులు, మొదలైనవాటిని విడిచి బ్రాహ్మణులు రాయలు, రావులు, పంతుళ్లు, అయినదశలో వెలమలు సయితం, తమ నాయుడుశబ్దాన్ని వదలి రావులు, నాయనింగారు అనేదాన్ని వదలి రాయనింగార్లు, అయినట్లు కనబడుతున్నది. రెడ్డిరాజులకాలంలోనే ఇది ఆరంభమైనట్లు విదితమవుతున్నా రెడ్లుమటుకు అనేకులు ఈ అనౌచిత్యానికి పాల్పడి రావులైనట్లు గోచరించదు. రెండు చేతులుంటేకి మూడుసొమ్ములు సాక మన్నట్లు అదీకావలె యిదీకావలెనని కొందరు రావుపంతుళ్లు, అయ్యపంతుళ్లు, ఆయినవిధాన ఈవెలమలలో కొందరు రావునాయుళ్లు కూడా ఆయినారని విదితం. ఈరావు అనేది యిప్పుడు మిక్కిలి దుర్వినియోగం చేయబడుతున్నది. కొన్నివంశ వర్ణాలను వేరుపరచి తెలపడమే నామాంతాలయొక్క ప్రయోజనం. కనుకనే ఇంగ్లాండు మొదలైన అభారతీయదేశాల్లోసయితం నామాంతాలు వంశవర్ణాలనే తెలుపుతున్నవి. పిళ్లె, మొదలియార్, అయ్యర్, అయ్యంగార్, మొదలైననామాంతాలు దక్షిణదేశంలోను, సర్కార్, బెనర్జీ, ముఖర్జీ, మొదలైనవి ఉత్తరభారతంలోను శాఖలను తెలపడంవల్ల ప్రయోజనవంతమై చరితార్థ మవుతున్నవి. లేదా వీటికి ఫలమేలేక అజాగళస్తనాలు కాగలవు. బ్రాహ్మణులు, కోమటి, కమ్మ, వెలమ, చాకలి, కుమ్మరి, మంగలి, బోయ, యానాది మొదలైనశాఖలవా రంపరు తోచినట్లు రావుశబ్దం అనాలోచితంగా తగిలించుకొంటున్నారు. కనుక రావు ఇప్పుడు అర్థంలేనిదై పనికిమాలి నదై పోయినది. ఇది తెలుగుదేశపు అవివేకాల్లో ఒకటి అని భావిస్తున్నాను. తెలుగు దేశంలో సర్వవర్ణ సాధారణమైన అయ్య, అన్నలవలె, యీరావునుకూడా అంగీకరించ గూడదా అని అంటే దేశీయమైనఅయ్య, అన్నలు ఉండగా పరదేశస్థులరావును స్వీక రించడం అప్రశస్తమని, ప్రయోజనం లేకుండా స్వీయంవదలి పరకీయానికి చేతులు చాచడం చిల్లరపని అని, వాటికితోడు ఇది ఒకటి అని చెప్పితే అనావశ్యకం గనుక కల్పనాగౌరవ మనేదోషం సంభవిస్తుందని, అయ్య అన్నలలోకంటె రావులో విశేష మేమిలేదని చెప్పుతున్నాను. వేంకటరామన్ సూర్యనారాయణ భాగవతర్ రాధాకృష్ణన్ అని ఈతీరున ఆంధ్రుల అరవనామాంతాల అనుచితత్వం కూడా ఇట్లానే వ్యాఖ్యేయమని చెప్పుతున్నాను, తెలుగుదేశంలో చాలాకాలంనుండి కొన్ని దురాచారాలు ఉన్నమాట యథార్థం. అయ్య, అన్న, అమ్మ, అక్కలను అసమంజసంగా ఇకారాంతాలమీద, త్ర్యధికాక్షర సంస్కృతశబ్దాలమీదకూడా, సంధిచేసి ఆపేర్లను చప్పబడవేయడం, గోరుచుట్టుపైన రోకటిపో టన్నట్లు పురుషులు సీతయ్య, లక్ష్మయ్య, అంబయ్య, అని

ఈతీరున ఆడపేర్లు పెట్టుకోనడం; స్త్రీలు రామమ్మ, హనుమమ్మ, శంకరమ్మ, సూరమ్మ, రాఘవమ్మ అని ఈతీరున మగపేర్లు పెట్టుకోనడం; రామనాథం విశ్వనాథం ఇట్లా కొన్ని పేర్లు ద్వితీయాంతంగా ఉండడం తరుచుగా వుపలబ్ధ మవుతున్నవి. అయ్యా, అమ్మ మొదలైనవాటికి దాక్షిణాత్యుల్లోవలె గౌరవార్థం గారు, వారు అని చేర్చి వాటిని పేర్లతో కలపకుండా మీనాక్షీ అమ్మగారు మీనాక్షీ అమ్మవారు విశ్వనాథ అయ్యగారు, రామస్వామిఅయ్యవారు అని యిట్లా ఈతీరున ప్రయోగించడం వుచితం. దురాచారాలు తొలగించుకోనడం సదాచారాలు స్వీకరించడం ఆవశ్యకమే అయినా వివిధదేశసంప్రదాయాల పరిజ్ఞానం, స్వసంప్రదాయానుభవం వుండి వివేకంతో ఆపని చేయవలసివుంటుంది. గాంధి, గోఖ్లే, తిలక్, మొదలైనపేర్లవలె వంశసూచకంగా వుండడం వుచితమనికాబోలు కొందరు పేర్లను పొడి అక్షరాలుచేసి వేపప్రభృతులవలె యింటిపేర్లతో వ్యవహరింపబడుతున్నారు. వంశసంప్రదాయాభిరతిని తెలిపే యీమార్గం ఉపాదేయమేను. ఇంటిపేర్లను పొడిఅక్షరాలుచేసి పేర్లకు అయోమయత్వం కల్పించడంకంటె ఈమార్గం ప్రశస్తం. తిక్కనాదులవలె యింటిపేరు పూర్తిగా మానివేస్తే మానివేయవచ్చును. పొడిఅక్షరాలు చేయదలిస్తే పేర్లను మట్టుకే క్లుప్తంచేయడం మంచిది. లేదా పేరు ఇంటిపేరు ఉన్ని వుదాహరిస్తే మేలేను. అనపాయమై గౌరవసూచకమైన పూర్వసంప్రదాయాలను వదలిపెట్టడం యేదేశంలోనైనా అవివేకసూచకం అనర్థహేతువు కాగలదు. ఒక్కొక్కశాఖ, ఒక్కొక్కవంశం తన వుపాదేయసంప్రదాయాలను, ఆజాతి నాగరకతారాశికి కొంతచేర్చి లోకకల్యాణ హేతువగుతున్నది. ఆనుషంగికంగా వచ్చిన యీవిచారణ యిక చాలిస్తాను.

బ్రహ్మనాయుడికి ఇతడితల్లిపేర శీలం బ్రహ్మనాయుడని పల్నాటిలో వ్యవహారం కలదు. కాని శీలం అనే యింటిపేరు వెలమశాఖకు చెందని నాయుడుశబ్దవాచ్యుల్లో కూడా కనబడుతున్నది. గౌరవార్థం వీరియింటిపేరు స్వీకరించారని అనుకోనవచ్చును. మతదీక్షకోసం మీరాబాయివలె అనేకక్లేశాలకోర్చి యిష్టదైవమైన మద్దులేటిస్వామికి అధీన అయి చివరకు బాధపెట్టిన అత్తమామ మొదలైనవారినికూడా తనపక్షానికి తిప్పుకోనగలిగిన చిన్నఅమ్మవారు శీలంవారియింటి ఆడబిడ్డేను.

ప్రస్తావవశానవచ్చిన యీ అంశాలనువదలి ప్రకృతానికి వస్తాను. పల్నాటివీరచరిత్రవంటివే కాటంరాజుకథ మొదలైన వీరగీతాలు ఇతిహాససంబంధాలు మరికొన్ని కలవు. కాటంరాజుకథకూడా శ్రీనాథ రచితమని ప్రతీతి కలదు. ఇవి దేశప్రభువులకు వారితో సంపర్కంగల వీరపురుషులకు సంబంధించిన యుద్ధాదులను తెలుపుతున్నవి. అవి ఇతిహాసజ్ఞానానికి సాధనమైన మూలగ్రంథాల్లో చేరినవై వున్నవి.

" आन्ध्राणामेव काले तु वहवो म्लेच्छवंशजाः
सिन्धुतीर्त्वाभियास्यन्ति भारतश्रीजिघृक्षया "

(क. पु.)

(ఆంధ్రులకాలాన్నే అనేకులు మ్లేచ్ఛవంశజులు భారతశ్రీని అపేక్షించి సింధునదిని దాటివస్తారు.) అని పురాణకర్త ఖేదపడ్డట్లు మ్లేచ్ఛజాతులు భారతవర్షాన్ని ఆక్రమించిన కాలంలో అస్తమించే సూర్యుడివలె భారతీయపరాక్రమం ఒక్కసారి దిక్తటాలను మహాతేజః ప్రదీప్తం చేసింది. ఆపరాక్రమావిష్కరణంలో యేసందర్భంలో నైతేనేమి ఆంధ్రదేశం తక్కినదేశాలకు తీసిపోనివిధాన ప్రవర్తించింది. కాటంరాజు చరిత్రం వంటి వీరగీతాలు ఆవృత్తాంతాన్ని వ్యక్తపరుస్తున్నవి. జిజ్ఞాసువులైన ఐతిహాసికులకు విజ్ఞానసాధనాలై భారతీయవీరత్వప్రవృత్తి విశేషాలను ప్రదర్శించే ఈ వీరగీతాలు ఉపాదేయమని చెప్పి ఈవిచారణ విస్తర భీతిచేత ముగిస్తున్నాను నృత్త (లాస్యతాండవ) ప్రాముఖ్యం కలిగి జంపె, త్రిపుట, రగడ, చంద్రిక మొదలైన దేశ్యగీతవైఖరులతో అర్థోక్తులతో సముదాయగానవిధానంతో, అత్యంతం వినోద హేతువులైన యక్ష గాన ప్రయోగాలను విస్మరించడం ఆంధ్రుల ఒకవిశిష్ట సంప్రదాయానికి క్షతిచే గాక అపేక్ష్యవినోదక్రమవినాశమనే అనర్థం కూడా ఆపతిత మవుతున్నది గనుక విక్రమోత్తేజకాలైన వీరగీతాలతోపాటు అవికూడా మనకు రక్షణీయమని ఆనుషంగికంగా చెప్పి వేరేఅంశానికి వస్తాను.

మాచర్ల చెన్నకేశవస్వామి ఆలయం

దీనిని బ్రహ్మనాయుడు నిర్మించాడని పరంపరంగా చెప్పుతున్నారు. దీనికి దానం చేసినవారిలో వెంకటగిరి వెలుగోటి రాజవంశపు స్త్రీ ఒకరని అక్కడి శాసనంవల్ల తెలుస్తున్నది. ఇది ఒకప్పుడు బహుభాగవతమహితమై వుండవచ్చును. కాని యిప్పుడు ఉత్సవసమయాల్లో తప్ప తక్కిన రోజుల్లో పూజాదర్శనాలకు వచ్చేజనులసంఖ్య మిక్కిలి స్వల్పం.

మఠం — దేవాలయం

దేవుడొకడున్నాడని ప్రత్యయంలేని తత్త్వజిజ్ఞాసువులు కొందరుండవచ్చును. వారు సాధారణంగా శమదమాది సంపత్తిగలవారై ఆత్మవంతులై వుంటారు గనుక వారివల్ల లోకధర్మవిప్లవం సంభవించజాలదు. అయితే అట్లాటిస్పృహణీయగుణసంపద మామూలు

ప్రజల్లో వుండగలగడం అరుదు గనుక నాస్తికత సాధారణజనుల్లో హింసలు, కలహాలు, పరధనాపహరణాదులు, విషయలోలత మొదలయిన హేయలక్షణాలకే ప్రేరకం కాగలదు. కనుక నాస్తికత యేదేశంలోగాని సాధారణజనులకు మతంగా వుండడానికి అర్హమయినది కాదు. తత్త్వజిజ్ఞాస లేతీరుగా ప్రవర్తిల్లినా రష్యా మొదలయిన దేశాల్లో నాస్తికత యేమార్గంలో నడుస్తున్నా దైవభక్తి ముఖ్యలక్షణంగా గలమతం యొక్క ఆవశ్యకత లోకసంగ్రహానికి అనివార్య మవుతున్నది. మానవుల యందలి హేయగుణాలను చంపి అభ్యుదయప్రదమయిన కల్యాణ గుణాలు వర్ధిల్లజేసి అందు గుప్తమయివున్న దైవత్వాన్ని ప్రస్ఫుటం జేయడమే మతంయొక్క ప్రకృష్టప్రయోజనం. చిహ్నధారణాదిబాహ్య లక్షణాలే మతం కావు గాని యేమీలేకుండా వుండడంకంటె అవి కొంత మేలనవచ్చును. ఏదశయందైనా యెప్పటికైనా అవి వాటికి సమీపాన వున్న శ్రేయః పథాన్ని చూపించవచ్చును. కొందరు తమదుష్టచిత్తవృత్తులను కప్పిపుచ్చి లోకాన్ని వంచించడానికి బాహ్యలక్షణాలను ధరిస్తుండడం సత్యం. అయితే అది మతం యొక్క మిథ్యాయోగం. అంతమాత్రంచేత మతం దుష్టం కాజాలదు. మిథ్యాయోగం యొక్క నింద్యతను వస్తువునకు ఆరోపించడం అనుచితం గదా. ఈ దేవాలయాలు ప్రజలకు సమాగమస్థానాలని నేను భావిస్తున్నాను. ధనాదులచేత ప్రవేశం నియమితమై ప్రాకృతక్రీడాసుఖాలకోసం చేరే పాశ్చాత్యుల క్లబ్బులవలె గాక మన దేవాలయాలు నిర్ధనులకు సైతం నిరవధికంగా ప్రవేశం ప్రసాదిస్తున్నవి.

> " निरवधिजनताविश्रमार्हावकाशं.........
> युवयोराहुरास्थानरत्नम् " [श्री. गु]

(మీ ఆస్థానరత్నం మితిలేని జనసమూహంయొక్క విశ్రమానికి అర్హమైన అవకాశం గలది అని అంటారు.) అని పరాశరభట్టు శ్రీవిష్ణుసభను వర్ణిస్తూ చెప్పినమాటల్లో పై అభిప్రాయంకూడా గర్భితమని వ్యాఖ్య చేయవచ్చును.

ఈ ఆలయాలు అక్కడ కొంచెంసేపైనా కూర్చుండవలెనని ఉత్తమధర్మాలను గురించి చింతించవలెనని వినేయులను ఉన్ముఖులను చేస్తున్నవి. భారతీయదేవాలయాల్లో ఆనందం, వినోదం, జిహ్వా తృప్తికూడా ఉపలబ్ధ మవుతున్నవి. అయితే అవి దైవనివేదితం కావడంవల్ల వాటికి ఉండగల మాలిన్యాన్ని వదలుతున్నవి. దేవాలయం మతానికి ప్రధానావాసం. మతంయొక్క సింహాసనాస్థానంగాను తత్త్వజిజ్ఞాసాచోదకంగాను ఉండడమే కాక దేవాలయం సౌందర్యం గానం శిల్పం కవిత మొదలైనవాటికి సమావేశస్థానంగా కనబడుతున్నది. లోకంయొక్క సర్వసమృద్ధి, కమనీయత, శ్రీలక్ష్మి అనే నామా

లతో లోకస్థితికారకుడైన విష్ణువుకు ప్రసాదితంగా ఆరాధించబడడం, మాన్యత, శుభత, సాధ్వీత, ఆర్య, సర్వమంగళ, సతి అనే పేర్లతో పరమశివుడి దేహంలో భగవంతుడు ఒకభాగంగా అర్పితం కావడం, భావకచేతస్సులకు వికాసం కలిగించక మానవు. ధనుర్దాసుడికి తన నత్యంతం ఆకర్షించిన భార్యకంటె భగవంతుడెక్కువ మనోజ్ఞతతో గోచరించడం, ఆముక్తమాల్యద (గోదఆండాళ్), వేదవల్లి, పాదుషాపుత్రి మనుష్యాకృతులు నిరసించి భగవంతుడి వదనానికి మాధుర్యంతో పరతంత్రలు కావడం, వైష్ణవుల దివ్యసౌందర్య భావనయొక్క స్వరూపాన్ని కొంతవరకైనా తెలుపగలవు. మధురసమీపంలోవున్న స్వర్ణమయవిష్ణువు సుందరరాజు (అళగర్.) सुन्दरः, मनोहरः [म. वि] అని సాధకులు విష్ణువును ఆరాధిస్తున్నారు. శైవుల్లో కూడా ఇట్లాంటి భావన ప్రసిద్ధం. శాక్తుల్లో ఒక ప్రధానశాఖకు దేవత త్రిపురసుందరి. మధురలో మీనాక్షీప్రియుడైన శివుడు సుందరేశ్వరుడు. తామ్రపర్ణీ తీరాన కైలాసనాథుడు సౌందర్యవల్లీవల్లభుడు. కామాక్షి, కోమలవల్లి, సుగంధికుంతల, కాంతిమతి అని ఈ తీరున దక్షిణదేశంలో వెలసిన మాంగల్య దేవతలు ఈ సౌందర్యాంశను వ్యక్తం చేస్తున్నారు.

" त्वदीयं सौन्दर्यं तुहिनगिरिकन्ये तुलयितुम् "

(ఓ తుహినగిరికన్యా నీ సౌందర్యాన్ని పోల్చడానికి)

అని

" तनोतु क्षेमं नस्तव वदनसौन्दर्यलहरीपरीवाहस्रोतस्सरणिरिव सीमन्तसरणिः । "

(నీవదన సౌందర్యప్రవాహంయొక్క అలుగుకు కాల్వవలె ఉన్న సీమంతమార్గం మాకు క్షేమం కలిగించును గాక) అని శంకరాచార్యులు శ్రీచక్రాధిదేవతయందు,

1 " श्रीरङ्गहर्म्याङ्गणकनकलते "

2 " श्रीरङ्गेश्वरगेहलक्ष्मि "

3 " सौन्दर्यामृतसेकशीतलमिदं लावण्यसूत्रार्पितम् "

4 " प्रकृतिमधुरं गात्रं जागर्ति मुग्धविभूषणैः "

5 " श्रीरङ्गधाममणिमञ्जरि "

1. శ్రీరంగవిమానాంగణమందలి కనకలతా.

2. శ్రీరంగేశ్వరగేహలక్ష్మీ.

3. సౌందర్యామృతం చల్లదంచేత శీతలమైనది లావణ్యసూత్రార్పితమైనది అయి నీలోమలాంగకుసుమాల కూర్పు శ్రీరంగేశ్వరీ.

4. స్వభావమధురమైనగాత్రం (ఓరంగనాయికా) మనోజ్ఞ భూషణాలచేత ప్రకాశిస్తున్నది.

5. ఓ శ్రీరంగవిమానమణిమంజరీ.

అని పరాశరభట్టు శ్రీరంగనాయికయందు,

या सौन्दर्यधुनीतरङ्गततिषु व्यालोलहंसायते ॥ [मू]

[సౌందర్యనదీతరంగాలయందు హంసవలె ఉండే (స్మితం)]

అని పంచశతికారుడు కామాక్షియందు

सहस्ररतिसौन्दर्यशरीरीरायै ॥

[సహస్రరతి సౌందర్యశరీర అయినదేవికి (నమస్సు)]

అని ఉపాసకులు లలితయందు విష్వక్సృష్టమైన ఈ దివ్యసౌందర్యాన్నే వర్ణించారని వ్యక్తం. దక్షిణదేశపు శైవవైష్ణవమత సంప్రదాయాల్లో దివ్యసౌందర్యం స్ఫుటాంశంగా పరిగణిత మవుతున్నదని స్పష్టం. శాస్త్రాల్లో ఇది ప్రసిద్ధమే గనుక వివరించవలసినపని లేదు. ఇంతేకాక దేవాలయాల్లో శిల్పాలంకరణాల ప్రత్యక్ష సౌందర్యం ప్రకటం. దేవాలయంలో స్త్రీచిత్రాన్ని యతి కౌగిలించుకొన్నాడని కళాపూర్ణోదయాష్టమాశ్వాసంలో చెప్పిన పింగళిసూరన ఈ శిల్పమనోజ్ఞతనే తెలిపినాడు. ప్రఖ్యాతగాయకులు తమకౌశలాన్ని దేవాలయాల్లో పవిత్రపరుస్తుండినట్లు విదిత మవుతున్నది.

ततः प्रविशति वीणां वादयन्ती ॥ [नागा]

[అంతట వీణవాయిస్తూ (మలయవతి) ప్రవేశిస్తున్నది.]

అనే పఙ్క్తుల్లో మలయవతి మలయపర్వతమందలి దేవాలయంలో గానం చేస్తుండినదని శ్రీహర్షుడు తెలుపుతున్నాడు.

గోకర్ణనిలయుడైన శివుణ్ణి వీణాగానంతో సేవించడానికి నారదుడు పోతుండినట్లు

अथ रोधसि दक्षिणोदधेः श्रितगोकर्णनिकेतमीश्वरम्
उपवीणयितुं ययौ...... [रघु]

(గోకర్ణక్షేత్రంలోవున్న యీశ్వరుణ్ణి వీణతో కీర్తించడానికి నారదుడు పోయినాడు.)

అనేవాక్యాల్లో కాళిదాసు తెలుపుతున్నాడు. దేవాలయాల్లో వున్న సీతా రామాదుల ప్రతిమలు మూర్తమైన వాల్మీకి భావసృష్టే నని అనవచ్చును. గీతాదాత పార్థసారథి, వ్యాసుడు చిత్రించినట్టే గోచరిస్తున్నాడు. సర్వాంకుశ అయిన, జగన్నియంత్రి యొక్క కరాళస్వరూపానికి దృష్టినిమరల్చి మానుషచిత్తవృత్తులకు ఒకవిధంగా పరిణతికలిగించే బీభత్సభయానకాల నిష్పత్తికి సాధనాలైన కొన్ని దేవాలయాలు కలవు. దివ్యకవితాప్రయోగస్థానాలుగా కూడా దేవాలయాలు నాకు గోచరిస్తుంటవి.

दयावत्या दत्तं द्रविडशिशुरास्वाद्य तव यत् ।
कवीनां प्रौढानामजनि कमनीयः कवयिता ॥ [सौं]

[దయావతివి నీవిచ్చిన స్తన్యం తాగి ద్రవిడశిశువు ప్రౌఢకవుల్లో కమనీయకవి అయినాడు.]

అని శ్రీశంకరాచార్యులు

त्वत्प्रेयसः श्रवणयोरमृतायमानां तुल्यां त्वदीयमणिनूपुरशिञ्जितेन ।
गोदे त्वमेव जननि त्वदभिष्टवार्हां वाचं प्रसन्नमधुरां मम संविधेहि ॥
[गो]

(ఓ గోదాదేవి ! తల్లీ ! నీప్రియుడిచెవులకు అమృతంవంటిది, నీమణినూపురశింజితంతో సమానమైనది, ప్రసన్నమధురమైనది నిన్ను స్తుతించడానికి అర్హమైనది అయిన వాక్కును నీవే నాకు కలిగేటట్లు చేయవలసినది.)

అని వేదాంతదేశికులును

कवित्वश्रीकन्दः [मू]

[కవిత్వవైభవకందం (అయిన కామాక్షి)]

అని మూకుడు

सूक्तिं समग्रयतु नस्स्वयमेव लक्ष्मीः ।
श्रीरङ्गराजमहिषी मधुरैः कटाक्षैः ॥

(శ్రీరంగరాజమహిషి లక్ష్మి స్వయంగానే మధురకటాక్షాలచేత మంచివాక్కును మాకు సమగ్రం చేయునుగాక)

అని శ్రీ గుణరత్నకోశకారుడు ఈదివ్యకవితను స్మరిస్తున్నారు.

कलानिधिः काव्यकला रसज्ञा रसशेवधिः ॥ [ल. स]

(కళానిధి, కావ్యకళ, రసజ్ఞ, రసనిధి)

అని లలితను కావ్యకళగా ఉపాసించేసాధకులు ఈ దివ్యకవితనే సూచిస్తున్నారు.

పద్మపురాణకర్త దుఃఖించినట్లు ఆశ్రమాలు యవనధ్వస్తాలు కాగా మీమాంస కుల కర్మవాదపాటవం దేశంలో క్షీణించగా విజ్ఞానపీఠం అరణ్యాలను వదలి ఆలయాలకు మరలినట్లు కనబడుతున్నది. ఇంతేకాక భారతవర్షమంతటి మతసంరక్షకు లెందరో దేవాలయాలతో సంబంధించివున్నారు.

వ్యాసుడు అగస్త్యుడు దేవాలయాలతో సంబద్ధులై ఉన్నారని కాశీఖండం చెప్పుతున్నది. మహాభాష్యకర్త పతంజలి చిదంబర క్షేత్రంలో ప్రవచించినట్లు వృద్ధవ్యవహారం కలదు. శ్రీరామానుజాచార్యుల ఆవిర్భావానికి తిరువల్లిక్కేణి పార్థసారథి కృపావిశేషం ప్రేరకమని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుతున్నారు. బౌద్ధతర్కాలకు అడ్డుకట్ట వేసి వైదికమతాన్ని కాపాడిన మహావిజ్ఞానసంపన్నుడు కుసుమాంజలి కర్త ఉదయనాచార్యులు పురుషోత్తమ (జగన్నాథ) క్షేత్రాన్ని సేవిస్తుండినట్లు విదిత మవుతున్నది.

ऐश्वर्यमदमत्तोऽसि मामवज्ञाय वर्तसे ।
उपस्थितेषु बौद्धेषु मदधीना तव स्थितिः ॥

[ఐశ్వర్యమదమత్తుడవై న న్నవమానపరచి వర్తిస్తున్నావు. బౌద్ధులు దగ్గరకు వచ్చినప్పుడు నీస్థితి నాచేతులలో వుంటుంది. (అంటే నాస్తికులవాదాలను నాతర్కంతో ఖండించి ఈశ్వరసద్భావాన్ని నేను సమర్థించవలసి ఉంటుంది).

అని ఒకప్పుడు ఉదయనాచార్యులవారు పురుషోత్తమదేవుణ్ణి ఉద్దేశించి పలికినట్లు ప్రతీతి కలదు.

श्रीरङ्गे शरदश्शतं···युष्मत्पादसरोरुहान्तररजः स्याम ॥ [श्रीगु]

[శ్రీరంగక్షేత్రంలో నూరేండ్లు (దాస్యరసికమైన ఉత్కృష్టసమృద్ధిని అనుభవించి) నీ పాదాలనే కమలాలమధ్య రేణువు ఆగుదుము గాక] అని శ్రీరంగంలో నూరుసంవత్సరాలవునికిని పరాశరభట్టు ఆభిలషించాడు.

మాచర్ల చెన్నకేశవస్వామి అనుగ్రహం బాలచంద్రజన్మకారణ మని వీరచరిత్ర తెలుపుతున్నది.

శ్రీరంగం శ్రీవిల్లిపుత్తూరువంటిచోట్ల దేవాలయాల్లో వైష్ణవసంప్రదాయాలు వికసించినవి. కులశేఖరుడు విష్ణుచిత్తుడు మొదలైన మునిశ్రేష్ఠులు విద్వాంసులు ఆక్షేత్రాల్లో వర్ధిల్లినారు.

దేవాలయాలయొక్క జీవద్దశ, సమృద్ధి, దేశమందలి ప్రజలమత పరాయణత్వ దార్ఢ్యానికి చిహ్నాలని చెప్పవచ్చును మతమంటే పట్టీపట్టక అది యెప్పుడో ఒకప్పుడు యెవటివాండ్ల తృప్తికై అవలంబించే లాంఛనంగా మారిన మనుష్యుల్లో లఘుచేతస్కత్వం, భీరుత్వంతోకూడిన అధర్మలాలసత్వం, జీవితవిధానమందు పశుతుల్యాత, ఆపతితం గాక మానవు తెలుగుదేశంలో కొన్నిచోట్ల దేవాలయాలు పిల్లకాయలకు క్రీడాభూములుగాను తుంటరులకు సమావేశస్థలాలుగాను మారడం నే నెరుగుదును.

దక్షిణభారతంలో ఆళ్వారులు నయినారులు యామున రామానుజులు మొదలైన వారివలె, ఉత్తరభారతంలో చైతన్యప్రభృతులవలె ప్రజలమధ్య మతధర్మాలను ప్రచరించి ప్రత్యక్షంగా ఆచరణాదులచేత ఉద్బోధం కలిగించిన ఆచార్యులు అంతగా లేకపోవడమే ఈదుర్దశకు హేతువై ఉండవచ్చును. వల్లభనింబార్కులవంటి ఉత్కృష్టపురుషులు పుట్టి కూడా తమ తేజః ప్రవచనాలను మనకు ప్రసాదించక ఆంధ్రేతరదేశాల్లో తమజీవితం గడపడం మనదురదృష్టమే నని అనుకోనవచ్చును. కాకతీయులకాలానవచ్చిన కాలాముఖ శైవాచార్యులు, విజయనగర కర్ణాటరాజులు పంపిన వైష్ణవాచార్యులు. ఆవశ్యకమయినంతగా మతవిజ్ఞానాన్ని ప్రజల్లో ప్రతిష్ఠితం చేయలేదు. అక్కడక్కడ అప్పుడప్పుడూ వున్న ఒకరిద్దరు రామదాస నారాయణతీర్థులవంటి భక్తులవల్ల తగినంతపని జరుగలేదు. ఆంధ్రదేశపు హద్దులలోవున్న వేంకటాచలాలయంకూడా అనాంధ్రులైన మహాంతుల చేతుల్లో వున్నది.

అదిగాక ద్రావిడుల ప్రాబల్యంవల్ల తిరుమల తిరుపతి అనే అరవపేర్లు దానికి ప్రధానంగా యేర్పడినవి. అహోబలక్షేత్రంలోగూడా ద్రావిడుల ప్రాబల్యమే దృష్టమవుతున్నది. పురాణాల్లోనేకాక భవభూతి, బాణుడు, శ్రీహర్షుడు ఇట్లాటి ప్రాచీన భారతీయ విజ్ఞులకృతుల్లో సైతం ప్రస్తావించబడిన మన శ్రీశైలక్షేత్రాన్నిగురించి తగినంత శ్రద్ధవహించక వుదాసీనులంగా వున్నాము. ప్రస్తుతదీనస్థితికి కారణాలేవైనా మేలుకొని మనదేవాలయాల శోచనీయదశను తెలిసికొనడం మనకు కర్తవ్యమని చెప్పి ఈ విచారణ ముగిస్తాను.

మాచర్ల చెన్నకేశవస్వామి ఆలయపు ప్రాకారంలోపల శివుడిగుడి వున్నది. ఇది ఉత్తరహరివంశాదుల్లో ప్రతిపాదితమై శంకరాదులచేత అనుష్ఠించబడి స్మార్తులకు అపేక్ష్యమైన హరిహరారాధనకు ద్యోతకమని తోచవచ్చును గాని నెల్లూరు మొదలైన చోట్లను దక్షిణంలో కొన్నిస్థలాల్లోనువలె హరిహరాలయాలు వేరుగా ఉండడంవల్ల విప్రతిపత్తి కనబడుతున్నది.

विष्णोर्नाभेस्समुद्भूतो वेधाः कमलजस्ततः ।
विष्णुरेवेश इत्याहुर्लोके भागवता जनाः ॥
शिवस्य पादावन्वेष्टुं शार्ङ्गिशक्तस्ततश्शिवः ।
ईशो न विष्णुरित्याहुश्शैवा आगममानिनः ॥ [पञ्च]

(విష్ణువుయొక్క నాభియందు బ్రహ్మపుట్టినాడు కనుక విష్ణువే దేవుడు అని లోకంలో భాగవతు లంటారు.)

(శివుడిపాదాలను వెతకడానికి విష్ణువు అశక్తుడైనాడు కనుక శివుడు దేవుడు' విష్ణువు కాడు అని ఆగమమానులైన శైవులు చెప్పుతారు.)

అని శ్రీవిద్యారణ్యులు తెలిపినట్లు విష్ణువుకు విముఖులయ్యే వీరశైవులు శివనామం చెవులబడనీయని వీరవైష్ణవులు ప్రబలనికాలంలో వైష్ణవులు శివుణ్ణి శైవులు విష్ణువును అంగంగా ఆరాధిస్తుండిన మార్గానికి ఇది చిహ్నమని అనుమానించవచ్చును. శైవుడైన లీలాశుకుడు హరిప్రియుడుకావడం, ఇట్లాటి ప్రవృత్తియొక్క ఫలమేనని అనుకోన వచ్చును.

(శ్రీనాథుడు—పల్నాడు)

శరీరాన్ని బుద్ధిని దహించి జాడ్యం, మాంద్యం, మొదలయిన తమోగుణాలను పెంచే కారపుముద్దలు అధికంగా తినడంలోగాని, ఆరోగ్యప్రదం కాక కేశాదులకు పారుష్యం గలిగించే కటికిస్నానం సాధారణంగా ఆచరించడంలో గాని, అంతఃకచ్ఛం లేకుండా, ఒక్కొక్కప్పుడు కటిప్రదేశాలనుకూడా కనబరుస్తూ వీధులో వెంట అప్పు డప్పుడూ నాకుతూ ఉండే గోచీలతో, వస్త్రం ధరించడంలోగాని పల్నాడు తక్కిన ఆంధ్రదేశంవలెనే వున్నా

कक्षाबन्धं विदधति न ये सर्वदैवाविशुद्धाः । [विक्र १८-९७]

మొలతాడుధరించక యెప్పుడూ అశుచిగా వుంటారు

అని బిల్హణుడు గుజరాతీలను దూషించినట్లు పల్నాటిసీమ వారిని శ్రీనాథుడు విశేషించి నిందించాడు. జొన్నల సజ్జల అన్నం, తేళ్లు, పాములు, రాళ్లు మొదలయినవి యితడినిందకు విషయాలని విదితం. పాములేమో కాని తేళ్లమటుకు పిన్నలి (అప్పకవి పింగళి) వంటిచోట్ల యెక్కువగా వున్నమాట వాస్తవం. జొన్నలు సజ్జలు దార్ఢ్యప్రదం గనుక దూష్యం కావు. సారవంతమయి శరీరపాటవం కలిగించి దేశానికి బలసమృద్ధిని

సమకూర్చే ఆహారం దూష్య మనుకోవడం గొప్ప అవివేకం. అందులో మరబియ్యపు అన్నం తిని నీరసులయివున్న యిప్పటివా రెవరయినా ఆమాటలు విని సంతోషిస్తే అది అత్యాంతం మతిమాలినపనే కాగలదు. తక్కినవి అసంగతాలు పాటించదగనివి కనుక విచారించక వదలుతున్నాను. కొన్ని శ్రీనాథుడివి వుంటే మరికొన్ని బహుశః పిమ్మటివారు రచించి అతడికి తగిలించి వుండవచ్చును. ఇతడి విద్యాప్రావీణ్యాన్ని కనుగొని ఆదరించ గలిగిన ప్రభువులు, విద్వాంసులు అక్కడ అంతగా లేకపోవడం కారణమై ఉండవచ్చును. లేదా యిప్పటికంటె కొంచె మెక్కువ దుర్దశలో వుండివుండవచ్చును. ఆ పద్యాలు ప్రథమభూమికలో ద్రష్టవ్యం.

— పల్నాడు —

...समासादिताश्चर्यमन्त्रसिद्धिप्रभावा श्रीपर्वते कापालिकाव्रतं धारयति ।

[मालती]

[(ఆసౌదామిని) ఆశ్చర్యమంత్రసిద్ధిప్రభావం పొంది (ఇప్పుడు) శ్రీశైలంలో కాపాలికవ్రతం ధరిస్తున్నది.)]

అని భవభూతిచేత

सकलप्रणयिमनोरथसिद्धिश्रीपर्वतो हर्षः । [हर्ष]

श्रीपर्वताश्चर्यवार्तासहस्राभिज्ञेन । [का]

[సకలార్థుల మనోరథసిద్ధికి శ్రీశైలం (మల్లికార్జున నివాసభూమి) అయిన హార్షుడు.]

అని

(శ్రీశైలాన్నిగురించి అనేకాశ్చర్యవార్తలను తెలిసిన)

అని బాణుడిచేత

अद्य किल भर्ता श्रीपर्वतादागतस्य श्रीखण्डदासनामधेयस्य धार्मिकस्य सकाशात् । [रत्ना]

(ఈనాడు రాజు శ్రీశైలంనుండి వచ్చిన శ్రీఖండదాసుడనే ధార్మికుడి వద్దనుండి) అని హర్షుడిచేత ప్రస్తావించబడి

శైవులు పవిత్రంగా గణించే కాశీ, ఉజ్జయిని, కేదారం మొదలైన ద్వాదశమహా క్షేత్రాల్లో అన్యతమమైన శ్రీశైలాన్ని ఆనుకొని కృష్ణానదీతీరాన ఈపల్నాడు ఉన్నది.

భారతవర్షేతిహాసంలో ప్రసిద్ధుడైన శాతవాహనమంత్రి అయిన గుణాఢ్యుడు కథాసరిత్సాగరంలో

तस्य नागार्जुनो नाम बोधिसत्त्वांशसम्भवः
दयालुर्दानशीलश्च मन्त्री विज्ञानवानभूत् ।
यः सर्वौषधियुक्तिज्ञश्चक्रे सिद्धरसायनं
आत्मानं च राजानं विजरं चिरजीवितम् ॥ [कथा. रत्न ७]

[అతడికి (చిరాయువనే రాజుకు) నాగార్జునుడని బోధిసత్త్వాంశ సంభవుడైన మంత్రి వుండినాడు. ఆయన దయాళువు, దానశీలుడు, విజ్ఞానవంతుడు. అతడు సర్వౌషధియోగజ్ఞుడై రసాయనమహిమచేతను ఆ రాజును ముసలితనం లేకుండా చిరాయువులుగా వుండేటట్లు చేశాడు.]

అనే పద్యాల్లో ప్రశంసించిన బౌద్ధమతాచార్యుడు నాగార్జునుడు నివసిస్తుండబట్టి కాబోలు నాగార్జునకొండ అని పేరువహించిన ప్రదేశం పల్నాటిసీమలోనే వున్నది. నాగార్జునకొండ ఉన్న ప్రదేశం ఇప్పుడు రాజకీయులు తవ్విస్తున్నారు. అక్కడ పురాతనవస్తువిశేషాలు గణనీయమైనవి కొన్ని కనపడ్డట్లు తెలుస్తున్నది. విశ్వబ్రాహ్మణులను యాచించే రుంజలవారి ప్రశంసలవలన విదితమయ్యే ఆంధ్రశిల్పినివాసభూమి పెందోట పల్నాటిలోనే ఉన్నది.

ఒకప్పుడు మహావీరులకు క్షేత్రమైన పల్నాడు ఈ మధ్యకాలంలో లక్ష్మి అమ్మవారి మహాత్త్వాన్ని ప్రదర్శించ గలిగింది. కటికికుటుంబపు కోడలిక్లేశాలన్నీ అనుభవించి ప్రాణాలు విడిచేసమయంలోకూడా చంపుతున్నభర్తహస్తపు కరుణాస్పర్శను అభిలషించిన యీ సాధ్వీస్థానం దుర్గి. ఈమె కమ్మవంశానికి చెందినది. తండ్రి దిగుమర్తి ముసలప్పనాయుడు. ఆంగ్లకవిజనుల్లోను స్మరింపజేసే చిరుమామిళ్ల వెంకానాయుడు లింగాపుర నివాసి ఈమె భర్త. ధర్మపరతంత్ర అయిన ఉదాత్తభారతీయగృహిణికి సర్వకాలాల్లో ఉదాహరణంగా ఉండగలిగిన యీమె యిప్పటికీ పూజిత అవుతున్నది. ఈమె ఇతిహాసం సంచారికథకులు బొబ్బిలికథాదులవలె ఇప్పటికీ కీర్తిస్తున్నారు.

పల్నాటివీరచరిత్ర

పల్నాడు + వీరులు = పల్నాటివీరులు. పల్నాడు అనే ప్రదేశానికి సంబంధించిన వీరులు పల్నాటివీరులు. షష్ఠీతత్పురుషం. ఇక్కడ షష్ఠి సంబంధసామాన్యాన్ని తెలుపుతుంది. ట్వాదేశం సమాసాశ్రయకార్యం. వివరణం భాషావ్యాకరణంలో చూడవలెను.

పల్నాటివీరులయొక్క చరిత్ర పల్నాటివీరచరిత్ర. షష్ఠీతత్పురుషం. పల్నాడు అనేశబ్దం ప్రథమభూమికలో వ్యాఖ్యాతం. వీరశబ్దం ఇందే వ్యాఖ్యాతపూర్వం.

चर्+इत्र=चरित्रम्

" चरेर्वृत्ते " అనే సూత్రంచేత " णित्रन् " ప్రత్యయం వచ్చి చారిత్రం అనికూడా రూప మేర్పడుతుంది. "ఇత్రణిత్రన్" ప్రత్యయాలు ఔణాదికాలు. చరిత్రశబ్దానికి ' अण् ' ప్రత్యయం చేరిస్తేకూడా 'చారిత్రం' అని రూపమేర్పడుతుంది. అయితే స్వరంలోమాత్రం భేదం. 'చరిత్ర' శబ్దం వృత్తవాచకం.

పల్నాటివీరచరిత్ర ప్రకటనం

దీనిని మొదట నేను ప్రకటించి ద్వితీయభూమికారంభ కాలానికి 23 సంవత్సరాలైనదని ఉక్తం. ప్రకటించిన కొద్దికాలానికి తక్కినభాగాలను ముద్రింపించవలసినదని దానికి శ్రీమహారాజువారి తోడ్పాటు లభించగలదని శ్రీపిఠాపురం మహారాజువారి ఆత్మీయకార్యదర్శి కథాశేషులూ అయిన శ్రీ మొక్కపాటి సుబ్బారాయుడువారు నాకు వుత్తరం వ్రాశారు. తక్కినభాగాలో శ్రీనాథరచన అంతగా లేదని అక్కడక్కడ ద్విపదీఖండాలతో చాలామట్టుకు సల్లమాటలతో నిండివున్నదని ఇదే శ్రీవీరభద్రఅయ్యవారిగ్రంథమని ఇట్లాటి అంశాలు సూచిస్తూ వున్నది వున్నట్లు ప్రకటించడం గాని క్రమమైనగద్యంలో తిరగవ్రాసి ప్రకటించడం గాని మీకు సమ్మతమైతే ఆపని చేస్తానని నేను ప్రతివచనం వ్రాశాను. పిమ్మట కొంతకాలానికి వీరచరిత్ర తక్కినభాగాలను శ్రీజయంతి రామయ్యవారు ప్రకటించబోతున్నారని సాహిత్యపరిషత్పత్రికలో వెల్లడించారు. ఆంధ్రపత్రికలో యీసంగతినిగురించి నేను క. శ. 5015 వైశాఖ బ. ష॥ శుక్రవారం ఒక ఉత్తరం. జ్యేష్ఠ శు. వి॥ బుధవారం మరివొక ఉత్తరం, రెండు త్తరాలు ప్రకటించాను. రెంటిలోను విషయమొక్కటే గనుక ఒకదానిని ఉదాహరిస్తున్నాను.

"పల్నాటివీరచరిత్రలో నొకభాగమైన బాలచంద్రయుద్ధమును బ్రకటించియుంటిని. దీనిని నైజామదేశమునుండి తెప్పించితిని. మఱిరెండు మా పల్నాటిసీమలో దొరికినవి. ఈభాగము కాక తక్కినది పల్నాడుతాలూకా కారెంపూడి నివాసులగు పిడుగు వీరభద్రయ్యగారివద్ద నున్నదని తెలిసికొని వారిగ్రంథమున కొకప్రతిని వ్రాసితిని. చెన్నపురి లిఖితపుస్తకాగారములోఁ గొన్నిప్రతు లున్నవిగాని వానికర్తలు కొండయ్యప్రభృతులు. ఈవిషయ మా పుస్తకములలోనే వ్రాయఁబడి యున్నది. వీరభద్రయ్యగారి ప్రతియొక్క ధోరణిచూడఁగా యతిగణ జ్ఞానముకూడ లేని సామాన్యుఁడు అపభ్రం

శములతో వ్రాసివట్లు కన్పడెను. ఏల యిట్లున్నదని యడుగఁగాఁ బిచ్చికుంటవాండ్రు చెప్పఁగా విని వ్రాసిరనియు. నిది యిటీవలి ప్రతియేయనియు వీరభద్రయ్యగారు నాకుఁ జెప్పిరి. కొండయ్యప్రభృతులగ్రంథములు దీనికంటె ననేకభంగుల శ్రేష్ఠములుగా నున్నవి.

అచ్చుఖర్చులను మే మొసఁగెదము. పల్నాటివీరచరిత్ర తక్కినభాగమును బ్రకటింపవలసినది అని శ్రీపిఠాపురము రాజాగారు నాకుఁ దెలిపినప్పుడు, ఉన్నస్థితి వివరించి చివరకు శ్రీనాథకృతగ్రంథము దొరకలేదనియుఁ దప్పుల తడకగా వ్యర్థ పదములతోఁ గూడియున్నప్రతి (వీరభద్రయ్య ప్రతి) యున్నదనియు, దానిని సవరించి ప్రచురించుటకంటె గ్రొత్తది వచనముగా వ్రాసి ప్రకటించుట మేలు. లేదా, కొండయ్యగ్రంథమును బ్రకటించుట మేలు అనియు నేను వ్రాసితిని. శ్రీనాథకృతమే కావలెననియు, దదితర మక్కఱలేదనియు వారు తెల్పిరి. వీరభద్రయ్యప్రతినే నేను సంపాదించితినని జయంతి రామయ్యపంతులుగారు నాతో నొకపర్యాయము చెప్పి యుండిరి. దానినే పరిషత్తు ప్రకటింపఁ బోవుచున్నట్లు...సంవత్సర కార్యనివేదనము వలన నాకు సూచనగాఁ దెలియుచున్నది.

పరిషత్తు ప్రకటింపఁబోవునది; వీరభద్రయ్యప్రతియే యైనయెడల నే నిదివఱకు రాజాగారికిఁ దెలిపినగ్రంథమే కాని యది వేఱుకాదనియు, దీనికిని నేను బ్రకటించిన బాలచంద్రయుద్ధమునకును ఎట్టిసంబంధము లేదనియు, బాలచంద్రయుద్ధము దీనితోఁ జేరినభాగమని తలఁచుట భ్రమ యనియు, బరిషత్కార్యనిర్వాహకులకు విన్నవించు చున్నాఁడను ... ...

రాయవాచకమువలె దీని నున్నదున్నట్లు ముద్రించినను ఒకవిధమున మేలె. పల్నాటిసీమమాటల వ్యవహారము కొంతవఱకుఁ దెలియును. కథకొఱకైనయెడల దీనినిబట్టి వచనము వ్రాసి ప్రకటించుట మంచిది. ఇదివఱ కెందరో వ్రాసి, వ్రాయుచున్న భారత రామాయణవచనములకంటె నిది యెక్కువ యుపయోగకరమైనది."

—ముగింపు—

ఈ వీరచరిత్రను రెండవపర్యాయం ముద్రితం చేయడానికి కలిశకం 5034-వ సంవత్సరంలో ఆరంభించాను. మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయంలో 5035-వ సంవత్సరపు బి. యే. పరీక్షకు ఇది పాఠ్యగ్రంథంగా నిర్ణీతమైనది. దీని ప్రథమభూమికాసంస్కరణం ద్వితీయభూమికారచన 5032 లో ప్రవేశించిన కుజమహాదశలో ఆరంభించాను. ఇంతకుపూర్వం మొదలుపెట్టిన రఘువంశఖండకావ్యప్రకాశ వివరణాల ప్రకటనం చాలాకాలం క్రిందటనే ఆగిపోయింది. ఈ ఉద్యమానికి అనారోగ్యం మొదలైన

విఘ్నాలు అడ్డుపడుతూ పడుతూ ఉంటే వాటిని నెట్టుకుంటూ ఇప్పటికి ముగించగలిగినాను. 5027-వ సంవత్సరంనాటికే వీరచరిత్రప్రతులు అయిపోయినవి. అందుకే ఈ గ్రంథం కావలెనని నాకు వ్రాసినవారికి పంపజాలక పోయినాను. దీనిని తిరిగి ప్రకటించడం ఆవశ్యకమని నే ననుకొంటూ ఉన్నసమయంలో శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వర శాస్త్రులవారు ప్రకటననుగురించి ప్రస్తావించి దానిభారం దయతో అంగీకరించారు. అందుకు వారికి అనేకనమస్కృతు లర్పిస్తున్నాను. అచ్చుచిత్తులు దిద్ది పంపడానికి జరిగిన ఆలస్యాన్ని సహించడంలో శ్రీ వావిళ్ల ముద్రాశాలాధికారులు చూపిన క్షమకు దయకు నేను కృతజ్ఞతాబద్ధుడ నని విన్నవిస్తున్నాను.

ఈ ద్వితీయభూమికను సిద్ధపరచడంలో నాకు తోడ్పడిన విద్యార్థుల్లో శ్రీమాన్ ఆలంపూరు కృష్ణస్వామి బి. యే, శ్రీమాన్ కొమరవోలు చంద్రశేఖరమంత్రి, శ్రీమాన్ మదనగోపాల్. ముఖ్యంగా గణించదగినవారు. కుశాగ్రబుద్ధి, విద్యాపరతంత్రుడు ఆయిన శ్రీమాన్ కృష్ణస్వామి దీని సమాప్తి చూడకముందే కథాశేషుడయినందుకు మిక్కిలి చింతపడుతున్నాను. తత్కృతమయిన రఘువంశైకదేశానువాదం శ్రీమాన్ చంద్రశేఖరమంత్రి సమాహరించిన లక్ష్యఖండంలో ప్రకటితం. కృష్ణస్వామిమృతివల్ల సేవాపరతంత్రుల్లో, విజ్ఞానోజ్జీవనాభిలాషుల్లో ఒకరిని తెలుగుదేశం కోలుపోయింది. ఈ సందర్భంలో ఉపకరించిన శ్రీమాన్ గుణభూషణ, బి. యే, సుదర్శనలాల్, చలపతి మొదలైన తక్కిన విద్యార్థులను మిత్రులను సక్తితో స్మరిస్తున్నాను. లేఖనాదుల్లో, అందులో ముఖ్యంగా అనారోగ్యదిశల్లో ఈ విజ్ఞానకాంక్షులతోడ్పాటు లేకుండా యీ ద్వితీయప్రకటనం ఇంతత్వరలో ముగిసిప్పుండేది కాదు. కనుక, కార్యసిద్ధి హేతువుల్లో వీరి వ్యాపృతి ప్రధానమైనదని నే నెప్పుడూ అత్యంతం అనురక్తితో భావిస్తుంటాను.

చెన్నపట్టణం,
క|| 5038, వైశాఖ బ|| పం|| ఆదివారం.

ఉమాకాన్తుడు.

Preface to the 2nd Edition.

Palnati Veera-Charitra is the history of the fractricidal war, that took place during the latter part of the 42nd century Kali Era (12th century A. D.) between two princes of the Hyhaya family that had migrated into Palnad from Chedi, throwing side lights on the great socialistic movement led by Brahma Naidu, supposed to be the ancestor of the family of the Maharajah of Venkatagiri. The Chapakudu of Palnad heroes mentioned by the author of Kreedabhiramam may be taken as something like cosmopolitan dinner of the present day. The army of Brahma Naidu includes people from all classes irrespective of caste, from Brahmin to Panchama. Kannama, a Panchama hero considered as the son of Brāhma Naidu, has a temple at Karampudi even to this day. The ballad also gives an account of the heroism of our people of those ages and also their religious readiness to lay down even their lives at the call of what they considered their Dharma. The military prowess which shone with splendour in Brahma Naidu and Balachandra eight hundred years ago at Karyamapudi again manifested itself in their distant kinsmen, the Velama heroes of Bobbili like Vengalaraya.

Palnati Veera Charitra.

Palnati Veera Charitra may be considered as an important, original Telugu work fulfilling a few of the conditions of an epic poem. (महाप्रबन्धः). The subject matter viewed as a whole from Gurzala Kodipor to the end is extensive and grand with some episodes, and the chāracters also are to some extent varied in type. Mallidevaraj

and his opponent Nalagamaraj are inactive heroes like Chandragupta of Mudrarakshasa, and Indian literary critics name such a hero as सचिवायत्तसिद्धिः (one whose purpose is achieved by his assistants) Anapotu, Balachandra, Brahma Nayudu, Alaraju, Perneedu and Kommaraj are all noble heroes for whom life was not an end in itself but only a means to Dharma to which it could be sacrificed if necessary at any moment. Of them Brahma Nayudu is treated as an incarnation of Vishnu but his human side is more prominent throughout the poem. His rebuke of his son for having shown the back to the battlefield, is befitting a true Indian hero. The female characters also are chaste and heroic. Rekhamba's pursuasion of her daughter not to prevent Balachandra from marching to battlefield, and Manchala's blessing to her husband when handing over the sword to him, cannot but stand before us for all time as noble examples of Indian womanhood. Rathnala Peridevi, reproaching her father for his wicked act and performing Sahagamana with her husband shows the high phase of the life of a Hindu wife. Nayakuralu is the abode of evil like Satan in Paradise Lost, Ravana in Ramayana and Sakuni in Mahabharata. Inspite of her vicious nature, she is represented here and there as a thoughtful diplomat and her negotiations for peace before the commencement of war show her diplomacy. It is the misfortune of great heroes to have a rival in women. Brahma Naidu had it. Bhishma actually withdrew from the field at the sight of Sīkhandi. Brahma Naidu avoided Nayakuralu in battle in accordance with the Indian military traditions. In places of heroism the author rises to the occasion, and exhibits high fervour as in the dialogue between Balachāndra and his parents and his other speeches.

He shows some tendency and also skill for portraying scenes of awe as Kannama's midnight visit to the battle field and the ecstasy of the devils during the night after the close of the war In other situations he is quite common-place, and does not rise above the ordinary level. Setting aside the waste trash such as జరగ, జరగున, చయ్యన, ఒయ్యన, the narration is on the whole impressive and in some places vigorous.

As in Mahabharata, the end is disastrous to both parties and the predominant Rasa may be taken as Shanta, the auxiliary Rasas being Veera, Karuna etc. Unlike other classics, Palnati Veera charitra is written in one continuous Dwipadee metre and in one strain.

Palnati Veera charitra is deficient in graphic descriptions of even relevant nature sceneries in their picturesqueness and grandeur as in Ramayana, Mahabharata, Kumarasambhava etc. It also lacks in conversational or non-conversational utterances of importance like Ajavilapa in Raghuvamsa.

Palnati Veera charitra cannot claim a very high place from a literary point of view according to the *canons* of advanced literary criticism. When I say that, I do not mean that it is inferior to other Telugu works. It is as good as any other Telugu work. It is even superior to many of them. I only intend to point out that it is not an exception to the general order of Telugu works, and does not exhibit any extraordinary high merit.

Telugu works and Palnati Veera Charitra

Before actually taking up Palnati Veera charitra, I shall mention briefly some points about the general state of Telugu works. Telugu literature began with Purānic

briefs and other such things. Later, some other works of the Manu and Vasu Charitra type and similar productions sprang up.

Translations are mutilated and deformed, and important poetic details are left off. Srinadha's Naishadha belongs to the same group. Palnati Veera Charitra too as said before is not of high literary excellence. Either in bringing out striking situations or in expressing illuminating and lofty sentiments, its author does not generally rise above the ordinary level. As will be shown presently, it was intended for the lower order of people as other Telugu works. Aswaghosha's Buddha Charitra, though history, is of a far superior poetic interest.

In ancient and mediaeval times, Telugu was not the medium of instruction in the higher courses of study. All higher learning was received through Sanskrit, and Sanskrit was the cultural language of the country. Great scholars did not choose to write in Telugu on cultural subjects in several departments of knowledge, including literary criticisms. Telugu was thus relegated to an unimportant position, and had no place in academical courses. This backward position was not special to Telugu. It was common with all the Prakrit languages. The characters to whom Prakrit is allotted in Sanskrit Drama also to some extent indicate the position which they held in the academic circles. Perhaps, Pali, which was raised to the dignity of cultural and religious language by Bhagavan Buddha, was an exception to the general order of Prakrits. It is truly said that Tamil holds the same place in Southern India as Pali in the North But the champions of Vedic culture had not recognised Buddha's step and had not allowed Pali to take the place of Sanskrit. Even Tamil which rose

up as an ally and not as an enemy was not looked upon with favour by them. Some of them went even a step further, and prohibited the adaptation of Vernacular words into Sanskrit and denounced them as incorrect. So says Nagesa, the great Grammarian, in his Manjusha.

देशभाषानुसारेण कृतानां कुञ्चीमञ्ची अप्यकोण्डेत्यादि नाम्नामसाधुत्वमेव [वै. सि. म.]
(Substantives formed according to the Vernaculars like 'Kunchi' 'Manchi' and 'Apyakonda' are verily incorrect.)

The progress of Pali stopped with the decay of Buddhism. The other non-religious Vernaculars of India were in their undeveloped condition, and Telugu was one of them. Leaving aside the departments of learning, in poetry, Prakrits made same mark, though mostly in love sentiment. Men of cultural attainments wrote original works in Prakrits some of which drew the attention of great scholars like Bana, and provided examples for the celebrated literary critics like Anandavardhana in their treatment of poetic charm.

As Prakrits were taken up by such eminent scholars, even original Prakrit dramas, transgressing in some details some of the Sanskrit Dramatic conventions, rose up like the Karpuramanjari of Rajasekhara which is now available. But even in this field, Telugu did not emerge out of its infant state on account of the crudeness of its verse and also other causes which will be explained below. Telugu works were intended for people of a lower status who had not access to the treasures of Sanskrit lore. They were intended to give an idea of the Puranas to the lower order of people for the guidance of their social and religious conduct. The leaving out of Bhagavadgita and other important portions by the translators of Mahabharatha; the avoidance of writing Dramas, the highest form of poetry according to Indian

tradition and original poems and sastraic works in Telugu by famous scholars like Sreenatha, under the patronage of Ruling chiefs like Komati Vema Reddy, Kataya Vema and Kumaragiri Reddy who were themselves outstanding men of letters and commentators on classical works; and the very mutilated forms of translations like Telugu Naishadha, seem definitely to point out to the above fact. I do not propose here to enter into a detailed discussion on the additions and contractions in Mahabharata, writings of authors like Vemana and Pingali Suranna, the works of Manu and Vasu charitra type which do not generally present high thought or subtler feelings of human heart or relevant imagery of endless charm. I do not also give a full account of how these Telugu works and poems are not useful even to the lower type of people and how they misguide the intermediate class of quacks. The misfortune of Telugu always stands strikingly before my eyes whenever I ponder over the fact that a person like Ahobala Panditha, deeply interested in Telugu, had to leave some of his extremely valuable writings in Sanskrit only.

Perhaps such measures were the attempts, though unsuccessful, of people like him to attract real scholars to Telugu. Whatever it may be, it is plain that Telugu was not the medium of higher culture, and that Telugu works were intended only for people of inferior order. Ahobala Panditha, the commentator of Andhrasabda Chinthamani, in his scholarly discussion on Telugu observes thus.

"संस्कृतपुराणपठनाक्षमाणां तच्छ्रवणेऽप्यलसानां मुमुक्षूणां शूद्रादीनां प्राधान्येन ज्ञानोपयोगीन्यान्ध्रपुराणानि भवन्त्येवेति"

(The Telugu Puranic works are essentially useful to Sudras etc., who aspire for liberation (**Moksha**) and who

are not capable of reading Sanskrit Puranas and who are not anxious even to hear them)

The situation has not altered after the advent of the Madras University.

English has taken the place of Sanskrit. On the one hand, the majority of educated Telugus have been cut off from touch with Sanskrit in which the invaluable treasures of Indian culture are stored up. On the other hand, they have not been able to properly assimilate alien culture, the customs, traditions and sentiments being different in many respects. To-day the majority of educated people in the Telugu country receive higher education through English, and some still through Sanskrit.

For further details on this topic my preface to Kavyaprakasa may be consulted. Then I come to scholars. Mature thinkers of the stamp of Sir S. Radhakrishna do not choose or try to express their thoughts in Telugu. This is evidently due to the fact that Telugu has no proper place in the realm of higher culture or thought at present. It is not the medium of higher educatiou in collegiate courses in the Madras or Andhra University, and all higher knowledge is received, and imparted through English and also Sanskrit though in a limited atmosphere. Our ancients though great scholars, did not give us valuable works in Telugu as they intended Telugu only for the lower order of people. Our present authors, equipped with the study of the trivial works of ancients, are capable only of producing similar or still more trivial works in Telugu. Perhaps the majority of our present Telugu writers are the worst sinners in India today in using quack Sanskrit. This guess language always reminds me of the famous story of the Sanskrit of the crack-brained daughter-in law of a Somapeethin.

The works that have sprung up after the advent of the University education, from Lexicon down to the story books and other works that are prescribed for the University examinations, clearly point out to the above fact. Details are shown in the Telugu Preface. People study trivial works, and produce in their turn still more futile writings Matters are thus moving in a vicious circle which ends nowhere unless the course of education is changed. It should be so modified that the Telugu youths would find their way to the original treasures of learning and not merely to the briefs and other similar works which alone Telugu now can offer. Under these circumstances, I think that the conferring of B. A. (Hons.), M. A., and other degrees for the study of existing briefs and other such works in Telugu which have little cultural value does not serve any useful purpose at the present stage. This situation always reminds me of the statement of Lord Macaulay in this connection.

"Had they (our ancestors) neglected the language of Cicero and Tacitus ; had they confined their attention to the old dialects of our own island ; had they printed nothing and taught nothing at the Universities but chronicles in Anglo-saxon and romances in Norman-French, would England have been what she now is?"

Now, I ask this question following Lord Macaulay. Having neglected the works of Gautama, Kanada and Sankara etc, and having confined ourselves to the Puranic briefs and other works of similar type, what is the worth of our Vidwans, Bhashapravinas or Ubhaya-bhashapravinas ? Or what is the range and value of the oriental scholarship of our degree holders in Telugu ?

The memorable transition in the history of Telugu begins, in my opinion, on the day when it is made the compulsory medium of examinations in all non-language subjects for Telugu students for arts and science degrees or at least Siromani and Vidya Praveena titles. As a first step to this the University may transform the Telugu Research section, in which there is no adequate return for the expenditure incurred, into a translation department, and get as many outstanding works as possible translated into Telugu from English and Sanskrit at the present stage. As a step for this, the University should make provision for the rise of scholars who, in addition to their proficiency in their special subjects and practice in Telugu composition, will be equipped with sufficient knowledge of Sanskrit in which the treasures of Indian culture are stored up and without a strong control over which, expression of scientific, abstract and subtle ideas in Telugu is almost impossible.

I close this topic which has come up as a side issue, and proceed to the subject proper. I pointed out that Telugu was thus relegated to an inferior position and that Telugu writings were intended for people only of lower cultural status. There was no scope for works of high order to arise, and Palanati Veera Charitra was no exception. More-over it does not belong to the section of Kavya or Rupaka, and therefore we cannot apply to it canons of advanced literary criticism.

When I say that we cannot expect high literary excellence as in Valmiki, Kalidas etc., I do not mean as already stated that it is inferior to other Telugu works. On the other hand it is far better than many of them. All that I want to point out is that it is not of exceptional poetic merit and is not an exception when the general

condition of Telugu works is taken into consideration. Palanati Veera Charitra is an unique work in many respects in Telugu literature. The subject matter, unlike that of the general mass of Telugu works which are mostly Puranic briefs or Puranic fictions or stories, with some descriptions, is the history of local heroes. The prominent characters are indigenous and exhibit the valourous life of the Andhras of those times in its brightest form. The treatment of the subject matter also is different from that of others where futile word-profusion, with scanty meaning and mere story skeletons, is predominant or speculations based on mythological details and hereditary similies form the important poetic element. It is written in verse which is half free from letter adjustment (యతి, ప్రాస) which is common with almost all the Telugu verse productions. It is different from works of the Bobbilikatha type as it, unlike the latter, attempts to maintain classic touch here and there.

Ballad Literature

Palanati Veera Charitra comes under the Veera Gita (Ballad) group. The ballad is a special branch of Telugu literature and I have no information whether such a branch exists in the other Vernaculars of India or not. Whatever may be the reason, such a branch does not evidently exist in Sanskrit although episodes of Vatsaraja and Vikramarka etc., are sufficiently inspiring. These ballads are recited before big audiences generally during moon-lit-nights with the necessary accompaniments and gestures and are semi-dramatic in nature. They resemble the Vrittis mentioned by Bharata which may be considered as the germs of the developed Indian drama. Generally the purpose of the ballads is to create

mainly reverence and admiration towards the heroic souls by a sort of narration appealing to the popular imagination and emotions. It is why poetic sublimity of high thought cannot be expected in it The function of the Ballad above mentioned, Palanati Veera Charitra amply fulfils in a manner in which few others of this class do.

Brief review of some points in Palanativeeracharitra

It shows anxiety for the life of her son Balachandra and tries to prevent him from going to battle. This appears some what derogatory to the India Kshatra (military) traditions. She stands in strong contrast to Kunti, who sends word through Sri Krishna to her sons to fight to the end. Perhaps the author wished to show here feminine weakness. Even Vyasa makes Kunti express once that life without sons would be distressing.

Balachandra's visit to his damsel

Under the pretence of taking her to battle field when he was about to start to Karempudi he meets his damsel in her house though he never took her there. This is somewhat repulsive to us of the present age. It was not so in ancient India. The Vesyas appear to be an important section of society in those days. All know how much Hindu mythology is interwoven with the stories of these damsels. The mother of the great Bharata race is the daughter of a divine damsel. Other episodes are too numerous to be mentioned. In spite of condemnation by thinkers like Bhartrihari they seem to have kept up their position even in historical times. Vatsyayana thinks that contact with a damsel is not sinful as it is neither enjoined nor prohibited in Dharma Sastras. Omen-experts state that the sight of a Vesya in

front for a man starting for some purpose is auspicious. Kautilya recognises conjugal contract whith a damsel and imposes fine upon the intruder. The Literary theorists like Dhananjaya, while ignoring the widow mentioned by Vatsyayana as a fitting object for making love, recognised Vesya as a heroine in a poetical composition though as of lower type.

If she is firm and constant in love like a duly wedded woman, she certainly rises above the level of ordinary Vesyas and can find a place in a dignified literary composition as Vasantasena in Mrichchakati.

Perhaps Rajasekhara thought it a compliment to himself when he declared as tradition goes, that he had love dealings with women of several parts of India. Some of these Vesyas were very rich. Some were learned especially in fine arts and they were called Ganikas as different from other ordinary Vesyas. The Ganikas of Pataliputra are said to have deputed a scholar by name Dattaka to prepare a treatise for their guidance. Vatsyayana devotes a special Adhikarana in his Erotic Science to the affairs of these Vesyas. Even kings and men of status did not think it degrading to keep these Vesyas as their consorts. Vatsyayana refers to the amorous sports of a Chola (Tamil) king with his damsel Chitrasena. Though we thus see that intimacy with a Vesya was not considered a social stigma in those days, the whole of the damsel scene in Palanati Veeracharitra is quite irrelevant and the author ought to have omitted it at least for artistic considerations. It would have been different had he taken her to the battle field as Sri Krishna did Satyabhama.

Harlot-Mother

It has been a practice with authors in our country to bring in the old harlot-mother where a Vesya is concerned as in Nirankusopakhyana etc.

These damsel-mothers seem to be notorious from even early times. Vatsyayana lays down that the damsel should be under the guidance of either her old mother who is cruel and greedy or choose another woman in her absence possessing the above qualities to take her place. Kautilya also refers to the damsel-mother and provides compensation for her if any one forcibly meddles with her daughter. Literary critics also take note of this *Vesyamata* in prescribing the conduct of the Vesya Heroine.

Palnati Veera Charitra gives an interesting description of the old, contemptible Vesyamata.

Balachandra's indulgence with his wife

Balachandra, before going to war, meets his wife and takes her blessings as Bhimasena in Venisamhara But he also engages himself in love affairs with his wife. Embracing or sporting in any other way with a woman when marching to battle field is certainly in-appropriate and implies a kind of laxity on the part of the hero. That is why such a custom did not find favour with the famous heroes of ancient India It is not said even of Ravana. Valmiki maintains it in the case of the ill-fated Vali. The author of Parijatapaharana, a Telugu work of the Vizayanagaram period, attributes it to Krishna's enemies who were going to be defeated. Bhatta Narayana presents a scene in Venisamhara in which the doomed Duryodhana amorously deals with his wife. Mammata, the author of Kavyaprakasa finds fault with him even for that. Balachandra's love affairs with his wife, when marching to war are not only out of place but also reflect upon his heroic character. If he did so as it was the first and the last time to meet her, it is no excuse for a hero who has to sacrifice everything for his noble purpose, especially when the wife was also to follow him to

the other world. If he did so under the advice of his mother, it must be stated that her anxiety for her son's wife was carried to the extreme. If it is merely a statement of the fact of history, then we must admit that Balachandra has no place in the galaxy of the noble type of Indian heroes to whom Kshatra Dharma was higher than anything else. The author for the sake of propriety, ought to have avoided this in the case of Balachandra, the prominent hero of the present portion of the ballad.

Historical Importance of the Veeracharitra.

The time of Palnati Veeracharitra seems to be an important period in Indian History. It was the time when Mohamed Ghori was creating great havoc besieging place after place in Northern India and the fate of the Hindu Royal dynasties was hanging in the balance. The influence of Ramanuja's preachings and Basaveswara's religious overhauling were being strongly felt and the cross currents of Veerasaivism, Vaishnavism, Jainism and Buddhism were causing agitation in Southern India. It is thus we find in Palnati Veeracharitra an interesting blending of the heroic fervour of the military families of the North and the religious reformation of the spiritual preceptors of the South. More over, Palnati Veeracharitra seems to be an important link in Indian History. It throws light on the extinction of two ruling dyanasties Hyhayas and Western Chalukyas. Mr. Vincent Smith in his "Early History of India" observes thus. "The Kalachuri or Haihaya Rajas of Chedi are last mentioned in an inscription of the year 1181 A. D and the manner of their disappearance is not exactly known; but there is reason to believe that they were supplanted by the Bhugels of Rewa."

Palnati Veeracharitra reveals how the Hyhayas migrated from Chedi to Palnad and settled there never to return to their original homes. The reason of their migration is said to be somewhat religious in Palnati Veeracharitra. Perhaps the political incident was given a religious colouring The migration might most probably be due to the inroads of the Mahomedan invaders or the pressure of the Bhugels of Rewa mentioned by Mr. Smith to be the successors of Hyhayas. Palnati Veera Charitra also shows how the Western Chalukya dynasty of Kalyan came to an end with the last prince dying in the Karempudi battle.

Veera Cult of Palnad

To-day Palnad Heroes are worshipped as divinities and every year a big festival is held at Karempudi in their memory on the new moon day of Kartika roughly corresponding to November and important scenes of the episode are enacted there. There is no distinction of caste in the Veera cult and all hāve ėqual religious status. Balachandra's brothers come from different castes including a barber, a washerman and a Brahmin. A Brahmin is the Acharya of the Vera group and a Panchama hero by name Kannama has a temple at Karempudi. But as all non-vedic heterodoxical religions, Veera cult also yeilded to the Vedic influence. Followers of this cult return to their old religious ways after the festivities are over.

Veera Worship

Veera worship is not new to India. In Rig Veda, Indra is addressed as Veera. Agni is also called Veera. Veerahatya was looked upon as a great sin, and abandoning Agni was compared to hero murder, In some

places the word Veera was taken to mean a son. Perhaps there was a time when every male issue was a hero as in ancient Greece where weaklings were abandoned and only strong and robust children were preserved by the state. In the latter literature Veera is referred to in many places and Veeratva was thought to be a precious quality. Janaka proclaims that his daughter is Veeryasulka. Kalidas repeats the same phrase in that connection.

Patanjali the author of Mahabhashya uses the word Veera in connection with Sastric treatise containing Mangala and mentions it in many places. The Yoga schools also took this into their fold and applied it to one of the yogic poses, the Veerasana. Tantrics also apply the word Veera to Sadhakas.

Hero worship has been continuing in India from very early times. Of the Avatharas of Mahavishnu, the maintainer of the Universe, half the number including Kalki are war heroes. Buddha is a hero of mercy. Of the above, Rama and Narasimha have regular temples of worship in our country. The Veerathva of Veera Bhadra, offspring of God Siva is well known. His followers still preserve a dance scene called Veeranga as a religious ceremony. Sree Rama is known also as Veeraraghava and Bhavabhuti made him famous as Mahaveera. Viswanatha quotes a verse from Rajahsekhara's Balaramayana to illustrate the warrior heroism of Sree Rama.

Since the time of the kings mentioned in the Puranas as Bhavishyadrajas I do not know of any other rulers except the Palnad heroes, raised to divinity and worshipped in any part of India. The Hero-worship preached by Carlyle in Europe did not take any definite form. Even the

religion of the Sikhs, the warlike people in India of to-day is not of the nature of the Veera worship. The Moharam celebrations of Mahammadans may be said to resemble it in some respects.

Features of the Veera Worship

Although the Heroes themselves were Vaishnavites and Saivites, yet the Veera cult is neither Vaishnavism nor Saivism in their present form. It is socio-religious in nature and has not got any Vedic ritual. It does not accept distinction of caste, and all have equal status in it. In the annual festival at Karempudi, people of all castes participate. The Acharya of the cult, a Brahmin, casting off his sacred thread and offering oblations of blood to the departed souls of heroes of all castes should be a historic scene. In uniting the people under one banner and in exalting, to the dignity of a religion, heroism which was necessary to save the country in moments of need especially at a time when the Muhammadan conquerors were devouring place after place in the land, the foresight of the founders of the Veera cult is really worthy of our esteem.

Ballads and National heroism

In chivalrous ages, Indian valour expressed itself in various forms. Andhras were second to none in the manifestation of heroism. It became a religion with them. The Telugu Ballads breath the chivalrous life of Andhras in those ages. It is only a spark of the Kshatra fire kindled by the onrush of the semitic conquerers that blazed forth in the form of the fratricidal war in Palnad. As sources of original history and as records prepetuating the deeds of National heroism of Andhras, they deserve to be preserved and published in any suitable form. I cannot close this topic without refering to Yakshaganas, the

dance dramas of the Telugu country, which are valuable. The picture plays (తోలు బొమ్మలాట) also may be included in the same category. Though they cannot claim a high place in literature like the classic drama of the type of Sakuntala and others, they are very interesting and also amusing as operas with their rythmic dialogues, and country tunes, chorus songs, divided utterances, Nritta and Lasya varieties of dance etc. The buffoon (హాస్యగాడు) corresponding to the Vidushaka of the classical drama is also interesting if he minds to be within reasonable limits of decency. Like the Prakrit drama of which Rajasekhara's Karpuramanjari is a representative, they are without division into acts. The forerunner (చోప్దారు) and the soothsayer (ఎరుకలసాని) are the peculiar features of Yakshagana and they may be considered as the suppliers of the links of the story like the Vishkambha or Pravesaka characters in Bharata. The invocation to God and references to the audience in Yakshagana might be the primitive forms of the latter Nandi aud Prasthavana. They were very popular in the country and well received even in Royal courts. I am inclined to think that these Yakshaganas are a South Indian Institution that flourished under the Chola rulers. The subject requires careful investigation. As far back as 1925, if I remember right, I placed a few Yakshaganas in the hands of Sreeman Yadlapati Venkata Subba Rao, B.A., B.L., who was then a pupil, to critically study them. He prepared some notes under my guidance and the matter stopped there. In this connection he also undertook and completed the translation of Aristotle's Poetics into Telugu. The manuscript is still lying with me unscrutinized as I could not devote my attention to it under the existing circumstances.

Chennakesava Temple at Macherla.

Tradition ascribes the construction of Macherla temple to Brahmanayudu. It is extensive and has fine sculpture. It is richly endowed and I may mention in this connection that one of its donors is a lady of the Velugoti family as known by an inscription at Macherla. It might have been at one time a prominent religious centre with numerous devotees. It is now almost deserted except on annual festive occasions.

Religion and Temple.

There may be some thinkers who do not believe in the existence of spirit as separate from matter. Most of them are self-disciplined and are not undesirable members of society. But that kind of self-discipline and control cannot be expected of people at large and atheism among such people can only make the country a scene of murders, treachery, and other brutal atrocities of frequent occurrence. So atheism can never be a religion for the general mass of people in any country. Whatever may be the results of atheistic experiments in countries like the Soviet Russia and whatever may be the theories of subtle philosophy, religion can never cease to be a necessary factor in the life of the people at large. The purpose of religion is to refine the gross brutal qualities of man and make him bold and heroic and fit for higher life. It is true that the mere outer form of religion without inner life is not of much value. But it is better than indifference to religion as it may, at some stage or other, lead him to the right path which is adjacent to it. It is also true that there are some people who put on the cloak of religion to cover up their villainy. It is a misuse of religion and misuse of a thing cannot lower its value.

Temple is the stronghold of religion. Besides being the hall of the throne of religion and the suggested philosophy, an Indian temple always appears to me as the meeting place of art, beauty, music and poetry. The sum total of the prosperity and loveliness in the Universe being adored as Sree and Lakshmi, the nearest and dearest to the heart of Maha Vishnu, the Maintainer of the Universe; and the essence of all reverence, chastity and auspiciousness becoming part and parcel of Paramasiva,the Lord of Supreme Bliss,as Arya, Sati and Sarvamangala, cannot fail to appeal to our poetic fancy. Dhanurdasa finding the face of Maha Vishnu more charming than that of his wife and Andal (Goda), Vishnuchitta's daughter, falling in love with Maha Vishnu rejecting the form of human beings, give us a glimpse of the Vaishnavite conception of divine beauty. Saivites also have this and Siva is called Sundareswara in the South. More details about this topic are given in the Telugu Preface. Not only this; we have the actual artistic beauty of sculpture and decoration at their best in temples. Experts in music thought it an honour to exhibit their skill at the feet of the deities. Kalidas refers to Narada as going to the temple of Siva at Gokarna on the West coast to sing there. Sri Harsha tells us in Nagananda that Malayavati, the heroine, was in the habit of singing at a temple on the same West coast.

Idols of Sree Rama, Sita and others are only an illustration or symbolization of the portraiture by the poet Valmiki. Vasudeva, the giver of the Gita and the charioteer of Arjuna stands in the temple as depicted by the poet Vyasa. There are other temples which are conducive to the manifestation of Bhayanaka and

Bibhatsa Rasas which have their own part in elevating the human mind and turning it to the grim power controlling the Universe. Temples also appear to me as illustrations of the best divine poetry.

I always look upon them as social centres. They admit almost all un-objectionable people of the country and induce them to sit and entertain higher thoughts at least for a while. Unlike the clubs of Western countries where admission is restricted by financial considerations, and where people gather for worldly sport and enjoyments, Indian temples afford also mirth, rejoicing and even appeasement of the tongue, all of course, consecrated to the divinity, and thus rid of the grossness which is generally inseparable from such things.

After the destruction of the Asramas by Yavanas as the author of Padmapurana regrets and after the Mimamsakas waned in their influence, the centres of culture and light were shifted from forests and Asramas to temples. The Puranic legends of Kasikhanda etc., amply illustrate this truth. Some of the famous temples are associated with great thinkers and spiritual leaders of the country. Tradition connects the temple of Parthasaradhi at Triplicane with the birth of Sree Ramanujacharya, the great reformer who influenced the religious thought of the people of India in a manner in which few others have done. Udayanacharya the author of Kusumanjali is said to be a staunch devotee of Purushothamaswami of Jagannatha temple. Great saints like Kulasekhara and Vishnuchitta are said to have spent the major part of their lives in the temples. The birth of Balachandra of the present work is attributed to the favour of Chennakesavaswami at Macherla. Vaishnavite

traditions and culture flourished in the celebrated temples of Sreeranga and Sree Villiputtoor etc.,

The healthy and prosperous condition of the temples indicates the strength of the religious life of the people. People that are indifferent to religion and to whom it is only an occasional ceremonial of not much importance, grow light hearted, timidly evil-minded and merely animal-like in the ways of living. I know that temples in the Telugu country in some places have actually become play grounds of boys and resorts of loafers. This condition may be to a great extent, due to the absence of great Acharyas like Ramanuja, Alwars, Nayanars in the South and Chaitanya and others in the North, who lived and worked among the people. Religious priests like the Kalamukha Saivacharyas brought in from Radha by the Andhra Queen Rudrama Devi and the Vaishnavite Acharyas sent by the Karnata Kings of Vizayanagar could not do the work to the necessary extent. The presence of a few devotees and religious people like Ramadoss was not sufficient. Whatever may be the reason for our present condition, we must wake up and open our eyes to the deplorable condition of our temples. Even the temple of Venkatachala which is within the limits of the Telugu country is in the hands of non-Andhra Mahants and it bears Tamil names as Tirumalai and Tirupati. Even the shrine of Sreesaila, which, besides being mentioned in Puranas, was referred to by the celebrated Indian poets like Bhavabhuti, Bana, and Sree-Harsha is not receiving sufficient attention and care which it properly deserves.

Veera Charitra and History of Andhras.

Since the decline of Pouranic Satavahanas, Andhras fell to the background. They were **subjugated by**

Pallavas and Chalukyas. The Andhras seem to have degenerated to a great extent. When a Telugu author speaks of the Telugu armies as Rakshasas and their conqueror, the Chalukya King, as Vishnu, one can understand how much the people had gone down in the necessary national virtues. But the Andhra kings of Warangal tried to regain the lost supremacy. After the fall of Warangal consequent upon its capture by the Mahomedans, the Reddy generals of the Kakatiyas endeavoured to revive the Andhra Rule and set up independent states in the Country. It is during the time of these Andhra Kings, Kakatiyas and Reddies that great Scholars like Vidyanatha, Mallinatha I, Kumaraswami, the world famous Mallinatha II, and Vema Reddies flourished in the Telugu Country. But the Reddi chiefs soon fell a prey to the Karnatic Kings of Vijayanagar. The Telugu Country was entirely subdued. It was added to and absorbed in the Karnatic Kingdom, and almost lost its individuality Thus the final suppression of Andhras begun by Mahomadans was completed by the Karnatic Rulers of Vijayanagar. The eminent centres of culture and other activities like Kondavidu were subjected to decline and extinction. Outstandiug persons like Nadendla Gopa-mantri and Salva Timma had to migrate to non-Andhra lands as there was not favourable atmosphere for their abilities to thrive in their own country.

The Hyhayas.

The Hyhayas of Viracharitra from Chedi appeared on the scene during the latter part of the 43rd century Kali Era (twelfth century, A. D.) (I may mention here, simply for the sake of information, that Tripuri, the site of the next Indian National Congress was the capital of Chedi.) By the time the Heroes came to Palnad, the Kakatiyas firmly established themselves as the paramount

power in the country. That the Hyhayas did not meet with opposition either form the Kakatiyas or from the other subordinate states only strengthens the fact that thay had not come here as invaders but as expelled persons of the Royal family in search of refuge and places of suitable settlement. These they found without much difficulty as a result of their matrimonial alliances with some of the local chiefs.

Srinatha and Palnad.

Though the rest of the Telugu country is in no way better than Palnad in swallowing extravagant quantities of chilly-powder etc., the evil effects of which are obvious, Srinatha is said to have specially blamed its people as Bilhana did the Gujaraties in his Vikramankadeva charita. Such verses are mentioned in the first preface. Perhaps the people there could not appreciate his scholarship and honour him befittingly. Some of them may be interpolations. His denunciation of Zonna and Sazza, the staple food of the people of Palnad, as coarse is out of place as it is highly nutritious making people sturdy stalwart and fit to protect the country in times of neccessity. At any rate, we of the present age degenerating on account of polished mill-rice have no reason to find amusement in such deprecations.

Palnad.

Palnad is a placo of historical interest in the Guntur District on the banks of the river Krishna. It is adjoining to the extensive forest regions of Srisaila referred to by Bana, Sree Harsha and Bhavabhuti in their works and included by Saivites among the twelve sacred places of Siva worship such as Benares, Ujjaini, Setu and Kedara in the Himalayas, etc. There is a place called Nagarjunakonda in Palnad which in all probability owes its name

to Nagarjuna, the celebrated Buddhistic Acharya, mentioned in Kathasaritsagara (vide Telugu Preface).

It is now under excavation by the Archaelogical Department of the Govt. of India and I learn that many valuable relics are found there. Pendota, the place of the Andhra architects as known from the utterances of the Runja people who are specially attached to the Viswa Brahmanas is also in Palnad. Palnad which was once the abode of great heroes also gave birth in recent times to the heroine, Lakshmi of Durgi whose husband reminds us of the Othello of Shakespeare. Having experienced the hardships of a daugter-in-law in a merciless family, she eagerly yearned for a kind touch of her husband's hand even when he was about to kill her. The birth place of this Lakshmi, heroine of Dharma, is Durgi in Palnad. She belongs to the Kamma sect. Her father is Digumarti Musalappa Naidu. Her husband is Chirumamilla Venka Naidu of Lingapuram. Lakshmi, a venerable model of chastity and Indian womanhood, is still worshipped in Palnad. Her episode is still sung in the villages by the itinerant bards.

The publication of the remaining parts of the Ballad.

The first edition of this was published nearly twenty-seven years ago. Not long after its publication, the late Sri Mokkapati Subbarayadu Varu, the then private Secretary to the present Maharaja of Pithapuram wrote to me that the remaining parts of the ballad might be published with the financial aid of the Maharaja. But the other parts by Srinatha were not available and the manuscripts which I secured are the works of some others and some of them are in loose language. Accordingly I intimated the matter to Sri Subbarayadu Varu. Sometime after, I understood that Sri Jayanti Ramiah Varu was going to publish the other parts of the ballad under the auspices of the Telugu Academy. Bnt I came to know

that his manuscript was a copy of the same original from which my copy was prepared. I published a letter in the Andhrapatrika dated 14th May 1914 and the matter stopped there. I once again mention that as original sources of our history and as records of our national heroism, they deserve to be published as they are, or re written in prose.

THE CONCLUSION.

As was already said, Palnati Veera charitra was published for the first time in 1911. All the copies were exhausted by 1926, and copies could not be supplied. There was thus a clear necessity for the publication of the second edition. It was also prescribed for the part II of the B. A. degree examination of 1934 of the Madras University. Sree Vavilla Venkateswara Sastrulu Varu kindly proposed the second edition and undertook the printing of the work. For this I thank him heartily and express my feelings of gratefulness to him. The work was begun in my Kuja-period which started in 1931. There were many obstructions in the execution of the work at every step, which caused immense delay in returning the proofs. The printing of Kavyaprakasa and Raghuvamsa, commenced in that period, is still unfinished. The obstructions were somehow got over by the grace of the Almighty and I have been now enabled to offer to the public the book in its present form. Of my pupils that assisted me in the course of this work, special mention has to be made of Sreeman A. Krishnaswamy B. A., Sreeman K. Chandrasekhara Mantri and Sreeman M. Ramachandra Reddy B. A. (Hons). I regret very much that Sreeman Krishnaswamy passed away at an early age without seeing the completion of the work. He

is an enthusiastic student of Telugu with a knowledge of Sanskrit and also author of some works in Telugu. His translation of a portion of Raghuvamsa into Telugu verse is published in Lakshya Khanda compiled by Sreeman Chandrasekhara Mantri. By his demise the country has lost one of its promising young men and sincere workers in the cause of cultural renaissance. The perseverance and interest with which Sreeman Ramachandra Reddy copied the drafts and prepared the major part of the index will always be fresh in my memory. But for the assistance of these ardent lovers of culture and learning who were by my side even day and night on some occasions, especially during times of my ill-health, the work could not have seen the light of day even so late as this. In this connection I must also remember with pleasure the assistance rendered by Sreemans, Seelam Madanagopal Naidu, Guna Bhushana B. A., Sudarsana Lal, Bhagavatula Chalapathi Rao and others. I take this opportunity to express my gratitude to my other friends who aided me while carrying the work through the press.

MADRAS: 10—7—38 EDITOR.

ప్రథమభూమిక

వీరచరిత్రేతిహాసము

"Unhappy the nation that has no history and happy the nation that can hear the ballads commemorating the adventures of her warriors sung with fervour and happy the country that can point with pride on the pages of history to patriots who wept for their countries" wrongs, stood against the oppressor and the tyrant. * * * * * * * * *

But such is not our lot and our heroes passed away with their deeds unsung and unrecorded· (ఇతిహాసము లేనిజాతి యానంద విహీనము. మనఃపూర్వకముగఁ గీర్తింపఁబడిన యోధుల సాహసకార్యములను జ్ఞాపకము చేయు కథలు వినఁగల జాతి యదృష్టవంతము. దేశముయొక్క లోపములకు వగచి క్రూరకంటకుల నిరోధించిన దేశాభిమానులను ఇతిహాసపత్రములయందు గర్వముతోఁ జూపఁగల దేశము ధన్యము. కాని మనభాగ్య మట్టిది కాదు. మనవీరులు గతించినారు. వారికార్యములు కీర్తింపఁబడలేదు. వ్రాయఁబడలేదు)" అని యొక భారతీయ కృతికర్త వ్రాసినవాక్యములు యథార్థములు. అచ్చటచ్చట మహాశూరులచరిత్రము పాటలరూపమున పదములరూపమున నిసర్గకవులు కీర్తించియున్నారు. అవి కేవలము భావప్రధానములు. బొబ్బిలికథాదు లిట్టివే. ఈ కథలు చెప్పునప్పుడు నేను బాల్యమునుండియుఁ గుతూహలముతో వినుచుండెడువాఁడను. మా గ్రామములలోఁ దఱచుగా నొకతెగవారు పల్నాటివారికథయని యొక కథను జెప్పుచు భిక్షకు వచ్చుచుండెడువారు. విద్యాగంధములేని చిన్నతనమం దాకథ వినినప్పుడు దానియందలి యంశములుగాని క్రమముగాని తెలియకపోయినప్పటికిని వారు కత్తులు త్రిప్పుట గంభీరముగా గర్జిలుట మొదలగు నభినయములఁ జూచి యిది యేదో కలహమని తలంచుచుంటిని. 1906 సంవత్సరమువఱకు దినములు గడచినవి. కథ వినినప్పుడు మాత్రము మరలమరల వినవలయునని యపేక్ష వొడముచుండెను. 1907 సంవత్సరము వేసవికాలపు సెలవులలో నింటికి వెళ్ళినప్పుడు తిరిగి యీకథ వినఁ దటస్థించెను. అప్పుడు కథాంశములఁ జాలమట్టుకు గ్రహింపఁగలిగితిఁ గానఁ దత్కథఁ

యందువచ్చు పాత్రముల పరాక్రమమున కాశ్చర్యపడి యొకటిద్దఱు పెద్దమనుష్యులతో ముచ్చటింప నది శ్రీనాథవిరచితమనియు దానినే వల్లించి విద్యావాసనలేనివారు తప్పులు కుప్పలుగాఁ జెప్పుచుందురనియు వారు దెల్పిరి. అప్పటికి శ్రీనాథకృతగ్రంథంబులఁ గొన్నింటినిఁ జదివియుండినవాఁడ నగుటచే అది మొదలు నాకద్దియందుఁ దొంటి కంటె నెక్కువయాసక్తి తోఁచుటచే. దీనినిఁ జెప్పుతుండఁ బల్నాటిలోఁ బెక్కుగ్రామముల వినియుంటిని ఎచ్చటఁ జూచినను వాద్యసహితముగాఁ గథకుఁ డీకథను జెప్పఁ దొడఁగినప్పుడు పల్నాటి వీరవరుల సంకీర్తనము శ్రోత్రపుటంబులఁ బడఁగనే యాసక్తి గలవారందఱు శరీరము గగుర్పాటుంద మనోవిలీనంబులై యణఁగియున్న యంతశ్శక్తులు ప్రబోధమునొందఁ దత్తద్రసోచితంబుగ ముఖంబులవికాసము మార్పుచెంద నింద్రియంబు లన్యవిషయపరాఙ్ముఖములై యుండఁ బరవశులై వినుచుందురు. గుణత్రయవికారంబులయిన మానవమనోవృత్తుల కిట్టేకాధిష్ఠానంబై శ్రీనాథ హృదయంబును గానము సేయఁ బురికొల్పిన యావీరవరులచరిత్రము విశేషమహిమాస్పదంబై వాల్మీకి వ్యాసమహర్షి పుంగవులచేఁ గీర్తింపఁబడిన శ్రీరామ శ్రీకృష్ణచరిత్రములంబోలె లోకధర్మమార్గదర్శకంబైయుండునని తలంచి తచ్చరిత్రము సంపూర్ణముగ గ్రహింపఁ గుతూహలుండనై పలుకష్టములకు లోనయ్యు 1910-వ సంవత్సరమునాఁటికి గ్రంథము కొంత వఱకు సంపాదించితిని. దీనిని సంపాదించుటలో నేమి తరువాతఁ బ్రకటించుటలో నేమి నాకుఁ గలిగినకష్టములన్నింటి నిచ్చట వివరించుట యప్రస్తుతము. చూచిన మిత్రులు కొంతవఱ కెఱుఁగుదురు. దీనినిఁ జదివినప్పటినుండియు నిది ప్రకటింపఁబడక పోవుట యాంధ్రదేశమునకు గొప్పగొఱఁతయని నమ్మి పలుమాఱు సంభవించిన నిరుత్సాహములకు లోనుగాక యిప్పటికొకతీరుగాఁ బ్రచురింపఁగలిగితి. ఈగ్రంథముపేరు పల్నాటివీరచరిత్రము. వీరులఁగూర్చియు వారిదేశకాలాదులఁగూర్చియు వ్రాయుటకు బూర్వము పలనాటిసీమనుగుఱించి కొంత ముచ్చటించెదను. పలనాడు ప్రస్తుతము గుంటూరుజిల్లాలో నొకతాలుకాయై యున్నది. దీనికి ముఖ్యగ్రామము గురిజాల. ఇచ్చటనే తహశీల్దారుండును. పలనాటిసీమ కృష్ణానదీదక్షిణతీరమున సముద్రమునకు సుమారు 120 మైళ్ళదూరములో నున్నది. దీనికి ఉత్తరమునఁ బడమట 75 మైళ్ళపొడవునఁ గృష్ణానది ప్రవహించుచున్నది. దక్షిణమునఁ గొండలచేతను సాంద్రారణ్యములచేతను నావరింపఁబడియున్నది. తూర్పునఁ జిన్నయడవులు వ్యాపించియున్నవి. దీని వైశాల్యమించుమించుగ 1050 చదరపుమైళ్ళు. నాగులేఱు, చంద్రవంక అనునవి యిచ్చటి ముఖ్యనదులు. వీరచరిత్రలోఁ బ్రధానముగవచ్చు కార్యమపూడి మాచెర్లపట్టణములలో మొదటిది నాగులేటితీరమునను రెండవది చంద్రవంకయొద్దనను నున్నవి. అప్పకవి

నాగులేటిని నాగానదియని పేర్కొనియున్నాడు. ఒక గొప్ప నాగుపాముయొక్క ప్రాణముతీసి మధ్యముగాఁ బాఱుటవలన దీనికి నాగులేఱని పేరువచ్చిన ట్లీగ్రంథమున 86-వ పుటలో వ్రాయఁబడినది. కాని నాగులను నొకజాతివా రీదేశముననుండిరని పూర్వచరిత్రమువలనఁ దెలియుచున్నది. నాగయ్య, నాగమ్మ అను పేరులుగూడ స్త్రీ పురుషుల కిచ్చుట యెక్కువగాఁ బెట్టఁబడుచున్నవి. బహుశః నాగజాతివారికిఁ బ్రియ మైనది గనుక దీనికి నాగులేఱని పేరువచ్చినదేమో. చంద్రవంకను జంద్రభాగ యని సాధారణముగ వాడుచున్నారు. ఈగ్రంథము 54-వ పుటలోఁ జంద్రభాగయని ప్రయోగము కాన నగును. మాచెర్ల వీరభద్రస్వామియాలయములోఁ దూర్పువైపున దక్షిణ ముఖముగానున్న యెఱ్ఱరాతిబండమీఁది శాసనమునందుఁగూడఁ జంద్రభాగ యనియే చెప్పఁబడియున్నది. ఆశాసనము నిం దుదాహరించుచున్నాను.

"లింగాంబా ప్రదదౌతి.. ...

స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహనశకవర్షంబులు......నిజ ఆనందసంవత్సర...లు మాచెర్ల యిష్టకామేశ్వరికిన్ని వీరభద్రేశ్వరునకున్ను గాయిగోవాన ఖడ్గనారాయణ బిరుదాంకిత ప్రశస్తులై శ్వేచ్ఛత్రాధీశ్వర రేచెర్లగోత్రపవిత్రులయిన వెలిగోటి ......మనాయినింగారి ప్రపౌత్రులై తిమ్మానాయనింగారి పౌత్రులైన...నాయనింగారి పుత్రులైన కొమారి తిమ్మానాయనింగారి అర్థాంగి లింగాంబగారు దండంబెట్టి యిచ్చిన శాసనము.

శ్రీమద్రాజమార్తాండ రాజపరమేశ్వర శ్రీవీరప్రతాప సదాశివరాయదేవమహారాజులంగారు పృథ్వీరాజ్యం చేయుచుండఁగాను తద్రాజ్యధురంధరులయిన శ్రీమన్మహామండలేశ్వర రామరాజు తిరుమల జయదేవమహారాజులుంగారు కుమార తిమ్మానాయనింగారి నాయంకరానకు పాలించియిచ్చిన నాగార్జునకొండసీమలోని మాచెర్లకు ఉత్తర భాగాన చంద్రభాగానదికి పడమర సం॥కు ౭ ౧. నాలుగుపుట్లపాదుముక్షేత్రం పాలిచ్చే లింగాపురం అనెడి అగ్రహారం కట్టించి యీసోమగ్రహణపుణ్యకాలమందుల గంగాగర్భమందుల ధారాపూర్వకంగాను సమర్పిస్తిమి గనుక ఆలింగాపురాన నలుదగిపొలాలు హేమ కూపతటాక నిధి నిక్షేప జల పాషాణ ఆగామిసిద్ధసాధ్యాలు అనెడి అష్టభోగ తేజస్వామ్యాలు సమర్పిస్తిమిగాన ఆలింగాపురమందుల పొలము ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను అంగరంగవైభవాలకు అవుధరించి ఆగ్రామం దేవరకు ఎవ్వరు ఇయ్యకపోయినా గంగా గర్భమందు గోబ్రాహ్మణహత్యచేసినపాపాన బోతారు. వారాణసిలో తలిదండ్రుల చంపినపాపాన బోతారు.

శ్లో. ఏకైవభగినీలోకే ఏషామేవహి భూభుజాం
నభోగ్యా నకరగ్రాహ్యా దేవదత్తావసుంధరా"

ఇట్లు చంద్రభాగయని పెక్కుస్థలములం దుదాహరింపఁబడుటవలన "శరావతీ వేత్రవతీ చంద్రభాగాసరస్వతీ" యని యమరుఁడుచెప్పిన చంద్రభాగ యిదియే యేమో యని యభిప్రాయము కలుగవచ్చుఁగాని యిది కేవలము భ్రమ. ప్రమగాదు. భారతము నందలి భీష్మపర్వము 9-వ అధ్యాయములో

"నదీంపిబంతివిపులాం గంగాంసింధుం సరస్వతీం

... ...

శతద్రుం చంద్రభాగాంచ యమునాంచమహానదీం-5
నదీం వేత్రవతీం చైవ కృష్ణవేణీం చ నిమ్నగాం-17
విదిశాం కృష్ణవేణాం చ తామ్రాంచ కపిలామపి-28
కౌశికీం నిమ్నగాంశోణాం బాహుదామథ......-29
సదానిరామయాంకృష్ణాం మందగాం చంద్రవాహినీం-"33

అను శ్లోకములయందుఁ జంద్రభాగానది యుదాహరింపఁబడినదిగాని నదులిచ్చటఁ గ్రమరహితముగఁ జెప్పఁబడియుండుటచేతఁ జంద్రభాగ యెచ్చటిదో యీశ్లోకములంబట్టి నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. ఎట్లన వేర్వేఱుదేశస్త్రీల విశేషంబులఁ జెప్పుసందర్భమున

గీ. "చంద్రభాగాసరిత్ప్రదేశములసతులు
వారిచందంబెయగు శరావతిశతద్రు
సింధుసరిదంతరంబులఁ జెలువలెల్ల" (కా)

నని యుత్తరదేశస్త్రీల మొదటఁబేర్కొని తరువాత నాంధ్రదేశస్త్రీలంగూర్చి చెప్పినాఁడు. ఆపద్యములు ఇక్కడ అనుచితములగుటచే నిం దుదాహరింపఁబడవయ్యె. దీనినిఁ బట్టిచూడఁ జంద్రభాగానది యుత్తరహిందూస్థానమందలి నదిగాని యాంధ్రదేశపునది గాదని తెలియఁగలదు. ఇదియునుంగాక భారతమునందలి యానుశాసనికపర్వములో ద్వితీయాశ్వాసమున భీష్ముఁడు ధర్మజునకుఁ బుణ్యతీర్థవిశేషంబుల నెఱింగించుచో

సీ. "సప్తదినంబులు చంద్రభాగను విత స్తనునూర్మిమాలినిఁ దగవసించి
యాహారవిరహితులైయుండ్ర మునిసమానుండగుఁ గాశ్మీరమండలమున

నదులుకొన్ని" అని యుత్తరదేశనదులు క్రమముగాఁ జెప్పఁబడినతరువాత "వింధ్యంబున నొకనెల" అని మొదలుగ దక్షిణాపథంబునందలి తీర్థంబులు చెప్పఁబడినవి గానఁ జంద్రభాగ యుత్తరదేశపునదియేయని తేలుచున్నది. విష్ణుపురాణ మీసంశయముం బూర్తిగ నివర్తించుచున్నది.

"శతద్రు చంద్రభాగాద్యా హిమవత్పాదనిఃసృతాః" అని విష్ణుపురాణ ద్వితీయాంశమందలి తృతీయాధ్యాయములోని 14-వ శ్లోకమునఁ జెప్పఁబడినది. దీనివలనఁ జంద్రభాగానది హిమవత్పర్వతమునందుఁ బుట్టినదనియు నందుచే నార్యావర్తములోఁ బ్రవహించునదియే యనియు స్పష్టమగుచున్నది. కావునఁ బల్నాటిలోని చంద్రవంక చంద్రభాగానది కానేరదు. చంద్రవంకకుఁ బర్యాయనామముగఁ జంద్రభాగయని వాడియుందురు. చంద్రవంకయు నాగులేఱును దక్షిణమునుండి యుత్తరమునకుఁ బ్రవహించి కృష్ణానదిలోఁ గలియుచున్నవి. పలనాటిసీమ దండకారణ్యములో నొకభాగమై పూర్వము ఖరదూషణాదులు నివసించినస్థలమయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. విశ్వామిత్రుఁడు సత్రయాగముచేసిన దిచ్చోటనే యని మాచెర్లకు దగ్గఱగాఁ గృష్ణానదీతీర సమీపమున నొకప్రదేశమును జను లిప్పటికిఁ జూపుచున్నారు. అచ్చటి కనేకులువెళ్లి యాస్థలము నక్కడి ప్రకృతిరమణీయతఁ గాంచి బాహ్యప్రపంచంబు మఱచి స్ఫటికోపలముభంగి నిర్మలమయిన హృదయముతో భగవన్మహిమలఁ దలఁచితలఁచి పరవశులగు మహర్షి పుంగవులు నిశ్చయముగ నివసింపఁదగిన ప్రదేశమే యని తలఁచుచున్నారు. ఈ సీమయందుఁ బలువిధములయిన లోహపుగనులు గలవు. బాస్వెలుదొరగారు వారి రిపోర్టులో నిట్లు వ్రాసిరి.

"I may mention that lead is found in considerable quantities near Karempudi in the Palnad, but the mines are not now worked. Copper is found both in the Palnad and Vinukonda Taluqs."

(పల్నాటిలోని కారెంపూడివద్ద సీసము విస్తారముగా దొరకునని చెప్పవచ్చును. కాని యిప్పుడు గనులు త్రవ్వఁబడుటలేదు. రాగి పల్నాడు వినుకొండతాలూకాలలో రెంటిలో దొరకుచున్నది) రాగి సీసమేకాక యిచ్చట నినుముకూడ దొరకును. పల్నాటిలోని కొన్నిగ్రామములయం దిప్పటికి నినుము కరఁగిన పెద్దకొలుముల చిహ్నములు నినుపరాళ్లు స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నవి. గుత్తికొండగ్రామములో నిప్పటికి నొక భాగమునకుఁ గొలఁముల పాలెమని పేరుగలదు. అచ్చటఁ గొలుములు పెట్టిన ప్రదేశమున నినుపరాష్ట్రను దిబ్బలును స్ఫుటముగ దృగ్గోచరము లగుచున్నవి. ఈ గ్రామములోఁ జేరిన యొక కొండ

కినుపకొండయని కూడఁ జేరుకలదు. వీనినిఁ బట్టిచూడఁ బలనాటిసీమ యొకప్పుడు లోహపరిశ్రమమునకు ముఖ్యస్థానమై మహాప్రసిద్ధిగాంచి చుట్టునున్న దేశమునకుఁ గావలసిన యినుము రాగి మొదలగు లోహములఁ బంపుచు వాణిజ్యాశ్రయమై యుండెననుటకు సందేహమెంతమాత్రమును లేదు. లోహములేగాక శ్రేష్ఠతరమయిన పాలరాయి నాపరాయి దొరకుగనులు చాలఁగలవు. ఈగనులలో నిప్పటికిఁ బనిచేయఁబడుచున్నది. శ్రేష్ఠతరములగు శిలలకును లోహములకునే గాక పలనాటిసీమ వజ్రములకుఁగూడఁ బ్రసిద్ధికెక్కినది. మెమోయర్స్ ఆఫ్ ది జియోలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా యను గ్రంథముయొక్క 8-వ సంపుటము (Memoirs of the Geological Survey of India, Volume 8) లోని 110-వ పుటయం దీక్రిందివిధమున వ్రాయఁబడినది:—

"Along the eastern edge of the Tumrukota Range, there are traces of old diamond workings, more decidedly around Mallavaram on the right bank of the Kistna where the limestones lapping round the base of the hill have been regularly undermined to get at the quartzite beneath them containing diamonds. Here there certainly seems good proof of the existence of a set of diamond bearing beds perfectly distinguishable from the quartzites of which the rest of the Range is mainly made, for the debris and other evidence of the old workings are strictly confined to the edge of the limestones.........................These works date from the Moghul rule." (M G.)

దీనివలనఁ బల్నాటిలోని తుమృకోటవద్దను, మల్లవరమువద్దను వజ్రపుగనులున్నట్లును మొగలాయిరాజులకాలమునం దాగనులలోఁ బనిచేయఁబడుచుండినట్లును పై గ్రంథకర్తయొక్క అభిప్రాయమైనట్లు తెలియుచున్నది. వేయేల ఢిల్లీపురాధీశ్వరుండయిన బేబరు దక్షిణహస్తతలంబున లాస్యమాడి షాజహానునకు బహిఃప్రాణమై, పారశీక నాదరుషాను వశీకరించి యాఫ్గనిస్థానాధినాథుని హృదయపీఠినధిష్ఠించి తిరిగి భారతచక్రవర్తులపజ్జంజేరి బలాత్కారముగ ద్వీపాంతరమునకుఁ గొంపోఁబడి ప్రస్తుతమఖండసామ్రాజ్యధురంధరుండయిన పంచమజార్జియుత్తమాంగ మారోహించి లోకమునం గల రాజశేఖరులకెల్లఁ గన్నెఱ్ఱగానున్న యాయనర్ఘరత్నమున కాయమూల్యమణి కాసౌభాగ్యఖని కాకోహినూరు వజ్రంబునకుఁ బలనాటిలోని కృష్ణానదీతీరప్రాంత

ప్రదేశముల వజ్రపుగనులే జన్మస్థానమని యూహింపఁబడుచున్నది. అసంపూర్ణవైదగ్ధ్యంబులయిన మానవహస్తములచే నిర్మితంబులగు వస్తువైచిత్ర్యంబులు పెక్కులు లేకపోయినను గవిసార్వభౌముల మేధ కాహారముకల్పించి యోధవరుల సంకల్పములకుఁ బ్రోత్సాహము కావించి మహర్షిసత్తముల హృదయములకు నిర్భరానందమొసంగు నైసర్గికవిలాసశోభితప్రదేశము లాసీమయందు మిక్కుటముగఁ గలవని చెప్పవచ్చును. దీనికిఁ బల్లెనాడు, పలనాడు, పలినాడు, పల్నాడని పలునామము లచ్చటచ్చటఁ గానవచ్చుచున్నవిగాని సాధారణముగ నిప్పుడు పలనాడని పల్నాడని మాత్రమే వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఏది యుక్తనామమో విచారింతము. చిన్నిచిన్ని పల్లెలుగల దేశముగానఁ బల్లెనాడని పేరువచ్చినదని కొందఱు చెప్పుదురు. పల్నాటిలోని మాచెర్ల, గురిజాల, తుమృకోట, జెట్టగామాలపాడు, కారెంపూడి గ్రామములలోఁ గోటలుగలవు. పల్నాటిదేశము నేలిన రాజుల కొకప్పుడివి ముఖ్యస్థానముగ నుండెను. ఇవి యాకాలమునఁ బట్టణములుగనుండి యుండవలయును కావునఁ బల్నాటిలోఁ గేవలము పల్లెలే గాక కొన్నిపట్టణములు కొన్నిపల్లెలు నుండెననుటకు సందియములేదు. దీనికి సమీపముననున్న కొండవీడు, వినుకొండ, బెల్లముకొండ సీమలలోఁగూడ నిట్లే కొన్నిపట్టణములు కొన్నిపల్లెలునుండెను. ఈతీరుననుండుట సామాన్యమైయుండఁ బల్నాటిసీమకుఁ బల్లెనాడని పేరిడఁ గారణము కానరాదు. లోకేతిహాసము నవలోకించినచోఁ బ్రతిదేశమునకును దానియందలి నదులనుబట్టియో, కొండలనుబట్టియో, యేలినరాజులనుబట్టియో, నివసించుజనులనుబట్టియో, నైసర్గికస్వరూపములను బట్టియో పేరువచ్చినట్లు కనఁబడును. మఱియు,

గీ. "చిన్నచిన్నరాళ్లు చిల్లరదేవుళ్లు, నాగులేటినీళ్లు నాపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు, పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు"

అను పద్యమును శ్రీనాథరచితమైన చాటుపద్యమని యుదాహరించుచు దీనిలో శ్రీనాథుఁడుకూడఁ బల్లెనాడనియే ప్రయోగించెననియు గాన బల్లెనాడను నామమే రూఢమనియుఁ దానికిఁ దాము చెప్పిన వ్యుత్పత్త్యర్థమే యథార్థమనియుఁ బైపక్షమువారు నుడువవచ్చును. శ్రీనాథరచితమో కాదో నిర్ణయించలేము కాని ఒకచాటువు సందిగ్ధవిషయములో ప్రమాణము కాఁజాలదు.

"A more poetical derivation of Palnad is 'Milk Land' from the light cream-coloured marble that abounds there."

పాలరాయి విశేషముగా నుండుటవలనఁ బాలనాడని పేరువచ్చినదనియుఁ బాలనాడే పల్నాడయినదనియు వీరియభిప్రాయము. పాలనాడనఁగాఁ బాలదేశమని

యర్థము. రాయిశబ్దమునకుఁగల "పాల" యనువిశేషణము "నాడు" న కెట్లు రాఁగలదో తెలియదు. "పాలనాడు" అన్నప్పుడు పాలరాయిగలదేశమేయని యర్థము చెప్పుటకుఁ బ్రసక్తిలేదు. ఒకవేళ మెకంజీగారు చెప్పిన వ్యుత్పత్తియే నిజమయినను "పాలనాడు" పల్నాడుగా మాఱుటలోఁ గొంత యస్వాభావికమయినమార్పు కానం బడుచున్నది. పలునాడని యొకచోఁ గానంబడియెడు. నానావిధభూములుకలది యని దీనికర్థము చెప్పుచున్నారు. నాడనఁగా దేశముకాని భూమికాదు. ఈసీమ యున్నతము లయిన కొండలచేఁ జుట్టు నావరింపఁబడి నడుమఁబల్లముగా నుండుటవలన "పల్లునాడు" నాఁ దేరొందె 'పల్లునాడు" పల్లు, విల్లు, ముల్లు శబ్దంబులంబోలె జడ్డకు లోపంబురాఁగా "పలునాడు" గా మాఱి "పలునాడు" కొద్దిమాఱ్పుచెంది పలనాడై పలనాడు పల్నాడై "పలనాడు" "పల్నాడు" అను రెండురూపములు మాత్రము వ్యవహరింపఁ బడుచువచ్చెనని నాయభిప్రాయము. పూర్వగ్రంథములయందును శిలాశాసనములయం దును బలనాడు పల్నాడను రెండురూపములే సాధారణముగ నుపయోగింపఁబడి యఁన్నవి. శ్రీనాథుఁడు వీరచరిత్రమునం దెచ్చటఁ బల్లెనాడని ప్రయోగింపలేదు. పింగళిసూరన ప్రభావతీప్రద్యుమ్నములోని.

ఉ. "రంగుగ గౌతమీపరిసరంబులఁ గృష్ణకెలంకులన్ ఘనుల్
పింగళిరామయాదులు లలిం బలనాటను బొకనాటనుం
బింగళిగాదయాదులిటఁ బెంపుపహించిన యస్మదాదులా
పింగళిగోకమంత్రి యిలు పేరనె చాలఁ బ్రసిద్ధులెల్లచోన్."

అనుపద్యమునఁ బలనాడని చెప్పినాడు. "పలనాటి గొల్లలపాటజాతి" యను సీసపద్య పాదంబున గణపవరపు వేంకటకవి పలనాడనియే వ్రాసినాఁడు. అమరావతిలోఁ గుళోత్తుంగచోడుని పదారాధకుఁడగు కొమ్మ నాయకునిశాసనమునఁ బలనాడని లిఖింపఁ బడియున్నది. ఆశాసనము కొంత యిట నుదాహరించెదను.

"స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౦౭౭ అగునేటి విషుసంక్రాంతినిమిత్తమున పలనాడు మహీమండలమండనంబైన దామలూరివిభుండును............చతుర్థవంశతిలకుండును శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కుళోత్తుంగచోడ గొంకమహేశ్వరపదారాధకుండునైన కొమ్మ నాయకుండు...... .....

श्लो॥ अस्तिस्वस्तिमदग्रहारनगरग्रामै स्समग्रश्रिया
शुभः; पुण्यजनो.........

'.................पलनाडुनामवोषयो.................
शाकाब्दे मुनिशैलखेन्दुगणिते श्रीधान्यवाटीपुरे '

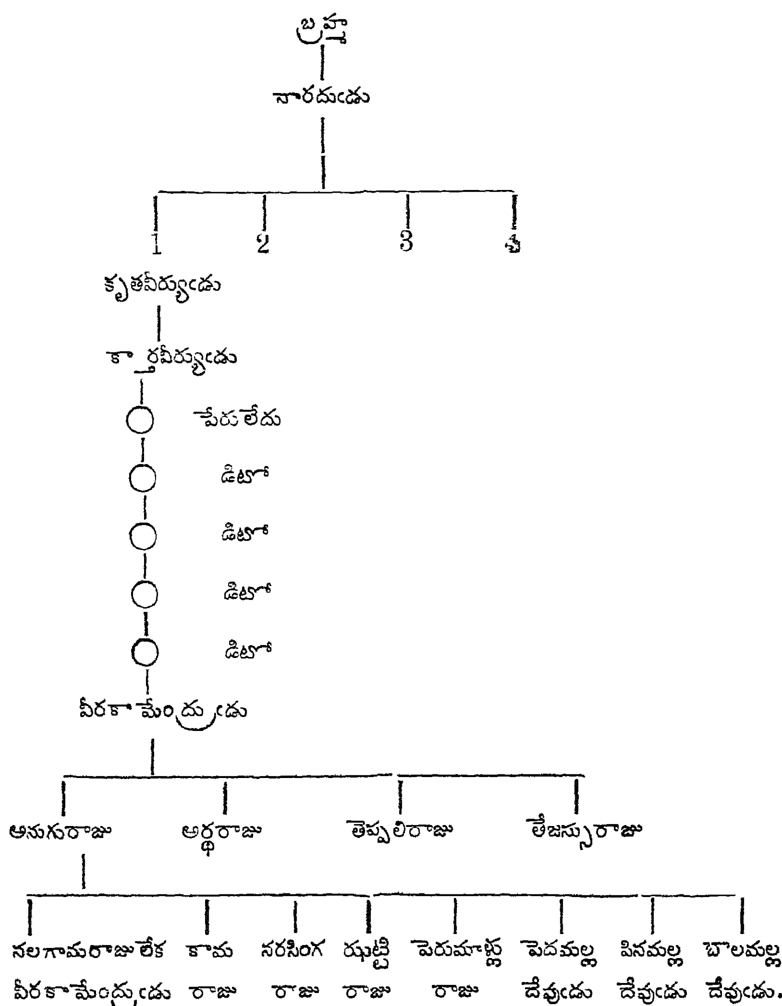
కార్యమపూడి వీరాయములోఁ దూర్పువైపుబండమీఁది నల్లాంచక్రవర్తులశాసనమునందు "పలినాటివారు" అని వ్రాయఁబడియున్నది. పలినా డనునది పలనాడు యొక్క వికృతరూపమే కాని వేఱొండు కాదు. తనకంటె బూర్వులు గ్రంథముల యందును శాసనములయందును "బలనాడు" "పల్నాడు" అని ప్రయోగించియుండ

గీ. "పల్లెనాటను నూటతొంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడుగానక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్క మాఱట బ్రహ్మయనఁగ." (అప్ప)

అను పద్యమున నప్పకవి ప్రాకృతజనచోద్ధోరణిం బల్లెనాడని చెప్పుట ప్రామాదికము. వీనినన్నింటెనిఁ బట్టిచూడ "పలునాడు" అనునది యథార్థనామమనియు "పలనాడు" "పల్నాడు" అనురూపములు వ్యవహారమున రూఢములైనవనియు స్పష్టమగుచున్నది. గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ బల్నాటివిషయ మింతటితో ముగించి ప్రస్తుతవిషయ వీరచరిత్రమునకు వచ్చెదను. వీరులనఁగా నెవరు? యుద్ధముచేయువారు మాత్రమే వీరులుకారు. ఎవ్వరి సంకల్పము లమోఘంబులో, ఎవ్వరి చరిత్రములు కర్మమార్గప్రదర్శకంబులో, ఎవ్వరి వచనంబులు మానవుల నాకర్షించి జీవితపరమార్థంబైన చిత్తవిశ్రాంతి యొసఁగుచున్నవో, యెవ్వరి నిశ్చంచలమనోవృత్తిచేఁ లోకములందలి మహాకార్యము లన్నియుఁ గావింపఁబడినవో, ఎవ్వరియందుఁ బరమాత్మ పరిపూర్ణతను సమీపించియుండునో యా భగవదంశసంభూతులందఱు వీరులే నని వ్యాఖ్యచేయవచ్చును. సత్యసంధుండై గురుభక్తిపరాయణుండై సమరరంగంబుల నసమానపరాక్రమశాలియైన భీష్ముఁడు వీరుఁడు. నిశ్చల సంకల్పుఁడై, యమోఘబాణుండై నిజనామసంచకితశాత్రవబలుండైన బ్రహ్మనాయుఁడు వీరుఁడు. తత్త్వరహస్యంబుల బోధించి కుమతఖండనంబు గావించి జగద్గురువనం బ్రఖ్యాతిఁగాంచి నిఖిల జనవందనీయుండైన శంకరుండు వీరుఁడు. అనేకవిధంబులఁ గాలవశంబున వీరు లచ్చటచ్చటఁ బొడకట్టుచుందురు. ఏదేశమందీ పూజ్యులు జన్మించినను జనులు వారి నసాధారణులుగ భావించుచున్నారు. వారి నామములుఁ పవిత్రములుగ స్మరింపఁబడుచున్నవి. వారి సంకల్పములు కార్యరూపములుగఁ బరిణమించి శాశ్వతమై యున్నవి. వారి వచనంబులు జనుల కర్ణంబులందు ఘంటానాదమై మ్రోఁగు

చున్నవి. కవు లీ మహానుభావుల చరిత్రముల గానముచేసి యున్నారు. శిల్పు లీ పరమ గురువుల ప్రతిమల శిలలపైఁ జెక్కియున్నారు. చిత్రకారు లీ పుణ్యపురుషుల యాకార మును మనోజ్ఞవర్ణములతో లిఖించియున్నారు. వారు మాటలాడుట చాలించియుఁ జాలించినవారు కారు. బోధించుట మానియు మానినవారు కారు. లోకమును విడి చియు విడిచినవారు కారు. మన కథానాయకులగు పలనాటివీరు లుత్తరదేశమునఁ దమ నివాసము వదలి దక్షిణాపథమునకు వచ్చి బల్నాటిసీమను శ్వశురదత్తమును స్వాధీనము చేసికొని యచ్చటనే స్థిరపడిరి. అప్పటినుండి వారు పల్నాటివారని పేర్కొనఁబడు చుండిరి. వీరు పలనాటి సీమరాజ్యభారము నిర్వహించుచుండిరి. ప్రజలసౌఖ్యమునకై యెక్కువగాఁ బాటుపడిరి. ఇప్పటికిని వీరు నిర్మించిన పట్టణములు గలవు; త్రవ్వించిన తటాకములు గలవు; కట్టించిన దేవాలయములు గలవు; కావించిన కోటలు గలవు. జనుల మతనాగరకతల యందు వీరివలనఁ బెక్కుమార్పులు కలిగినవి. వీరు కొద్దికాలము మాత్రమే రాజ్యము చేసిరి. ఈ కొద్దికాలములోనే జనులయొక్క విశ్వాసమునకు గౌర వమునకుఁ బ్రేమకుఁ బాత్రులై రామరాజ్యముగఁ బ్రభుత్వము చేసి సపత్నీపుత్రులకు సంభ వించిన ఘోరయుద్ధంబున నసమాన పరాక్రమంబు నమానుషశౌర్యంబు నశ్రుతపూర్వ ధైర్యంబు కనఁబఱచి రణమొనరించి ఒకరినొకరు పరిమాణ్యవని మానవాతీతులని జనులచే భావింపఁబడిరి. మహామహులఁ జూచినప్పుడుగాని వారినిగుఱించి విన్నప్పుడుగాని తన బుద్ధి కగోచరంబైన యొకశక్తి వారియందుఁ గలదని యెంచి పరమోత్కృష్టులుగఁ దలంచుట మానవునికి సహజము. వీరి నారాధించుట కాలయములు నెలకొల్పఁబడినవి. వీరి యాకారములు శిలలమీఁదఁ జెక్కఁబడినవి. వీరి నామములకు జ్ఞాపకముగా ప్రతి సంవత్సరము గొప్పయుత్సవములు జరుగుచున్నవి. కులమతభేదములు లేక జనులందఱు వీరి నర్చించుచున్నారు. ప్రస్తుతము కార్యమపూడిలోనున్న వీరాలయ మొక మహమ్మ దీయునిచేఁ గట్టఁబడినట్లీ క్రిందివృత్తాంతము చెప్పుదురు. మహమ్మదీయుల కాలమున నొక గొప్పసైన్యము దక్షిణమునుండి హైదరాబాదునకుఁ బోవుచు కార్యమపూడిలో నాగులేటియొడ్డున విడిసి యచ్చటనున్న వీరులలింగంబులు పొయిగడ్డలుగఁ జేసి యన్నము వండికొనఁగా సైన్యమంతయు సర్పదష్టమై మూర్ఛిలుభంగి నేలకు వ్రాలెనఁట. అప్పుడు సేనాధిపతి యేమితోఁచక నివ్వెఱపడియుండ నొక బ్రాహ్మణుఁ డామార్గమునఁ బోవుచు నిదియేమని యడిగెనఁట. అతఁడంతయు సవిస్తరముగఁ జెప్పినమీఁద దీనికిఁ గారణము వీరుల కపచారము చేయుటయే యనియు వారి కాలయము కట్టించెదనని మ్రొక్కినచో సైన్యము తత్క్షణమే లేచుననియుఁ జెప్పి కొంతదూర మేగి

యదృశ్యుండయ్యెనఁట. ఆ తురుష్కుఁ డాపదలోనున్నవాఁడు గాన నట్లే మ్రొక్కఁగా సైనికులు నిద్రపోయి మేల్కాంచినట్లు లేచిరఁట. అంతట నతఁడు లింగములకు గుడి కట్టించి వీరులయం దత్యంతభక్తికలవాఁడయి వారి యసమానుమశౌర్యపరాక్రమము లోక వాఁడు వినవిన నతనికి నతని తమ్మునికి నావేశము కలిగి యొఱలలోనుండి కత్తులు దూసి నిర్భరోద్రేకంబునఁ బొడిచికొని ప్రాణములు విడువ నా సోదరశవముల వీరాలయము లోనే పాతిపెట్టిరఁట. దీనిలో గొంత సత్యముండక మానదు. వారిగోరీ లిప్పటికిఁ జెడ కుండ నున్నవి. ఈ తురుష్కవీరులకుఁగూడఁ బల్నాటివీరులతోఁబాటు పూజలు జరుగు చున్నవి. తురుష్కుం డననేల? పంచమకుల సంజాతుఁడైన యొక వీరునికిఁ బ్రత్యేక ముగా వీరాలయములో గుడి నిర్మింపఁబడియున్నది. ఆహా! ఎంత శౌర్యము! ఎంత పరాక్రమము! ఎంత నిష్కళంకత! నిరుపమాన తేజోవిభాసితులై, యవ్యాజమనో విరాజితులై నిజధర్మపదానుసారులగు పుణ్యపురుషు లేకులమున జన్మించిన నేమి? ఏదేశమునఁ బ్రభవించిన నేమి? సర్వజన పూజనీయులు. ఒకపల్నాటిసీమవారు మాత్రమే కాక యాంధ్రదేశముయొక్క నానాభాగములనుండి వేలకొలఁది జనులు ప్రతిసంవత్సరము వీరోత్సవమునకుఁ గార్యమపూడికి వచ్చుచున్నారు. కాని రానురాను జనులు వారివిగ్రహములకుఁ బూజచేసి వారినిఁ గేవలము దేవతలని భావించుచున్నారు. ఇప్పు డనేకులు తమకు జబ్బులు వచ్చినప్పుడుగాని యాపదలు సంభవించినప్పుడుగాని ఇతరదైవములకు వలె వీరులకు మ్రొక్కి కడగండ్లు గడచినచో ముడుపులు చెల్లించుచు న్నారు. శుభకార్యములలో వీరుల నారాధించుచున్నారు. వీరపూజ లోక ముండునంత కాల ముండునదియే పోవునది కాదు. జ్ఞానము హెచ్చినకొలఁది మహాపురుషులయందు గౌరవము హెచ్చుచుండును. అధ్యాత్మికముగఁ దనకంటె నధికుని మహాత్ముని గౌర వించుటకంటె మానవునకు ఉత్తమగుణము మఱియొకటి యుండనేరదు. ఈ విషయ మింతటితో ముగించి యిఁక ఇతిహాసాంశములఁ జర్చించెదను. కథలోఁ జెప్పఁబడిన ట్లుత్తరదేశమునుండి పలనాటికివచ్చిన రాజు "అనుగురాజు." ఈతఁడు ప్రబలసైన్య సమేతుఁడై దక్షిణాపథమునకు వచ్చెను. ఈయన కార్తవీర్యార్జునుని వంశస్థుఁడని చెప్పఁబడినది. కార్తవీర్యుఁడు హైహయ వంశసంజాతుఁడు. ఈ వంశపురాజులు హైహయులని చెప్పఁబడుదురు. కనుక ననుగురాజు హైహయుఁడే యగును. నాకు లభించిన వీరచరిత్రతాళపత్రసంపుటముయొక్క ప్రథమభాగములో ననుగురాజు వంశక్రమ మీక్రిందివిధమున నున్నది.

ఇది వీరకామేంద్రునివఱకు సరిగాలేదు. ఈ వంశక్రమమునకును ముదిగొండ వీరభద్రుని పద్యగ్రంథములోని వంశక్రమమునకును భేద మగపడుచున్నది. అనుగురాజు సుందరచక్రవర్తికొడుకని వీరభద్రుఁడు చెప్పినాఁడు. అనుగురాజు పుత్రునిపేరు వీరకామేంద్రుఁడు. సాధారణముగఁ దాతపేరు మనుమనికిఁ బెట్టుచుండుదురు. కావున ననుగురాజు తండ్రిపేరు వీరభద్రుఁడు చెప్పినట్లు సుందరచక్రవర్తికాక వీరకామేంద్రుఁడేయై యుండవలయును. అనుగురా జుత్తరదేశమునుండి వచ్చెనని చెప్పియుంటిమి.

అది యేదేశమో విచారింపవలసియున్నది. ఇతఁ డుత్తరదేశములో స్వరాజ్యము విడిచి వచ్చెనని వీరచరిత్ర ప్రథమభాగములోని యీ క్రింది వాక్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

ద్వి. "ఒగినన్గుభూపు డయోధ్యాపాలుండు
తమతాతచేసిన తగుపాతకముల
పో గొట్టవలెనని పొందుగా దలచి
ఉత్తరాదినినుండి ఉర్వీశు డపుడు
ఘనదక్షిణాదికి గదలెడువేళ."

ఇందులో నయోధ్యాపాలుఁడనియున్నందువలన నితఁడయోధ్యదేశము నేలినవాఁడని భ్రమ కలుగుచున్నది గాని వీరచరిత్రము సాకల్యముగఁ జదివినచో నీ భ్రమ పోవును. ఇతని రాజధాని పాలమాచాపురి. దీనికి జంభనాపురియని నామాంతరము. ఉత్తరదేశములనుండి వచ్చినరాజుల నయోధ్యారాజులని చెప్పుట మనవారికి వాడుకగా నుండినట్లు తోఁచుచున్నది. చాళుక్యులుకూడ నయోధ్యారాజులనియే యొకచోటఁ జెప్పఁబడినది. అనుగురాజు కార్తవీర్యుని వంశమువాఁడని యిదివఱకే తెల్పియుంటిని. ఈ వంశమువారికి హైహయులని పేరు. హైహయు లేదేశపురాజులో చూతము. ఈ హైహయులు క్రీ॥ శ॥ 12-వ శతాబ్ద్యంతమువఱకు రాజ్యముచేసినట్లు శిలాశాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. మిర్జాపురమునకుఁ బోవురోడ్డుసమీపమున బిల్హారివద్ద హైహయుల శాసనమొకటి పరిశోధకులచే కనుఁగొనఁబడెను. ఇది యొకరాతిమీదఁ జెక్కఁబడి 81 సంస్కృతశ్లోకములతో నున్నది. వీనిలోఁ గొన్ని స్రగ్ధరలు, శార్దూలములు మఱి వివిధవృత్తములు గలవు. శాసనమంతయు నుదాహరించినచో నిదియే యొక చిన్న గ్రంథమగును గాన మనకుఁ గావలసిన ముఖ్యాంశముల మాత్రము దెలిపెదను.

... ...
... ...

सोयं सोमाभिधानस्तिलकयतिकळामौळिमस्यैव शम्भो-
रस्मादेव प्रवृत्तः किमपरमप्यन्वयो हैहयानां ॥

8. अस्मिंश्च वन्द्यतमताङ्गमिते बुधाद्यै-
राद्यैर्नृपै र्नृपति रर्जुनइत्युदारः ।
आसीद्द्विषद्विपिनकर्तनकीर्तनीय
कीर्तिच्छटाच्छुरितदीर्घदिगन्तराळः ॥

55. किंस्तूयतेऽसौ मुनिपुङ्गवोऽथवा
श्रीचेदिचन्द्रो नृपतिः कृतादरः ।
सद्वृत्तभूपप्रहितैरुपायनैः
प्रदर्श्य भक्तिं विधिना निनाय यम् ॥

58. अथ स विहितकृत्यश्चेदिनाथः समर्थः
... ...
दिशमतिशयरम्यां सम्प्रतस्थे प्रतीचीं
अहितजनितभीतिर्दुर्निवारप्रचारः ॥

69. यस्योत्तुङ्गगजेन्द्रमज्जनगळद्दानाम्बुभिर्मिश्रितं
रेवावारिविविक्तितिक्तमुचितस्नानेन तन्वीजनः ।
... ...
सर्वाङ्गं स्मरसौरभेण महता निर्व्याजमायोजितः ॥" (इं. आ.)

శాసనము పూర్తిగ నుదాహరించిన జదువరులకు విషయములు బాగుగ విశద మవుచుగాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతటితోఁ జాలించితి. ఈ శాసనములో హైహాయ వంశస్థుఁడైన యువరాజ దేవుని వంశానుక్రమణిక శ్లోకల్లునివద్దనుండి చెప్పఁబడినది. వెండియుఁ గొకల్లుఁడు మొదలు యువరాజదేవునివఱకు వారికార్యములు పరాక్రమమ్ములు వర్ణింపఁబడినవి. 55-వ శ్లోకములోఁ జేదిరాజు కృతాదరుఁడై హృదయశివుఁడను మునికిఁ గానుకలిచ్చినట్లు చెప్పఁబడినది. "श्रीचेदिचन्द्रो नृपतिः" అనునది యువరాజు దేవుని తాతయైన కేయూరవర్షుని కన్వయించును. ఇచ్చటఁ జేదిచంద్రుఁ డనగాఁ గేయూరవర్షుఁడే. 58-వ శ్లోకములో యువరాజదేవుని తండ్రియైన లక్ష్మణుఁడు ససైన్యముగఁ బశ్చిమదిక్కునకేగెనని యున్నది. ఈ శ్లోకములోనే లక్ష్మణునికిఁ "చేదినాథః" యను విశేషణము చేర్పఁబడినది. దీనివలన హైహాయులు రాజ్యముచేసినది చేది దేశమయినట్లు స్పష్టపడును. ఈ హైహాయులదే మఱియొక శాసనము 'కరంబేలు' (Karambel) అను గ్రామమువద్ద దొరకినది. ఇదియు సంస్కృతశాసనమే. దీనిలోను 44 శ్లోకములు నొకపెద్ద గద్యముగలదు. దీనినిఁగూడఁబూర్తిగ నుదాహరింపఁజాలక యచ్చటచ్చట ముఖ్యాంశముల వివరించుచున్నాఁడ.

5. श्लो. हेलागृहीतपुनरुक्तसमस्तशास्त्रो
गोत्रे जयत्यधिकमस्य स कार्तवीर्यः ।
अत्रैव हैहयनृपान्वयपूर्वपुंसि
राजेतिनाम शशलक्ष्मणि चक्रमे यः ॥

7. तत्तान्वये नयवतां प्रवरो नरेन्द्रः
आसीन्मदान्धनृपगन्धगजाधिराज
निर्माथकेसरियुवा युवराजदेवः ॥

25. रमणगुणनिकेतः केतनं मङ्गळानां
प्रचुरतरयशोभिःशोभितस्तत्तनूजः ।
नृपतिरवनिभानुर्विश्वविश्रान्तभानु-
र्जयति विजयसिंहः संहताराातिसिंहः ॥

स च परमभट्टारक महाराजाधिराजपरमेश्वर श्रीवामदेवपादानुध्याता परमभट्टारक महाराजाधिराज परमेश्वर परममाहेश्वर त्रिकळिङ्गाधिपति निजभुजोपार्जिताश्वपति गजपति नरपति राजत्रयाधिपति श्रीमद्विजयसिंहदेवपतेर्विजयिनः महाराज्ञो श्रीमहाकुमार श्रीअजयसिंहदेव महामन्त्रिशैवाचार्य भट्टारक श्रीमद्राजगुरु विद्यादेव महापुरोहित पण्डित श्रीयज्ञधरधर्मप्रधान महामात्यठक्कुर श्रीकीकीमहाक्षपटलिक महाप्रधानार्थलेखी-ठक्कुर श्रीदशमूलिकवत्सराज महासान्धिविग्रहठक्कुर श्रीपुरुषोत्तममहाप्रतीहार दुष्टसाध्य-चराध्यक्ष भाण्डारिक प्रवात्ववार अश्वसाधनक इत्येतानन्यांश्च प्रदास्यमानग्रामनिवासि-जनपदांश्च आहूय यथार्हमानयति बोधयति समाज्ञापयति च यथा विदितमस्तु भवतां संवत् ९३२ श्रीमत्त्रिपुर्यां ...... नर्मदायां विधिवत् स्नात्वा श्रीमहादेवं समभ्यर्च्य मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये साम्बलापत्तलायां चोरलायाग्रामः .... सावर्ण्यगोत्राय भार्गवच्यावन आप्लवान और्वजामदग्न्येति पञ्चप्रवराय छन्दोगशाखिने पण्डितश्रीजनार्दनप्रपौत्राय पण्डितश्रीसूल्हणपौत्राय पण्डितश्रीछिक्कूपुत्राय पण्डित श्रीसोढ-शर्मणे ब्राह्मणाय उदकपूर्वकत्वेन शासनीकृत्य अस्मदभ्यनुज्ञया मातृश्रीकोसलदेव्या प्रदत्तः ॥ (इं. आ)

44, श्लो· आभ्यदरस्य पौत्रेण श्रीधर्मस्य च सूनुना ।
लिखितं वत्सराजेन चेदीशदशमूलिना ॥

ఈ శాసనమునందు హైహాయసంజాతుఁడైన విజయసింహుని వంశవృత్తము యువరాజదేవునివద్దనుండి వర్ణింపఁబడినది. ఈయువరాజదేవుఁడు వెనుకటి శాసనములోని యువరాజదేవుఁడేయై యుండవచ్చును. శాసనమందలి సంస్కృతగద్యములో విజయసింహుఁడు తనదశమూలియైన వత్సరాజు మొదలగు వారలఁ బిలిపించి దానకాలమున బోధించి యాజ్ఞాపించినట్లు వ్రాయఁబడినది. 44-వ శ్లోకములో వత్సరాజునకు 'चेदीशदशमूलिना' యను విశేషణము చేర్పఁబడినది. వత్సరాజు విజయసింహుని దశమూలి. 'चेदीशमूलिना' యని వత్సరాజునకు విశేషణముంచుటవలన విజయసింహుఁడు చేదీశుఁడైనట్లు విశదమగుచున్నది. విజయసింహుఁడు హైహాయుఁడు గాన

హైహయులు చేదీశులని నిర్ణయింపవలయును. స్మిత్ గారు తమ పూర్వహిందూదేశ చరిత్రలో 364-వ పుటయం దిట్లు వ్రాయుచున్నారు:—"The Kalachuri or Haihaya Rajas of Chedi are last mentioned in an inscription of the year 1181 A. D. and the manner of their disappearance is not exactly known (చేదీశులగు కలచూరి లేక హైహయ రాజులు క్రీ॥ శ॥ 1181-వ సంవత్సర శాసనమునఁ గడసారి యుదాహరింపఁబడి యున్నారు. వీరెట్లు నశించినది సరిగాఁ దెలియదు)" ఈవాక్యములలో స్మిత్తుగారును హైహయులు చేదీశులనియే చెప్పిరి. ఇంకఁ జాల నిదర్శనములు గలవు గాని యవి చాలునని యెంచి హైహయులు చేదీశులేయని స్పష్టముచేసికొని చేదిదేశ మెచ్చటిదో వివరించెదను. చేదిస్థలనిర్దేశమున కీ శాసనములయందే కొన్నియాధారములు కాన్పించు చున్నవి. మొదటిశాసనముయొక్క 69-వ శ్లోకములో యువరాజదేవునిఁగూర్చి "ఎవ్వని యుత్తుంగగజేంద్రములు మజ్జనము చేయుటవలన జారిన దానజలముతోఁ గూడి తిక్తమై వివిక్తమైన రేవా (నర్మదా) నదీనీరమును స్నానముచేయుటచేఁ బొంది తన్వీజనము నిర్వ్యాజముగ దేహమంతటను గొప్ప స్మరసౌరభముతోఁ గూడినదో" యని వర్ణింపఁబడినది. దీనినిఁబట్టిచూడ యువరాజదేవుఁడు రాజ్యముచేసినది నర్మదా నదీప్రాంతదేశమై యుండవలెనని తేలుచున్నది. మఱియు రెండవశాసనముయొక్క గద్యమునందు '**त्रिपुर्यां नर्मदायां स्नात्वा**' అని లిఖింపఁబడియున్నది. విజయసింహుఁడు దానమిచ్చుటకుముందు నర్మదానదియందు స్నానముచేసి నర్మదా నదీ జలమునే దాన కాలమున వాడినాడు. విజయసింహుఁడు రాజ్యముచేసినది త్రిపురిరాజధానిగాఁగల నర్మదానదీతీరదేశమేయని దీనినిఁబట్టి విశదమగుచున్నది. యువరాజదేవుఁడు విజయ సింహుఁడు హైహయులే గావున నీరెండుశాసనములవలన హైహయులు రాజ్యము చేసినది నర్మదానదీప్రాంతదేశమే యని స్పష్టపడెనచుటకు సందియములేదు. భాగవత నవమస్కంధములో కార్తవీర్యుడు నర్మదానదిలో జలక్రీడ సల్పినట్లుగలదు. అది యితఁడాప్రాంతదేశమునే పరిపాలించుటను సూచించుచున్నది. ఇట్లు పురాణ ములవలనఁగూడ హైహయులు నర్మదానదీప్రాంతదేశముననే యేలినట్లు తెలియు చున్నది. మఱియు మనకుదొరకిన రెండు సంస్కృతశాసనములును నర్మదానదీ సమీప ప్రదేశములలోనే కనుఁగొనఁబడినవి. మొదటిది నర్మదానదీ సమీపముననున్న జబ్బ ల్పూరునకు 50 మైళ్ళదూరమున బిల్హారియను గ్రామమునందు మిర్జాపురమునకుఁ బోవు రోడ్డువద్ద దొరకినది. రెండవదికూడ జబ్బల్పూరునకు దాపున "కరంబేలు" (Karambel) అను గ్రామములోఁ గనుఁగొనఁబడినది. ఈ **శాసనములచ్చట నుండుట**

హైహయులు నర్మదానదీప్రాంతదేశమును బాలించిరనుటకు నిదర్శనముగ నున్నది. చేదీశునిది కాకపోయినను జేదీశుఁ డుదాహరింపఁబడినశాసనము నర్మదానదికుత్తరమున జబ్బల్పురమునకు దూరముగ గ్వాలియరులో భీల్సాకోటయందొకటి కనుఁగొనఁబడినది గాని దానినిఁగూడ నుదాహరించుట యనావశ్యకమని వదలుచున్నాను. ఈప్రబల దృష్టాంతము లన్నింటివలనను హైహయులు రాజ్యముచేసినది నర్మదానదీప్రాంతదేశమే యని నిర్ధారణచేయుటలో సంశయమేమియుఁ గానరాదు. హైహయు లేలినది చేదిదేశమని యిదివఱకు స్పష్టపఱుపఁబడినది. కనుక నర్మదానదీప్రాంతదేశమే చేదిదేశమని నిశ్శంకముగాఁ జెప్పవచ్చును. రెండవదియైన కరంబేలు శాసనముయొక్క గద్యములోని "సాంబల" జబ్బల్పురమనియే తోఁచుచున్నది. లేదా "సంబల్‌పూర్" అయియుండును. ఇదియు నాప్రాంతములోనిదే. ప్రస్తుతము జబ్బల్పురముజిల్లాలోఁ గొంతభాగమైనను జేదిదేశముగా నుండునని విష్ణుపురాణమును భాషాంతరీకరించిన విల్సను (Wilson) గారు నుడివిరి. హూనుత్సాంగను చైనాయాత్రికుఁ డుజ్జయినినుండి చాల దూర(one thousand miles) మీశాన్యముగఁ బ్రయాణముచేసిన తరువాతఁ జేరిన ("Tchi-ki-to ") అనునది చేదిదేశమేయని కొందఱు పాశ్చాత్యపండితు లభిప్రాయపడియున్నారు. హూనుత్సాంగుయాత్రలను భాషాంతరీకరించిన జూల్లియన్ (Jullien) గారు "Tchi-ki-to" ను చిత్తూరని నిశ్చయించినారు గాని చిత్తూ రుజ్జయినికి వాయవ్యదిశనుండుటవలన నయ్యది ప్రామాదికమని యెంచవలయును కొందరభిప్రాయములో "ప్రాచీనభూగోళ శాస్త్రచిత్రసంపుటము" (Atlas of Ancient Geography, classical and Biblical) అను గ్రంథములో హిందూదేశచిత్రమునందు జబ్బల్పురము చుట్టుప్రక్కలనున్న దేశమే చేదిదేశముగాఁ గర్నలుయూలు (Colonle Yule) గారు లిఖించినారు. స్మిత్తుగారు తన అర్లి హిస్టరి అఫ్ ఇండియా (Early History of India) అను గ్రంథమున నిట్లు వ్రాసిరి:—

"And the extensive region to the south of Bandalkhand, which is now under the administration of the Chief Commissioner of Central provinces nearly corresponds with the old Kingdom of Chedi.) (బుందేలు ఖండునకు దక్షిణమునఁ బ్రస్తుతము "మధ్యపరగణా"ల చీఫ్ కమిషనరు పరిపాలన క్రిందనున్న విశాలదేశము దాదాపుగఁ బూర్వపు చేదిరాజ్యమై యున్నది)." దీనినిఁబట్టి చూచినను జేది నర్మదాప్రాంతదేశమే యగుచున్నది. ఇట్లు ఐతిహాసికుల వచనములే కాక పైని నప్రతర్క్యములైన శిలాశాసన నిదర్శనములు చూపఁబడినవి. కావున నర్మదానదీ ప్రాంతమున జబ్బల్పురమును

జుట్టుకొని నాగపూరువఱకు వ్యాపించియున్న దేశమే చేదిదేశమని నిశ్చయింపవచ్చును. హైహయులు రాజ్యముచేసిన దీ దేశమే. కనుకఁ దద్వంశస్థుఁడైన యనుగురాజు చేది దేశమునుండియే పలనాటికి వచ్చియుండవలయును. కతఁ డిచ్చటనుండి వచ్చెననుటకు వీరచరిత్రమునందు మఱియొక నిదర్శనముగలదు. శ్రీనాథరచితమని చెప్పఁబడునట్టియు నాకు లభించినదియు నగు తాళపత్ర గ్రంథమున

"ద్వి. కాశికి డెబ్బది యామడకనగ నయోధ్య
అచ్చటికి మఱియామడలున్న
యఱువదియామడగలదా కనకాద్రి
కనకజంభనాపురి ఘనమెట్లటన్న."

అని గణభంగముగల ద్విపదీపద్యములయం దనుగురాజు పట్టణము జంభనాపురి యని చెప్పఁబడినది. జబ్బల్పురమే జంభనాపురియని యూహింపవచ్చును. ఊహయేల? మడిగొండ వీరభద్రుఁడు వీరభాగవతమందు "కాంతాసహితంబుగా భిల్లాతకి తైలార్ద్రవస్త్రంబులు కట్టికొని జబలాపురంబు చేరి" యనుచోట జబలాపురమని స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు. కనుక ననుగురాజు పట్టణము జబ్బల్పురమేయై యుండును. హైహయుఁడైన యనుగురాజు పలనాటికి వచ్చినది చేదిదేశమునుండియే యని నిస్సందేహముగఁ జెప్పవచ్చును. ఇఁక వీరి కాలమునుగూర్చి యోచింతము. వీరొనర్చిన యుద్ధముయొక్క కాలమును నిర్ణయించినచో వీరికాలము తేలును గాన నాయుద్ధకాలమును మొదట నిశ్చయింపఁ గడగెదను. దీనికిఁ గొన్ని యాధారములు వీరచరిత్రము నందే కలవు. బ్రహ్మనాయుఁడు వైష్ణవమతస్థుఁ డగుటయు, నీచజాతివారు కొందఱు వైష్ణవమత మవలంబించుటయు, శైవ వైష్ణవుల పరస్పరద్వేషములును, వీరచరిత్రయందుఁ గానవచ్చుటచేతఁ బలనాటివీరుల యుద్ధము రామానుజునిచే స్థాపింపఁబడిన వైష్ణవ మతము వ్యాపించినతరువాతనే జరిగియుండవలయునని యెంచనగును. రామానుజుఁడు, క్రీ॥ శ॥ 1017 వ సంవత్సరములోఁ బుట్టెనని తచ్చరిత్రకారుల అభిప్రాయము కనుక నీయుద్ధము 11-వ శతాబ్దికి పూర్వము జరగియుండనేరదు. ఇంతియకాదు. వీరచరిత్రలో నొకభాగమై నాకు లభించిన "అలరాజు రాయబారముకథ" గల తాళ పత్రగ్రంథమున లక్షణరహిత ద్విపదులలో నీ క్రిందివిధమున వ్రాయఁబడినది.

1. ద్వి. "విరజాజిమల్లెలు విభూతిపత్రి
లింగనికిరీతి పూజలుచేసి"

2. "లింగపూజలుచేసి నిజముగా దాను
విభూతిరేఖలు తిన్నగా దీర్చి"

అలరాజు భోజనము చేయుటకుఁ బూర్వము లింగపూజచేసినట్లును రాయబార మునకుఁ బోవుటకుముందు లింగపూజచేసి విభూతిరేఖలు దిద్దినట్లును పై ద్విపదపఙ్క్తులు చెప్పుచున్నవి. మఱియు నా గ్రంథములోనే

ద్వి. "పిలువనిజంగాల బిలిపించె రాజు
వచ్చిరి అప్పుడు పుణ్యజంగాలు
పసిడి పాత్రలవారు పదులఋవదులు
పెడమటము జంగాలు పెద్దల బిలిపించిరి"

అని యలరాజుతో సతనిభార్యయగు రత్నాలపేరాంబ సహగమనముచేయు పట్టున వ్రాయఁబడినది. వీనినిఁబట్టిచూడఁ బల్నాటి వీరుల యుద్ధకాలమునాఁటికి జంగము లుండిరనియు, లింగపూజలు ప్రబలినవనియు విశదమగుచున్నది. బాలచంద్ర యుద్ధముయొక్క 7-వ పుటలోని

"అందెల బసవన్న యాదినాథుండ
కరినంది బసవన్న కంచి వరదుఁడ"

అనుపఙ్క్తులును పై విషయమును స్థిరీకరించుచున్నవి. వీరచరిత్ర ప్రథమభాగ మైన తాళపత్రగ్రంథమున నలరాజుతాత, శివళింగురాజుమీదికి యుద్ధమునకుఁ బోవు నప్పు డీ క్రిందిరీతిన వర్ణింపఁబడినది.

ద్వి. "గుఱి శివనందుల కోటకు వారు
యుద్ధసన్నద్ధులై ఊర్వికంపింప
వారితోడనె కూడి వడియజంగాలు
నల్లబొంతలవారు నాలుగువేలు
ఎఱ్ఱబొంతలవార లెనుబదివేలు
... ...
వారిపేరులుకొన్ని వరుస జెప్పెదను
మేడయ్యపడమటి మేటి బస్వయ్య
బోడశివయ్య బొబ్బేడి బుగ్గయ్య
... ...
కఱకంఠ లింగయ్య కల్యాణబసువ

అక్కయ్య కుక్కయ్య ఆదిమల్లయ్య
... ...
నిజలింగ చిక్కయ నీలకంఠయ్య
ఉరమున లింగాలు మెఱసెడువారు
గళముల రుద్రాక్ష గలిగినవారు."

పల్నాటివీరుల యుద్ధకాలమునాటికి జంగములు ప్రబలముగా నుండిరనుట కింతకంటె విశ్వసనీయ సాక్ష్యము వేఱొండేమి కావలయును? కాబట్టి లింగధారి మతము స్థాపింపఁబడి జంగములు బయలుదేఱిన తరువాతనే పల్నాటియుద్ధము జరిగె ననుట నిర్వివాదం. లింగధారిమతము బసవనిచే స్థాపింపఁబడినది. వీరి మతగ్రంథము లైన బసవపురాణము, ప్రభులింగలీల, పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలగునవి చదు వఁగాఁ బురాణములలో సహజముగానుండు నద్భుతకల్పనలుపోను వీరి మతస్వభావము బసవని చరిత్రము కొంత తెలియఁగలదు. పాల్కురికి సోమనారాధ్యుని బసవ పురాణములోని

"ద్వి. జినసమయస్థుల శిరములుదునిమి
మునువిష్ణుసమయుల ముక్కులుగోసి
అద్వైతులను హతహతము గావించి
విద్వేషబౌద్ధుల విటతటమాడి
చార్వాకవాదుల గర్వంబులణచి"

యను పద్యములవలన వీరి మతలక్షణము కొంచెము తెలియును. మత మెట్లున్నను మనకు గావలసినది ఇతిహాసమున నావిషయముల వివరించెదను. లింగధారిమతమును స్థాపించిన బసవేశ్వరుఁడు కర్ణాటదేశమునందలి హింగుళేశ్వరాగ్రహారములో నుండెంగ మాదిరాజను బ్రాహ్మణునిపుత్రుఁడు. తల్లిపేరు మాదాంబ. పాల్కురికి సోమనరచిత బసవపురాణమునందలి కొన్ని ముఖ్యములైన పద్యముల నుదాహరించి దానినుండి తెలియ వచ్చు ఇతిహాసమును వ్రాసెదను.—

"ద్వి. పాండురంగవిభుని......బిజ్జలుని
బండారిబలదేవ దండనాయకుఁడు
శివభక్తునికిఁ బెండ్లి సేయుదునన్న
ప్రవిమలమగుతొంటి భాష తలంచి

యిట్టిభక్తుని కీక యింక నాకూతు
సెట్టివారికి మఱి నేనిత్తునంచు
బసవకుమారుని పాలికిఁబోయి"
"సుఖలీలబిజ్జలతోణీశ్వరుండు
తానునుబసవన దండనాయకుఁడు."

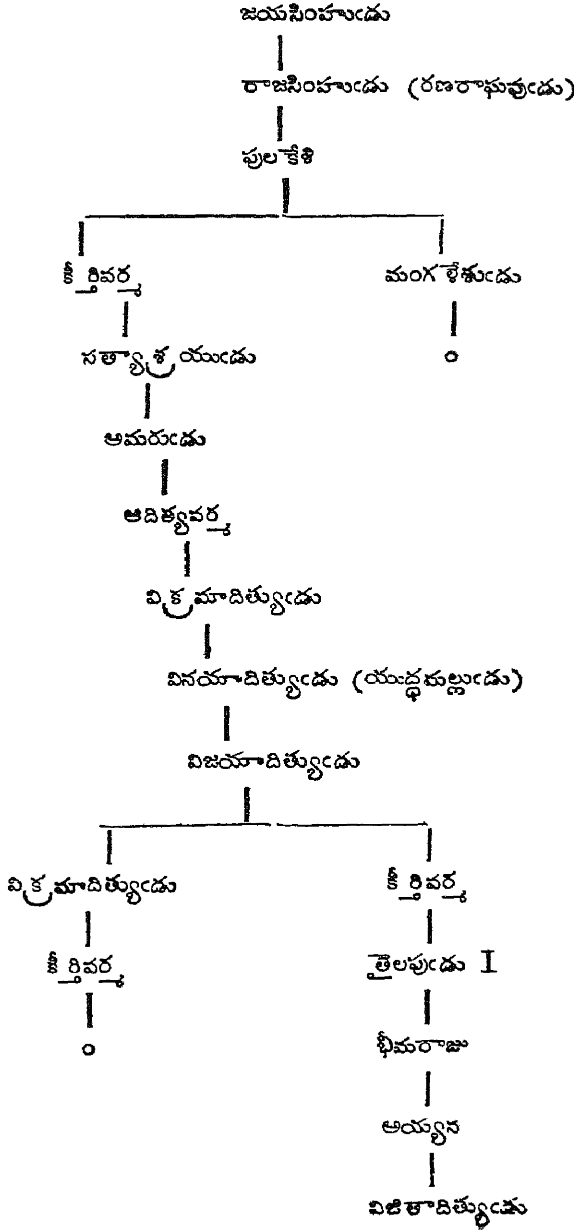
బసవేశ్వరుఁడు తండ్రిమతమున కిష్టపడక యుపనయనసంస్కారము నిరాకరించి, తలిదండ్రులవదలి తోఁబుట్టువైన యక్కనాగమ్మను వెంటఁబెట్టికొని కల్యాణమునకుఁ బాఱిపోయి యచ్చట రాజ్యముచేయుచున్న బిజ్జలునియొక్క దండనాయకుని కూతును వివాహమాడి తనమామయనంతరమునఁ తానే బిజ్జలునివద్ద దండనాయకుఁడాయెను. ఇతని క్రొత్తమతమువలన నితనికనేకులు విరోధు లేర్పడిరి. రాజైన బిజ్జలునికి నితనికిఁ బరస్పరద్వేషము హెచ్చి కలహము సంభవించెను. ఈకలహములో బిజ్జలుఁడు ప్రాణములఁ గోల్పోయెను. తరువాత బసవేశ్వరుఁడు కపిలసంగమమువద్ద లింగమందైక్యమైపోయెను. కల్యాణపురము రాజధానిగ రాజ్యముచేసిన పశ్చిమచాళుక్యులలో నొకఁడై క్రీ॥ శ॥ 1150-వ సం॥రం మొదలుకొని 1163-వ సం॥వఱకుఁ బరిపాలించిన రెండవతైలపునివద్ద నీ బిజ్జలుఁడు దండనాయకుఁడుగానుండి ప్రబలుఁడై చివరకు రాజుమీఁద దిరుగఁబాటొనర్చి సింహాసన మాక్రమించుకొనినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతఁ డంతకుముందే కల్యాణపురము స్వాధీనము చేసికొన్నను క్రీ॥ శ॥ 1162-వ సంవత్సరములో మాత్రమే రాజబిరుదముల వహించెను. ఇతని శాసనములు క్రీ॥ శ॥ 1157 సం॥ మొదలుకొని కానవచ్చుచున్నవి. 1157-వ సంవత్సర మితనిరాజ్యకాలమున రెండవ సంవత్సరమని యొక శాసనమునఁ జెప్పఁబడినది కనుక క్రీ॥ శ॥ 1156-వ సంవత్సరమున నితని పరిపాలన ప్రారంభించి యుండును. ఈ బిజ్జలుని దండనాయకుఁడు నాకాలముననే యుండితీరవలయును. పలనాటియుద్ధము బసవనిచే లింగధారి (వీరశైవ) మతము స్థాపింపఁబడినతరువాత జరిగినదని యిదివఱకే తెల్పఁబడినది గావున నీ యుద్ధము క్రీ॥ శ॥ 1150-వ సం॥ రమునకంటెఁ బూర్వమున జరిగియుండనేరదు. అనుగురాజు కుమారుఁ డగు మల్లదేవుఁడు కల్యాణపురరాజైన వీరసోమునికూతును వివాహమాడినట్లు వీరచరిత్ర ప్రథమభాగమునఁ జెప్పఁబడినది. చదువరులకుఁ దెలియుటకై యీక్రిందిపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను:—

ద్వి. "పయనముచేసెను బ్రహ్మతానప్డు
సుంకరికన్నను సొంపుగరాగ
తనవెంట దోడ్కొని తరలిబ్రహ్మన్న
కల్యాణనగరంబు కడువేగఁజేరి

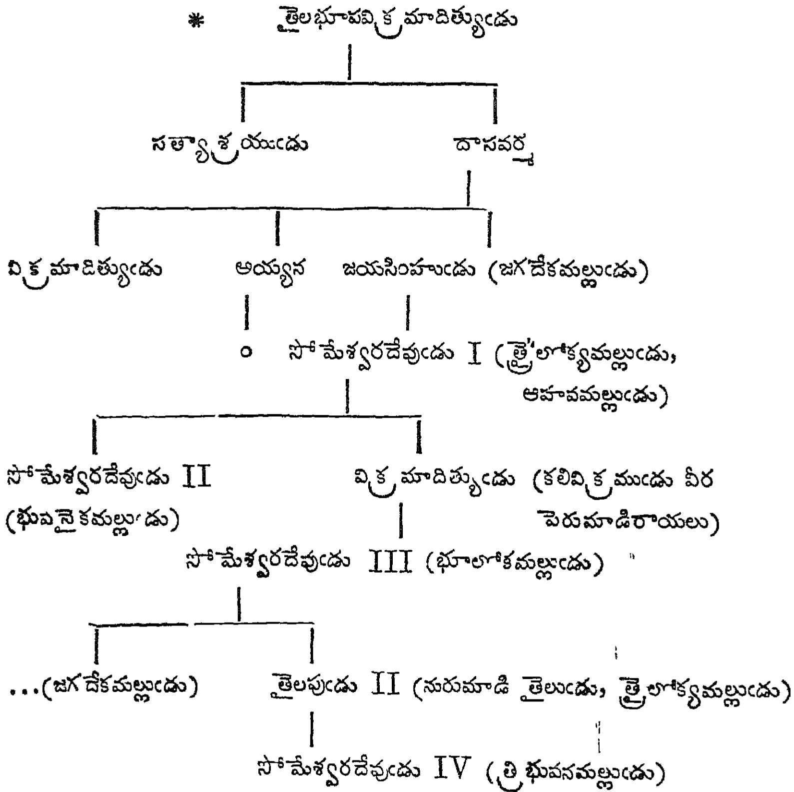
ఆపట్టణంబేలు నట్టిభూపతులు
అల్లాణరాజును భల్లాణరాజు
నందిసోముడు మఱి నాగసోముడును
కంచుసోముడు మఱి పెంచుసోముడును
జలములకర్తన జలసోమరాజు
అందఱకును బైని నావీరసోము
తమ్ములేడ్గురు కలధరణీశు కపుడు
పుత్రులు నల్వురు పుత్రియు నొకతె."

కల్యాణపురము నిజామురాజ్యములో బీదరునకు 35 మైళ్లదూరమున నున్నది. కల్యాణము నేలిన కలచూరి వంశపురాజులలో నొక వీరసోముడును జళుక్యవంశపురాజులలో నల్వురు వీరసోములును గలరు. చాళుక్య వీరసోములలో మొదటి ముప్పురు బసవేశ్వరునిచే వీరశైవమతము స్థాపింపఁబడకపూర్వమే రాజ్యము చేసినవారు గావున నైనచో మల్లదేవుని మామ నాల్గవ వీరసోముఁడే యైయుండవలయును. కలచూరి వీరసోముఁడును లింగాయత మతస్థాపనానంతరమం దున్నవాఁడు కావున నితఁడును విచారణీయుఁడే. మొదలు చాలుక్య వీరసోముని గుఱించి తెలిసికొనుటకై యతని వంశక్రమము వివరించెదను. దక్షిణహిందూదేశమును బాలించిన రాజవంశములలోఁ జళుక్య వంశము మిక్కిలి పురాతనమైనది. గుజరాతునం దన్హిల్వారపట్టణమున రాజ్యముచేసిన సాలంకీవంశమునకును దీనికిని సంబంధ ముండియుండవచ్చును. చాళుక్యు లుత్తరహిందూస్థానములఁ బరిపాలించిన రాజపుత్ర సంతతివారైనట్లు కానవచ్చుచున్నది. ద్రుపదుని కాపద కలుగఁజేయుటకై శపించిన ద్రోణుని చుళుక (పుడిసిలి) జలమునం దొకఁడు జనించెననియు, నతఁడు చుళుకజలమందుఁ బుట్టినవాఁడు గావునఁ జౌళుక్యుఁ డయ్యెననియు, నతనివంశమే చౌళుక్య (చాళుక్య) వంశమనియుఁ జేదిదేశపు మొదటిశాసనములో వ్రాయఁబడినది.

ఈ వంశమునుగూర్చి వేఱువేఱుచోట్ల వేఱువేఱుగఁ జెప్పఁబడియున్నది. చాళుక్యులు రెండుశాఖలుగా నున్నారు. కళ్యాణపురము రాజధానిగ నేలినవారు పశ్చిమ చాళుక్యులనియు, రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగ నేలినవారు తూర్పు చాళుక్యులనియు ఇతిహాసమున బేర్కొనఁబడుదురు. పశ్చిమచాళుక్యుల వంశవృక్ష మీక్రింది విధమున ఇతిహాసవేత్తల గ్రంథములలో కనఁబడుచున్నది.

జయసింహుఁడు
రాజసింహుఁడు (రణరాఘవుఁడు)
పులకేశి
కీర్తివర్మ
మంగళేశుఁడు
సత్యాశ్రయుఁడు
౦
అమరుఁడు
ఆదిత్యవర్మ
విక్రమాదిత్యుఁడు
వినయాదిత్యుఁడు (యుద్ధమల్లుఁడు)
విజయాదిత్యుఁడు
విక్రమాదిత్యుఁడు
కీర్తివర్మ
కీర్తివర్మ
తైలపుఁడు I
౦
భీమరాజు
అయ్యన
విజితాదిత్యుఁడు

జయసింహుఁడు:—ఇతఁడు రాష్ట్రకూటుల రాజైన కృష్ణుని జయించెను. ఇతని పూర్వికులు 59 మంది అయోధ్యరాజులుగ నుండిరి.

రాజసింహుఁడు:—జయసింహుని కుమారుఁడు. ఇతనికి రణరాఘవుఁడని బిరుదనామము గలదు.

పులకేశి:—రాజసింహుని కుమారుఁడు. ఇతనిచేఁ గాకుండినదేశముపై నధికారిగ నియమింపఁబడిన సీలసాంద్ర వంశజుఁడగు శివనందుని తామ్రశాసనమువలన నితఁడు క్రీ॥ శ॥ 489-వ సం॥ లో రాజ్యముచేయుచు మిక్కిలి పరాక్రమముగల వాఁడుగా నుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈపూరి శాసనమువలన నితఁడు వాతాపిపురాధీశ్వరుఁడని కూడఁ దెలియుచున్నది.

కీర్తివర్మ:—పులకేశి మొదటికుమారుఁడు.

మంగళేశుఁడు—పులకేశి రెండవ కుమారుఁడు. కలచూరిరాజుల నోడించెను.

సత్యాశ్రయుఁడు—కీర్తివర్మపుత్రుఁడు, పులకేశి మనుమఁడు. ఇతనివలన నీవంశమునకు సత్యాశ్రయకులమని పేరు వచ్చినది. ధార్వాడకు నాలుగైదుమైళ్ళదూరమున నున్న అమీన్ భావియను గ్రామములోని శాసనమువలన నితఁడు క్రీ॥ శ॥ 566-వ సం॥ లో రాజ్యముచేయుచుండినట్లు తెలియుచున్నది.

అమరుఁడు—సత్యాశ్రయుని కుమారుఁడు.

ఆదిత్యవర్మ—అమరుని కుమారుఁడు.

విక్రమాదిత్యుఁడు—ఆదిత్యవర్మ కుమారుఁడు. ఇతని రాజ్యారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 592-వ సంవత్సరము.

వినయాదిత్యుఁడు—విక్రమాదిత్యుని కొమరుఁడు. ఇతనికి యుద్ధమల్లుఁడని బిరుద నామము గలదు.

విజయాదిత్యుఁడు—విక్రమాదిత్యుని పౌత్రుఁడు. ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 695 సం॥ మొదలు 733 వఱకు రాజ్యముచేసెను.

విక్రమాదిత్యుఁడు—విజయాదిత్యుని కుమారుఁడు. క్రీ॥ శ॥ 733 సం॥ లో రాజ్యము నకు వచ్చెను.

కీర్తివర్మ—విక్రమాదిత్యుని మొదటి కుమారుఁడు.

కీర్తివర్మ—విక్రమాదిత్యుని మనుమఁడు. అనఁగాఁ బేరు తెలియని విక్రమార్క ద్వితీయ పుత్రుని కుమారుఁడు.

తైలపుఁడు 1—కీర్తివర్మ కొడుకు.

భీమరాజు—తైలపుని కుమారుఁడు.

అయ్యన—భీమరాజు కుమారుఁడు. కృష్ణనందనుని జయించెను.

విజితాదిత్యుఁడు—అయ్యనపుత్రుఁడు. నైజామురాజ్యములోని యీపూరి గ్రామమునం దుత్తరదిశనున్న బసవేశ్వరాలయములో నిల్వఁబెట్టఁబడిన రాతిమీఁది శాసనమున నితఁడు ఛేది (చేది?) వంశ్యుఁడైన లక్ష్మణరాజు కూతురు బొంతదేవిని వివాహ మాడినట్లు తెలియుచున్నది. చేదిదేశపు మొదటిశాసనమునందలి యువరాజ దేవుని తండ్రి లక్ష్మణరాజే యీలక్ష్మణరాజైన యెడల నాశాసనకాల మొక విధముగ నిర్ణయింపవచ్చును.

తైలభూపవిక్రమాదిత్యుఁడు—విజితాదిత్యుని కుమారుఁడు. దేశము చాలమట్టుకు రాష్ట్ర కూటు లాక్రమించియుండ వారిని జయించి చళుక్యరాజ్యము నుద్ధరించెను.

ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 973 సం॥ మొదలు 997 సం॥ వఱకు రాజ్యము చేసెను. ఇతఁ డాహవ మల్లబిరుదాంచితుఁడు, భార్య జాకబ్య.

సత్యాశ్రయుఁడు—తైలభూపుని కుమారుఁడు. క్రీ॥ శ॥ 997 సం॥ మొదలుకొని 1008 వఱకుఁ బ్రభుత్వము చేసెను. భార్య అంబికాదేవి. సంతానహీనుఁ డైనందున సోదరుని కుమారు లితని తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిరి.

దాసవర్మ—సత్యాశ్రయుని సోదరుఁడు. తైలభూపునికొడుకు.

విక్రమాదిత్యుఁడు—దాసవర్మ పుత్రుఁడు. క్రీ॥ శ॥ 1008 మొదలు 1018 వఱకు రాజ్యము చేసినాఁడు.

అయ్యన—దాసవర్మ రెండవ కుమారుఁడు. కొడుకులు లేరు.

జయసింహుఁడు—దాసవర్మ మూఁడవకుమారుఁడు. ఇతనికి జగదేకమల్లుఁడని బిరుద నామము గలదు. క్రీ॥ శ॥ 1018 సం॥ మొదలుకొని 1040 వఱకుఁ బరిపాలించెను.

సోమేశ్వరదేవుఁడు I—జయసింహునికుమారుఁడు. ఆహవమల్లుఁడు, త్రైలోక్యమల్లుఁ డని రెండు బిరుదము లితనికిఁ గలవు. క్రీ॥ శ॥ 1040 సం॥ మొదలు 1069 వఱకు రాజ్యము చేసెను.

సోమేశ్వరదేవుఁడు II—ఒకటవ సోమేశ్వరదేవుని కొడుకు. భువనైకమల్లుఁడని బిరుదనామము. ప్రజారంజకుఁడు గాఁడు. క్రీ॥ శ॥ 1069-వ సం॥ మొదలుకొని 1076 సం॥ వఱకుఁ బ్రభుత్వ మొనరించెను.

విక్రమాదిత్యుఁడు—ఒకటవ సోమేశ్వరదేవుని కుమారుఁడు. కలివిక్రముఁడు, పెరమెరు మాడిరాయలునని బిరుదములు కలవు. వివేకహీనుఁడైన సోదరుని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసి చాళుక్యులందఱిలో నెక్కువ ప్రతాపశాలియై క్రీ॥ శ॥ 1076 సం॥ మొదలుకొని 1127 సం॥ వఱకు 51 సంవత్సరములు నిరంకుశముగఁ బరిపా లించెను. ఇతఁడు బహుభార్యా సమేతుఁడు. ఇతని రాజ్యాంతకాలమున ద్వార సముద్రపు భిల్లాణుఁడు కల్యాణముమీఁదికి రాఁగా నితనిదక్షిణమండలేశ్వరుఁడు వెడలఁగొట్టెను.

సోమేశ్వరదేవుఁడు III—విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడు. భూలోకమల్లుఁడు, త్రైలోక్య మల్లుఁడని రెండు బిరుదనామములు గలవు. క్రీ॥ శ॥ 1127 మొదలుకొని 1138 వఱకుఁ బరిపాలించెను.

జగదేకమల్లుఁడు—మూఁడవ సోమేశ్వరదేవుని మొదటికుమారుఁడు. జగదేకమల్లుఁడను నది బిరుదనామముగాని వ్యావహారికనామము కాదు. క్రీ॥ శ॥ 1138 సం॥ మొదలు 1150 వఱకు రాజ్యము జేసెను. ఇతనిపేరు శాసనములలోఁ గాన రాదు.

తైలపుఁడు II—మూఁడవ సోమేశ్వరుని రెండవ కుమారుఁడు. త్రైలోక్యమల్లుఁడని బిరుదము. నురుమాడితైలుఁడని నామాంతరము. క్రీ॥ శ॥ 1150 సం॥ మొదలు కొని 1163 వఱకుఁ బ్రభుత్వముచేసెను. కలచూరివంశస్థుఁడైన బిజ్జలుఁడు తైల పునివద్ద దండనాయకుఁడుగా నుండి మిక్కిలి యధికారము సంపాదించి చిట్ట చివరకు దిరుగఁ బాటొనర్చి సింహాసన మాక్రమించుకొనఁగాఁ దైలపుఁ డసహా యుఁడై దక్షిణభాగమునకుఁ బాఱిపోయి పడమటి కనుమలలో డాఁగియుం డెను. బిజ్జలుఁడు రాజును వెడలఁగొట్టి రాజ్య మాక్రమించుకొన్నను గొన్ని సంవత్సరములవఱ కేకారణముచేతనో శాసనములందు దండనాయకోచితబిరుద ములే యుదాహరించుచు క్రీ॥ శ॥ 1162-వ సంవత్సరములో దక్షిణమునకుఁ బోయి ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యాది రాజబిరుదముల వహించెను. ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 1156-వ సంవత్సరములో సింహాసన మధిష్ఠించెను. తైలపుని శాసనములు క్రీ॥శ॥ 1150 సం॥ మొదలుకొని 1163 వఱకుఁ గానవచ్చుచున్నవి. క్రీ॥శ॥ 1157-వ సం॥రములో నితఁడు కల్యాణపురములో రాజ్యము చేయుచుండినట్లు కానం బడుచున్నది గాని యితని చిట్టచివరసంవత్సరమైన 1163-వ సంవత్సరపు శాసన ములో బనవాసియందు రాజ్యము చేయుచుండినట్లు తెల్పఁబడినది.

సోమేశ్వరదేవుఁడు IV—రెండవతైలపుని కుమారుఁడు. త్రిభువనమల్లుఁడని బిరుద నామము. వీరసోముఁడని నామాంతరము. తైలపునివద్దనుండి యన్యాక్రాంతమైన కల్యాణపురము నితఁడు క్రీ॥ శ॥ 1182-వ సంవత్సరములో స్వాధీనము చేసి కొని చాళుక్యరాజ్యము పునరుద్ధారణ చేసెను. బిజ్జలుఁడు నతని కుమారుఁడును బసవేశ్వరుని లింగాయతమతకలహములలోఁ జిక్కియుండుటచే సోమేశ్వ రుని కంతగా నాటంకములు లేకుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. మల్లదేవునికిఁ గూతునిచ్చిన దీ వీరసోముఁడేయై యుండునేమో. ఇంకను దీనినిఁగూర్చి స్థలాంతరమునఁ జర్చింపఁబడును. యుద్ధప్రారంభమునకు ముందు నాయకురాలు సంధికై బ్రహ్మనాయునివద్దకుఁ బంపిన రాయబారులపేరు లీ గ్రంథము యొక్క 83 డవ పుటలో నిట్లు చెప్పఁబడినవి.

" కొండయన్నమరాజు కోటకేతుండు
సూరిమిహితుడు మాడ్గులవీరరెడ్డి
పరమాప్తుడా చింతపల్లిరెడ్డియును"

వీరిలోఁ గోటకేతుఁడు సుప్రసిద్ధుఁడైన ధరణికోటరాజు. ఇతనిశాసనము లమరావతిలోను వేల్పూరి రామేశ్వరస్వామి యాలయములోను బెక్కులుగలవు. ఇతనికి ధర్మముగానిచ్చినవియు నితనిభోగస్త్రీ లిచ్చినవియు శాసనములు గుంటూరుతాలూకాలోని యనమదల వీరభద్రస్వామి యాలయమునందును వేల్పూరి రామేశ్వరస్వామి యాలయమునందును గలవు. అమరావతిలోనున్న యతని శాసనమొకటి యుదాహరించుచున్నాను. కొన్ని సంస్కృతశ్లోకములు కొంత తెలుఁగు గద్యముగలిగి శాసనము పెద్దదిగానుండుటవలనఁ గావలసినంతవఱకుమాత్ర ముదాహరించెదను.—

' श्लो ॥ अस्ति श्रीधान्यकटकं (अमरावती) पुरं सुरपुराद्वरं
यत्रामरेश्वरो शम्भुरमरेश्वरपूजितः ।
बुद्धो देवस्ससान्निध्यो यत्रधात्रा प्रपूजितः
चैत्यमत्युन्नतं यत्र सर्वं चित्रसुचित्रितम् ॥

... ...

शाकाब्दे युगखेन्दुरूपगणिते माघे दशम्यां तिथौ
शुक्लायां गुरुवासरे सुभदिने सम्प्राप्तराज्योन्नतिः ।
श्रीमत्केत नृपस्समस्तगुरवे ग्रामान् वरेण्यान् बहून्
सम्प्रादात्सुगतेश्वराय विपुलश्रीब्रह्मसम्पद्धतः ॥

స్వస్తిశ్రీ చతుస్సముద్రముద్రిత నిఖిలవసుంధరాపరిపాలక శ్రీమత్త్రిణయనపల్లవప్రసాదాసాదిత కృష్ణవేణీనదీ దక్షిణషట్సహస్రావనీవల్లభ భయలోభదుర్లభ చోళచాళుక్య సామంతమదానేకప మృగేంద్ర విభవామరేంద్ర శ్రీమదమరేశ్వరదేవ దివ్య శ్రీపదపద్మారాధక పరబలసాధక శ్రీధాన్య కటకపురవరాధీశ్వర ప్రతాపలంకేశ్వర కళిగళమొగదక్కె బెడ్డరగవక్కె గండరగండ గండభేరుండ జగమెచ్చుగండ అస్నిమార్తాండ నామాది ప్రశస్తసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కోటకేతమహారాజులు శకవర్షంబులు ౧౧౦౪ అగునేటి మాఘ శు ౧౦ గురువారంనాడు శ్రీమద్బుద్ధదేవరకు నాచంద్రతారార్కంగా నిచ్చిన యూళ్ళుకంద్రవాటిలోని కంతేరు కొండపడమటిలోని మేడికొండూరు, డోకిప్రఱ్ఱు.

ఈ ధర్మం నడపనివారు పంచమహాపాతకములు చేసినవారు. వారణాశివచ్చిన వారు తమ పెద్దకొడుకు కపాలము కుడిచినవారు.

'श्लो ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेत वसुन्धराम्
षष्टिवर्षसहस्राणि विष्ठायां जायते क्रिमिः' ॥

కోటకేతుని కాలమునాఁటికి బౌద్ధమత మాంధ్రదేశమునందుఁ బూర్తిగ నశింపనట్లే యీ శాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది ! ఈ శాసనప్రకారము కోటకేతుఁడు క్రీ॥శ॥ 1182-వ సం॥రమునకు సరియైన శా॥ శ॥ 110½-వ సం॥ మాఘశుద్ధ దశమినాఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. శాసనములోఁ దెల్పఁబడిన వంశక్రమమం దీ కోటకేతుని తండ్రిపేరు భీమదేవుఁడని చెప్పఁబడినది. అమరావతిలోని కోటకేతుని శాసనములలో మఱియొకదానిలోని

'श्लो ॥ गोङ्कक्षितीशशशिनो भगिनी गुणाढ्या
सब्बाह्वया कमलचारुतया स्फुटश्रीः ।
तस्याभवत् प्रियतमा पुरुषोत्तमस्य
तस्मात्तस्यां समजनि सुधारश्मिकान्तिर्विवस्व
त्तेजोराशिर्गुणगणनिधिः केतभूपोऽभिरूपः' ॥

అను శ్లోకములవలనఁ గేతనృపునితండ్రి భీమదేవుఁడు గొంకరాజు సోదరిని వివాహమాడినట్లును నాదంపతులకుఁ గేతరాజుపుట్టినట్లును మనకుఁ దెలియుచున్నది. దీనినిఁబట్టి కోటకేతుఁడు గొంకరాజు మేనల్లుఁడగును. ఈగొంకరాజు క్రీ॥ శ॥ 1127-వ సం॥రం మొదలుకొని 1158-వ సం॥ వఱకు రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగ రాజ్యముచేసిన తూర్పు చాళుక్యుఁడు. వేల్పూరి రామేశ్వరస్వామి యాలయములోఁ గోటకేతుఁడు క్రీ॥ శ॥ 1182 సంవత్సరమునఁ దనతల్లి సుబ్బమదేవికి ధర్మార్థముగా బ్రాహ్మణులకు భూదానముచేసిన శాసనములో

'श्लो ॥ ग्रामं कोकल्लुनामानं प्रशस्तं सस्यसम्पदा ।
विद्वद्भ्यो द्विजवर्येभ्यो जननीश्रेयसेऽददात्' ॥

అను శ్లోకమున నితఁడు కోకల్లుగ్రామమిచ్చినట్లు కలదు. నే నుదాహరించిన చేది దేశపుశాసనములరెంటిలో మొదటిదానియందు యువరాజదేవుని వంశావళి కోకల్లుని

వద్దనుండీ ప్రారంభింపఁబడినది. అకోకల్లుని పేరే యీ గ్రామమునకుఁ బెట్టఁబడినయెడలఁ గోటకేతుఁడు హైహాయుఁడనియుఁ, దనపూర్వికుఁడైన కోకల్లుని గౌరవార్థముగా గ్రామమున కీపేరు పెట్టియుండుననియుఁ, జేదిదేశపు మొదటి శాసనమునుబట్టి హైహా యులకుఁ జాళుక్యులకు సంబంధబాంధవ్యము లున్నట్లు తెలియుచున్నది గనుకనే కోట కేతుని తండ్రి భీమదేవుఁడు చళుక్యవంశజుఁడైన సబ్బను వివాహమాడెననియు, మన యనుగురాజు కొడుకులు పెదమల్ల దేవరాజు నలగామరాజు హైహాయులే యైనందున స్వవంశమువారు కలహించి చెడిపోవుదురను తలంపుతోఁ గోటకేతుఁడు సంధి కుదుర్చు టకై రాయబారిగ పోయియుండవచ్చుననియు నూహించినచో నసందర్భమేమి గాన రాదు. వేల్పూరి రామేశ్వరస్వామి యాలయములోనే కోటకేతరాజుకొడుకు గణపయ దేవర దివ్య శ్రీపాదపంకజభక్తి పరాయణుండైన కేతనబాలుఁడు క్రీ॥ శ॥ 1240-వ సం॥లో తమ తల్లికి ధర్మార్థముగ నిచ్చిన దానశాసనము కలదు. దీనినిఁబట్టి కోటకేతుని కొడుకు గణపరాజు క్రీ॥ శ॥ 1240-వ సం॥రములో రాజ్యము చేయుచుండినట్లు తేలు చున్నది. కనుకఁ గోటకేతుఁడు క్రీ॥శ॥ 1182-వ సం॥రము మొదలుకొని 1240-వ సం॥ రమువఱకో లేక కొన్ని సంవత్సరములు తఱుఁగుగనో ప్రభుత్వ మొనర్చియుండును. పల్నాటి యుద్ధము కోటకేతుఁడు సింహాసన మారోహింపకపూర్వమే జరిగినట్లు కానం బడుచున్నది. ఈయుద్ధంలో నలగామరాజు తనకు సహాయులుగా రమ్మని కొంతమంది రాజులకు లేఖలు వ్రాసెను. ఆరాజుల పేరు లీ గ్రంథముయొక్క 26, 27 పుటలలో జూడనగును.

"ద్వి. ధరణికోటపురికి దక్షుడైనట్టి
భీమదేవుండను పృథ్వీశునకును."

అను 26-వ పుటలోని పఙ్క్తులవలన ధరణికోట రాజప్పుడు భీమదేవుఁడనియుఁ గోటకేతుఁడు కాఁడనియు నేర్పడుచున్నది. ధరణికోటకు వెనుక ధరణాలకోట, ధన్నాల కోటయను పేరులుండినట్లు గ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది. పల్నాటియుద్ధకాలమున ధరణికోటరాజుగానున్న భీమదేవుఁడు కోటకేతుని తండ్రియే. క్రీ॥ శ॥ 1127 మొదలు కొని 1158 వఱకు రాజ్యముచేసిన గొంకరాజు తోఁబుట్టువును వివాహమాడెను గాన నితఁడు క్రీ॥ శ॥ 1140-వ సం॥రముననో లేక యాప్రాంతముననో రాజ్యముచేయుట కారంభించి క్రీ॥ శ॥ 1182 సం॥రమువఱకుఁ బాలించియుండును. పల్నాటియుద్ధము జరుగునప్పటికిఁ గోటకేతుఁడు సింహాసన మధిష్ఠింపకపోయినను రాయబారము మొదలగు రాచకార్యములు నిర్వర్తించుటకుఁ దగిన వయస్సుగలవాఁడై యుండుటచేత రాజ్య భారము వహించుటకు సిద్ధముగానుండి యుండవలయును. కావునఁ బల్నాటియుద్ధము

క్రీ॥ శ॥ 1182-వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వము కొద్దికాలముక్రిందటనే జరిగియుండును. అనఁగాఁ గొంచెము హెచ్చుతక్కువగ క్రీ॥ శ॥ 1176, 1182 సం॥రములమధ్యమున జరిగెనని చెప్పవచ్చును. నలగాముఁడు శేఖలు వ్రాసినవారిలో వీరభల్లాణుఁడుగూడ నున్నాఁడు. వీరభల్లాణు లిద్దఱుగలరు. లింగాయతమతము స్థాపింపఁబడిన తరువాతనున్నది రెండవ వీరభల్లాణుఁడు. కనుకఁ బల్నాటి యుద్ధకాలముననున్న ఇతఁడే కావలెను. ఈ యన ద్వారసముద్రము రాజధానిగ క్రీ॥ శ॥ 1173 మొదలు 1224 వఱకు రాజ్యము చేసెను గావునఁ బల్నాటియుద్ధము 1173 సం॥రమునకుఁ బూర్వము జరిగియుండనేరదు. కోటకేతుఁడు సింహాసన మెక్కకముందే జరిగెనని నిర్ధారణచేయఁబడియుండుటచేత 1182సం॥కుఁ బిమ్మటను జరిగియుండనేరదు. కాఁబట్టి పల్నాటియుద్ధము 1173, 1182 సం॥రముల మధ్యమున జరిగినదని నిశ్చయముగఁ జెప్పవచ్చును. నలగామరాజునకు సహాయుఁడుగా సాగిపోతరాజను నతఁడు వచ్చినట్లు చెన్నపట్టణమునందలి లిఖితపుస్తకాగారములోని ప్రతిలోఁ గానవచ్చుచున్నది. సాగిపోతరాజు గుడిమెట్ట నేలినవాఁడు. బెల్లారి తిరుమలయ్య తనగుఱ్ఱము నపహరించిన పోతరాజు నేఁడుదినములకుం జావఁ దిట్టిన చాటుధారయని యప్పకవి యుదాహరించినట్టి

ఉ. "హయమదిసీతపోతవసుధాధిపుఁడారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేచురాఘవుఁడ సహ్యజవారిధిమారుఁడంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చనవిభీషణుఁడా గుడిమెట్టలంక నా
జయమునుబోతరక్కసుని చావును నేడవనాఁడు సూడుఁడీ."

యను పద్య మీ సాగిపోతరాజును గూర్చియే. గుడిమెట్ట కృష్ణాజిల్లాలో నందిగామకు 8 మైళ్ళదూరమునఁ గృష్ణానదీతీరమం దున్నది. సాగిపోతరాజుయొక్క క్రీ॥ శ॥ 1199-వ సంవత్సరపు శాసనము బెజవాడ దుర్గామల్లేశ్వరస్వామి కల్యాణమండపములో నీశాన్యభాగ స్తంభపు తూర్పు పలకమీఁదఁ జూచితిని. ఇప్పుడు దీనిలోని యక్షరములు చాలవఱకు మాసిపోయి యస్ఫుటముగఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇతనిశాసనములు మఱికొన్ని కనుఁగొనఁబడినవి. వీనివలన నీయన 1199 సం॥రమునకుఁ బూర్వమే రాజ్యభారము వహించి 13-వ శతాబ్దాదియందుఁ గొన్నిసంవత్సరములు జీవించియుండినట్లు తెలియుచున్నది గావునఁ బల్నాటి యుద్ధములోనుండియే యుండవచ్చును. యుద్ధమింక సుమారు నాలుగు సంవత్సరముల యేఁడుమాసములకు జరుగుననఁగా నలగామరాజు మల్లదేవునికొనర్చిన మందపోటు నుపద్రవములో నీక్రిందిరాజుల సాహాయ్యము కోరుమని నాయకురాలు నలగామున కాలోచనసెప్పినట్లు శ్రీనాథరచితమని

చెప్పఁబడుచుండి నాకు లభించిన తాళపత్ర గ్రంథములోని మందపోటుకథయం దీ పద్యము లు వ్రాయఁబడినవి.—

ద్వి. "ఎందఱైనను మన నేమి చేసెదరు
భల్లాణదేవుండు పంచపాండ్యుండు
తెలియగ విజ్జలదేశింగు విభుడు
కాశీమహారాజు గంగుదయుండు
వెలనాటిచోడుడు విక్రమాఢ్యుండు
మలిదేవుడన్నను మండుచుండుదురు."

వీనిలో వెలనాటిచోడుఁ డుదాహరింపఁబడినాఁడు. ఇప్పుడు చందవోలు బాపట్ల చుట్టుప్రక్కలనున్న దేశమే వెలనాడని శాసనములవలనఁ దెలియుచున్నది. వెలనాటికిఁ గమ్మనాడను నామాంతరము గలదు. వెలనాటిచోడుఁడు కులోత్తుంగ చోళ గొంకరాజు కుమారుఁడు. ఇతని యసలు పేరు రాజేంద్రచోడుఁడు. రాజేంద్రచోడు నికి వెలనాటిచోడుఁడని నామాంతర మున్నట్లు మంచనకేయూరబాహుచరిత్రములోని యీ క్రింది పద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.—

క. "ధీరుండాగోవిందన, కూరిమినందనుఁడు వెలసెఁ గొమ్మనగొంక
క్ష్మారమణునకుదయించిన, వీరుఁడు రాజేంద్రచోడవిభు ప్రెగ్గడయై.

సీ. నవకోటిపరిమితద్రవిణ మే భూపాలు, భండారమున నెప్డు పాయకుండు
నేకోనశతదంతు లేరాజునగరిలో, నీలమేఘంబుల లీలఁ గ్రాలు
బలవేగ రేఖనల్వది వేలతురగంబు, లేనరేంద్రు నివాగె నెపుడుదిరుగుఁ
బ్రతివాసరంబు డెబ్బదియేనుపుట్లునే,యేవిభు మందల నెపుడుకలుగు

గీ. నట్టియధికవిభవుఁడగుకులోత్తుంగరా
జేంద్రచోడనృపతి కిష్టసచివ
తంత్రముఖ్యుఁడనుగుమంత్రి గోవిందనం
దనుఁడు కొమ్మనప్రధానుఁడొప్పు.

ఉ. ఇల వెలనాటిచోడ మనుజేంద్రునమాత్యత యానవాలుగాఁ
గులతిలకంబుగా మనినకొమ్మనప్రెగ్గడ కీర్తిమాటలన్
దెలుపఁగ నేల తత్కృతియఁబ్రతిష్ఠితమైన తటాకదేవతా
నిలయమహాగ్రహారతతి నేఁటికి నెల్లెడఁ దానచెప్పఁగన్."

ఈ పద్యములలోని కొమ్మనమంత్రి శాసనము బాపట్ల భావనారాయణస్వామి యాలయములో నొకటి గలదు. రాజేంద్రచోడుఁడే వెలనాటిచోడుఁడైనట్లు వీని వలన స్పష్టపడినది. ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 1158 సం॥ మొదలు 1200 వఱకు రాజ్యముచేసి నట్లు విదితమగుచున్నది. కావున నొకవేళ యుద్ధము 1182-వ సం॥రములోనే జరిగినను మందపోటు సమయమున నితఁ డుండియుండుననుట కాక్షేపమేమియు లేదు. అనుగు రాజు కుమారుఁడగు మల్లదేవునికిఁ గూఁతునిచ్చిన సోమేశ్వరుఁడు కల్యాణాధిపతియైన నాల్గవ సోమేశ్వరుండై యుండవచ్చునని యనుమానముగఁ జెప్పితిమి. చేదిదేశములో జబ్బుల్పూరువద్దనున్న బిల్హారియందలి శాసనమున యువరాజదేవుని తాతకేయూర వర్షుఁడు చళుక్యవంశజయైన నోహలాదేవినిఁ బెండ్లాడినట్లున్నది. దీనివలన హైహయు లకుఁ జళుక్యులకు పూర్వమునుండి సంబంధబాంధవ్యము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. కావున హైహయుఁడగు మల్లదేవుఁడుచాళుక్యుఁడగు వీరసోమునికూఁతును వివాహమాడిన నాఁడి యుండవచ్చును. ఈ యభిప్రాయముతోడనే యీగ్రంథముయొక్క 4-వ పుటలోని పద పఙ్క్తిని వ్రాసితిని. తరువాత నాకు దొరకిన "యలరాజు రాయబారము" కథ గల గ్రంథము చూడ విషయములు వేఱుగఁ గాన్పించుచున్నవి. అలరాజు రాయబారము కథలోఁ (యుద్ధమునకు ముందు) గొమ్మరాజుభార్య బ్రహ్మనాయునితో నీక్రింది వాక్య ములు చెప్పినట్లు గలదు.—

"ద్వి. వినవయ్య నాయుఁడ విన్నవించెదను
తరుణిమాయత్తకు దనయులేదుగురు
పెద్దవ్వరికొక్కఁడె యెలమినాసుతుడు
కల్యాణమేలుచు ఘనుడుమామామ
ఆడదేవరగొల్చి హరిపురికేగె
బదుగురుతనయులు బదికెర్వ్వలైరి."

ఈ వాక్యములవలన నలరాజు రాయబారమునాఁటికే (యుద్ధమునకుముందే) కొమ్మరాజు తండ్రి వీరసోముఁడు మృతినొందినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. కొమ్మరాజుతండ్రి యే పెదమల్లదేవుని మామ. చాళుక్యుఁడైన నాల్గవ వీరసోముఁడు 1182-వ సంవత్సర ములో సింహాసనమునకు వచ్చి పల్నాటియుద్ధము జరిగినతరువాతఁ గూడఁ గొన్ని సంవ త్సరములు బ్రతికినాఁడు. కనుక మల్లదేవునిమామ చాళుక్యవీరసోముఁడు కాక మఱి యొక వీరసోముఁ డైయుండవలయునని విశదమగుచున్నది. మల్లదేవునిపెండ్లినాఁటి కతనిమామయైన వీరసోముఁడు కల్యాణము నేలుచుండినట్లే గ్రంథములోఁ జెప్పఁబడి

నది. విచారింప బసవేశ్వరుని లింగాయతమతము స్థాపింపఁబడినతరువాత మల్లదేవుని పెండ్లికాలమునఁ గల్యాణము నేలుచు యుద్ధమునకుఁ బూర్వమే చనిపోయిన వీరసోముఁ డొకఁడు కలఁడని చరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. ఇతఁడే మల్లదేవుని మామ, లేక కొమ్మరాజుతండ్రియై యుండవలయును. ఇతఁడు కలచూరి వంశస్థుఁడు; రెండవతైలపుని రాజ్యమునుండి వెడలఁగొట్టి కల్యాణపురము స్వాధీనముచేసికొనిన బిజ్జలుని కుమారుఁడు. బిజ్జలుఁడు క్రీ॥ శ॥ 1156-వ సంవత్సరము మొదలుకొని 1165-వ సం॥వఱకు రాజ్యముచేసి గతింపఁగా నితఁడు సింహాసన మధిష్ఠించి 1165 సం॥ మొదలు 1176 సం॥ వఱకుఁ బాలించినట్లు శాసనవేత్తల అభిప్రాయము. మురారి సోమదేవరయనియు, వీర బిజ్జలుఁడనియు, సోమేశ్వరదేవుఁడనియు నితనికి మూఁడు నామములు. ఇతని రాజ్యకాలము 1165-వ సం॥ మొదలు 1176-వ సం॥వఱ కగుటవలన యుద్ధమునకు పూర్వము సుమారు 10 సంవత్సరముల క్రిందట జరిగిన మల్లదేవుని పెండ్లికాలమునఁ గల్యాణమునేలుచుండి యుద్ధము జరగకముందే చనిపోయిన వీరసోముఁ డితఁడే యగును. కావున మల్లదేవుని మామయైయుండుటకు సందియములేదు. కనుక బిజ్జలుని కుమారుఁడైన యీవీరసోముఁడే కొమ్మరాజుతండ్రి యగును. కొమ్మరాజు యుద్ధమునకుఁ బోవునపు డతని ననుసరించియున్న యంకాళశక్తి.

“ ద్వి. శీలము రఘురామ చెప్పెద వినుము
మావారు కల్యాణమందుననుండి
ఘనరాజ్యసంపదల్ కడకు బోదోలి
పాలుపొందగా విఘ్న పోరుకందఱము
లోనయివచ్చుట లోకంబు లెఱుగు
నీవు పెట్టినచిక్కు నీవెఱుంగుదువు
అందఱ మాయచే హతముగావించి
పరగ నీవిటువంటి పనియూహచేసి
నన్నెడబాపుట న్యాయమా నీకు.”

అని బ్రహ్మనాయునితోఁ బలికినట్లు వీరచరిత్రములో నొకభాగమైన కొమ్మరాజు యుద్ధములోఁ జెప్పఁబడినది. కల్యాణపట్టణములో ద న్నాదరించువారు లేరనియుఁ బలనాటిలోనున్న కొమ్మరాజొక్కఁడు యుద్ధరంగమునకుఁ బోవుచున్నాఁడనియుఁ దన కిఁక నాధారము లేదనియు నంకాళశక్తి విలపించినట్లు పై నుదాహరింపఁబడిన ద్విపదుల వలన నర్థము కాఁగలదు. దీనినిఁబట్టిచూడఁ బల్నాటి యుద్ధకాలమునఁ గొమ్మరాజు

వంశమువారికిఁ గల్యాణపట్టణములో నధికారము క్షీణించినదని తెలియుచున్నది. తత్కాలమునఁ గల్యాణమున నధికారశూన్యమైనది కలచూరివంశమే కాని చళుక్య వంశము కాదు. కనుకఁ గొమ్మరాజుతండ్రి, లేక మల్లదేవుని మామ క్రీ॥ శ. 1165 సం. మొదలుకొని 1176 సం. వఱకుఁ బాలించిన కలచూరి సోమేశ్వరుఁడే కాని క్రీ॥ శ. 1182 సం. మొదలు 1189-వ సం. వఱకు రాజ్యము చేసిన చాళుక్యుఁడగు నాల్గవ సోమేశ్వరుఁడు కాఁడని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. యుద్ధమునకుముందే కొమ్మరాజు తండ్రియగు సోమేశ్వరుఁడు మృతినొందినట్లు చెప్పఁబడుటవలన యుద్ధము క్రీ॥ శ. 1176-వ సం. తరువాతనే జరిగియుండవలయును. ఈకాల మిదివఱకుఁ గ్రీ॥ శ. 1173, 1182 సం.ల మధ్యమున జరిగియుండవలయునని నిర్ధారణచేసిన కాలమునకు సరిపోవుచున్నది. యుద్ధము నాఁటికిఁ గలచూరివంశము బొత్తిగ క్షీణదశలోనున్నదని చెప్పఁబడుటవలనను, గలచూరివంశము క్రీ॥ శ. 1182-వ సంవత్సరమునఁ బూర్తిగ నశించినందువలనను యుద్ధము 1182-వ సం. నకుఁ బూర్వము కడు స్వల్పకాలము లోనే జరిగియుండవలెను. ఇది 1173, 1182 సం.ల మధ్యమున జరిగినట్లు నిర్ధారణ చేయఁబడినది గనుక జరిగిన సంవత్సరము 1182 సం. నకు దగ్గఱను 1173 సం. నకు దూరముగను నుండితీరవలయును. ఇట్టి సంవత్సరము 1178 సం. నకు వెనుకనుండనేరదు గనుకను యుద్ధమునకుఁ బూర్వము కొమ్మరాజు తండ్రి చచ్చియుండుటవలన నది 1176 సం. నకుఁ బిమ్మటనే జరిగియుండును గనుకను మఱింతసూటిగాఁ గ్రీ॥ శ. 1178, 1182 సంవత్సరముల మధ్యమునఁ బల్నాటియుద్ధము చేయఁబడినదని నిశ్చయింపవచ్చును. గ్రంథములో ననుగురాజు కార్తవీర్యుని కేడవతరమువాఁడుగాఁ జెప్పఁబడినదని యిదివఱకే తెల్పియుంటిని. రావణుఁడు నర్మదానదీతీరమున శివపూజచేయుచుండఁ గార్తవీర్యార్జునుఁడు నర్మదలో జలక్రీడలు సల్పుటయు, నతనివేయిచేతులచేత నడ్డగింపఁబడిన జలప్రవాహ మెగఁదట్టి రావణునిపైఁ దొట్టుటయు వారిద్దఱు కలహించుటయుఁ బురాణప్రసిద్ధవిషయంబులు గానఁ గార్తవీర్యుఁడు రావణునికి సమకాలీనుఁడై యుండవలయును. రావణుఁడు రాముఁడు నేకకాలమందుండినవారు. రామాయణ కాలము క్రీ॥ పూ. 13-వ శతాబ్దికి ముందేకాని తరువాత నైయుండదని రమేశ చంద్రదత్తు మొదలగు పండితులు వ్రాసియున్నారు. అనఁగా నిప్పటికి మూఁడువేల రెండువందల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమున నగును. కార్తవీర్యార్జునుఁడు రామాయణ కాలముననుండినవాఁడగుటచే నతఁడును మూఁడువేలసంవత్సరముల క్రిందనే యుండితీరవలయును. అనుగురాజు కార్తవీర్యుని కేడవతరమువాఁడే యైనయెడలఁ దరమునకుఁ బూర్తిగ నూఱేండ్లప్రకారము చూచినను సుమారు రెండువేలసంవత్సరముల క్రిందట

నను గురా జూడినవాఁ డగును. నను క్షేత్రయుద్ధము జరిగినతరువాత నాలుగువందల సంవత్సరములకో యేడువందల సంవత్సరములకో పల్నాటియుద్ధము జరిగియుండును. ఇదియే నిజమైనచో వీరభల్లాణుని భీమదేవుని నాకాలమునకు పెట్టి శాసనములు రద్దు పఱచి భారతేతిహాసము తల క్రిందు చేయవలసియుండును. కావున నను గురాజు కార్త వీర్యుని కేడవతరమువాఁడని వ్రాసినవ్రాఁత నిరాధారపు వ్రాఁతయని స్పష్టము కాక మానదు. మెకంజీ దొరగారు సేకరించిన లిఖితగ్రంథములను విమర్శించినట్టి విల్సను (Wilson) గారు వీరచరిత్రనుగూర్చి యిట్లు వ్రాసియున్నారు— "Account of sev:n years war from 1080 A, D. to 1087, which was carried on by Brahma Nayudu and Twelve other land-holders and graziers against two towns, Gurzala and Macherla in the palnad country and which originated in a dispute at a Cock-fight. In. Ant. Vo. I. page 273 (1080 సం. మొదలు 1087 సం. వఱకు జరిగిన యేడుసంవత్సరముల యుద్ధచరిత్రము. బ్రహ్మనాయుఁడు మఱి పన్నిద్దఱు భూస్వాములు పశువుల మేపరులు గలిసి పల్నాటిదేశములోని మాచెర్ల, గురిజాల అను రెండు పట్టణములమీద యుద్ధము చేసిరి ఒక కోడిపందెములో సంభవించిన కలహ మీయుద్ధమునకు మూలకారణము)." వీరు నిర్ణయించిన కాలమున కాధారములు చూపఁబడక పోవుట యటులుండఁగా యుద్ధమునుగుఱించి యిచ్చిన యభిప్రాయమునుబట్టి చరిత్ర మెంతమట్టుకు గ్రహించిరో చదువరులే యూహింపఁగలరు. గతానుగతికులై టెయిలరు (Taylor) మొదలగువారిట్లే నిరాధారముగా విపరీతములు వ్రాసినారు గాని యవి యన్నియు నిటఁ దెల్పుట యనవసరము.

క. గజనభగుణ చంద్రాదుల
భజనుండాషాఢశుద్ధ పక్షంబందున్
(విజయసమబాహుబలుఁడ
క్కజముగఁ) బల్నాటివీరగజమనిఁ బడియెన్.

అను నొకచాటుపద్యము వాడుకలో నున్నది. ఈపద్యము దుష్టముగుటకుఁదోడు దీని ప్రకారము యుద్ధకాలము శా॥ 1308 లేక క్రీ॥ 1386-వ సంవత్సరమగుచున్నది. ఈకాలమునాఁటికి దేశము కొండవీటిరెడ్ల స్వాధీనమైనది. కాన నీపద్యమెంతవిశ్వాస్యమో నేను వివరింపఁబనిలేదు.

పైనిఁ జూపఁబడిన నిదర్శనములన్నిటివలనఁ బలనాటివీరులు చేదిదేశమునుండి 12-వ శతాబ్దియందు వచ్చి 1178, 1182 సం. మధ్యమున యుద్ధము చేసిరని స్పష్ట

ముగాఁ దేలుచున్నది. అనుగురాజు చేదిదేశమునువిడిచి పల్నాటికేలవచ్చెనో చూతము. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాతకములు బాధింపఁగా బ్రాహ్మణుల యాలోచనవలన జీడినూనె గుడ్డలు ధరించి ససైన్యుఁడు సామాత్యుఁడు సకుటుంబుఁడై రాజ్యమునువదలి యిలువేలుపైన చెన్నకేశవుని వెంటఁబెట్టికొని తీర్థయాత్రకువెడలి వచ్చివచ్చి * కృష్ణానదిలో స్నానముచేసినప్పుడు తాముధరించిన నల్లగుడ్డలు తెల్లనాయెననియు నంతటఁ బాపవిముక్తులైరనియుఁ జందవోలులో నప్పుడున్న రాజనుగుభూపాలునకుఁ గూఁతునొసఁగి పలనాడు హరణమిచ్చెననియుఁ గార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు పట్టణము నంటియుండుటవలనఁ దిరిగి స్వదేశమునకుఁ బోవుట కిలువేల్పయిన చెన్నకేశవ్రఁ డిష్టపడలేదనియు, నందుచేఁ బలనాటిలోనే స్థిరపడిరనియు గ్రంథములోఁ జెప్పఁబడినది. ఎన్ని సంవత్సరముల క్రిందటనో కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపము లతనిపూర్వుల నెవరిని బాధింపక యనుగురాజునే యేల బాధించెనో తెలియరాదు. తీర్థయాత్రకు వెడలినచో రాజ్యమునఁ దమ ప్రతినిధి నెవ్వరినో యుంచి బయలుదేఱుదురు కాని దేశము నరాజకము చేసి యిలువేల్పును గూడఁ బెటుకొని కట్టగట్టుక యందఱు నొక్కసారి బయలువెడలి యుండరు. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు చేదిదేశమునంటికొని వదలకయుంట దురవగాహము. ఏది యెట్లున్నను దానుదేశము విడిచిపోవలసి వచ్చినప్పుడు తనపూర్వుఁడైన కార్తవీర్యుఁడు చేసిన పాపము లనుగురాజునకు జ్ఞప్తికివచ్చియుండుట వాస్తవము.

ప్రాచీనభారతకథేతిహాసము (Early History of India) వ్రాసిన స్మిత్తుదొరగా రిట్లు నుడువుచున్నారు.—"The Kalachuri or Haihaya Rajas of Chedi are last mentioned in an inscription of the year 1181 A. D. and the manner of their disappearance is not exactly known; but there is reason to believe that they were supplanted by the Bhugels of Rewa. (చేదిదేశముయొక్క కలచూరి లేక హైహాయ వంశపురాజులు క్రీ॥ శ. 1181-వ సంవత్సరపు శాసనములోఁ జివరసారి యుదాహరింపఁబడియున్నారు. వారెట్లు పోయినది సరిగాఁ దెలియదు. కాని రీవాభగేలులు వారిస్థానమునకు వచ్చిరని నమ్ముటకుఁ గారణము కలదు.)" 11-వ శతాబ్దప్రారంభమునుండి చేదిదేశము విభజింపఁబడి యొకరికంటె నెక్కువమంది రాజుల క్రింద నుండినట్లు చరిత్రవలనఁ దెలియుచున్నది. పల్నాటి యుద్ధకాలమున హిందూదేశముమీఁదికి మహమ్మదీయులు దండెత్తివచ్చు

* చంద్రవంకలోనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఈ కథగల గ్రంథభాగము దొరకలేదు,

చుండెరి. కామమహమ్మదీయుల తొందఱలవలననో స్వస్తిదొరగారు చెప్పినట్లు రీవాభగేలుల వలననో లేక యన్యశత్రునృపులవలననో యనుగురాజు రాజ్యము గోలుపోయి ససైన్యముగఁ బలనాటికి వచ్చియుండును. ఇతఁడు వచ్చినతరువాతఁ దక్కిన హైహయులు 1181-వ సంవత్సరమువఱకునుండి వారు కూడ రాజ్యభ్రష్టులైయుందురు. ఇట్టి కష్టకాలమున ననుగురాజు తనదురదృష్టమునకుఁ గారణము కార్తవీర్యుఁడు చేసిన పాపములే యని భావించుట యొకవింతకాదు. అనుగురాజు నిజదేశమువిడిచి వచ్చి చందవోలురాజు కూఁతును వివాహమాడ నతఁడు కుమార్తెకరణముగాఁ బల్నాడిచ్చినట్లు వీరభద్రకవియొక్క

శా. "నానాచిత్రపటుప్రతానములు రత్నస్వర్ణభూషావళుల్
ధేనువ్రాతమిభాశ్వసంఘ మతిభక్తిస్ఫూర్తిగాఁ గన్యకా
దానప్రోత్సవవేళ నల్లునకుఁ జేతఃప్రీతిగా నిచ్చె స
న్మానంబొప్ప నొసంగెఁ బుత్రికకుఁ బల్నాడైదుదేశంబులున్."

అను పద్యమువలనఁ దెలియును. "పల్నాడైదుదేశంబులున్" అనఁగా నైదుదేశములు కలిసిన పల్నాడో పల్నాడుమఱియు నైదుదేశములో వివరములేదు. చందవోలు రాజప్పుడు ధవళశంఖుఁడని యీవీరభద్రకవి వ్రాయుచున్నాడు. ధవళశంఖుని శాసనము లెచ్చటఁ గానరావు. అతనిపేరు చరిత్రలో నెచ్చటఁ గనఁబడదు. పల్నాడంతదేశము నన్యులకు సర్వస్వతంత్రరాజు లీవలయును గాని తక్కినవా రీఁజాలరు. అనుగురా జిక్కడకు వచ్చునప్పటికి దేశమునందు సర్వస్వతంత్రరాజులు తూర్పుచాళుక్యులు. చాళుక్యులలో ధవళశంఖుఁడు లేఁడు. ఆకాలపుశాసనములు చందవోలులో వెలనాటి గొంకరాజుది యొకటి వెలనాటిచోడునిది మఱియొకటి కానవచ్చుచున్నవి గాని ధవళశంఖుని శాసనములులేవు. చెన్నపట్టణమునందలి లిఖితపుస్తకభాండాగారములోని ప్రతియందుఁ దనకు సహాయులుగారమ్మని నలగామరాజు రాజులకు లేఖలు వ్రాసిన స్థలమున "మామను తమగొంకమహీపాలునకును" అని లిఖింపఁబడినది. ఈముద్రితగ్రంథములో "మామగుండమకోట మనుజేశునకును" అని వ్రాయఁబడియున్నది. లిఖితపుస్తకాగారములోని ప్రతిప్రకారము నలగామరాజు మామగొంకఁడేయైన పక్షమున ననుగురాజునకుఁ గూఁతునిచ్చునది 1127 సం. మొదలుకొని 1158 సం. వఱకు రాజ్యముచేసిన కులోత్తుంగ చోడ గొంకరాజైయుండవలయును. దీనికి నిదర్శనముగాఁ బల్నాడాకాలమునఁ గులోత్తుంగ చోడగొంకరాజు స్వాధీనములో నున్నదని తెల్పుటకై కారెంపూడి సురేశ్వరస్వామియాలయములో 1154 సం. న నతనిశాసనముకలదు. నలగామరాజుమామయని చెప్పఁబడిన గొంకమహీపాలుఁడు వెలనాటిచోడుఁడగును.

వెలనాటిచోడునికి గొంకరాజనునామాంతరమున్నట్లు సూయల్ పట్టికలో ఉదాహృతమైన బాపట్ల భావనారాయణాలయశాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఆశాసనమిట నుదాహరించెదను.

"స్వస్తిశ్రీ శకవర్షంబులు ౧౦౭౨ అగునేటి ఉత్తరాయణ నిమిత్తమున స్వస్తిశ్రీ సమస్తప్రశస్తసహిత శ్రీమన్మహామండలేశ్వర కుళోత్తుంగ చోడగొంకరాజులు శ్రీమత్సంధివిగ్రహ కొమ్మనప్రెగడ కమ్మనాటిలోని భావనారాయణ దేవరకు నఖండ దీపము తమతండ్రి గోవిందప్రెగ్గడకు తమతల్లి కేతసానికి ధర్మముగా నిల్పి........."

ఈ శాసనములోని కొమ్మనప్రెగ్గడ కేయూరబాహుచరిత్రమునందలి కొమ్మనప్రెగ్గడయే. కనుక శాసన సంవత్సరమునుబట్టియుఁ గేయూరబాహుచరిత్ర ప్రథమాశ్వాసములోని 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25 పద్యములనుబట్టియుఁ బైశాసనములోని కుళోత్తుంగ గొంకరాజు వెలనాటిచోడుఁడే యని స్పష్టపడక మానదు. అయినను బొన్నూరు డివిజనులోఁ జేరిన నిడుబ్రోలు గ్రామ మధ్యముననున్న చోడేశ్వరస్వామి యాలయముముందఱ రాతిమీది శాసనమువలనను నర్సరావుపేట తాలూకాయందలి యల్లమంద కోటీశ్వరాలయములోని శాసనమువలనను వెలనాటి గొంకరాజును రాజేంద్ర చోడుఁడును జతుర్థకులజులని తెలియుచున్నది గాన నీవిషయ మింకను విచారణీయము. మల్లదేవుఁడు మాచెర్లవిడిచి మండాదికి వలసపోవునప్పటి కనుగురాజు నలువదియేండ్లును నలగామరాజు పదుమూఁడేండ్లును బల్నాటిలో రాజ్యముచేసినట్లు మండాదివలస కథలో వ్రాయఁబడినది. మండాదివలస తరువాత షుమారు 7 సంవత్సరముల 6 మాసములకు యుద్ధము జఱిగినది. యుద్ధము 1178, 1182 సంవత్సరముల మధ్యమున జరిగినదని యిదివఱకే నిర్ధారణచేయఁబడినది. ఇది 1178-వ సం. లో జరిగినను లేక 1182సం. లో జరిగినను మండాదివలస నాఁటి కనుగురాజు 40 సం॥లును నలగామరాజు 13 సం. లును రాజ్యముచేసినది నిజమేయైనపక్షమున ననుగురాజు పల్నాటికధిపతియైన సంవత్సరము 1118-వ సంవత్సరమో లేక 1122-వ సంవత్సరమో యగును. కాని యనుగురాజు పల్నాటికధిపతియైనది 1127 సం. మొదలుకొని 1158 సం. వఱకు రాజ్యముచేసిన కుళోత్తుంగ చోడగొంకరాజుకాలములోనని యింతకుముందు విశదపఱచియుంటిని. కావున ననుగురాజో నలగామరాజో మండాదివలస కథలోఁ జెప్పఁబడినట్లు గాక కొన్నిసంవత్సరములు తక్కువగా రాజ్యముచేసియుండవలెను. అనుగురాజు వివాహమాడిన కథగల గ్రంథభాగము, శ్రీనాథవిరచితము, నాకు లభింపలేదు. దానిలో నెట్లుండునో తెలిసినయెడల మఱియెక్కువ నిశ్చయముగా వ్రాయవచ్చును. హైహ

యములశాసనములు తెలుఁగుదేశమున మిక్కిలి విస్తారముగఁ గానరావు. క్రీ॥ శ. 1403 సం॥ లోఁ గార్తవీర్యుని వంశస్థుఁడును మధ్యదేశాధీశుఁడు నైన చోడునిశాసనము విశాఖపట్టణము జిల్లా సర్వసిద్ధితాలూకా పంచధార ధర్మలింగేశ్వరస్వామి యాలయములోఁ గలదు. పల్నాడు తాలూకా కార్యమపూడి సిరాలయములోఁ గన్నమదాసు మంటపము వెనుకనున్న బండమీద నయోధ్యరాజు శాసనమొకటియున్నది. అది స్ఫుటముగాఁ గనఁబడుటలేదు. ప్రయత్నముచేయఁగా నీక్రిందియక్షరములు చదువఁగలిగితిని. "స్వస్తిశ్రీమన్మహామండలేశ్వర అయోధ్యపురవరాధీశ్వర........లసింగమండలేశ్వరుని సన్నిధిని చెన్నరాయులవారి గుడి యెత్తించ... .....దు కొనిలమన్యంది శకవర్షంబులు ౧౫౪౫ క్రోధిసంవత్సర. . .....కార్తిక ......౧౦ గు॥ చండ ప్రసిద్ధ గరుడగంబ" ఈ శాసనకాలమునకు షుమారు ౬౦ సంవత్సరముల క్రిందటనే ప్రతాపరుద్రుఁడు మహమ్మదీయులచే ఢిల్లీకిఁ బట్టుకొనిపోఁబడి దేశము తురుష్కుల స్వాధీనమాయెను. శాసనము బొత్తిగ నగుపడుటలేదనియు నయోధ్యరాజు కోల్వూలో నున్న యొకవణిజుఁడేమో కట్టించి శాసనము వ్రాయించెననియు సూయలుగారు వ్రాసియున్నారు. ఎరునతాన్వయరాజు భార్యయైన మైలమాదేవి శాసనము ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయములో నున్నట్లు సూయలు శాసనపట్టికలో నుదాహరించినాఁడుగాని యాంశాసనము నాకు లభింపకపోవుటచేత నామైలమాదేవి యనుగురాజుభార్యయైన మైలమాదేవియో కాదో చెప్పఁజాలకున్నాను. పల్నాటివీరుల పేరులుగల గ్రామము లిప్పటికిఁ గలవు. అనుగురాజు పేర నలుగురాజుపల్లె పల్నాటిలోఁ గలదు. అనుగురాజని శ్రీనాథగ్రంథమందు నలుగురాజని వీరభద్రకవిగ్రంథమందుఁ గానఁబడుచున్నది. అలుగురాజను నామమే యథార్థనామమై యుండవచ్చును. ఆలరాచమల్లు పేర మాచెర్ల కాఱుమైళ్లదూరమున రాచమల్లు పాడుగలదు. ఝట్టిరాజు పేరఁ దుమ్మకోటకు నాలుగు మైళ్లదూరమున ఝట్టిపాలెము కలదు. తుమ్మకోటవద్దనున్న మల్లవరము మల్లదేవుని పేరి గ్రామమైయుండును. అనుగురాజు సముద్రస్నానమునకు వెళ్లినపుడు దొడ్డనాయని పేర నాయనిపల్లెయును శీలాంబ పేరఁ జీరాలయును బేర్నీని పేరఁ బేరాలయుఁ గట్టిరని వీరభద్రకవి వ్రాసినాఁడు. నాయకురాలి పేర "నాయకురాలికనుమ" అని యొక కనుమగలదు. ఇది కార్యమపూడికిని మేళ్ళవాగునకును మధ్యమున నున్నది. వీరమేడపి నుండి బాలచంద్రుఁడు యుద్ధమునకు వచ్చుచుండఁ గార్యమపూడి కనుమలో నాయకురాలు వంగచాచి యడ్డముగ నిల్చుండెననియు నదిచూచి బాలచంద్రుఁ డాడువారితోఁ గలహించుట యుచితముకాదని ఖడ్గముచేఁ గొండయొక్క యొకప్రక్కను నఱికి త్రోవచేసికొని కార్యమపూడి చేరెననియు జనులు చెప్పుదురు. బాలచంద్రుఁ డెక్కి

వచ్చిన వాహనపు గెట్టెవలనఁ బడినదని కార్యమపూడి నాగులేటియొడ్డున నొక గుఱుతు నిప్పటికిఁ బ్రజలు చూపుచున్నారు. నలగామరాజువద్దనుండి చీలి బ్రహ్మనాయఁడును మల్లదేవులును మాచెర్లకుఁ బోయిరని కథాసారము చదివినచోఁ దేటపడఁగలదు. వారు గురిజాలనుండి బయలుదేఱి యొకచో మజిలీచేసి యచ్చటఁ బట్టణముఁ గట్టిరనియు మజిలీ చేసిన పట్టణముగాన దానికి మాచెర్లయని పేరువచ్చినదనియు వీరచరిత్రములో వ్రాయఁబడినది. పూర్వము మారీచుఁ డేలినది మాచెర్ల, ఖరుఁ డేలినది కార్యపూడి, దూషణుఁ డేలినది దుర్గియని యచ్చటిజనులు చెప్పుకొందురు. శాసనములలో "మహాదేవిచెర్ల" అని యున్నది. మహాదేవిచెర్లయే మాచెర్లగా మాఱియుండవచ్చును. మాచెర్లలోనున్న చెన్నకేశవుని దేవాలయము బ్రహ్మనాయఁడు కట్టించెనని ప్రతీతిగలదు. ఈ యాలయములోని పనితనము, హనుమకొండ వేయిస్తంభముల గుడిలోని పనితనము నొక్కతీరుగ నున్నవి. ఫర్గ్యుసన్ గారు "ఈస్టరన్ అండు ఇండియన్ ఆర్కిటెక్చర్ (Eastern and Indian Architecture) అను గ్రంథమున హనుమకొండ యాలయమును గుఱించి యిట్లు వ్రాసిరి. "According to an inscription on its walls the temple was erected in 1164 A. D. by Pratapa Rudra who, though not exactly himself a Chalukya in blood, succeeded to their possessions and style." దీనివలనఁ బ్రతాపరుద్రునిచేఁ గట్టఁబడిన యా దేవాలయములోఁ జాళుక్యశిల్పము కలదని తెలియుచున్నది. మాచెర్లయాలయములోని శిల్పము నట్టిదే కాన నదికూడఁ జాళుక్యశిల్పమై యుండును. బ్రహ్మనాయఁడు చాళుక్యులకాలములోని వాఁడగుటవలన మాచెర్లయాలయము చాళుక్యశైలి ననుసరించి యతఁడే కట్టించెనని చెప్పవచ్చును. యుద్ధావసానము పూర్తిగవర్ణింపఁబడిన శ్రీనాథరచిత గ్రంథభాగము నాకు దొరకలేదు. బ్రహ్మనాయఁడు యుద్ధములోఁ జచ్చినవారినందఱ బ్రతికించి వెంటఁబెట్టికొని గుత్తికొండ బిలములోఁ బ్రవేశించెననియు నందఱు నిజస్వరూపములు గైకొనిరనియు నందులో బ్రహ్మనాయఁడు విష్ణురూపము నాయకురాలు యోగమాయారూపమునందిరనియు వీరభద్రకవి వ్రాసినాఁడు. మల్లయ్యయనునొకఁడు వీరచరిత్ర ద్విపదలతో రచించినాఁడు. అది చెన్నపట్టణమునందలి లిఖితపుస్తకాలయములో నున్నది. చిట్టచివరకు బ్రహ్మనాయఁడును బచకుల బ్రహ్మాయఁ బోరాడిరనియుఁ బచకుల బ్రహ్మ హతుఁ డాయెననియుఁ దరువాతఁ జింతపల్లి రెడ్డి బ్రహ్మనాయనిమీఁదికిఁ బోయి మూర్ఛిల్లి పడిపోయెననియుఁ బిమ్మట నాయకురాలు కదియఁగ స్త్రీలతోఁ బోరాడుట యుచితముకాదని బ్రహ్మనాయఁ డూరకుండ నాయకురాలే యతనిని బొడిచెననియు నతఁ డామెయెక్కిన గుఱ్ఱమును బొడిచి చంపఁగా దిగి పాఱిపోయి

నలగామరాజును గలిసికొని యుద్ధము కొనసాగించుటకుఁ బోయి విప్రుల యిండ్లలో డాఁగి రనియు బ్రహ్మనాయుఁడు దచటికిఁ దఱుముచుఁ బోవ బ్రాహ్మణులు వచ్చి రాజును మన్నింపుమని యతనిని బ్రతిమాలికొనిరనియు నతఁడును వారిని క్షమించి నలగామ రాజును గురిజాలసింహాసన మెక్కించెననియు మల్లయ్య గ్రంథమువలనఁ దెలియుచున్నది. వీరచరిత్రమును ద్విపదలతో వ్రాసిన మఱియొకరు కొండయ గలఁడు. ఇతని గ్రంథ ములోఁగూడ యుద్ధావసానము మల్లయ్యగ్రంథములోనున్నట్లే యున్నది. యుద్ధా నంతరము వీరు దీర్ఘకాలము రాజ్యము చేసినట్లు కనఁబడదు. యుద్ధము జరిగినతరువాత సుమారు 50 సం. ల లోనే దేశము కాకతీయగణపతిరాజుల యధీనమైనది. పల్నాటి వీరులగుఱించి వీరచరిత్రమునఁగాక ఇతిహాస గ్రంథాంతరములయం దెచ్చటనైన గలదేమోయని విచారింపఁగాఁ గొండవీటి దండకవిలెలో మోహనరాజు గోపాల రాజు నను నిద్దఱు జైనులు ఉత్తరాదినుండి కుష్ఠవ్యాధి బాధితులై యనేక తీర్థ యాత్రలుచేయుచు గుంటూరునకు వచ్చి గుండువద్ద నెట్టిచెఱువులో స్నానము చేయఁగా వ్యాధి కుదిరెననియు వారచ్చట నేయుండి యగస్త్యేశ్వరునికి మంటపప్రాకార ములు కట్టించి ధనమును వినియోగించిరనియు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇది మన యనుగు రాజు మొదలగువారి విషయముగనే కన్పట్టును. దండకవిలె వ్రాసినయతఁడు వినికిడినిఁ బట్టి నిజము తెలియక యిట్లు వ్రాసియుండును. దండకవిలెలో విషయము లెంతసూటిగా వ్రాయఁబడినవో యీ గ్రంథములోని యీ క్రింది వాక్యములవలనఁ దేటపడఁగలదు—"ఈ అయిదుగురు ధర్మం నడిచిరి. ఆటుతరువాత ముక్కంటి అందురు. ఇతఁడే ఓరు గంటి ప్రతాపరుద్రుఁడు............స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శక వర్షంబులు 836 అగు నేటి దుందుభిసంవత్సరమున ఈ ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుఁడు పరరాజుచేతఁ బట్టువడెను." ప్రతాపరుద్రుఁడు వాస్తవమునకు క్రీ॥ శ. 1323-వ సం॥లోఁ బట్టుబడినాఁడు. కనుకఁ బై వాక్యములలోని వ్యత్యాసములు ఇతిహాసము చదివిన వారికి తేలికగాఁ బోడకట్టఁగలవు. అనుగురాజు తీర్థయాత్రావశమున వచ్చెనని కథలు వ్యాపించియుండెను గాన నవికర్ణాకర్ణిగ విని నిజమైన పేరులు విషయములు తెలియక కవిలెకారుఁ డట్లు వ్రాసినాఁడని చెప్పవచ్చును.

అనుగురాజు వంశస్థులజాడ యీప్రాంతములఁ గానరాదు. కాని వెలమయైన బ్రహ్మనాయుని గోత్రమువారు మాత్రము కలరు. వారు వెంకటగిరి సంస్థానాధీశులైన వెలుగోటివారు. బ్రహ్మనాయుఁడు రేచెర్లగోత్రుఁడు. వెలుగోటివారును రేచెర్లగోత్రులే. వెంకటగిరి సంస్థానవంశచారిత్రమునందు వంశకథనము చెవిరెడ్డివద్దనుండి చెప్పఁబడినది. చెవిరెడ్డియు మఱియొక మాలవాఁడును బొలముదున్నుచుండఁగా ధనముదొరకె

ననియు సాధనముగ కా మాలవానిని బలియిచ్చి వాని యభీష్టప్రకారము చేవిరెడ్డి తన గోత్రనామము రేచెర్లగా మార్చెననియుఁ దచ్చరిత్రమునందు వ్రాయఁబడియున్నవి. చేవిరెడ్డికాకతీయ గణపతిదేవుని కాలములోనివాఁడైనట్లా సంస్థాన చరిత్రమువలనఁ దెలియఁగలదు. గణపతిదేవుఁడు 13-వ శతాబ్దియందుండినవాఁడు గనుక వెంకటగిరి సంస్థానాధిపతులు 13-వ శతాబ్దినుండియే రేచెర్లగోత్రమువారయిరని దీనిచేఁ దేలును. కాని వెలమయు రేచెర్లగోత్రుఁడునైన బ్రహ్మనాయుఁడు 13-వ శతాబ్దికిఁ బూర్వముందే యుండుటచేతఁ బైనిఁజెప్పఁబడిన చేవిరెడ్డి కథయొక్క యాథార్థ్యము సంశయింపవలసియున్నది. వెలుగోటివారు బ్రహ్మనాయుని వంశమువారేయైయుందురు. వీరిగోత్రమునకు రేచెర్ల నామము చేవిరెడ్డివద్దనుండికాక యంతకుఁ బూర్వమునుండి వచ్చుచున్నదని నమ్మవలయును. రేచెర్లయను గ్రామమువలన గోత్రమున కాపేరు వచ్చి యుండును. పల్నాటియుద్ధము జరిగిన కాలము భారతేతిహాసమునందు ముఖ్యమైనదిగా నున్నది. యుద్ధము జరిగినకాలమునందు దుత్తరమున దేశదేశములలో హైహయుల రాజ్యము నశించెను. దక్షిణమునఁ బశ్చిమచళుక్యవంశ మంతరించెను. తరువాత స్వల్ప కాలములోనే యుత్తరహిందూస్థానమంతయుఁ జాలమట్టుకు మహమ్మదుగోరి లోఁబఱచుకొనెను. దక్షిణహిందూస్థానమున ద్వారసముద్రపు భల్లాణరాజులు దేవగిరి యాదవరాజులు ప్రబలిరి. చివరకుఁ జాళుక్యరాజ్యమంతయు యాదవుల స్వాధీన మాయెను. అప్పటిదేశస్థితి, పల్నాటిసీమల యాచారములు, నాగరకత; మతము మొద లగు నంశములు గ్రంథాంతరమునందుఁ దెలుపఁదలఁచి వీరుల ఇతిహాసవిషయ మింతటితో సమాప్తము కావించెదను. వీరచరిత్రము ద్విపదిలో మొదట రచించినది

శ్రీ నా థుఁ డు

శ్రీనాథ జీవిత సంగ్రహము

ఈయన శృంగారనైషధము, భీమేశ్వరపురాణము, కాశీఖండము, హరవిలాసము రచించెను. పాకనాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. భారద్వాజగోత్రుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; శైవమతస్థుఁడు. ఇతని తాత పద్మపురాణ సంగ్రహము రచించిన కమల నాభుఁడు; తండ్రి మారయ; తల్లి భీమాంబ; జన్మస్థలము కొండవీటి సీమయని కొందఱు వ్రాసిరిగాని యీ విషయమై కొంతసందేహముగ నున్నది. కర్ణాటదేశమితని జన్మభూమి యైన ట్లగపడును. సుప్రసిద్ధాంధ్రవిద్వాంసుఁడు కర్ణాటదేశీయుఁడనుట పలువురికి రుచింపకపోయినను మాదు మిక్కిలి నాకు నిష్టములేకపోయినను యథార్థముగఁ గనఁబడు చున్నది నమ్మకపోవుట సంభవింపనేరదు గాన నాయభిప్రాయము తెలుపుచున్నాను.

ఈయంశము నాలోచించుటకు సత్యాన్వేషణులు ప్రార్థితులు. శ్రీనాథుఁడు కాశీ ఖండములోని

సీ. "చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూకటినాఁడు రచియించితిని మరుత్తరాట్చరిత
నూనూఁగుమీసాల నూత్నయౌవనమున శాలివాహనసప్తశతి నొడివితి
సంతరించితి నిండుజవ్వనంబునయందు హర్షనైషధకావ్య మాంధ్రభాషఁ
బ్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకమునఁ గొనియాడితి భీమనాయకుని మహిమఁ
బ్రాయమింతకు మిగులఁ గైవ్రాలకుండఁ
గాశికాఖండమను మహాగ్రంథ మేను
దెలుఁగు చేసెదఁ గర్ణాటదేశకటక
పద్మవనహేళి శ్రీనాథభట్టసుకవి."

అను పద్యమున "కర్ణాటదేశకటకపద్మవనహేళి" (కర్ణాటదేశ పట్టణములను కమల ములకు సూర్యుఁడు) అను విశేషణము తనకుఁ జేర్చికొనినాఁడు. జన్మస్థలమునందలి యభిమానమువలన నట్లు చెప్పికొనియుండును. మఱియు భీమేశ్వరపురాణములోని

గీ. ప్రౌఢిపరికింప సంస్కృతభాషయండ్రు
పలుకునుడికారమున నాంధ్రభాషయండ్రు
రెవ్వ రేమన్ననండ్రు నా కేమికొఱఁత
నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష."

అను పద్యమునందలి "నాకవిత్వంబు నిజము కర్ణాటభాష" యన్న వాక్య మతనికి గర్ణాటభాషయందుఁగల ప్రేమను సూచించుచున్నది. ఈపద్యములోని 'కర్ణాటభాష' యనుదాని కంధ్రభాషయని యర్థమనియు నాకాలమున నంధ్రరాజులను గర్ణాట రాజులని చెప్పుచుండిరనియు నొకరు వ్రాసిరి గాని యదియప్రామాణికము. ఆకాలమునఁ గర్ణాటరాజులు నంధ్రరాజులు వేఱుగానుండిరనియుఁ నంధ్రభాష, కర్ణాటభాష వేఱు వేఱుగ నెంచఁబడుచుండెననియు శ్రీనాథకృతగ్రంథములలోని యీక్రింది పద్యముల వలనఁ దెలియఁగలదు.

శా. "కర్ణాటోత్కళపారశీకనృపసఖ్యప్రాభవశ్రీనిధీ
యర్ణోరాశిపరీతభూభువన మధ్యాంధ్రక్షమాధీశ్వరా
కర్ణాభ్యర్ణవిశాలనేత్ర జగదేకప్రాజ్యసామ్రాజ్యదృ
క్పూర్ణాధీశ్వరహరభక్తినిరతక్ష్మాపాలచూడామణీ. కాశీ. అ. 3

సీ. ఝూడేశవనసప్తమాడె బారుహదొంతివంతునాదిక్షితీశ్వరుల గెలిచి
యొడ్డాదిమత్స్యవంశోదయార్జునుచేతఁ బల్లవాధిపుచేతఁ బలచమంది
దండకారణ్యమధ్యపుళిందరాజరంభాహివంశజులకు నభయమొసఁగి
భానుమత్కులవీరభద్రాన్న వేమేంద్రగర్వసంరంభంబుఁ గట్టిపెట్టి
గీ. యవనకర్ణాటకటకభూధవులతోడ
బలిమివాటించి యేలించెఁ దెలుఁగుభూమిఁ
దననిజస్వామి యల్లాడ ధరణినాథు
భళిర యరియేటిలింగన ప్రభువరుండు. భీమ. ఆ. ౧.

మ. అరబీభాష తురుష్కభాష గజకర్ణాటాంధ్ర గాంధారఘూ
ర్జరభాషల్ మళయాళభాషశకభాషా సింధుసౌవీర బ
ర్బరభాషల్ కరహాటభాష మఱియుం భాషావిశేషంబుల
చ్చెరువై వచ్చునరేటియన్ననికి గోష్ఠీసంప్రయోగంబులన్. భీమ. ఆ. ౧.

ఇట్టిపద్యము లింకను గలవు. కర్ణాటదేశమనఁగా నంధ్రదేశమని కాని కర్ణాటభాషయన నంధ్రభాషయనిగాని శ్రీనాథునికభిప్రాయము లేనట్లు వైపుల్యమువలన స్పష్టము కాఁగలదు. భీమఖండములో

మ. "కనకక్ష్మాధరధీరువారిధితటీకాల్పట్టణాధీశ్వరున్
ఘనునిం బద్మపురాణసంగ్రహకళాకావ్యప్రబంధాధిపున్
వినమజ్జ్యాంతరసార్వభౌముఁ గవితావిద్యాధరుం గొల్తునా
యనుఁగుందాతఁ బ్రదాతశ్రీకమలనాభామాత్యచూడామణిన్."

అను పద్యమునఁ దనతాత సముద్రతీరమందలి 'కాల్' అను పట్టణమున కధిపతియని చెప్పినాఁడు. ఇది పశ్చిమసముద్రతీర పట్టణమై కర్ణాటములోఁ జేరియుండును. కొండవీటి కైఫియ్యతులోనున్న ప్రకారమితఁడు కోమటివెంకారెడ్డి యాస్థానకవిగానుండి విజయనగరమునకుఁబోవుట కర్ణాటదేశమందలి ప్రేమను దెలియఁజేయుచున్నది. వీథినాటకములోని

శా. "కుళ్ళాయుంచితిఁ గోకసుట్టితి మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిన్ దిలపిష్టముల్ బిసికితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగాఁ

బిల్లాయంబలిఁద్రావితిన్ రుచులుదోసంబంచుఁ బోనాడితిన్
దల్లీకన్నడరాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్."

అను పద్యమునఁ గర్ణాటరాజ్యమును దల్లీయని సంబోధించినాఁడు. ఈతని కవితయందే మొటఁ గన్నడపదము లెక్కువగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఈ నిదర్శనములన్నియు శ్రీనాథుని జన్మభూమి కర్ణాటదేశమని చాటుచున్నవి. ఈయన కర్ణాటదేశమందు జన్మించినను దల్లిదండ్రులితని శైశవముననే యుద్యోగవశముననో లేక మఱియొక కారణముననో కొండవీటిసీమకు వచ్చియుందురు. శ్రీనాథుని గ్రంథములు చదివినచో నాంధ్రభాష యతని స్వభాషగనే కాన్పించును. ఇంతభాషాకౌశలము పరనమాత్ర సాధ్యము కాదు. కావుననితఁడు బాల్యమునుండి తెలుఁగుదేశములో నుండెననుటకు సంశయములేదు. బాగుగ మాటలాడ నేర్చినప్పటినుండి తెలుఁగే మాట్లాడియుండును. తలిదండ్రులతో నింట నప్పుడప్పుడు మిశ్రమ కర్ణాటము మాటలాడుచుండినను నివసించినది కొండవీటిసీమ కావునఁ దెలుఁగువారితోఁ గలసిమెలసి తెలుఁగువారితో సహవాసముచేసి ప్రాతఃకాలము మొదలు సాయంత్రమువఱకుఁ దెనుఁగులోనే మునిఁగి తేలుచుండవలసినవాఁడై చివరకుఁ దెనుఁగుదేశస్థుఁడుగా మాఱియుండును. కాఁబట్టియే బెండపూడియన్నమంత్రి "పాకనాటింటివాఁడవు బాంధవుఁడవు" అని చెప్పినాఁడు. ఇతఁడు రాజమహేంద్రవరమును బాలించిన రెడ్ల యాస్థానకవి అని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. కాశీఖండము వీరభద్రారెడ్డికి, భీమఖండము తన్మంత్రియైన బెండపూడి అన్నయ్యకును నంకితముచేయుటయే వీరు దానికిఁజూపు కారణములై యున్నవి. ఇతఁడు తాను రచించిన గ్రంథములలోఁ జాలభాగము కొండవీటివారికే యంకితము చేసెను. పండితారాధ్యాది పెక్కు కృతులనందిన మామిడిప్రెగడయ్యది కొండవీటిసీమలోని బలిజేపల్లి. శృంగారనైషధ కృతినందిన మామిడిసింగన ప్రెగడయ్యతమ్ముఁడు. హరవిలాసకృతినందిన తిప్పయ్య కొండవీటి కుమారగిరి భూపాలునకు సుగంధద్రవ్యము లిచ్చువాఁడు. కొండవీటి కైఫియ్యతులో నీ క్రింది విషయము వ్రాయఁబడినది. కుమారగిరి భూపాలుని కుమారుఁడగు కోమటివెంకారెడ్డిపద్ద శ్రీనాథుఁడాస్థానకవీశ్వరుఁడుగానుండి కర్ణాటరాజుల రాజధానియైన విద్యానగరమునకుఁ బోయెను. అప్పుడు రాజ్యముచేయుచుండిన హరిహరరాయలితనిని గౌరవించి నీవు నివసించు స్థలమేదియనఁగా నతఁ డీ క్రిందిపద్యము చెప్పెను.-

సీ. "పరరాజగిరిదుర్గపరవైభవశ్రీలఁ గొనికొని చెడనాడుఁ గొండవీడు
పటుపంథరాజన్యబలముల బంధించి కొమరుమించినబోడు కొండవీడు
ముగురురాజులకును మోహంబుపుట్టించు గుఱుతైనయుఱిత్రాడు కొండవీడు
చటులవిక్రమకళాసాహసంబొనరించు కుటిలాత్ములకుఁగాడు కొండవీడు

జవనఘోటకసామంత సరసవీర
భటనటానేక హాటకప్రకటగంధ
సింధురారవమోహన శ్రీలఁ దనరు
కూర్మియమరావతికిజోడు కొండవీడు."

హరిహరరాయలొంటిస్తంభపుమేడ కట్టింపఁదలంచి సభలోఁగూర్చుండి యెవ్వరైన నొంటిస్తంభపుమేడ యిదివఱకుఁ గట్టినారా యని యడుగ శ్రీనాథుఁడు లేచి కోమటి వెంకారెడ్డి కొండవీటిలోఁ గట్టించుచుండెనని చెప్పెను వాస్తవమున కప్పుడు వెంకారెడ్డి కట్టించుచుండలేదు కావున హరిహరరాయలు పోయిచూచినచోఁ దనమాట యసత్యముకాకుండ శ్రీనాథుఁడు నిజశక్తిచే నవులూరిలోనున్న బ్రహ్మాండమైన తుమ్మచెట్టును గొండవీటికి రప్పించి మేడనిర్మింపఁబడునట్లు చేసెను. హరిహరరాయలు దూతలనంపి కనుఁగొనఁగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినది నిజమాయెను. అతఁడు మెచ్చి అతనికి జాగీరొసఁగెను. ఒంటిస్తంభము మేడవిషయమెట్లున్నను శ్రీనాథుఁడు కోమటి వెంకారెడ్డి యాస్థానమందుండెనని పైయంశములు తెలుపుచున్నవి. పల్నాటి వీరచరిత్రము కొండవీటిసీమప్రాంతములయందుండియే వ్రాసినాఁడు. పైనిఁ జెప్పఁబడినరీతి నితఁడువ్రాసిన గ్రంథములలో రెండుతప్పఁ దక్కినవన్ని కొండవీటివారికే యంకితము చేసినాఁడు. కొండవీటి వేమారెడ్డివద్దను, కోమటి వెంకారెడ్డివద్దను నీయన యుండెనని కొండవీటికైఫియ్యతు చాటుచున్నది. ఇన్ని ప్రబల నిదర్శనములు శ్రీనాథుఁడు కొండవీటిరెడ్లయాస్థానవిద్వాంసుఁడని ఘోషించుచుండఁ గాశీఖండము భీమఖండము రెండు గ్రంథములు రాజమహేంద్రవరమువారి కంకితముచేసెనన్న కారణమున నతఁడు రాజమహేంద్రవరపురెడ్ల యాస్థానమున నుండెనని చెప్పుట కారణమునకు దూరముగ నుండును. తననివాసస్థలమైన కొండవీటిసీమలో నఖండసామ్రాజ్యధురంధరులుండ వారిని విడిచి వారిచేనీయంబడిన కొద్దిరాజ్యమేలెడు రాజమహేంద్రవర రెడ్లకాస్థాన విద్వాంసు డయ్యెననుట యసంభవము. కావున

"వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముం జేత వియ్యమందెనుగదా వెదురుగాడియ"

అను సీసపద్యపాదమునకుఁ బౌర్వాపర్యము విచారించి వీరభద్రారెడ్డికిఁ బ్రియుఁడైన విద్వాంసుఁడని యర్థము చెప్పవలయునుగాని యాస్థానవిద్వాంసుఁడని యర్థముచెప్ప నవకాశములేదు. కొండవీటిరెడ్లకు బంధువులుగాన రాజమహేంద్రవరపురెడ్లు శ్రీనాథుని సన్మానించి కృతులందియుందురు. గ్రంథములవలన నితఁడు 1397 సం. మొదలు 1422 సం. వఱకు రాజ్యముచేసిన * ఫిరోజషాకాలములోను, 1331 సం. మొదలు 1395

సం. వఱకు రాజ్యముచేసిన కుమారగిరిభూపాలునికాలములోను, 1379 సం. మొదలు 1401 వఱకు రాజ్యముచేసిన హరిహరరాయలకాలములోను, 1395 సం. మొదలు 1423 వఱకు రాజ్యముచేసిన కోమటి వెంకారెడ్డికాలములోను, వీరభద్రారెడ్డిపేరుగ 1415 సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే రాజ్యమునకువచ్చి 1436 సం. వఱకు రాజ్యము చేసినట్లు దృష్టాంతములుగల యల్లాడ వేమారెడ్డికాలములోను నున్నట్లు తెలియఁగలదు. ఇతఁడు భీమకాశీఖండములల్లాడవేమారెడ్డికాలములో రచించెను. కాశీఖండములోని "చిన్నారిపొన్నారి" యను పద్యమువలన నితనికి నైషధము రచించునాఁటికి 20 సంవత్సరములును, భీమఖండము రచించునాఁటికి 40 సంవత్సరములును వయస్సుండినట్లూహింపవచ్చును.

భీమేశ్వరపురాణములోని

ఉ. "అన్నయమంత్రిశేఖరుఁ డహమ్మదుశాసనదానభూమిభృ
త్సన్నిధికిన్ మదిన్ సముచితంబుగ వేమమహీసురేంద్ర రా
జ్యోన్నతి సంతతాభ్యుదయమొందఁగఁ బారసిభాషవ్రాసినం
గన్నులపండువై యమరుఁ గాకితమందలివర్ణపద్ధతుల్."

అను పద్యమువలన నహమ్మదుషా రాజ్యమునకువచ్చిన తరువాతనే భీమఖండము రచింపఁబడినట్లు తేలుచున్నది. కల్బరిగ (Kulburga) రాజధానిగఁ బరిపాలనచేసిన భామినీరాజులలో నహమ్మదుషా యొకఁడు. ఈయన క్రీ॥ శ. 1422 సం. మొదలు 1435 సం. వఱకు రాజ్యముచేసెను. దీనినిఁబట్టి భీమఖండము 1424 సం. ప్రాంతమున శ్రీనాథుఁడు రచించియుండునని చెప్పనగును. కావున నితఁడు క్రీ॥ శ. 1384 సం. ప్రాంతమున జన్మించి, 1404 సం. న నైషధము, 1424 సం॥ ప్రాంతమున భీమఖండము, 1432 సం. ప్రాంతమునఁ గాశీఖండము సాంధ్రీకరించియుండును.

శ్రీనాథుఁడాచారమునకుఁ వీరశైవుఁడైనను శివుఁడని విష్ణువని పోరాడెడు బుద్ధిమంతులవలెఁగాక న్యాయాదిశాస్త్రము లభ్యసించి జ్ఞానదృష్టిఁగలిగిన వేదాంతిగాఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. హరవిలాసములోని

గీ. "అవగింజంత బూదిమైనలదనేని
వెలఁదిగుమ్మడికాయంత వెఱ్ఱిపుట్టు."

అను పద్యపాదముల వలనను మఱికొన్ని పద్యములవలనను భస్మధారణాది బాహ్యావేషములయం దితనికెక్కువ నమ్మకములేనట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈయనగొప్ప

పౌరాణికుఁడు. తర్క-వ్యాకరణాదుల పరిచయమితని తన గ్రంథములలోఁ గనబఱచెను. భీమఖండకృతినాయక వంశవర్ణనములోని

"కంసాసురధ్వంసిచరణపల్లవంబులు దనకుఁబుట్టినిల్లు కావునఁ గారణగుణసంక్రమణంబునంబోలెఁ జామరచ్ఛత్రధనుఃఖడ్గాది చిహ్నోపశోభితంబై"

యను వాక్యములును

సీ." ముక్కంటిదరహాసమున కనుప్రాసంబు మిన్నేటిపేటికి మిక్కుటంబు
శారదాజ్యోత్స్నాప్రసాదంబునకు పిస్సనలువకుద్ధాంతమునకనుభాష
కల్పకారామలేఖకుఁ బ్రతిచ్ఛందంబు త్రిపథేంద్రకరటికామ్రేడితంబు
పుండరీకారణ్యమునకు సధ్యాహారమమృతాంబునిధికభిఖ్యాంతరంబు."

అనువాక్యములును శ్రీనాథుని తర్క-వ్యాకరణజ్ఞానమును దిఙ్మాత్రము సూచించుచున్నవి. తర్క-పరిభాషాపదములైన "ప్రధ్వంసాభావము, ప్రాగభావము" అనునవి వాడఁబడిన పద్యమొకటి వీథిలో గలదు గాని యది యశ్లీలముగ నుంటచే నుదాహరింపఁజాలను. ఈ పద్యము శ్రీనాథరచితమో కాదో కూడ విచారింపవలసియున్నది. శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించిన కాశీఖండము నైషధము "కాశీఖండమయఃపిండం, నైషధం విద్వదౌషధం" అని ప్రతీతిగన్న గ్రంథములు. ఇంద్రియలోలత్వ మీయన కారోపించి యనేక కథలు చెప్పుచున్నారు. యౌవనమున స్వేచ్ఛగాఁ దిరిగినమాట వాస్తవమైనట్లే తెలియుచున్నది. ఇది యితనికిఁగల కళంకమని చెప్పక తప్పదు. కాని కాశీఖండము రచించునాఁటి కితని మనోవృత్తియందును బ్రవర్తనమునందును సంపూర్ణమైన మార్పు కలిగినట్లు కాన్పించుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు రచించిన గ్రంథములు మరుద్రాజచరిత్రము, శాలివాహన సప్తశతి; పండితారాధ్య చరిత్రము, భీమఖండము, కాశీఖండము, వీథి, హరవిలాసము. పల్నాటివీరచరిత్రము నందనందన శతకముకూడ రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. వీనిలో మరుద్రాజచరిత్రము, శాలివాహనసప్తశతి, పండితారాధ్యచరిత్రము నిప్పుడు కానరావు. వీథి అనఁబడు చిన్నపుస్తకమొకటి ఇప్పుడున్నది కాని యది శ్రీనాథకృతమో కాదో సందేహముగ నున్నది. వీథి దశవిధరూపకములలో నొకటి. దీనికి లక్షణము దశరూపకమునం దీక్రిందివిధమునఁ జెప్పఁబడినది:—

'वीथी तु कैशिकीवृत्तौ सन्ध्यङ्गैस्तु भाणवत्
रसः सूच्यस्तु श्रृङ्गारः स्पृशेदपि रसान्तरम् ।
युक्ता प्रस्तवनाख्यातैरङ्गैरुद्घात्यकादिभिः
एवं वीथी विधातव्या ह्येकपात्रप्रयोजिता ' ॥

దీనిలోఁ బ్రధానరసము శృంగారము. సంధ్యంగాంకములు భాణములోరీతి నుండును. ప్రస్తావనలో షష్ఠాత్యకాద్యంగము లుండవలయును. మహావిద్వాంసుఁడైన శ్రీనాథుఁడు పూర్వోక్తలక్షణ లక్షితంబగు వీధీరచన కారంభించి యసందర్భములైన వెట్టితొట్టిపద్యములతో గ్రంథము నింపియుండుట సంభవింపనేరదు. శ్రీనాథుఁడు సలక్షణమైన వీథి రచించియుండును. అది యేకారణముచేతనో నశింపఁగఁ గొన్ని శ్రీనాథరచిత చాటుపద్యములను గొన్నియన్య వికృతములను గైకొని గ్రంథ మీరూపమును దాల్చియుండును. దీనిలోఁ గొన్నిపద్యములు గౌరవహీనులైన వ్యర్థులు వ్రాసినవిగాఁ గనఁబడుచున్నవి.

లెస్లిస్టీఫన్ (Leslie stephen) అనునతఁడు జార్జి ఎలియట్ (George eliot) జీవచరిత్రములో "A strong imaginative genius is developed early; it is an overmastering faculty which forces its possession into activity often before knowledge or serious thought has accumulated; draws romances, epic poems, and dramas from children in their teens; and suggests that not only the material surroundings, but even the storage of intellectual accomplishments is but an accidental stimulus to the innate creative power" అనిచెప్పినట్లు శ్రీనాథుఁడు బాల్యమునుండి పద్యాలు రచించుచుండెడువాఁడు. బుద్ధివిజ్ఞానయుతము కాకముందే యపూర్వమేధావంతుల నిర్భరశక్తి పొంగి పొరలి బయటికివచ్చుచుండుట సహజము. సీ. "చిన్నారిపొన్నారి చిఱుతకూకటినాఁడు రచియించితిని మరుద్రాజచరిత" అనుపాదమువలన నీయనపిల్లజుట్టునాఁడే మరుద్రాజచరిత్రము వ్రాసెనని తెలియఁగలదు. భీమఖండములోని "భాషించినాఁడవు బహుదేశబుధులతో విద్యాపరీక్షణవేళలందు" అనువాక్యమువలన గృహమునో లేక తన్నాదరించు సంస్థానమునో కనిపెట్టికొనియుండు తక్కినవారివలెఁ గాక యంధ్రదేశమంతయుఁ గలయఁ దిరిగినట్లు కాన్పించుచున్నవి. రెడ్డిరాజాస్థానమందు విద్యాధికారిగానుండి అనేకదేశపండితులను పరీక్షించెనని తెలియుచున్నది. వాస్తవముగా శ్రీనాథుఁడు తెలుగుదేశములో పుట్టిన మహావిద్వాంసులలో ఒకడు. వేంకటగిరి ప్రభువగు సర్వజ్ఞసింగమనాయుని యాస్థానమునకుఁ బోయినప్పుడు "గోలకొండ, మాలముండ, పూలదండ, కొత్తకుండ" యను పదములనుంచి భారతార్థమువచ్చునట్లు పద్యము చెప్పుమని యడుగ నీక్రిందివిధమునఁ జెప్పెనని వాడుకగలదు.—

గీ. "ఓయిధృతరాష్ట్ర నీ కొడు కుత్తగోల
కొండవిధ మాలముండఁ గృష్ణుండు కాచి
పాండుసూనుల గెల్పించు నండ యగుచు
నుదరమునఁ బూలదండరే కొత్తకుండ."

[ఉత్తగోల=వట్టి యవివేకి; కొండవిధము = కొండవలె నభేద్యమై ; అలము = యుద్ధము; ఉండఁ = ఉండఁగా; ఉదరమునఁ = మెడలో వేసికొనిన నుదరము పైఁబడి యుండు; పూలదండరేకు = పువ్వులదండరేకు ; ఒత్తకుండఁ = ఒత్తుకొనకుండ ననఁగా నలఁగకుండ ; మెడలో వేసికొన్న పూలదండయొక్క రేకైన నలఁగకుండు నంతభద్రముగా రక్షించి కృష్ణుఁడు పాండవుల గెలిపించు నని యర్థము].

మఱియు నితని చాటుపద్యము లని యీ క్రిందివి వాడుకలో నున్నవి—:

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి దక్షిణాధీశు ముత్యాలశాలఁ
బలుకుతోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య నైషధగ్రంథ సందర్భమందుఁ
బగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాద ప్రౌఢి గౌడడిండిమభట్టుకంచుఢక్క
చంద్రశేఖరక్రియాశక్తిరాయలయొద్దఁ బాదుకొల్పితి సార్వభౌమబిరుద
మెటుల మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద, రావుసింగమహీపాలు దీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండి నీవు, సరససద్గుణ నికురుంబ శారదాంబ. 1

సీ. కవిరాజుకంఠంబు కౌఁగిలించెనుగదా పురవీథి నెదురెండ పొగడదండ
సార్వభౌముని భుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా నగరివాకిట నుండు నల్లగుండు
ఆంధ్రనైషధకర్తయంఘ్రియుగ్మంబునఁ దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డి విద్వాంసుముంజేత వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
కృష్ణవేణమ్మ కొనిపోయె నింతఫలము, బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలుపెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేటి మోసపోతి, నెట్లు చెల్లింతు డంకంబు లేనునూర్లు. 2

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలిసె వీరారెడ్డి రత్నాంబరంబు లేరాయఁడిచ్చుఁ
గైలాసగిరిఁ బండె మైలారువిభుఁ డేగి దినవెచ్చ మేరాజు దీర్పఁగలఁడు
రంభఁగూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు కస్తురి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు
స్వర్గస్థుఁడయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమపాత్రాన్న మెవ్వనిపఙ్క్తిఁ గలదు
భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలికరిగెఁ, గలియుగంబున నిఁకనుండఁ గష్టమనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గురనఁగ, నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి. 3

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలంగాధీశ కస్తూరికా
భిక్షాదానము చేయు రాసుకవిరా డ్బృందారకశ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవర గంధర్వాప్సరో భామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభముల పై వాసించు నవ్వాసనల్. 4

వీనిలోని 1, 4 పద్యములు వీథినాటకమునఁ గానవచ్చుచున్నవి.

ఈయన దేశసంచారము చేసెనుగావుననే తెలుఁగు దేశమందలి యాచారములను నడవడికలను సంపూర్ణముగ గ్రహించెను. వివిధదేశములం దిరుగునప్పుడు నానావిధ జనులతోఁ గలియుట సంభవించునుగదా, ఈతనికృతులకు వైశిష్ట్యము కలిగించిన కారణములలో బహుదేశసంచారమే ముఖ్యమైనదని చెప్పవచ్చును.

శ్రీనాథుఁడు మొదటఁ బల్నాటిసీమకుఁబోయినప్పు డతనివైదుష్యము నచ్చుటి ప్రజలదివర కెఱుఁగమిచేఁ గాఁబో లంత గౌరవము చూపఁబడినట్లు కాన్పింపదు. అతఁడును దనకుఁ గలిగిన యనాదరణ సూచకముగఁ గొన్నిగ్రామములమీఁద బద్యములు చెప్పినాఁ డని జను లిప్పటికి వాడుకొనుచున్నారు. వానిలోఁ గొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించెదను.—

క. నెమలిపురి యమపురంబుగ, యముఁడాయెను బసివిరెడ్డి యంతకుమిగులన్
యమదూతలైరి కాపులు, క్రమమెఱుఁగని దున్నలైరి కరణాలెల్లన్.

క. గుడిమీఁదికోతి చేతను, గుడిలోపలిసంబివారి కోడలిచేతన్
నడివీథిలంజ చేతను, నడిగొప్పులయోరుగాలి నణఁగితి ననుమీ.

క. జొన్నకలి జొన్నయంబలి, జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలె తప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ, పన్నగఁబల్నాటిసీమ ప్రజలందఱకున్.

క. లేఁకులమంచై బోనము, పాలాయెను మంచినీళ్ళు పడియుండుటకే
నేలే కఱవై పోయెను, గాలినగుర్జాలనిష్టకామేశహరా.

గీ. ఊరువ్యాఘ్రనగర (పులిపాడు) మురగంబు (శేషయ్య) కరణంబు
కాపుకపివరుండు (హనుమయ్య) కసవు (పుల్లయ్య) నీఁడు
గుంపుగాఁగఁ జేరి గురిజాలసీమలో
నొగ్గులంతగూడి రొక్కచోట,

కార్యమపూడిని శ్లాఘించుచు నీక్రిందిపద్యమును జెప్పెనఁట:—

ఉ. "వీరులు దివ్యలింగములు, విష్ణువు నాయఁడు, కల్లిపోతరా
జారయ భైరవుండు (తుహినాద్రిజయంకమ, నిర్మలాంబువై)
కేరెడు గంగ ధారమడుగేమణి కన్యక యన్నిభంగులం
గారెమపూడిపట్టణము కాశిసుమీ కనుఁగొన్న వారికిన్."

ప్రథమమున గౌరవము వడయకపోయినను రానురాను శ్రీనాథుఁడు పల్నాటి వారితో మిక్కిలి మైత్రి పాటించి తనవార్ధకమునంతయు నచ్చటనే గడపెను. పల్నాటి వీరచరిత్ర మచ్చటనుండియే వ్రాసినాఁడు. ఇప్పుడు కానవచ్చుచున్న గ్రంథములలో నితఁడు మొదట రచించినది శృంగారనైషధము. ఇతనికిఁ బూర్వము కృతికర్తలందరు విస్తారముగఁ బురాణములఁ దెనిఁగించిరి. క్రొత్తమార్గ మవలంబించి యితఁడు శ్రీహర్ష రచిత నైషధకావ్యము నాంధ్రీకరించి కొండవీటి వేమారెడ్డి మంత్రియైన మామిడిసింగన కంకిత మొనర్చెను. మామిడిసింగన కొండవీటిసీమలోని బలిజేపల్లి నివాసి. బలిజేపల్లిలో నిప్పటికి మామిడివారు గలరు. నైషధమునఁ దనయాంధ్రీకరణపద్ధతిని గూర్చి యిట్లు చెప్పికొనినాఁడు.—

"భట్టహర్ష మహాకవీశ్వరుండు కవికులాదృష్టాధ్వపాంథుం డొనర్చిన నైషధ శృంగారకావ్యం బాంధ్రభాషావిశేషంబున నశేషమనీషి హృదయంగమంబుగ శయ్యానను సరించియు నభిప్రాయంబు గుఱించియు భావం బుపలక్షించియు రసంబుపోషించియు నలంకారంబు భూషించియు నౌచిత్యం బాదరించియు ననౌచిత్యంబు పరిహరించియు మాతృకానుసారంబుగఁ జెప్పఁబడిన యీభాషా నైషధకావ్యంబు"

ఇతఁడు చాలా శ్లోకాలను సరిగా తెనిగించలేదు.

---

* కావ్యాస్వాదానికి అనుకూలమై రసప్రలుబ్ధమైన బుద్ధియొక్కవికాశం అధికంగా తెలుగుదేశంలో తెలుగుపద్యకర్తల్లో నన్నయకాలంనుండీ ఆరంభమై శ్రీనాథుడినమయంవరకు సమగ్రతను సమీపించినట్లు కనబడుతున్నది కనుకనే కాళిదాసు రఘువంశాది కావ్యాలుండగా వటిని పేక్షించి తదుపేక్షచేత, అధమకావ్యమనదగిన నైషధంమీదికి ఆతడిదృష్టిపోయి "కవికులాదృష్టాధ్వపాంథుండు" అని శ్రీహర్షుణ్ణి పొగడివుంటాడు. కుమారసంభవంలోని కొన్నిశ్లోకాల నితడు తెనిగించినా దాన్ని ప్రధానంగా పాటించలేదు. విస్తరం నైషధ తత్త్వజిజ్ఞాసలో ద్రష్టవ్యం. ఇట్లానే పింగళి సూరన్న శుష్కమైన శ్లేషపద్యరచనకు ఆశపడ్డాడు. ఈతీరుగా కాల ప్రభావం, నన్నయ్యపద్యంయొక్క దుర్లక్షణాలైన వళిప్రాసలచెత్త, అణచివేస్తున్నప్ప

श्लो. तव रूपमिदं तया विना विफलं पुष्पमिवावकेशिनः ।
इव मृद्वदना वृथावनी स्ववनी सम्प्रवदत्पिकाऽपि का ॥ स २ ॥

దీనిని.—

గీ. "సౌరభము లేనియట్టి పుష్పంబువోలె
గండుఁగోయిలవెలియైన కానవోలె
నధిప దమయంతితోడ సఖ్యంబు లేని
నీదుసౌందర్య విభవంబు నిష్ఫలంబు."

అని తెనిఁగించెను. సంస్కృతమున "అవకేశినః విఫలంపుష్పమివ (వంధ్యవృక్షము యొక్క ఫలరహితమైన పుష్పమువలె" అనియుండ 'సౌరభము లేని యట్టి పుష్పంబు వోలె' నని తప్పుగా తెనిగించినాడు. "ఇయమృద్వథనావృథావనీ" అనునది విడిచిపెట్టినాఁడు. "స్వవనీ సంప్రవదత్పికాపికా (కూయుచున్నకోకిలలుగల స్వోద్యానవనము నిరర్థకము)" అనియుండ దీనిభావము పరిత్యజించి "గండుఁగోయిలవెలియైన కాన వోలె" నని అపానువాదం చేసినాడు.

श्लो. तरुमूरुयुगेन सुन्दरी किमु रम्भां परिणाहिना परं ।
तरुणीमपि जिष्णुरेव तां धनदापत्यतपःफलस्तनीम् ॥ स २ ॥

దీనిని.—

మ. వనజాక్షీమణి యూరుయుగ్మము లావణ్యంబునుం గేలికా
ననసంక్రందన పట్టణప్రకటజన్యస్థానలన్ రంభలన్
ధనదాపత్యతపఃఫలస్తనుల నత్యంతాభిరామాంగులన్
మనుజాధీశ యధఃకరించుఁ బొగడన్ మాబోంట్లకున్ శక్యమే.

అని యాంధ్రీకరించినాఁడు. దీనిలో మూలమునలేని 'కేలికాననసంక్రందన పట్టణ ప్రకటనజన్యస్థానలన్" అను క్రొత్తవిశేషణము చేర్చినాఁడు. మూలములోని "ధనదాపత్య తపఃఫలస్తనీం" అనునది తరుణీపరమైన రంభాశబ్దమునకు విశేషణముకాని తరుపరమైన రంభాశబ్దమునకు విశేషణముకాదు. ఈతఁడీ విశేణము రెండింటికిఁ జేర్చినాఁడు.

టికి శ్రీనాథుడు పింగళి సూరన అక్కడక్కడ వాటిని అతిక్రమించి నిసర్గకవితాపరత్వాన్ని ప్రదర్శిస్తున్నారు. వీరిద్దరిలో భావసౌకుమార్యాదుల్లో పింగళి సూరన్న మేలన వచ్చును. మరికిపద్యాలకు వీరుబలిగాకుంటే వీరివల్ల తెలుగుదేశాని కెంతప్రకృష్టమైన కృతులు లభించి ఉండేవో అని సంభావిస్తుంటాను.

మూలములోఁ దరుతరుణీవాచకములైన రంభాశబ్దములకు రెంటికి వేఱువేఱువిశేషణము లుండ నితఁడు విశేషణములన్నియు రెంటికిఁ గలిపిచెప్పెను. పద్యమునకు శ్లోకమునకు నర్థములోఁగూడఁ గొంతభేదము కన్పట్టుచున్నది. ఇట్టే యెన్నోచోట్ల తప్పుత్రోవ ననుసరించి దోషవంతమైన అనువాదములు చేసినాడు. మూలములో నున్న శ్లోకముల నొకదానివెంట నొకటిని క్రమముగఁ దెనిఁగింపలేదు. "నిపీయయస్య క్షితిరక్షిణః కథాః" అను ప్రథమశ్లోకమును బొత్తిగ వదలిపెట్టి "సువర్ణదండైకసితాతపత్రిత జ్వలత్ప్రతాపావళికీర్తిమండలః" అను రెండవశ్లోకములోని భాగమును, "పవిత్రమత్రాతను తేజగద్యుగే స్మృతారసక్షాళనయేవతత్కథా" అను మూఁడవ శ్లోకభాగమును "అముష్యవిద్యారసనాగ్రనర్తకీ" అను నైదవశ్లోకములోని భాగమును 'స్ఫురద్ధనుర్నిస్వనతద్ఘనాశుగ ప్రగల్భవృష్టిర్వ్యయితస్యసంగరే" అను తొమ్మిదవశ్లోకములోని భాగమును జేర్చి కథాప్రారంభమందలి మొదటిపద్యము చెప్పినాఁడు. ప్రథమసర్గమును ప్రథమాశ్వాసముగ నాంధ్రీకరించి ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థసర్గముల ద్వితీయాశ్వాసమందును; 5, 6, 7 సర్గములఁ దృతీయాశ్వాసమందును; 8, 9 సర్గములను 10-వ సర్గములోని 87 శ్లోకములను జతుర్థాశ్వాసమందును; 10-వ సర్గములో మిగిలినశ్లోకములను, 11, 12, 13 సర్గములను, 14-వ సర్గములోని 47 శ్లోకములను పంచమాశ్వాసమందును; 14-వ సర్గములో మిగిలిన శ్లోకములను, 15-వ సర్గమును, 16-వ సర్గములోని 113 శ్లోకములను, షష్ఠాశ్వాసమందును; 16-వ సర్గములో మిగిలిన శ్లోకములను, 17, 18 సర్గములను సప్తమాశ్వాసమందును; 19, 20, 21, 22 సర్గముల నష్టమాశ్వాసమందును నిమిడ్చినాఁడు. సంస్కృతములోని నైషధము నిట్లు తుంచికూర్చి వికృతం చేసినాడు." సంస్కృతమున నున్న స్వయంవర సమయమున సరస్వతీ వచనానుసారముగ దమయంతీదేవి నలునికంఠమున మధూక దామమును వేసిన తరువాత, ననఁగా నలవరణానంతరమున, నింద్రాదులు స్వస్వరూపములఁ దాల్చినట్లు సంస్కృతనైషధమునఁ జతుర్దశ సర్గమునందుఁ జెప్పఁబడియుండ నలుని కంఠమున దమయంతిపుష్పమాల వేయకముందే యింద్రాదులు నలాకారము విడిచి రని యాంధ్రనైషధ పంచమాశ్వాసమున నున్నది. కాలక్రమము మఱచిపోయి "పాకశాసనుండు, పావకుండు, పరేతపతి, పాశహస్తుండు, పంచముండనైన నేను నియ్యేవురముం బాండవులు పాంచాలింబోలెఁ బంచికొని యనుభవింతము" అని కలి పలికినట్లు సప్తమాశ్వాసమునఁ జెప్పినాఁడు. రాజతరంగిణి యను గ్రంథములో

श्लो. 'शतेषु षट्सु सार्धेषु त्र्यधिकेषु च भूतले ।
कलेर्गतेषु वर्षेषु प्राभवन् कुरुपाण्डवाः' ॥

అని కలియుగమునఁ గొన్ని సంవత్సరములు గడచినతరువాతఁ గురుపాండవు లున్నట్లు చెప్పఁబడినది. ఇదిగాక బృహదశ్వుఁడు నలోపాఖ్యానము ధర్మజునకుఁ జెప్పుట పురాణసిద్ధము. కనుకఁ బాండవులకంటెను నలుఁడు మిక్కిలి పూర్వుఁడనుట నిర్వివాదాంశము. ఈ పొరపాటు శ్రీనాథునిది కాదు. శ్రీహర్షుఁడే

శ్లో 'यतत्वं सहकर्तुं मां पाञ्चाली पाण्डवैरिव।
सापि पञ्चभिरस्माभिः संविभिज्यैव भुज्यताम्' ॥

అని సప్తదశసర్గమునఁ జెప్పెను. దీనినే శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరించెను.

"पाण्डवानामग्रभावित्वात्तदानीं दृष्टान्तत्वेन
कलेर्योगित्वाद्भविष्यदर्थज्ञानसामर्थ्याद्वचनं युक्तम्"

నైషధమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన నారాయణ పండితుఁ డీ విషయము నిట్లు సమర్థించినాఁడు:—

"जगत्प्रवाहानादितया पाण्डवपाञ्चालीवृत्तान्ताना
मतीतत्वात्तदुदाहरणीकृत्यैतदुक्तमितिवा ॥" (పాండవుల యగ్రభావి త్వము (ముందుండుట) వలన నప్పటి దృష్టాంతత్వముచేఁ గలియొక్క యోగిత్వ భవిష్య దర్థజ్ఞాన సామర్థ్యకారణమున వచనము యుక్తము. లేదా, జగత్ప్రవాహముయొక్క యనాదితచేతఁ బాండవపాంచాలీ వృత్తాంతముల యతీతత్వమువలన నది యుదాహరణము చేసి చెప్పఁబడినది.)

ఇతఁడు శ్రీహర్షునియందలి గౌరవాతిశయముచే నెటులైన సమర్థింపవలెనని యత్నించెఁగాని జ్ఞానదృష్టితోఁ జూచినయెడల నీసమర్థనము యుక్తియుక్తముగఁ గాన్పింపదు. కవి ప్రమాదము నొందెననుటయే సమంజసముగా నుండును. బహుశః రచనా వేగమున నీ పొరపా టతఁడు కనుఁగొని యుండకపోవచ్చును. "ప్రమాదో ధీమతామపి" యను నార్యోక్తి కలదుగదా!

నైషధమునందు నలచరిత్ర సంపూర్ణముగ లేదు. నలుఁడు దమయంతిని బెండ్లాడి స్వనగరము ప్రవేశించిన తరువాతఁ గలి యచ్చటికివచ్చి మందిరోద్యానమునందలి పొదలోని తాండ్రచెట్టు తొఱ్ఱలోనుండి నలునియందు రంధ్రాన్వేషణము చేయుచుండ నూతన దంపతు లిష్టోపభోగములఁ బొందునప్పుడు ప్రొద్దుగ్రుంకఁగా నుదయించిన చంద్రుని వర్ణనముతో గ్రంథము సమాప్తి గావించినాఁడు. శ్రీహర్షుఁడు నైషధము సంపూర్ణముగ నలువది సర్గములలో రచించె నని కొందఱందురు గాని యది యవిశ్వాస్యము.

ఈవిషయమై నైషధమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన నారాయణ పండితుఁ డిట్లు నుడువుచున్నాఁడు:—

"महाभारतादौ वर्णितस्याप्युत्तरनलचरितस्य नीरसत्वान्नायकानुदयवर्णनेन रसभङ्ग सद्भावाच्च काव्यस्य च सहृदयाह्लादनफलत्वच्चात्तोत्तरनलचरित्रं श्रीहर्षेण न वर्णित मित्यादि ज्ञातव्यम्".

(మహాభారతాదులయందు వర్ణింపఁబడినప్పటికి నుత్తర నలచరిత్రయొక్క నీరసత్వమువలనను, నాయకానుదయ వర్ణనముచే రసభంగము గలుగుటవలనను సహృదయాహ్లాదము కావ్యమునకు ఫల మగుటవలనను నీనైషధకావ్యమునం దుత్తరనలచరిత్రము శ్రీహర్షునిచేత వర్ణింపఁబడలేదని యెఱుఁగఁదగినది.")

శ్రీహర్షుఁడు వర్ణించినమట్టుకు శ్రీనాథుఁ డాంధ్రీకరింప నెంచెను.

* ఇతడు సరిగా తెలిగించయత్నించిన కొన్ని సంస్కృతపద్యములు వాని అనువాదపద్యములు ఉదాహరించెదను.

---

* సరిగా తెలిగించయత్నించినప్పటికీ కృతార్థుడు కాలేదు. నన్నయపద్యం యొక్క దుష్టలక్షణాలైన వళిప్రాసలదరువు, ఉచితపద్యనిర్ణయం లేకపోవడం, దండగమాటలకు అధికవిశేషణాలకు కారణమైనందువల్ల మూలంలోని అంశాలు యథారూపాన్ని కోలుపోయినవి. ఇక అపానువాదాలు మొదలయినవి అధమాధికారుల కెట్లావుంటేనేమి విచారించే దెవరని చేసివుంటాడు. "అశేషమనీషిహృదయంగమంబుగ" అన్నచోటి మనీషులు, తెలుగుకృతులు అధమాధికారులకే ననేకోటిలోని వారే అయివుంటారు. కాకుంటే ఇట్లాటి అనుచితానువాదాలు హృదయంగమంకాజాలవుకదా. అల్పబుద్ధులకోసం భారతాదులను పూర్వులు సంగ్రహాలుగా తోచినట్లు రచిస్తే రచించవచ్చును గాని సర్వకాలం సర్వదశలందూ అవే పరమగ్రంథాలని మనము గంతులు వేస్తుండడంమాత్రం వివేకం మాలినపనే కాగలదు. పైపద్యాల్లో గీతలుగీసినవి మూలంలో లేని అధికప్రసంగం. ఇట్లానే దండగచెత్త అనేకపద్యాలలో దృష్టమవుతున్నది. ఇక తీసివేతలు మార్పులు ప్రస్ఫుటమేను. నన్నయపద్యంలో రచనచేస్తే ఈదోషాలు, కావ్యాత్మ అయిన వ్యంగ్యంయొక్క వినాశం, యెవరికైనా తప్పవు. మూలభాష తెలియనివారికి మూలంలోని అంశాలు ఉన్నవి ఉన్నట్లు అవికృతంగా తెలపడమే అనువాదంయొక్క పరమప్రయోజనం. మూలంలోవున్నది తీసివేయక లేనిది కుక్కకచేసిన అనువాదాలకు లక్ష్యఖండంలోని రఘువంశానువాదం, గీతానువాదం మొదలైనవి చూడదగును.

1. శ్లో. అయం దరిద్రో భవితేతి వైధసీం
లిపిం లలాటేఽర్థిజనస్య జాగ్రతీం,
మృషాం న చక్రేఽల్పితకల్పపాదపః
ప్రణీయ దారిద్ర్యదరిద్రతాం నృపః. స ౧.

సీ. ఇతఁడు దరిద్రుఁ డౌననుచు నేర్పడనర్థిలలాటపట్టికన్
శతధృతివ్రాసినట్టి లిపిజాలమనర్థముకానియట్లుగా
వితరణఖేలనాభిభవవిభ్రమనిర్జితకల్పభూరుహుం
డతఁడు దరిద్రతాగుణమునందు దరిద్రుని జేయునాతనిన్. ఆ. ౧.

2. శ్లో. సరసీః పరిశీలితుం మయా గమికర్మీకృతనైకనీవృతా
అతిథిత్వమనాయి సాదృశోః సదసత్సంశయగోచరోదరీ. స. ౨.

మ. కమలేందీవర షండమండితలసత్కాసారసేవారతిన్
గమికర్మీకృతనైకనీవృతుఁడనై కంటిన్ విదర్భంబునన్
రమణిం బల్లవపాణిఁ బద్మనయనన్ రాకేందుబింబాననన్
సమపీనస్తన నస్తినాస్తి విచికిత్సాహేతు శాతోదరిన్. ఆ. ౨.

3. శ్లో. విరహీణో విముఖస్య విధూదయే
శమనదిక్పవనస్సన దక్షిణః
సుమనసో నమయన్నటనోధను
స్తవతుబాహురసౌ యది దక్షిణః. స. ౪.

ఉ. రాకసుధాంశుమండలమురాకకు మాఱుమొగంబుసేయుచో
దీకొనివచ్చు దండధరదిక్పవమానమ దక్షిణంబగుం
గాక వియోగికిం గుసుమకార్ముకశృంగము వంగఁజేయు నీ
యాకరపంకజాతము రతీశ్వరదక్షిణమైననాఁటికిన్. ఆ.

4. శ్లో. దృశౌ కిమస్యాశ్చపలస్వభావే
నదూరమాక్రమ్య మిథోమిలేతాం
న చేత్కృతః స్యాదనయోః ప్రయాణే
విఘ్నః శ్రవఃకూపనిపాతభీత్యా. ఆ.

౪. శ్రవణపుటకూపవినిపాతసాథ్వసమున
నిగిడి యవ్వలికటుపోక నిల్చెఁగాక
యధికచపలస్వభావంబు లైనయట్టి
దీనికన్నులు తలచుట్టు తిరిగిరావె. ఆ. ౩.

5. శ్లో. వృథాపరీహాస ఇతి ప్రగల్భతా
నవేతిచ త్వాద్యశి వాగ్విగర్హణా
భవత్యవజ్ఞా చ భవత్యనుత్తరా
దతః ప్రదత్సః ప్రతివాచమస్మై తే. స. ౯.

౫. కలికినవ్వు ప్రగల్భతాకారణంబు
కాదుకాదంటవాచావిగర్హణంబు
పలుకకుంట తిరస్కారకలనముద్ర
గాన ప్రత్యుత్తరంబిచ్చుదాన నీకు. ఆ. ౪.

6. శ్లో. నిస్త్రింశత్రుటితారివారణఘటాకుంభాస్థికూటావట
స్థానస్థాయుకమౌక్తికోత్కరకిరః కేరస్య నాయంకరః
ఉన్నీతశ్చతురంగసైన్యసమరత్వంగత్తురంగత్తురా
త్తుణ్ణాసు క్షితిషు క్షిపన్నివ యశః క్షోణీజబీజవ్రజమ్. స. ౧౨.

౯. క్రూరాసిత్రుటితారివారణఘటాకుంభస్థకూటస్థలీ
రారాజన్నవమౌక్తికోత్కరకరారంభక్రమోజ్జృంభియై
యీరాజన్యుకరంబు పోరులఁ గరం జేపారు సత్కీర్తిబీ
జారోపం బొనరించుభంగి హాయరింఖాగ్రక్షతక్షోణులన్. ఆ. ౫.

7. శ్లో. అహార్నిశావేతిరతాయపృచ్ఛతి
క్రమోష్ణశీతాన్నకరార్పణాద్విటే
ప్రియా విదగ్ధా కిల తన్నిషేధినీ
న్యధత్త సంధ్యామధురేఽధరేఽంగుళిమ్. స. ౧౬.

౭. ఉష్ణశీతాన్నకబళంబులొకఁడుసూపఁ
బవలొ రాత్రియొ యొడఁగూడనవసరమని
దానికుత్తరమొకలతాతన్వియిచ్చె
నధరబింబంబు వెటచి సంధ్యాగమమని. ఆ. ౬.

8. శ్లో. నిజాదనువ్రజ్య సమండలావధే
ర్నలం నివృత్తౌ చటులాపతాం గతః
తడాగకల్లోల ఇవానిలం తటా
ద్ధృతానతిర్వ్యావవృతే వరాటరాట్. స. ౧౬.

గీ. ఆత్మమండలమవధిగా ననుసరించి
అవనినాథుఁడు జామాత ననిపి మరలె
నా ప్రతీరంబు గంధవాహంబు ననిచి
మరలివచ్చు తటాకంపుతరఁగవోలె. ఆ. ౭.

9. శ్లో. పితాత్మనః పుణ్యమనాపదః క్షమా
ధనం మనస్తుష్టిరథాఖిలం నలః
అతఃపరం పుత్రి న కోపి తేహామి
త్యుదశ్రురేష వ్యసృజన్నిజౌరసీమ్. స. ౧౬.

మ. గురువన్నన్ ధనమన్నఁ బుణ్యమనినన్ గోత్రోదయంబన్న దే
వరయన్నన్ మనమన్నఁ దుష్టియనినన్ వాత్సల్యమన్నన్ నిజే
శ్వరుఁడన్నన్ బరమోపకారమనినన్ సర్వంబునన్నన్ దలో
దరి నీకున్ నిషధాధినాథుఁడె సుమీ తథ్యంబుగాఁ జెప్పితిన్. ఆ. ౭.

0 శ్లో. విశ్వరూప కృతవిశ్వ కియత్తే
వైభవాద్భుతమణౌ హృది కుర్వే
హేమ నహ్యతి కియన్నిజచీరే
కాంచనాద్రి మధిగత్య దరిద్రః. స. ౨౧.

గీ. విశ్వరూప భవద్భూరివిభవమహిమ
యెంత వర్ణింపఁజాలు మా యీమనంబు
ప్రాంతపైచీరచెఱఁగున బడుగువాఁడు
హేమశైలంబు చిదిపి రా లెన్ని ముడుచు. ఆ. ౮.

11. శ్లో. స్వధాకృతం యత్తనయైః పితృభ్యః
శ్రద్ధాపవిత్రం తిలచిత్రమంభః
చంద్రం పితృస్థాన తయోపతస్థే
తదంకరోచిః ఖచితాన్నథైవ. స. ౨౨.

గీ. చంద్రమండలమిది పితృస్థానమగుట
జనసమావర్జితస్వధాసలిలతిలలు
మంత్రబలమున నెక్కె నీమధ్యమునకుఁ
జంద్రబింబాస్యలాంఛనచ్ఛాయ గాదు. వడ్డో ఆ. ౧.

నైషధము తరువాత నితఁడు రచించినది *భీమేశ్వరపురాణము. సంస్కృతమున 32 అధ్యాయములలో నున్న భీమఖండము తెలుఁగున నాఱాశ్వాసములుగ రచించెను. ద్వితీయాశ్వాసములోఁ బీఠికాపురవర్ణనము స్వేచ్ఛగఁ జేసినాఁడు. సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయ సూర్యోదయవర్ణనముల నధికముగఁ జెప్పినాఁడు. మూలము ననుసరించి ఇతఁ డనువదింపఁ దలపెట్టిన కొన్నిశ్లోకములు వాని అనువాదవాక్యములు ఈ క్రింద ఉదాహరింపఁబడినవి.

శ్లో. అహో కిమేతన్మే బ్రూహి వైవర్ణ్యం వదనే తవ
దృశ్యతే నేత్రయోర్దైన్యం మానసవ్యసనయానను
కచ్చిన్న జాతో వాగ్వాదో లోలార్కేణ సమం తవ
ఢుంఢివిఘ్నేశ్వరః కచ్చిన్న త్వాం ధిక్కృతవాన్ రుషా
కచిత్త్వం క్షుధితః కాలే విశాలాక్ష్యా న వంచితః
న కచ్చిత్త్వయ్యనుచితం భైరవేణ కృతం ముధా
కథం త్యక్తం త్వయా గంగావాహినీసైకతస్థలం
కథం తత్పరమం స్థానం వ్యసృజః క్రోశపంచకం
కథం త్వం ముక్తవాన్ ప్రాప్యామవిముక్తవసుంధరాం
కథం విశ్వేశ్వరం దేవం సతాముజ్ఝితవాన్ ధనం.

గీ. ఆననమునందు వైవర్ణ్య మగ్గలించెఁ
గన్నుఁగవయందు దైన్యంబు గానఁబడియె
నార్తి యేదేని యొకటి నీయంతరంగ
మూనియున్నది యిది యెట్టులొక్కొ యనఘ.

వ. లోలార్కునకు నీకు లోలోన నేమేనిఁ బోటి పుట్టదుగదా మాటమాట
వెనకయ్య శ్రీఢుంఢివిఘ్నేశ్వరస్వామి ధిక్కరింపఁడు గదా తెగువ నిన్ను
నాఁకొన్ననిన్ను మధ్యాహ్నకాలంబున నరయకుండదు గదా యన్నపూర్ణ
నెపమేమియును లేక నీయెడాటమ్మునఁ బాటిదప్పఁడు గదా భైరవుండు

* తుంచడం కూర్చడం మొదలైనవాటితో భీమఖండంకూడా దూషితమైనది.

ఎట్టు పాసితి మిన్నేటి యిసుకతిప్ప
లెట్టు పాసితి వాస్థలం బేసుకోసు
లెట్టు పాసితి వవిము క్తహట్టభూమి
ఎట్టు పాసితి విశ్వేశు నిందుధరుని. ఆ. ౨.

1. శ్లో. అథ క్రోధస్సముద్భూతః క్షుధార్త్యా హృదయే మమ
తేన క్రోధాంధకారేణ ప్రవృద్ధే సాహముద్ధతః
కిమప్యదృష్ట్వా సహసా భిక్షాపాత్రాణ్యపాతయం
శిలాయాం శతధా భిన్నం శిష్యేషు భయకంపిషు. అధ్యా. ౧౫.

శా. కుక్షిప్రోద్భవనిష్ఠురక్షుధితదుష్క్రోధాంధకారంబునం
జక్షుల్ రెండును జిమ్మచీకటులుగా సంరంభశుంభద్గతిం
బ్రేక్షచ్ఛాత్రులు భీతినొందఁ గడునుద్రేకించి పాట్టంబునన్
భిక్షాపాత్రలు రాతిమీద శతధాభిన్నంబుగా వైచితిన్. ఆ. ౨.

2. శ్లో. సర్వే తద్వాక్యమాకర్ణ్య తమవోచన్నిదం వచః
న నివర్తయితుం శక్యమమోఘం నో వచోఽనఘ
తస్మాదన్యేన మార్గేణ కరిష్యామశ్శివం వయమ్. అధ్యా. ౨౧.

గీ. అనుటయును వారలామాట లాదరించి
క్రమ్మఱఁ బరాదు పలు కమోఘమ్ము మాకు
నీవ యిప్పుడు చెప్పినహితము నూది
వేఱుచందాన మేలు గావింతుమింక. ఆ. ౪.

3. శ్లో. సముచ్ఛలత్పయోవీచీమాలికాపరిశోభితా
దూరీకృతేశ గోవిందధామ సిద్ధవసుంధరా
జవాలితయశిర్ణాద్రిధామరేణుచయావిలా
వివేశ గౌతమీగంగా దక్షవాటమహాపురీమ్.

చ. మలఁగిమలంగిభీమపతి మందిరమండలసిద్ధభూమికిన్
దొలఁగితొలంగి యుచ్ఛలితతోయతరంగపరంపరోద్ధతిన్
జెలఁగిచెలంగి యారభటిశీర్ణధరాధర ధాతురేణులం
గలిసికలంగి పాఱె వడి గౌతమకన్యక దక్షవాటికన్. ఆ. ౪.

శ్లో. తిష్ఠన్నాత్రో౽పి వాసిష్ఠో వసిష్ఠసదృశో౽పి వా
దక్షవాటీ పురస్థాతా మోక్షం యాతి న సంశయః. అధ్యా. 3౨

క. తిష్ఠన్నాతు నకైన వ, సిష్ఠప్రతిమానుఁడైన శిష్టునకైనన్
నిష్ఠాత్మ గలిగె నేనియు, నిష్ఠాకాలంబుముక్తినియమం బచటన్. ఆ. ౬.

సంస్కృతమున 32-వ అధ్యాయములో ముగింపువాక్యమైన "యజ్ఞావసాన సమయే భీమేశం వీక్షితుం యయుః" అనుదానిని "యజ్ఞావసానసమయంబున శ్రీమన్మహా దేవుని సందర్శింపంజనిరి" అని తెనిఁగించి కథముగించి తరువాత సంస్కృతములో నున్నట్లే తాను కూడ ఫలశ్రుతి చెప్పి గ్రంథము సమాప్తికావించినాఁడు. దీని పిమ్మట నతఁడు రచించినది *కాశీఖండము.

మూలానుసారముగా నితఁడు తెలుఁగు చేయఁబూనిన కొన్ని మూలశ్లోకాలను వాని అనువాదపద్యాలను చూపుచున్నాను.

1. శ్లో. అరుంధతీం ధ్రువం చైవ విష్ణోస్త్రీణి పదాని చ
ఆసన్నమృత్యుర్నో పశ్యేచ్చతుర్థం మాతృమండలం.

ఉ. కానఁ డరుంధతిన్ ధ్రువునిఁ గానఁడు విష్ణుపదత్రయంబునుం
గానఁడు మాతృమండలము కానఁడు కన్నులు కల్గియేని యే
మానవుఁ డమ్మనుష్యునకు మాసములాఱు విరామమొందఁగాఁ
గానఁగవచ్చుఁ గుంభభవ ! కాలునిబంధురసౌధవీథికల్. ఆ. ౫.

2. శ్లో. మృదు విజ్ఞాపనం చక్రుః పాకశాలాధికారిణః
నజానీమో వయం నాథ త్వత్ప్రతాపభయార్దితః
కస్యత్యాచకయాచిద్వా నష్టో వైశ్వానరః పురాత్
తథాపి సూర్యపాకేన సిద్ధా పఙ్క్తిర్హి కాచన.

గీ. అవధరింపుము నీ ప్రతాపాతిశయము
గరిమమున కోహటించియో కాక వహ్ని

---

* సంస్కృతంతో సరిచూడకుండా గుడ్డిగా చదివినప్పు డెట్లావున్నా మూలా పేక్షచేత ఇదికూడా నైషధంవలెనే ఉటంకులతో మార్పులతో అక్షరవినోదపుదోషా లతోనిండి మూలంలోని అంశాలు నైషధభీమఖండాల్లోకంటె అధికంగా స్వరూపాన్ని కోల్పోయినవి.

కాశికాపట్టణమున నివేశమునకుఁ
బరిలమైయుండనోపక పాఱిపోయె. ఆ. గీ.

ఉ. అంబుజబాంధవాన్వయనృపాగ్రణిబోనము నేడు సూర్యపా
కంబున నాయితంబయిన ఖజ్జము భోజనశాలలోనఁ బ
ళ్ళెంబిడినారు పంకజదళాక్షులు రెండవజాముగంట ప్రే
యంబడె నారగింప సమయంబని చెచ్చెర విన్నవించినన్. ఆ. గీ.

3. శ్లో. కస్మై దేయా మయా కన్యా సురమ్యేయం సులక్షణా
ఆస్యా అనుగుణో లభ్యః క్వ మయా వర ఉత్తమః.
కులేన వయసా చాపి శీలేనాపి శ్రుతేన చ
రూపేణార్థేన సంయుక్తః కస్మై దత్వా సుఖం లభే.

ఇతి చింతయతస్తస్య జ్వరోఽభూదతిదారుణః.
యశ్చింతాఖ్యో జ్వరో పుంసామౌషధై రోన్నిపశామ్యతి
తస్మాలర్క విపాకేన చింతాఖ్యేన జ్వరేణ చ
స విప్రః పంచతాం ప్రాప్తస్త్యక్త్వా సర్వం గృహాదికం.

గీ. తగినవరుఁ డెవ్వఁడొక్కొ యీతలిరుఁబోఁడి
కనుగుణుం డెవ్వఁడొకొ విశుద్ధాభిజాత్య
పరమసౌభాగ్యభాగ్యసంపదలకనుచు
నిత్యమును తండ్రి యాత్మఁ జింతించుచుండె. ఆ. గీ.

గీ. మూలనక్షత్రమునయందు మొదలికాలఁ
గన్యగండానఁ బుట్టిన కారణమునఁ
గర్మఠుఁడు విప్రుఁడానందకాననమునఁ
జచ్చెఁ జింతాజ్వరముపైని జ్వరముతాఁకి. ఆ. గీ.

100-వ అధ్యాయములో 87-వ శ్లోకమువఱకుఁ దెనిఁగించి తక్కిన 59 శ్లోకముల నొక్క పద్యములో నిమిడ్చినాఁడు. కాశీఖండము తరువాత నితఁడు రచించినది హరవిలాసము, కాశీఖండమందలి "చిన్నారిపొన్నారి" యనుపద్యమున హరవిలాస ముదాహరింపఁబడక పోవుటచేతను నీకృతిపతియై శ్రీనాథునికి బాలసఖుఁడైన తిప్పడు "మంటి బహువత్సరంబులు" అని చెప్పియుండుటవలనను నిది కాశీఖండము రచించిన తరువాతనే వృద్ధత్వమున రచించె నని భావింపవలసియున్నది. శైలికూడ నీవిషయమునే

బలపఱచుచున్నది. ఈగ్రంథములోని చిఱుతొండనంబి చరిత్రము పాల్కురికి సోమనారాధ్యుని బసవపురాణమునుండి గైకొనఁబడినది. శ్రీనాథుఁడు పేర్లు మార్చినాఁడు, బసవపురాణమునుబట్టి కొడుకును జంపి మాయజోగి కాహారము పెట్టినవాఁడు సిరియాలుఁడు. సిరియాలునికే మఱియొకపేరు చిఱుతొండనంబి. కొడుకుపేరు లేదు. సిరియాలుని భార్య తిరువెంగాణి. కర్ణాటభాషలో భీమకవిరచించిన బసవపురాణములోని పేర్లకు సోమనారాధ్యుని బసవపురాణములోని వానికి వ్యత్యాసము కలదు. హరవిలాసమునుబట్టి చిఱుతొండనంబి కుమారుఁడు సిరియాలుఁడు. సిరియాలుని తల్లి తిరువెంగనాచి. బసవపురాణములో నున్న చిఱుతొండనంబి చరిత్రము పూర్తిగ శ్రీనాథుఁడు హరవిలాసమునఁ జెప్పలేదు. కైలాసమున కేగినతరువాత సిరియాలుఁడు తనంతటిభక్తుఁడు లేఁడని విఱ్ఱవీగఁగా శివుఁ డతనిని భూలోకమునకు మరలఁ దీసికొనివచ్చి నిమ్మవ్వహాలాయుధుల వృత్తాంతములు చూపి గర్వభంగము కావించి తిరిగి కైలాసమునకుఁ గొంపోయిన కథ విడిచిపెట్టినాఁడు. ద్వితీయవిలాసంబైన గౌరీకల్యాణము చాలవఱకుఁ గాళిదాసుని కుమారసంభవమునకుఁ దెనుఁగు. హరవిలాసము స్వకల్పితముగా రచింపఁబూని నడుమ నిట్లుచేయుట కాళిదాసుని కవితయందుఁగల గౌరవము వలననని తోఁచెడిని. తారకాసురుని వధవనుకఁ గుమారసంభవము 17 సర్గములలో నున్నది. శ్రీనాథుఁడు కుమారసంభవములోని ఉపోత్తమ శ్లోకమైన

శ్లో. అథ విబుధగణాంస్తానిందుమౌళిర్విసృజ్య
క్షితిధరపతికన్యా మాదదానః కరేణ
కనకకలశయుక్తం భక్తిశోభాసనాథం
క్షితివిరచితశయ్యం కౌతుకాగారమాగాత్.

అనుదానిని—

గీ. "కనకకలశాది భక్త్యలంకారయుతము
నైనకౌతుకరత్నగేహంబు సొచ్చి
పార్వతియుఁ దాను నీహారభానుమౌళి
పవ్వళించెను ముదమునఁ బాన్పుమీఁద."

అని తెనిఁగించి మిగిలిన 10 సర్గములలో వర్ణింపఁబడిన కుమారజనన మాదిగఁ దారకాసురవధవఱకుఁ గథనంత యెనిమిది గద్యపద్యములలోఁ జెప్పినాఁడు. 8-వ సర్గములో సంభోగవర్ణనము మిక్కిలి విస్తారముగ నున్నది. శృంగారవర్ణనమన్న ముందంజవేయు శ్రీనాథుఁడు సంభోగవర్ణనము తెనిఁగింపక కొద్ది వాక్యములలో ముగించుట

చూడఁగ హారవిలాసమును రచించునాఁటికేండ్లు గడచినవాఁడై మనోవృత్తియందు గొప్పమార్పుచెందినట్లు కానంబడుచున్నది. ఏండ్లు గడచినను స్వాభావికచాపలము బొత్తిగఁ బోదనియెడు పక్షమున నేడవసర్గము తరువాతఁగల గ్రంథ మతనికి లభింపక పోయియుండును. 8-వ సర్గములోని సంభోగవర్ణనము చాలవఱకశ్లీలముగను ననుచితముగ నుండుటచే నేడుసర్గములే కాళిదాసుఁడు రచించె ననియు మిగిలిన 10 సర్గములు నతని పిమ్మట నెవ్వరో రచించి కాళిదాసుపేరు పెట్టి రనియుఁ గొంతమంది పండితుల యభిప్రాయము. కాని పూర్వమునుండి 8-వ సర్గముకూడఁ గాళిదాసునిదే యని భావింపఁబడినట్లు దృష్టాంతములు గలవు. విశ్వనాథకవి సాహిత్యదర్పణ మను నలంకార గ్రంథమునందు నాయికాప్రణయమానమునకు "నాయికాయాయథా కుమారసంభవే సంధ్యావర్ణనావసరే" యని నుడివినాఁడు. ఈసంధ్యావర్ణన మెనిమిదవ సర్గములోనున్నది. మఱియు దోషభేద సందర్భమునఁ బ్రకృతివిపర్యయమునుగూర్చి వ్రాయునప్పుడు "ప్రకృతయో దివ్యా అదివ్యాదివ్యాదివ్యశ్చేతి, తేషాం ధీరోదాత్తాదితా, తేషామప్యుత్తమాధమమధ్యత్వం, తేషుచ యోయథా భూతస్తస్యాయథావర్ణనే" ప్రకృతివిప [redacted] ధీరోదాత్తస్య ధీరోద్ధతవత్ ఛద్మనావాలివధః, యథావాకుమారసంభవే ఉత్తమదేవతయోః పార్వతీపరమేశ్వరయోః సంభోగశృంగారవర్ణనం" అని చెప్పినాఁడు. ఈ సంభోగశృంగారవర్ణనము 8-వ సర్గములోనిదే. ధనంజయుండు దశరూపకమునందు వ్యభిచారభావముల లక్షణలక్ష్యములు చెప్పుచో జడతకు లక్ష్యముగా

శ్లో. "ఏవమాలినిగృహీతసాధ్వసం శంకరో రహసి సేవ్యతామితి
సా సఖీభిరుపదిష్ట మాకులా నాస్మరత్ప్రముఖవర్తిని ప్రియే "

అను శ్లోకము నుదాహరించినాఁడు. ఇది కుమారసంభవాష్టమ సర్గములోని 4-వ శ్లోకమైయున్నది. ఈ నిదర్శనములవలనఁ గొందఱనునట్లు 7-వ సర్గము తరువాతఁ గల గ్రంథము మఱియెవ్వరో కాక కాళిదాసుఁడే రచించెనని పూర్వమునుండి భావింపఁబడుచుండుట విశదమగుచున్నది. ఇతఁడు మూలమునకు సరిగా ఆంధ్రీకరింపఁబూనిన కొన్ని కుమారసంభవశ్లోకములను వాని అనువాదపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

1. శ్లో. తయా దుహిత్రా సుతరాం సవిత్రీ
స్ఫురత్ప్రభామండలయా చకాశే
విదూరభూమి ర్నవమేఘశబ్దా
దుద్భిన్నయా రత్నశలాకయేవ.

గీ. జనని విద్యుల్లతాభమౌ చాయ గలిగి
క్రొత్తయుదయించినట్టి యాకూఁతువలనఁ
గారుకాలంబు మణిశలాకయునుబోలె
నొప్పెడు విదూరభూమిని యుద్ధియయ్యె. ఆ. 3.

2. శ్లో. పురేతావంతమేవాస్య తనోతి రవిరాతపం
దీర్ఘికాకమలోన్మేషః యావన్మాత్రేణ సాధ్యతే. స. ౨.

గీ. దానవునివీటిలోన మార్తాండుఁడెండ
యంతమాత్రంబకాని కాయంగవెఱచు
నెంతమాత్రముకాసిన నెలమిఁబొందుఁ
గేళిదీర్ఘికలందుఁ బంకేరుహములు. ఆ. 3.

3. శ్లో. కామేకపత్నీ వ్రతదుఃఖశీలాం
లోలం మనశ్చారుతయా ప్రవిష్టాం
నితంబినీమిచ్ఛసి ముక్తలజ్జాం
కంఠేస్వయంగ్రాహనిషక్తబాహుం. స. 3.

గీ. ఏకభర్తృవ్రతస్థయై యేలతాంగి
నీకుఁజేయాడు ధర్మంబు నిలువరించె
నది వినిర్ముక్తలజ్జయై యమరరాజుఁ
జేయుఁగాత స్వయంగ్రాహశ్లేషణంబు. ఆ. 3.

4. శ్లో. హృదయేవససీతి మత్ప్రియం యదవోచస్తదవైమి కైతవం
ఉపచారపదం న చేదిదం త్వమనంగః కథమక్షతారతిః. స. ౪.

గీ. హృదయముననుండి యెప్పుడు హృదయనాథ
ప్రియము చెప్పెద నను టెట్లు భేషజంబు
హృదయముననుంట నిజమేని మదనయెట్లు
భస్మమైతివి నేనెట్లు బ్రతుకఁగంటి. ఆ. 3.

5. శ్లో. అపి క్రియార్థం సులభం సమిత్కుశం జలాన్యపి స్నానవిధిక్షమాణి తే
అపి స్వశక్త్యా తపసి ప్రవర్తసే శరీరమాద్యం ఖలు ధర్మసాధనం,

సీ. సలిలంబు త్రిషవణస్నానక్షమంబాయె యంభోజపత్ర దీర్ఘాయతాక్షి
కుసుమంబులును సిద్ధకుశపల్లవంబులు సులభంబులై యున్నె సుందరాంగి
సత్త్వంబులన్యోన్య జాతివైరముదక్కి శాంతిగైకొనియున్నె చంద్రవదన
యనుదినంబును దేహయాత్రకాయితమాయె నీవారపాకాది పూపుఁబోడి

గీ. శక్తికొలఁది తపశ్చర్య సంఘటించెఁ, ఫలముపై నాసనాగ్రహబాధముడిగి
తామ్రబింబోష్ఠి ధర్మసాధనములందు, నాద్యమగు సాధనంబు దేహంబ కాదె.

6\. శ్లో. తామగౌరవభేదేన మునీంశ్చాపశ్యదీశ్వరః
స్త్రీపుమానిత్యనాస్థైషా వృత్తం హిమహితం సతాం. స. ౬.

గీ. అంధకారి యరుంధతి నాదరించె, గౌరవంబునభేదంబు కలుగకుండఁ
బెద్దవారికి స్త్రీపుంవిభేదమేల, మాననీయంబు పుణ్యకర్మంబుగాక. ఆ. ౪.

దారుకావనివిహారము, హాలాహలభక్షణము, కిరాతార్జునీయమునను, మిగిలిన భాగములు పురాణకథల ననుసరించి స్వయముగ రచించినాఁడు. భారవికృత కిరాతార్జునీయములోని యాఱవసర్గమునందలి

శ్లో. మనసాజపైః ప్రణతిభిస్సముఘ్నేంగా నధిపతింసదివః
సహజేతరాజయశసాంసథతీబిథరాంబభూవ యుగపన్మహసీ

అను శ్లోకములోని యుత్తరార్ధమును, హాసవిలాసకిరాతార్జునీయకథయందలి

గీ. "వీరరసగర్భితంబయ్యు విస్తరిల్లె, శాంతరసమెంతయును సవ్యసాచియందు"

అను వాక్యములలోని భావము నొకటిగనున్నవి కాని యీ భావము శ్రీనాథుఁడు భారవినుండి గైకొనెనని చెప్పఁబనిలేదు హ్యాంలెట్ (Hamlet) అను నాటకమునఁ గొమరునికిఁ బోలోనియసు (Polonius) చెప్పినట్లుగా షేక్స్పియరు (Shakespeare) వచించిన

"... ... ... Beware
of entrance to a quarrel, but being in,
Bear it that the oppossed may beware of thee."

అను వాక్యములలోని భావము గాశీఖండమందలి

క. "ఎవ్వనితో నెచ్చోటం, జివ్వకుఁ జేఁజాసవలదు చేఁజాచినచో
నివ్వల నవ్వల నెవ్వరు, నవ్వకయుండంగఁ బగ ననందీర్పఁదగున్."

అను వాక్యములలోని భావము నొకటిగా నున్నది. షేక్స్పియరు కాశీఖండములోఁ జూచి గాని, కాశీఖండకర్త షేక్స్పియరు గ్రంథములోఁ జూచిగాని వ్రాసెనని చెప్పుటకు వీలు లేదుగదా. ఒకటే యూహ అనేకులకుఁ దట్టుచుండుట సహజము.

హరవిలాసము తరువాత నితఁడు రచించినది పల్నాటివీరచరిత్రము. వీరచరిత్రము యొక్క పౌర్వాపర్యము తెలిసికొనుట కా గ్రంథమున నాధారములు కన్పట్టుచున్నవి. బాలచంద్రుని యుద్ధఘట్టమున

ద్వి. "ఎసఁగెడు శివకంచి యేకామ్రపతికిఁ
జిఱుతొండభక్తుఁడు చెలఁగుమాతండ్రి
సెంకెలసిరువను చెలువమాతల్లి
సిరియాళుఁ డనఁ బుట్టి చెన్నొందినాఁడ."

అని తన హరవిలాసములోని చిఱుతొండనంబి కథను సూచించియున్నాఁడు. కనుకఁ బల్నాటి వీరచరిత్రమే యితఁడు రచించిన గ్రంథములలో నెల్లఁ జివరగ్రంథ మని చెప్ప వలయును. శైలినిఁబట్టికూడ నిట్టే తలంపవలసియున్నది. వీరచరిత్రము తరువాత నేమియు రచించినట్టు కన్పట్టదు. ఇతఁడు వీరచరిత్రరచనకుఁ గడంగుటనుగూర్చి యనేక కథలు గలవు. నారికుఱుపుచే బాధపడుచు శోకభరమున నీ సుద్దులు చెప్పె నని కొందఱందురు. ఈ క్రిందికథకూడ వాడుకలోఁ గలదు. ఇతఁడు యౌవనప్రాయమందు స్వేచ్ఛగఁ దిరుగు టచే శరీరముచెడిపోయియుండెనఁట. పల్నాటికిఁ బోయి గ్రామంబుల సంచారముచేయుచుఁ జంద్రవంక నదీతీరమందున్న మాచెర్లకు జని యానదియందు స్నానముచేసి చెన్నకేశవుని సందర్శింపఁగ రోగము కొంత యుపశమించెనఁట. ఆదిన మే రాత్రి చెన్నకేశవుఁడు స్వప్న మున సాక్షాత్కరించి యతనితో మత్సేవారతులు నఖండపరాక్రములునైన పల్నాటి వీరులచరిత్రము రచించి మా కంకితమొనర్పు మని చెప్పి యంతర్హితుం డయ్యెనఁట. శ్రీనాథుఁడును మేల్కాంచి స్వప్న వృత్తాంతమునకు సంశసించి పల్నాటివారి హృదయ సీమలయం దచిరకాలవిజృంభణముతో నాటియుండిన ఇతిహాసాంశములఁ జక్కఁగ గ్రహించి గ్రంథరచనకుఁ దొడఁగి తాను రోగపీడితుఁడు వయసుమీఱినవాఁడు నగుటచే వ్రాయుటకు శక్తిలేక యేడుగురు శిష్యుల లేఖకులుగా నియోగించి చెన్నకేశవుని యాలయములోఁ గూర్చుండి చెప్పుచు దాదాపు భారతమంత పెద్దదిగా నున్న యీగ్రంథ మును రెండుమాసములలోఁ బూర్తిగావించెనఁట. గ్రంథము సమాప్తియగువఱకు రోగము కూడఁ బూర్ణముగఁ గుదిరెనఁట. గ్రంథము పూర్తియైన తరువాత నేకారణముననో మనస్సు చలించి తొంటియట్ల విషయప్రవృత్తుండుకాఁగాఁ జెన్నకేశవుఁడు కోపించి

ప్రతిదినము పగలే శ్రీనాథునికిఁ బ్రత్యక్షమగువాఁ డారోజతనికి దర్శనమీక స్వప్నమునం దగుపడి నీవు పతితుఁడవై తివిగాన నీ గ్రంథము నేను బరిగ్రహింపఁజాల నది మాలమాదిగలపాలౌఁగాక యని వాక్రుచ్చి యదృశ్యుం డయ్యెనఁట. మఱునాఁడు శ్రీనాథుఁడు మేల్కాంచి యశుభస్వప్నంబునకు వగచి యెంతయోకష్టముతో రచించిన యమ్మహాగ్రంథము భగవంతుఁడు చేకొననిచో దాన ఫల మేమి యని దుఃఖావేశంబునఁ జేతనున్న తాళపత్రసంపుటము చింపి చిందఱవందఱగాఁ బాఱవేసెనఁట. మాలలు మాదిగలు మొదలైనవారెవరికి దొరకిన పత్రములు వా రేఱికొనిరఁట. ఈకథయొక్క సత్య మెట్లున్నను గ్రంథ మొకచోటను సంపూర్ణముగ లేక శకలములుగా నొకరివద్దఁ గొంత మఱియొకరివద్దఁ గొంతగఁ జాలమట్టుకుఁ బిచ్చుకుంటులు మాలలు మొదలగు నిమ్నకులుల యధీనములోనే యున్నమాట వాస్తవము. అట్టివారిచేతులలో నున్నందువలన నస్పృశ్య మనియు, నశ్రావ్యమనియు, నగ్రాహ్యమనియుఁ దలఁచి, జ్ఞానశూన్యులై విద్యాగంధము లేక పోయినప్పటికి నగ్రజన్ములమని గర్వముమాత్రము వదలని పండితంమన్యులు చూపిన యనాదరణమే గ్రంథ మిన్నిదినముల దనుక దుఃస్థితిలో నుండుటకుఁ గారణమై యుండును. జనసామాన్యమునకు వీరులయందుఁగల భక్తితాత్పర్యములచేనేమి, గ్రంథము యొక్క ఉత్కృష్టతవలననేమి యాదరణానాదరణములకు లోనుగాక నేఁటివఱకు జీవముతోడ నున్నది. శ్రీనాథుఁడు రచింపకముం దీకథ గద్యరూపముననో గేయరూపముననో యుండియుండును. ఇతఁడు దీనిని ద్విపదిలో రచించెను. శ్రీనాథునికిఁ బూర్వము రంగనాథాదులు ద్విపదికృతుల రచించిరి.

సీ. "కంద భేదములాఱుగాక యుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమాక్కరలునైదు
దీపించుమంజరీ ద్విపదత్రిపద చతుష్పద పంచపాద షట్పదవిధములు
తొమ్మిదివిధములతోనొప్పు రగడలు కళికలు నుత్కళికలునుగూడ
జాతులు నవవిధగీతంబులును సీసస ప్తకంబును నుపజాతులయ్యె
ననుచు నన్నయభట్టు భీమనయుఁ బెద్ద
సచివుఁడును మూర్తితాత నొజ్జయు ననంత
మంత్రియును దిమ్మరాజు నిమ్మాడ్కిఁ జెప్పి
రందముగ వారుచేసిన చందములను."

అని యప్పకవిచెప్పినదానినిఁబట్టి నన్నయభట్టునకుఁ బూర్వమునుండి ద్విపది యున్నట్లే కాన్పించుచున్నది. తరువోజ, అక్కర మొదలగు తక్కినజాతులనువలె ద్విపదీ

కృతులలో మిశ్రమముగా నచ్చటచ్చటఁ జెప్పుటలేదు. నన్నయభట్టారకుఁడు భారతము నందుఁ దరువోజ, మధ్యాక్కర, అక్కర, మధురాక్కర, ఉత్సాహము, కందము నుపయోగించెనుగాని ద్విపదను జెప్పలేదు. సోమయాజులు నెత్తాప్రెగ్గడ యీఫక్కికనే యవలంబించిరి. అల్లసాని పెద్దన మనుచరిత్రమునందు రగడను జెప్పినాఁడుగాని ద్విపది నుపయోగింపలేదు. యక్షగానములలోమాత్రము ద్విపది నచ్చటచ్చట వాడుదురు. వీనినిఁ బట్టిచూడ వివిధపద్య మిశ్రమములైన కావ్యములలో ద్విపదినిఁ జేర్పక ద్విపదికావ్య ముల వేరుగా రచించుచువచ్చినట్లు నిశ్చయమగుచున్నది. మనలో నున్న కావ్యము లన్నియు చాలామట్టుకు చంపువులేకాని పద్యకృతులు (నిర్గద్యములు) మిక్కిలి తక్కు వగా నున్నవి. సంస్కృతమునందుఁ బద్యకావ్యములే మెండు. చంపువులు తక్కువ. సంస్కృత పద్యకృతులకుఁ దెలుఁగు పద్యకృతులకు భేదము కలదు. సంస్కృతకవు లొక్కొక సర్గమును సామాన్యముగా నేకవిధశ్లోకముతో రచించుచు వచ్చిరి సర్గాంత మందు మాత్రము వృత్తముల మార్చిరి. కాళిదాసుఁడు మేఘసందేశమంతయు నేకవిధ శ్లోకముతో రచించెను. ఆంగ్లేయ కవులుకూడఁ జాలవఱకీ నియమమునే పాటించిరి. తెలుఁగువారట్లుగాక యొక యాశ్వాసముననే బహువిధవృత్తములు, జాతులు నుప జాతులు వ్రాయుః దురభ్యాసము కలిగియున్నారు. సర్గమంతయుఁ బలువిధవృత్తములతో రచించినవారు సంస్కృతకవులలోఁగూడఁ గలరు గాని యీ విషయమునఁ దెలుఁగు వారివలె వెర్రి లోనికి దిగలేదు. విశ్వనాథు డేకవృత్తమయపద్యములతోనే సర్గ రచన అని ఉన్నాడు. ఆశ్వాసాంతమునందు గాక తక్కినచోట ఇట్టి వృత్తసాం కర్య మనుచితము. పద్యకావ్యములయందు బహువిధపద్యముల గలుపుట దోష మను భావ మరిస్టాటిల్ (Aristotle) అను గ్రీకువిద్వాంసుఁడుకూడ నీ క్రిందివాక్య ములలోఁ గనఁబఱచి యున్నాఁడు. “Still more absurd would it be to mix different metres as was done by Charemon” తెలుఁ గునఁ బద్యకృతులు (నిర్గద్యములు) లేని లోపమును నివారింపఁ బూనియే కాబోలు తిక్కనసోమయాజి ఉత్తరరామాయణమును బద్యమయముగ రచించెను. కాని బహు విధపద్యములతో రచించు దురభ్యాసముమాత్రము మానలేదు. అచలజిహ్వోక్తి నిరోష్ఠ్య, శుద్ధాంధ్రప్రముఖ నిరర్థక నియమములలో నిర్గద్య మొకనియమముగాఁ బాటించి పెద్దపెద్ద బిరుదనామములు పెట్టి డంబమునకు రచించుచు వచ్చిరి గాని సాధారణముగఁ బద్యగ్రంథములన్నియు నట్లురచించినవారు కారు. గ్రంథమంతయు నొక టేవిధమైన పద్యములుండుటవలనఁ జదువువారికి విసుగుగాదాయనికొంద ఱందురుగాని యయ్యది విచారితంబు. సంస్కృతమున మేఘసందేశాది కావ్యములఁ జదివి యానం

దించు రసజ్ఞులు విసుగునొందుదురా? సుప్రసిద్ధులగు నాంగ్లేయకవులకావ్యములఁ బఠించి పరవశులగు పండితులు విసుగునొందుదురా? మన యాంధ్రభాషయందుఁ గలకృతులఁ బరిశోధింపఁగాఁ బైనుదాహరింపఁబడిన దోషములులేనివి ద్విపదులు శతకములు కన్పట్టుచున్నవి. తెలుఁగులో శార్దూలాది పద్యములకంటె చిన్నపాదములు గల ద్విపద్యాదులె యెక్కువ మనోజ్ఞముగా నుండును. మాదిరికొక యుదాహరణము చూపెదను. వాల్మీకిరామాయణ బాలకాండమునందలి 34-వ సర్గములోని

శ్లో. "గతోఽర్ధరాత్రః కాకుత్స్థ కథాః కథయతో మమ
నిద్రామభ్యేహి భద్రం తే మాభూద్విఘ్నోఽధ్వనీహ నః,
నిష్పన్దాస్తరవ స్సర్వే నిలీనా మృగపక్షిణః
నైశేన తమసా వ్యాప్తా దిశశ్చ రఘునందన.
శనైర్వియుజ్యతే సంధ్యా నభో నేత్రైరివావృతం
నక్షత్ర తారాగహనం జ్యోతిర్భిరవభాసతే,
ఉత్తిష్ఠతిచ శీతాంశుశ్శశీ లోకతమోనుదః
హ్లాదయన్ ప్రాణినాం లోకే మనాంసి ప్రభయా విభో.
నైశాని సర్వభూతాని ప్రచరన్తి తతస్తతః
యక్షరాక్షససంఘాశ్చ రౌద్రాశ్చ పిశితాశనాః,
ఏవముక్త్వా మహాతేజా విరరామ మహామునిః
సాధుసాధ్వితి తం సర్వే మునయో హ్యభ్యపూజయన్.

అను శ్లోకములు భాస్కరరామాయణమున

క. "రత్రోయక్షవిహారస, మక్షంబునిలీనమృగచయంబు నిమీల
త్పక్షికులాక్షమునిశ్చల, వృక్షమ్మునిశాటభూత విహృతిస్థలమున్.

వ. అగుచు నివ్వనమున్నది మఱియు.

చ. గగనము తారకాగ్రహవికాసవిభాసితమై వెలింగెడున్
మిగిసినచీఁకటింజెఱచి ముంగలిదిక్కులు తెల్లసేయుచున్
జగముల కుత్సవంబొదవఁ జంద్రిక గాయుచు భాసమానుఁడై
నెగడెడునింగిఁ జందురుఁడు నిద్దురపొయెడినెల్లజీవులున్.

క. వినుమర్ధరాత్రమయ్యెన్, జనవర నిద్రింపుమీవు సౌమిత్రియునిం
కనిపలికియూరకుండెన్, మునివరుఁడపుడఖిలమునులు మోదముతోడన్."

అనియు రంగనాథరామాయణమున

ద్వి. "నడురాత్రి యే తెంచె నరలోకనాథ
కడుడస్సినాఁడవు కను మోడ్తుగాక
చలియింపకున్నవి సకల వృక్షములు
మెలఁగవు వనభూమి మృగసమూహములు
నెఱివిహంగంబులు నీడముల్ చేఱి
మఱచియున్నవి తమ మంజులధ్వనులు
యామినీచరులైన యక్షరాక్షసులు
భూమి విచ్చలవిడిఁ బొరిచరించెదరు
దీటుగఁ జీకటి దెసలునాకసము
కాటుకపూసిన కరణి నున్నదియు
నీలాంబరంబున నిండుముత్తెములు
గీలించి బ్రహ్మాండగేహగోళమునఁ
గడుఁగొప్పగా మేలు కట్లెత్తినట్టు
లుడుగణంబులతోడ నున్నది నింగి
యడరంగ జనులకు నానందమొదవ
నుడురాజు పొడ తెంచుచున్నాఁడఁటన్న
నామాటలకు మెచ్చి యఖిలసంయములు."

అనియు నాంధ్రీకరింపఁబడినవి. భాస్కరరామాయణములోని కందగద్యవృత్తములలోకంటె రంగనాథరామాయణమునందలి ద్విపదీపఙ్క్తులలో భావ మెక్కువహృదయంగమముగను నానందజనకముగను బ్రకటింపఁబడిన దని యొప్పుకోనక తప్పదు. ద్విపదీచరణంబులు నాతిదీర్ఘంబులై నాతిహ్రస్వంబులై యుండును గావునఁ గరచరణాది సమస్తావయవంబులు నిరవధికముగ నొక్కతఱి దృగ్గోచరంబగు పరిమిత పరిమాణ చిత్రపటంబుభంగి నిరంతరాయముగ సమగ్రముగ గ్రాహ్యంబులై తదనుగుణమైన అవిచ్ఛిన్నానందమును గలిగించుచుండును. శ్రీనాథుఁ డుపయోగించినది మంజరీ ద్విపది. మంజరీద్విపదినిగూర్చి కవిజనాశ్రయములో

ద్వి. "ద్విపదగణంబులె తెచ్చియన్నిటికిఁ
బ్రాసంబులిడకయె పలుకఁజాలినను
మూఁడవగణమున మొగి విశ్రమముగ
మంజరియందురు మధురవాక్ఫణితి."

అని చెప్పఁబడినది. కవిజనాశ్రయములోనే కాక నన్నయభట్టు ఛందములోఁ గూడ మంజరీ ద్విపది యుదాహరింపఁబడినట్లే యప్పకవీయమువలనఁ దెలియుచున్నది. కాని శ్రీనాథునికిఁ బూర్వము మంజరీ కావ్యము రచించినవా రెవరును లేరు. ఇతఁడు వ్రాసిన గ్రంథములలో నిది చివరదియుఁ బరిణామావస్థలో వ్రాయఁబడినదియు. గనుక వ్రాయునాఁటికి లోకానుభవ మధికముగా గలిగినట్లు గనఁబడుచున్నది.

శ్రీనాథుఁడు ఈగ్రంథమున ఉపమానముల స్వాభావికముగఁ జెప్పినాఁడు. మాదిరికై రెండుమూఁ డుదాహరించెదను. చేతికిఁజిక్కిన శత్రువును విడిచి యతనితోఁ గలహించుటకు

"చెట్టెక్కిఫలమును జే నంటిచూచి
వేగమె దిగి రాత వేసిన ట్లగును"

అనియుఁ జిన్నవాఁడయ్యుఁ బరాక్రమవంతుఁ డనుటకు

"పిడ్గుచిన్నది కాదె భేదించుఁగొండఁ
జిన్నమిర్యమునందుఁ జెడునె కారంబు
ఘనకపాలము కెక్కి కాకనొందించు
మానక నోశెల్ల మండును లెస్స."

అనియుఁ గొండలు ప్రతిధ్వను లీనె ననుటకు

"ధరణీధరంబులు తల్లడంబంది
గుహాలను నోళ్ళతోఁ గూయంగసాగె"

అని చెప్పెను. గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ గొన్నింటినిమాత్రమె యుదాహరించితి. మల్లదేవరా జంపిన బత్రాజు నలగామరాజుతోడను, నాయకురాలు నలగామరాజుతోడను చెప్పిన ధర్మములు యుక్తియుక్తములుగనుండి శ్రీనాథుని రాజనీతికౌశలముం బ్రకాశింపఁజేయుచున్నవి. నలగామరాజు సభలో వేశ్యానాట్యసందర్భమునఁ జెప్పిన సంగీతరహస్యము లాతఁ డాదియందు

ద్వి. "సంగీతసాహిత్య చాతుర్యకవిత
చెప్పనేర్చినవాఁడఁ జెలఁగి మాచెర్ల
చెన్నకేశవ పాదసేవారతుండ"

అని చెప్పకొన్న విషయమును ధ్రువపఱచుచున్నవి. బాలచంద్రుఁడు వేశ్యను గర్హించి

ద్వి. "కుటిలాత్ములారసీ గుణములు తెలిసె
మటుమాయ చేఁజిక్కి మానము ధనము
నీపాలు చేసితి నేఁ గానసైతిఁ
గామాంధకారంబు కష్టపువిద్య
నీతిమాలినచర్య నేఁటికిఁ దెలిసె
నింటిలో భోజనం బిచ్చుకురాక
పరులయెంగిలి కాసపడితిని నేను"

అని పల్కిన వాక్యములును ననపోతువేశ్యల విషయమై బాలచంద్రునితో

ద్వి. "వారకాంతలరీతి వర్ణింపరాదు
బిడ్డలకోసఁగక ప్రియురాలకీక
చీమలుగూర్చిన చెలువునఁగూర్చి
ధనవంతులగువారి ధనమెల్లదోఁచి
ముంజికాంద్రనుజేసి మురిపెమడంప
వ్యర్థులై విటవృత్తి వసుమతిమీదఁ
బోయిరి బ్రదికెడు పొందిక లేక"

అని చెప్పినవాక్యములును నీతిబోధకములైనవి. 41-వ పుటలో బాలచంద్రుఁడై తాంబకుఁజేసిన వైరాగ్యోపదేశము, బాలచంద్రుఁడు యుద్ధమునకుఁ బోవుసంకల్పము సూచించినప్పుడు తల్లియైన యైతాంబ వల దని బ్రతిమాలి ఆమె పొందినశోకము, బాలచంద్రుఁడు నిజసంకల్పంబు వదలక తల్లి నూరార్చి సకారణంబుగఁ బలికిన వీరధర్మవాక్యంబులు ఉచితముగ నున్నవి. బాలచంద్రుఁడు వీరులతో బాలత్వమునుగూర్చి చెప్పినవిషయములు స్మరింపఁదగినవి. ఆ వాక్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

ద్వి. "పేరబాలుఁడుగాని బిరుదుమగండఁ
బగవారిఁగొట్టని బ్రతుకది యేల
తలిదండ్రులను బ్రోవఁ దనయుఁడే కర్త
మానాభిమానముల్ మగఁటిమి మించఁ
బ్రబలింపఁగలవారు బాలురేసుమ్ము
బాలురె పెద్దలు బల్లిదుల్ వారె
బాలురకేవృద్ధి పరికించిచూడఁ
బెద్దలు మతిచెడి పిటికిపాలుదురు

పాంచభౌతికదేహ పటిమ క్షీణించు
ధైర్యంబుతగ్గు నుత్సాహంబు ఉడుగు
వయసుమీఱినవేళ వచ్చునా బలిమి
కీర్తికైనను నపకీర్తికైన
బాలురపైనుండు భారమంతయును."

బ్రాహ్మణక్షేత్ర సంజాతుఁడైన యనపోతును యుద్ధమునకు రానీక వెనుకకుఁబంపి బాలచంద్రుఁ డేగినపిమ్మట నతఁడు పల్కిన వీరవాక్యంబులు

శ్లో. "అగ్రతశ్చతురోవేదాః పృష్ఠతస్సశరంధనుః,
ఇదం బ్రాహ్మ మిదం క్షాత్రం శాపాదపిశరాదపి."

అని పరశురాముఁడు చెప్పిన వాక్యములను జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచున్నవి. అనపోతు బ్రాహ్మణుఁడు; ఆఱువేలనియోగి; గృహనామము "ఒడ్డి". పెద్దనపౌత్రుఁడు; మల్లపరాజు పుత్రుఁడు; తల్లి పేరమ్మ; చతుర్వేదాధ్యయనము చేసినవాఁడు; బాహుయుద్ధమునందు నిపుణుఁడు. అనపోతుతండ్రి మల్లదేవునివద్ద వ్రాయసకాఁడుగా నుండెను. శ్రీనాథునికిఁ బిమ్మట వీరచరిత్రమును వీరభద్రుఁడు పద్యమయముగను, మల్లయ్య, బలరామిసెట్టికొడుకు కొండయ్య యను నిరువురు ద్విపదిగాను రచించిరి. కొండయ్యయు మల్లయ్యయుఁ దమ గ్రంథములలో శ్రీనాథు నుదాహరించియున్నారు. వీరు తమగ్రంథములఁ జాలవఱకు శ్రీనాథు ననుసరించియే చెప్పిరి. వీ రొక్కొక్కచోట లేనివి కొన్ని కలిపి, యున్నవి కొన్ని తీసివేసిరి. బొంగరము పుట్టుక యని కొండయ్య యొక వింతకథ కల్పించినాఁడు; శ్యామాంగి (సబ్బాయి) తమ్ముఁ డంతర్వేదిగాని కథయొక్కటపగఁ జెప్పినాఁడు; ద్విపదీ కృతి వ్రాయువాఁడయ్యును బాలచంద్రుఁడు బొంగరములాడు కథాసందర్భమునఁ గ్రొత్తగాఁ బద్యమొకటి చేర్చినాఁడు. దానినిఁ జూపుచున్నాను:—

క. "నెఱిగలిగి నాఁటినాఁటికి, సరిగడవఁగ బిరుదుకచకుచద్వయమొరయక్
చిఱుతొడల నడుమునెక్కన, విఱిగెనొయనఁ జెలులుదాను వెఱచుచునడచెన్."

ఈపద్యము నన్నెచోడుని కుమారసంభవమునందుఁ గనఁబడుచున్నది.

మఱియుఁ గథాంశములయందుఁగూడ నచ్చటచ్చట మార్పులు చేసినాఁడు. కొండయ్య, మల్లయ్య, శ్రీనాథునిగ్రంథ మేరీతి ననుసరించిరో తెలియుటకై మువ్వుర గ్రంథములనుండి యొకటే సందర్భమునందలి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

కోమటిస్త్రీకి బొంగరము తాఁకినకథ

శ్రీనాథుఁడు :—

ద్వి. "పొక్కచుఁ జేరెను బొలఁతులగుంపు
కప్పిరి వలువలు కర్ణంబులందుఁ
గర్పూరరజమును గలయంగ నూఱి
పదతలంబులయందుఁ బాణులయందు
గస్తూరిగంధంబుఁ గలిపిపట్టించి
సఖులెల్ల శైత్యోపచారముల్ సలిపి
చింతింపఁబోకుఁడి చెలి లేచు నిపుడె
యని పల్కనంతలో నామూర్ఛ దెలిసి
ముకుళితహస్తుఁడై ముందఱ నున్న
బాలునిఁ గనుఁగొని బలుకోపమునను"

కొండయ్య :—

ద్వి. "ఏమనివగతుము ఏమిచేయుదుము
ఏమనిమామకు నెఱుఁగఁ జెప్పుదుము
నినుఁబాసి భువిమీద నిల్వనోపుదుమె
వనజాక్షి నీవెంట వత్తుమటంచు
నెఱి బ్రహ్మపుత్రుఁడు నీవిధియంచు
గరియాన లిరుగడఁ గదిసి చల్లఁగను
భామలందఱు కూడి పలుతెఱంగులను
గోమలి కుపచరణ కొంతగా సేయఁ
జెలికిఁ గప్పినమూర్ఛ తెలిసి శీఘ్రముగఁ
దలవంచి తనకాలు తప్పక చూచి
యిది యేరిబొంగరం బింతచక్కనిది
యిది యెవ్వరిదెయమ్మ యీవెలలేని
దప్పుడు చెలికత్తె లందఱు చూచి
యప్పరో వినవమ్మ యతఁడు బాలుండు

అవిచారితముగా శ్రీ వీరేశలింగంపంతులుగారీపజ్క్తులే శ్రీనాథునివైనట్లు తజ్జీవితచరిత్రములో నుదాహరించినారు.

మల్లయ్య :—

ద్వి. "అంతలో జెలికిని నటుమూర్ఛదెలిసి
ముకుళితహస్తుఁడై ముందఱ నున్న

తెప్పిరిబాలుని తెరగెల్లఁ జూచి
నిప్పులుచెదరగ సెలఁతయిట్టనియె
"కావరమేలన్న కట్టిఁడిదుష్ట."

వృద్ధవేశ్యావర్ణనము

శ్రీనాథుఁడు :—

ద్వి. "కోఁతివంటిది వృద్ధగురుతరకోపి
కోలపట్టుకవచ్చె గూతుదగ్గఱకు
పిఱికినరొండియు ప్రేలుచన్దోయి
యుఁ జఱిసిపోయినయొళ్ళు నూచలుకాళ్లు
వంగిననడుమును వదలినపండ్లు
పీలచేతులుగాని పీనుగుమోము
చిక్కగనరిసిన చింపిరితలయు
ప్రాలిన బొమముడి పదలిన మేను
మెడమీద గణతియు మీగాళ్ళబూత
పలుచనిగడ్డంబు పైని బుల్పిరియు
మూతిమీసపుమొల్క ముక్కురోమములు
తలవడంకును మాట తబ్బిబ్బుమఱపు
చొల్లుగాఱెడునోర శుభ్రింపుకంపు
కన్నులఁబుసులును గాంతుమిక్కుటము."

కొండయ్య :—

ద్వి. "కల్లలపుట్టిల్లు కడునొడతెల్ల
శిస్తువెడలినచింత చివికినగంత
పత్తిగింజలసంత పరదేశిబొంత
ఊదుపోవనిడొక్క ఉరిపడ్డనక్క
... ...
ఉచితంబెఱుంగని యూడలితొత్తు
... ...
తెరలు యీదనవెల్లి దేవాంగపిల్లి
మాయలకతకారి మందులమారి

కాయనిపడుచెట్టు కడుబాడుచెట్టు
దొందరతినగండి తొమ్మంద్రదొండి
ఆందతుకులబొడ్డి ఆమిచెపుమడ్డి
అఖిలకోతలవెల్లి యానబ్బతల్లి."

మల్లయ్య:—

ద్వి. "వృద్ధవానరమైన వెసరాగముండ
దద్దరింపుచు లేచి తగునూతకోల
విఱిగినరొండియు నూచలౌకాళ్లు
ఊరిసిపోయినయొళ్ళు నూడినతలయు
తోలుశల్యములతో దూగాడునడుము
పీలచేతులు నడపీనుగురీతి."

కొండయ్య శబ్దసౌష్ఠవము పాటింపక యిచ్చవచ్చినట్లు చెప్పినాఁడు. మల్లయ్య రచనలోఁ జాలవఱకు శ్రీనాథుని వాక్యములే యున్నవి.

నాకుదొరికిన తాళపత్రగ్రంథములో కొన్నిచోట్లఁ బట్టులుపోయినవి. పోయిన చోట్లను, బోయిన ట్లగుపడినచోట్లను నా నీరసవాక్యములతోఁ బూర్తిచేసి కుండలించితిని. ఒకటి రెండుపదములు పూర్తిచేసినచోట్లఁ గుండలము లుంచలేదు. కథాభాగములకు శీర్షికలు నేను చేర్చినవేను. అచ్చుకూర్పువారి పొరపాటువలననైన నేమి నాపొర పాటువలననైన నేమి 25, 33, 4?, 50, 60, 102 పుటలలో నేను బూరించిన కొన్నిపట్టులకుఁ గుండలములు విడిచిపెట్టఁబడినవి. అవసర మనితోఁచిన స్థలములలోఁ జదువరులకు సుబోధముగ నుండుటకై గద్యవ్యాఖ్యను కూర్చినాఁడను. అన్యపండితుల సంస్కృతాంగ్లేయవాక్యముల నుదాహరించినప్పుడు వలయుచోట్ల వానికి సరియైన తెలుగువాక్యములు వ్రాసితిని. బాలచంద్రుని వేశ్యనామము సబ్బాయి యనియుండ శ్యామాంగియని దిద్దితిని. ప్రాచీనగ్రంథాలలో ఉన్నప్రకారము పలనాటివీరచరిత్రయని నామ ముంచితిని. బహుధన సాధ్యములయ్యెఁ జిత్రములను గొంతమంది మిత్రుల యనుగ్రహముచే సమకూర్పఁ దలంచితిఁగాని వారిసాహాయ్యము సమయమునకు రాక పోవుటవలన వీలైనది కాదు. యుద్ధకాలమును ననుగురాజు జన్మదేశమును నాకు లభ్యమైన కొద్దిగ్రంథసామగ్రితోడను శిలాతామ్ర శాసనములతోడను నిర్ణయించితిని. ఇఖి హాసవిదులు వీరచరిత్రముయొక్క యేభాగమైన దయయుంచి యెవరేని నా కందఁ జేయఁగలిగినయెడల నది వ్రాసికొని వారిగ్రంథము వందనములతో మరల వారికిఁ బంపెద

దను. గ్రంథము ముద్రించుట కిదియే ప్రథమపర్యాయము గావున నేమైన లోపము లుండెనేని క్షమింపఁ బ్రార్థించుచున్నాను.

ఈ గ్రంథవిషయమునఁ దోడ్పడిన మిత్రులందఱకు నమస్కారము లాచరించు చున్నాఁడను. అందులో నేను శ్రమపడుట యటులుండ నాకొఱకు శ్రమపడి నిజాము రాజ్యమునుండి గ్రంథమును దెప్పించి వ్రాయించి యిప్పించిన మ-రా-రా-శ్రీ, అక్కిరాజు శంకరనారాయణగారికిని, జల్లగుండ్ల పిచ్చయ్యగారికిని, గ్రంథాంతరము నందఁజేసిన జానపాటి వేంకటప్పయ్యగారికిని వీరచరిత్ర ప్రథమభాగము నొసంగిన పిడుగు వీర భద్రయ్యగారికిని, పగిననమయములఁ దోడ్పడుచు వచ్చిన తాడేపల్లి సీతారామయ్య గారికిని, ముద్రణాదివ్యయమున కేఁబదిరూప్యము లొడఁగూర్చి సాహాయ్యముచేసిన మహారాజరాజశ్రీ ఉన్నవ లక్ష్మీనారాయణ పంతులుగారికిని నామనఃపూర్వకవందనములు సమర్పించుచున్నాఁడను.

గుంటూరు,
జులై, 1-వ తేది 1911 }

ఉమాకాంతుఁడు.

☞ ప్రథమభూమికయందలి 53, 57, 61, 63 పేజీలలోని గచ్ఛదావ్యాఖ్యలు ద్వితీయావృత్తిసమయాన వ్రాసినవి.

వీరచరిత్రకథాసారము

ఉత్తరదేశమునఁ బాలమాచాపురి యనుపట్టణము కలదు. జంఘనాపురి యని దీనికి నామాంతరము. దీని ననుగురాజేలుచుండెను. ఇతఁడు కార్తవీర్యార్జునుని కేడవ తరమువాఁడు. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు బాధింపఁగా ననుగురాజు బ్రాహ్మణోత్తముల యాలోచనవలన జీడినూనె గుడ్డలు ధరించి ససైన్యుఁడు, సామాత్యుఁడు, సభనుఁడు, సకులదేవుఁడునై రాజ్యము విడిచి, పాపపరిహారార్థము తీర్థయాత్రలకు వెడలి నానాక్షేత్రంబుల సేవించుచు నదులలో మునుఁగుచు సంధ్రదేశమునకు వచ్చి యమరావతిరేవున కృష్ణానదిలో స్నానముచేయఁగా నల్లని జీడినూనె గుడ్డలు తెల్లనాయెను. ఇట్లు వస్త్రములు తెల్లనగుటయే పాపవిమోచనమునకుఁ జిహ్నమని బ్రాహ్మణు లనుగురాజునకుఁ బ్రథమమునఁ జెప్పియుండిరి. అనుగురాజప్పుడు చందవోలులో రాజ్యము చేయుచున్న రాజుకూతును వివాహమాడెను. ఆమెపేరు మైలాంబ. కూతునకుఁ, జందవోలురాజు పల్నాఁడరణమిచ్చినందున ననుగురాజు గురిజాలరాజధానిగ పల్నాటి కధి

పతి యయ్యెను. అనుగురాజునకు భార్యలు ముగ్వురు. వీరవిద్యాదేవి, భూరమాదేవి, మైలమాదేవి. వీరవిద్యాదేవియందుఁ బెదమల్లదేవుఁడు, పినమల్లదేవుఁడు, బాలమల్ల దేవుఁడు నను ముగ్వురుపుత్రులు గలిగిరి. భూరమాదేవియందు కామరాజు, నరసింహ భూపతి, ఘట్టిరాజు, పెరుమాళ్లరాజు నను నల్వురుసుతు లుద్భవించిరి. అనుగురాజు మంత్రి దొడ్డనాయఁడు. ఇతఁడు వెలమ జేతినాయనికుమారుఁడు. బాదరాజునకుఁ బెద్దన్న యని నామాంతరము కలదు. సంతానము కలుగకముం దనుగురాజుచే బాద రాజు పెంచుకొనఁబడి క్షత్రియుండును గంచర్లపురాధీశుఁడు నైన కృష్ణగంధర్వుని కూతును లవాంబను బెండ్లాడెను. బ్రహ్మనాయఁడు విష్ణువుగా భావింపఁ బడు చున్నాఁడు. కురుక్షేత్రయుద్ధమునఁ గృష్ణుఁ డెంతముఖ్యుఁడుగ నుండెనో పల్నాటి యుద్ధమున బ్రహ్మనాయఁ డంతముఖ్యుఁడుగా నుండెను. ఈయన పల్నాటికృష్ణుఁ డని పేర్కొనఁ బడుచున్నాఁడు. ఇతనికుమారుఁడు బాలచంద్రుఁడు. కన్నమదాసని మఱి యొకఁడు గలఁడు.

ఇట్లు దొడ్డనాయఁడు మంత్రిగ ననుగురాజు కొంతకాలము పరిపాలించి మృతి నొందెను. దొడ్డనాయఁడుకూడ స్వర్గమున కేగెను. నలగామరాజు పట్టాభిషిక్తుఁ డాయెను. నాయకురాలను నొకయువతి నిజశక్తిచేత ననుగురాజునను గ్రహము సంపా దించి యతఁడు చనిపోయినవెనుక నలగామరాజువద్ద మంత్రిణి యయ్యెను. ఈనాయకు రాలి యసలుపేరు నాగాంబ. నాయకురాలనియే సాధారణముగా వ్యవహరింపఁబడు చున్నది.

"నాయకురాలి జన్మస్థలము పల్నాడుతాలూకాలో నాగులేటియొడ్డున నున్న జిట్టగామాలపాడను నొక చిన్నగ్రామము. ఈమె పంటరెడ్లకులమునఁ బుట్టినది. తండ్రి పేరు చౌదరి రామిరెడ్డి. మేనమామపేరు మేకపోతు సింగారెడ్డి. ఈమెయింటిపే రరవల్లివా రని చెప్పఁబడినది. ఇది తల్లిగా రింటిపేరో యత్తగా రింటిపేరో తెలి యదు. ఈమెభర్తనామ మెచ్చటఁ గానరాదు. పల్నాటియుద్ధమున కీమెయే కారకు రాలు. అతిపరాక్రమశాలిని. గురజాల పురవరాధీశ్వరు లగు నలగామరాజాదు లీమె చేతిలోని కీలుబొమ్మలవలె నుండువారు. ఈమె బ్రహ్మనాయని కిరుపోటిగా రాజ్య తంత్రము నడపిన సమర్థురాలు. యుద్ధావసానమువరకుఁ జలనమునొందక మగబిరుదు కట్టి యశ్వారూఢయై బ్రహ్మనాయనితోఁ బోర సమకట్టిన శూరురాలు. ఈమె మంత్రిణి యగునప్పటికి వీరవిద్యాదేవికి జన్మించిన మల్లదేవాదులు బాలురుగా నుండిరి. బ్రహ్మనాయుఁడు వీరిని దగ్గఱకుఁ దీసి రాజ్యములోఁ గొంతభాగ మిప్పించి

[1]గురిజాలనుండి పోయి [2]మాచెర్లపట్టణము నిర్మించుకొని వారు యుక్తవయస్కులు కానందున వారికి బదులుగఁ దానే పరిపాలించుచుండెను. వారు పెద్దవారైనతరువాతఁ గల్యాణపట్టణాధీశుఁడైన వీరసోముని కుమార్తెల నిప్పించి వివాహముచేసి పెదమల్లదేవుని మాచెర్లకుఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసెను. అనుగురాజు చనిపోవునపుడు కొడుకులనందఱను బ్రహ్మనాయనికి ఒప్పగించెను. నలగామరాజు నాయకురాలిని మంత్రిణిగాఁ జేసికొన్నను మల్లదేవులకు: బెండ్లిచేసిన తరువాత బ్రహ్మనాయఁడు ద్వేషబుద్ధిలేక నలగామరాజునకు భూరమాదేవిపుత్రులకుఁ గట్నము లిచ్చుటకై గురిజాలకుఁ బోయెను. వారును దగినవిధముల గౌరవించిరి. గురిజాలలో బ్రహ్మనాయనికి నాయకురాలు విషము పెట్టించెనుగాని యామెప్రయత్నము నిష్ఫలమాయెను. మాయచేసి నాయకురాలాతనినిఁ గోడిపందెమున కొడఁబఱచెను. ఓడిపోయినవా రేడుసంవత్సరములు రాజ్యము విడచిపెట్టి పరభూములకుఁ బోవలయు నని పందెపుటొడంబడిక. పందెములో బ్రహ్మనాయఁ డోడి గోపన్నను గోల్పోయి మల్లదేవుల వెంటబెట్టికొని మాచెర్లవిడిచి కృష్ణానదిని దాఁటి మండాదిపట్టణమునకు వలసపోయెను. పిమ్మటి వృత్తమునకు వక్ష్యమాణమైన "పల్నాటివీరులకథలు" అను గద్యకృతినిఁ జూడఁదగును.

---

1. పల్నాటిసీమలోనున్నది. 2. పల్నాటిసీమలో చంద్రవంకనదిమీద ఉన్నది. పల్నాడు గుంటూరుజిల్లాలో ఒకసీమ.

INTRODUCTION

Ever since the evolution of man began from the brutal state, Great Persons have stepped into and passed away from this world leaving behind their marks in the annals of the progress of mankind. They are the light guiding and shaping men's thoughts and action in their bewildering journey of life. They are the proclaimers of the unspeakable significance, the unreachable height, the immeasurable breadth and the unfathomable depth of the Infinite Power. By them the whole world moves; in them the whole world rests; for them the whole world longs. The history of the world is the history of these Great Men. Leaving the prehistorical periods, a little thoughtful mind can, from the dawn of documentary history down to modern times, perceive how the world has been affected by the appearance of the personages like Sri Rama, Buddha, Christ, Sankara, Kalidas and Shakespeare. These Great Men or Heroes, as they are justly called, are not confined to a certain country or to a certain age. They have been making their appearance in different corners in different ages. Wherever they appeared, whether in the meditative East or in the practical West, they were received with divine honour, regarded with admiration and adored with prostration. "The worship of a Hero" truly says Carlyle, "is transcendent admiration of a Great Man......No nobler feeling than this of admiration for one higher than himself dwells in the breast of man." Architects built

temples in their honour; sculptors carved their pictures on wood and stone; painters drew their figures in beautiful colours; poets sang their heroic deeds. Sreenatha sang the valour of the Heroes of the *Palnad* and it is the history of these Palnad Heroes, depicted by Sreenatha that is found in the following pages of this book. These warriors had left their distant home on the banks of the Narmada, migrated for political reasons into the broad grand plains of the Palnad as a place of refuge and settled there—settled never to return. They obtained rights in the country as a matrimonial gift and ever since Palnad has been called their home and they have been styled, "Palnad Heroes." They held undisputed sway over it and diffused their religion and civilization among the people. They built villages, made tanks, constructed anicuts, dug canals, erected temples and raised fortresses in the Palnad and the surrounding country, traces of which remain to this day whispering in the listening ears, dumb as they are, various tales about the activities of their makers in days gone by. Fortunately or unfortunately, the country had their rule only for a short time. During that short period, they held a wonderful sway over the country. Their love for the subjects was unlimited. Their indomitable valour was unparalleled. The chaotic battle-field was their sporting ground. The roar of the trumpets was their delightful sound. The bare flashing sword was their walking-stick. They were brave but not ferocious; they were valiant but not cruel. Timidity they did not know. Lawlessness they did not tolerate. After ably governing the country for a short period, in a great fratricidal war that ensued, they, sacrificing their lives in defence of

their rights, displayed astounding and superhuman prowess which, as was naturally the case in those ancient times, held them deified in the eyes of the people dumb with awe and wonder. What with their humane government and what with their extraordinary character, they earned the love, respect and admiration of the people as no other ephemeral sovereign had done. Villages are named after them. Temples are dedicated to them. Their pictures are carved upon stones. Gorgeous processions are held in their honour. People vie with each other in paying their adoration irrespective of caste and creed. I cannot refrain from quoting in this connection the following lines of that famous archæologist, Robert Sewell, concerning these Heroes:—

"It is a curious fact that, while the Palnad Heroes themselves worshipped indiscriminately Vishnu and Siva and while this mixture of worship is still largely observed in this out of the way part of the country, we have in this Heroes' temple a sort of Mussalman coalition into the bargain. The Mussalmans take part in the annual festival and pay their devotions to the souls of the Heroes; and the walls of the temple are discolored with the splashes of chunam water and red paint thrown on them by Muhammadan admirers." Lists of Ant. Vol. I.

The construction of the temple itself is attributed to a Mahammadan whose grave is still to be seen within the precincts of the temple. Our admiration is all the more increased when we read the story of a female of Panta Reddy family, who, as the leading figure on the side of Nalagama, made such wild charges, evinced such gigantic valour and fought with

such stupendous courage as would excite the wonder of Nelsons and Nopoleans. Thousands of people flock together every year at Karempudi, the scene of the great battle, from almost all parts of the Telugu country. The people are very ardent in their faith in the Heroes. They worship them as Gods. In marriages and such like ceremonies, the symbols of the Heroes stand on the sacred altars in the houses of the people even to this day. It is really interesting to see how Veroism (Hero-worship) which resembles to some extent the Norse faith of Scandinavia and the Shintoism of Japan, originated in the Palnad and extended its influence throughout the Telugu country. This Hero worship has been continuing here for eight centuries and though an orthodox religionist may coldly speak, a gloomy theologian may disapprove, and a haughty atheist may laugh at the idea, yet must continue as long as the Earth turns round the Sun.

The author of this Ballad Sreenatha is a Vira Saivite for ceremony, but he seems to belong to the school of rational philosophers as they may be called. Though we cannot claim for him subtler elements of social morality according to tradition, his movements seem to be entirely in high society and he was one of the most celebrated scholars of his age in the Telugu country.

This Palnati Veeracharitra has been unpublished and unknown to the general public until this time. It, in the course of four hundred and more years through which it kept its existence, underwent many changes, though not-radical, in its composition. Somehow or other the book, form very early times, has always been in the hands of the illiterate low caste beggars who sing the story to the people and receive something as reward from

them. These illiterate people who possess the book never like the idea of publishing it thinking that, if published, every one would know those poems. Orthodox Brahmins, in general, think it madness to pay close attention to the singing of these beggars and disgrace to hold conversation with them. Moreover, this voluminous poem is not in one place with one person but portions of it are scattered throughout the Telugu country. Under such circumstances, the readers can imagine the awkward position in which I was when trying to get the book and the difficulties that would present themselves before finally succeeding in the attempt In a way, I have now published this part of the whole poem and eagerly expect encouragement from the Telugu Public to bring out the remaining portions also within a short time. I have fixed the date of the war and the original home of the Heroes in my Telugu introduction with the light of the few historical accounts, Puranas and inscriptions I could have access to and if students of history kindly give their valuable suggestions upon the points, I shall feel highly grateful to them and acknowledge my indebtedness to them. Although the book had been given to the press nearly one year back, it could not be completed till now owing to the limited means and time that I could devote for it in the midst of other duties. I must express my feelings of gratitude to Sri Akkiraju Sankarayana Garu, Sri Challagundla Pichayya Garu, and Sri Janapati Venkatappayya Garu and Sri Unnava Lakshminarayana Pantulu Garu, for their kind aid in the publication of this work.

BEZWADA,
9th June, 1911.

☞ THE EDITOR.

పలనాటివీరచరిత్ర

బాలచంద్రయుద్ధము

శ్రీరఘునాయకు జిత్తమం దెంచి
శ్రీకంఠుపరమేశు శివునాత్మఁదలచి
పార్వతీదేవికి భావించి మ్రొక్కి
శివగణంబుల నెల్ల చింతించిపొగడి
ప్రాకటంబుగవిష్ణు ప్రార్థనజేసి
యిందిరాదేవిని నిచ్చలోనిలిపి
విష్ణుభక్తుల నెల్ల వినుతులుసేసి
జలజజుగొనియాడి శారద నెంచి
అఖిలవిద్యల కెల్ల ఆద్యుడైనట్టి
గజముఖువిఘ్నేశు ఘనతకీర్తించి
వీరభద్రుని శౌర్య విభవంబులెన్ని
* సంగమేశ్వరునకు చక్కగామ్రొక్కి
గుర్జాలగంగను గోరిప్రార్థించి
భక్తి † గోగులపాటి భైరవుదలచి
నీలమేఘశ్యాము నిజమూర్తియయిన
‡ శీలమ్మనాయుని చిత్తమందెంచి
కడువేడ్క పోతలింగము గొనియాడి
§ మాచెర్లచెన్నుని మదిలోనదలచి
ఆంధ్రకవుల నుతులమరగావించి
గీర్వాణకవులను కీర్తించి మ్రొక్కి
సంగీతసాహిత్య చాతుర్యకవిత
చెప్ప నేర్చినవాడ చెలగి "మాచెర్ల"
చెన్న కేశవపాదసేవారతుండ
వలను భారద్వాజ వంశవర్ధనుడ
కవిసార్వభౌముడ ఘనతగన్నట్టి
శ్రీనాథుడనువాడ శివభక్తిపరుడ

---

* కృష్ణా, మాలాపహారిణీ నదులు సంగమించుచోట సంగమేశ్వర క్షేత్రము గలదు. మఱికొన్ని చోట్లఁగూడ సంగమేశ్వరాలయములు గలవు.

† గురిజాలకుఁ దూర్పుగానున్నది.

‡ శీలమ్మ పుత్త్రుఁడు అనగా బ్రహ్మనాయుఁడు.

§ పల్నాడుతాలూకాలోఁ జంద్రవంశ తీరమందున్నది. దీనికి మహాదేవిచెర్ల అనికూడ పేరు కలదు.

శాశ్వతంబైనట్టి సద్గ్రంథ మొకటి
చెప్పఁబూనిమనసు చెలరేఁగియుండ
శ్రీరమ్యవక్షుండు శ్రీవత్సలుండు
వారిజనేత్రుండు వల్లవీవిటుడు
శమితభక్తజనార్తి శాశ్వతకీర్తి
కందర్పజనకుండు కనకాంబరుండు
సురరాజవిహితుండు శుభవీక్షణుండు
కరుణాంతరంగుండు కలుషభంగుండు
ఎల్లజగంబుల నేలెడుఘనుడు
పాలమున్నీటిపై బవళించువాడు
సౌరిది నెల్లప్డు భూసురరక్షకుండు
గిరిధర్ముడగు చంద్రగిరిరంగవిభుని
వేంకటాద్రిపునకు వెలయనొక్కొక్క
సరసునకును రణసాహసాంకునకు
అలరాజుబాకున కవతారమొంది
మలసినూటొక్క బొమ్మలపెండెరంబు
చెలఁగిడాకాలనుంచిన మహాఘనుడు
చిలుకలపైకొక్కె జెక్కెడువాడు
చేకొన్నమాచెర్ల చెన్నకేశవుడు
నాకలలోవచ్చి నయమొప్పబలికె
వినవోయిసత్కవి వేడ్కనామాట
మనమున నాకు సమ్మతమైనదొకటి.
అనవిని దేవ మహాప్రసాదంబు
దృఢముగ నానతి యిమ్ము నాకిప్పు
డనచెన్నకేశవు డప్పుడిట్లనియె
శౌర్యంబుపుణ్యంబు సమకూర్చినట్టి
పలనాటివీరుల భాగవతంబు
ప్రకటితంబుగనీవు రచియించి మాకు
అంకితంబొనరింప నహవొందుసూవె
అనుచును శ్రీకాంతు డరిగినపిదప
మేల్కాంచిమనమున మేలయ్యెననుచు
విలసిల్లు పలనాటి వీరులచరిత
జనులెల్లభక్తిచే చదువుటకొరకు
* మంజరీద్విపదగా మన్నించి నేను
చెప్పఁబూనితివచః శ్రీ మెరయంగ
ప్రకటితంబైనట్టి పలనాటిలోన
భావింపగావిష్ణు భక్తిని మెరసి
నరసాగసింహంబు నలగామరాజు
మహితచారిత్రుడు మలిదేవరాజు
ధారుణి నేలుచు తమలోనబోరి
† కార్యమపూడి శ్రీకదనంబునందు
నరపాలచంద్రుండు నలగాముతాక
పంపిన ‡ బాలుండు బాహువిక్రముడు
తోరంపుగజములు తురగచయంబు

* ఈ ద్విపదయందుఁ బ్రాసములేదు.

† పల్నాటిలో నాగులేటితీరమున నున్నది.

‡ బ్రహ్మనాయుని కొడుకు.

మన్నీలబలముల మహితశౌర్యమున
చెదరిపారగబొడ్చి చీకాకుసేసి
నలగామునిమ్ముడు నరసింగునెదిరి
మర్దించిరణమున మడిసినవిధము
ప్రచురింతువీనుల పండువుగాను

(కథాప్రారంభము)

గణుతింప తత్కథాక్రమమెట్టి దనిన
అరయ † మేడపిలోన * అలరాజుచావు
వీరవిక్రమతచే వీరసాహసత
పరగినవాయకుల్ పటుపరాక్రములు
వీరనాయకులెల్ల వినివెరగంది
భావించితలపోసి బాలమల్దేవు
బిరుదురాజునుదెచ్చి పృథ్వివెలయగ
నయమైనయట్టి లగ్నంబునందతని
పట్టంబుగట్టిరి పరగ మేడపిని
భూమీశసుతునిట్లు పుడమినిలిపి
భాస్కరసమతేజు బాలునిదెచ్చి
సచివకార్యంబున సమ్మతినుంచి
అటకరణపుకార్య మనపోతుకిచ్చి
మాడచియనునట్టి మగువనుదెచ్చి
రాణివాసముగావ రక్తితోనుంచి
ఆనందమునుబొంది రంతటవారు.

(మలిదేవరాజు, బ్రహ్మనాయుఁడు మొదలయినవారు కార్యమపూడి యుద్ధరంగమునకు బయలుదేరి పోవుట)

అటమీదభూమీశు డధికోత్సవముల
ఘనకార్యమాపూడి కదనరంగంబు
చేరబోవుటకునై చింతించియపుడు
ప్రజలతో మేడపి బడిలంబుసేసి
పరగముప్వురుపతుల్ పైనంబుగాగ
ఎలమిభూసుర పురోహితులెల్లపూని
జయముహూర్తముబెట్టి చనుమనిచెప్ప
తొల్లియేకాదశి దురమానటంచు
రణభేరివేయించె రమణీయముగను
అతులసాహసవృత్తి నాదండువెడలె
‡ గొల్లెనల్గట్టిన గొప్పతొబండ్లు
బల్లానిపెట్టెలు పట్టెమంచములు
తరుచైనపీటలు § తమ్మపడిగెలును
వింతమండపములు వెలయుఁగొడ్డులును
కాశ్మీరకస్తూరి గంధకర్పూర
మాదిగావాసన లమరుపెట్టెలను

† బ్రహ్మనాయఁడితనిని రాయబారమునకుఁ బంపఁగా నాయకురాలు కుట్రచేసి చంపించెను.

* వినుకొండతాలూకాలోనున్నది. మలిదేవరాజాదులు తమ రాజధానియైన మాచెర్ల విడిచి మండాదికి వలసపోయి తిరిగివచ్చి యీ మేడపిని నిర్మించికొనిరి.

‡ గుడారము.

§ తాంబూలము వేసికొన్న తరువాత నుమ్మివేయుటకై యుంచికొను నొకవిధమైనపాత్ర.

బొక్కసంబులబల్వు బోనగావళ్ళు
జవ్వాజిపెట్టెలు శారికాకీర
పంజరములువట్టు పరిచారకులును
కోడెకాంద్రదలించి కొట్టెడురేడ్లు
పడివాగెతేజీలు పాలకీజోళ్ళు
అష్టభాగ్యంబుల అంగళ్ళవారు
సంపడిపడదండు చయ్యనగదలె
పెంపైనపాలకి పెదమల్లుగదలె
పినమల్లుగదలెను పృథ్వీశువెనుక
తమ్ముడుగదలెను ధరణీశువెంట
పచ్చలులింగాలు పట్టుగాజెక్కి
బాగుచేసినయట్టి పాలకియెక్కి
పలుమారుపుత్రుకై పలువరింపుచును
కొలువులోనాయుఁడు కొనరెట్టపట్టి
♦ కలహగదీర్పనీ కొడుకితడంచు
పెట్టెనాచేతిలో ప్రియతనూజాతు
బాలునితెగువ యేపాటిదోయనుచు
* కొమ్మభూమీశుండు గొబ్బునగదలె
అల్లాణరాజులు అచ్చోటినృపులు
అన్నలుదమ్ములు అందరుగూడి
సూర్యవంశమువారు సొంపుతోచనిరి

వారికిపీరికి వరమంత్రియైన
నీలవర్ణుండును నియతచిత్తుండు
బ్రహ్మన్నగదలెను పాయనివేడ్క
పట్టెరిగొడుగులు పాలకినెత్తి
సూర్యాతపంబు పైసోకనియట్లు
పాలకీలకురెండు పార్శ్వంబులందు
అందంబుగాబట్టె రరిగెలజోళ్లు
వింజామరంబులు వెలయగానెమిలి
కుంచెలవారును గూడిపీవంగ
నాయుడురాజులు నయముతోచనగ
ముందు † డమాయీలు మురజసంఘంబు
బూరలుభేరీలు పోటుధారలును
కాహళవంకిణి కాలికొమ్ములును
శంఖసమూహంబు సన్నాయిజోళ్ళు
మురళీచయంబును ముఖవీణవితతి
నరగలుతప్పెటల్ నయమైనడోళ్ళు
తమ్మటమ్ములునెంచదగువీరణములు
ఘనమైనరుంజలు ‡ కనకతప్పెటలు
చేగంటలును మరి చిరుగంటచయము
ఘనమైనమ్రోతచే గగనంబుగప్ప
కుంభిణివణకంగ కలగిరులెల్ల

♦ ఇది దినవెచ్చమువంటిది.

* ఇతఁడు క్రీ॥ శ॥ 1188-వ సంవత్సరమునందు కల్యాణమును పాలించుచున్న నాలుగవ సోమేశ్వరుని కుమారుఁడు. ఇతనిపుత్రుఁడు దలరాజు. కొమ్మరాజును అలరాజును పలనాటిలోఁ జనిపోయినందున కల్యాణమునేలు పశ్చిమచళుక్య వంశము వీరితో నశించెను.

† చర్మనిర్మితమైన వాద్యయంత్రవిశేషము.

‡ బంగారుతప్పెటలు కావు. ఒకరకపు తప్పెటలు.

మారుమ్రోతలనీదు మనసులుప్పొంగ
ఆవాలవారును ఆణెమువారు
కొండ్లవిందులవారు గోవిందువారు
ముతసానివారును ముయ్యూర్యారువారు
నర్మాలవారును నాయునివారు
పైడిచుక్కల పాలపత్తివారలును
బలుమూరివారును పాలెమువారు
రేవనూళ్లలవారు రేచెర్లవారు
అట్లూరి ముట్లూరి యాఖ్యలవారు
చెవులవారునుమరి చిల్లరవారు
గురియైననాయకుల్ గూడియేతేర
గండువారేగురు గదిసినవేడ్క
చనిరిబిరుదులతో సాహసమదర
ఒప్పుగానిందరు నురువైనబండ్లు
ఘోటకంబులు మేటి కుంజరావళుల
ఉత్సాహమున హుటాహుటినడువంగ
భట్టువారలుమించి బహువిధంబులను
బిరుదుపద్యంబులు పెల్లగాజదువ
ఉద్ధతి * మాస్టీలు నొనరనిర్వంక
భైరవఖడ్గముల్ పట్టుకరాగ
శీలమ్మతనయుని సింహవిక్రముడు
కరమర్థికచుకుల కన్నమనడిచె
సకలవీరచయంబు సంతతోత్సాహ
పౌరుషంబులుమీర † బ్రహ్మకిట్లనియె.

"మముజూడునాయుడామాలావుకొలది
మముజూడుబ్రహ్మన్న మాశౌర్యపటిమ
సింధురంబులమీద జెచ్చుగాదుమికి
కుంభస్థలంబులు క్రుంగజేసెదము
కొదమసింగంబుల గూలద్రోసెదము
గండభేరుండాల ఖండింతుమలుక
వాయువుబోనిక వడినాపగలము
జాతవేదునిబట్టి చమిరివేసెదము
ఘనసముద్రముజొచ్చి కలగజేసెదము
కుంభినికాళ్లతో క్రుంగదన్నెదము
కులగిరులైనను కొట్టివేసెదము
గురిజాలనేలెడు కువలయేశ్వరుని
కులపగకై పట్టి క్రొవ్వణగించి
చలమునవిడువక చంపగాగలము"
అని పెక్కుపంతంబు లాడుచునడువ
చూచినవారలు చోద్యంబుగాగ
పటువిక్రమాఢ్యులు పలనాటివీర
వరులంచుబొగడుచు వర్ణించిపలుక
మలదేవభూపతి, మంత్రిబ్రహ్మన్న
కంపింపభూస్థలి కదలిరావేళ

(మలిదేవరాజు, బ్రహ్మనాయుఁడు త్రిపురాంతకముఁ జేరుట.)

‡ త్రిపురాంతకమునకు తిన్నగావచ్చి

* శస్త్రవిద్యావిశారదులు.

† బ్రహ్మనాయుఁడు.

‡ శ్రీశైలమునకుఁబోవు త్రోవలోనున్నది.

మహితచారిత్రుఁడ చలిదేవనృపతి
రాజులుమంత్రులు రసికులుదొరలు
పాటించిసుంకర వారితోఁగూడ
ఆవేళనీశ్వరు నతిభక్తిజూచి
సాష్టాంగదండముల్ చయ్యనఁజేసి
హస్తముల్ ముకుళించి అనియెబ్రహ్మన్న
గౌరీమనోహర గంగోత్తమాంగ
నాగకంకణశివ నందివాహనుడ
కాంచనగిరిచాప కంధితూణీర
గరుడాసనాంబక కైలాసవాస
ఘనగజాసురభంగ కామభస్మాంగ
లాలితశ్రీకంఠ లయకాలకర్త
సకలభూతేశ్వర శరభావతార
ఫాలాక్షభూతేశ పరమేశయిపుడు
విన్నవించెదనేను వినుముసత్కరుణ
* శివపురిలోనుండి చేర్చినయట్టి
భూతరాట్స్తంభంబు పొందుగానుంచి
మిలితేజేసిచనితిమి మీనగరంబు
మృతివచ్చె నేటికి మీకృపచేత
కార్యమీడేర్పంగ కర్తలేమీర
లనుచు ప్రార్థనజేసి యచ్చటనున్న
కంబముగనుగొని కడుభక్తిమ్రొక్కి
యినుము పిత్తళి కంచు హేమతామ్రముల
పంచలోహంబుల ప్రబలినదాన
నాలుగుముఖముల నయమొప్పమరియు
ఎనిమిదిముఖముల నెన్నికైనావు
ముగురుమూర్తులునొక్క ముఖమందునిలిచి
ఒకటసిద్ధులుమరి నొక్కటమునులు
గంగయుదుర్గయు కాలభైరవుడు
నిలిచిభూదేవియు నీయాననముల
గంధర్వపతులతో కాచుచునుందు
రనుచుప్రార్థనజేసి ఆబ్రహ్మపలికె
ఘనకార్యమాపూడి కలుచులోపలను
నలగామరాజుతో నయముగాపోరి
మడియంగవచ్చిరి మన్నెనాయకులు
రణరంగపట్టపు రాజవై నీవు
సాక్షివైయుండవే సర్వభూతేశ
భుక్తినిచ్చెదనీకు భూతేశుడెరుగ
దాహంబుదీర్చుకో తడుచురక్తమున
ఇప్పుడాహారంబ యిదిగొకొమ్మంచు
కంబమునకునిట్లు గట్టిగాజెప్పి
పెక్కువిధంబుల పిండివంటలును
పరమాన్నమునుమంచి పప్పుకూరలును
పానకంబులుఁజున్ను పచ్చళ్లునెయ్యి

* శివపురియనునది శివసింగురాజుయొక్క పట్టణము. కల్యాణపట్టణరాజయిన వీరసోముఁ డీపట్టణముమీద దండెత్తినపుడు బ్రహ్మనాయఁడు వీరసోమునికి సహాయుఁడుగాఁబోయి శివపురి ధ్వంసముగావించి యచ్చటనున్న శస్తులఁదెచ్చి త్రిపురాంతకములో నిల్పెను.

ఖండశర్కర తియ్య కందగడ్డలును
కొని తెచ్చి కుంభము కొండలరీతి
కస్తూరికర్పూర కాశ్మీరసహిత
చందనలేపంబు సరివినొనర్చి
మైసాక్షిసాంబ్రాణి మంచిగుగ్గిలము
తోడుత లెస్సగా ధూపమర్పించి
ఘనమైనపోతుతో గావు జెల్లించి
ఆహారమంతట అర్పించిపిదప
*కంబముంచినయట్టి ఘనమైనశకట
నిచయంబుదరలింప నిలిచి బ్రహ్మన్న
శకటచక్రంబులు సమ్మతిగావ
నాయకావళినెల్ల నయముతోబిలిచి
వితరణచతురుడై విడియంబులిచ్చి
యెనయంగమనవీట నెసగునెద్దులను
కనుగొని తెప్పించి కాండ్లకుగట్టి
చయ్యనబండ్లను సాగింపుమనియె.

(నాయకులు శకటంబులకుఁ
బూన్పుటకై యెద్దులనుఁ బేరు
పేరునఁ బిలుచుట)

అనివీడుకొలిపిన నంతంతవారు
పేరుపేరునవాని బిలిచిరీరీతి
అంబెలబసవన్న ఆదినాథుండ
నందులపిడిఘుంట నాగవాసయ్య
గోవులవిటకాడ గోగుబయ్యన్న
వంటరిపలిజంకు వరపెరుమాళ్ళ
కట్టనికలుకోట కరిసంచిరంకె
అకలంకగాత్రుండ అంబుధిశయన
బిరుదుగరుత్మంత భీమునిగజమ
గోవర్ధనాచల గోపాలదేవ
కరిసంగిబసవన్న కంచివరదుడ
నెలబాలచంద్రుండ నీలవర్ణుండ
జల్లులదర్జ జయకంఠనాద
వైకుంఠవాసుడ వాసుదేవయ్య
పుట్టలభూపతి పెంజెల్లిపెద్ద
ఇంద్రునివజ్రమా యిప్పగిరీశ
గోగుభైరవమూర్తి గోవిందరాజ
చెంచులయోబయ్య చెన్నమల్లయ్య
కంచియేకామ్రుడా కాశికానాథ
మధురాపురిప్రియా మానందినాథ
కాముడాసోముడా కాయజహరుడ
రాముడాభీముడా రంకెలుసలుపు
మీరీతిపిలిచిన నేపుమీరంగ
వచ్చినయెద్దుల వరుసతోజూచి
వన్నెలుచిన్నెలు వడిజెప్పికొనుచు
నెత్తురుకొమ్ముల నేటైనవాని
గఱువుతోకలుగతి కరిబొల్లివాని
అచ్చగాకరివన్నె లమరినవాని
మూపురంబులతోడ మొనసినవాని
నుదుటచుక్కలుగల నునుపైనవాని
తెల్లనివన్నెల తెలివైనవాని

* త్రిపురాంతకమునుండి కంబమును దరలించుచున్నారు.

పచ్చనివన్నెలు ప్రబలినవాని
ఇటువంటియెద్దుల నెంతయునేర్చి
గంటలుగజ్జలు గణగణమ్రోయ
గ్రక్కునయెద్దుల గాండ్లగట్టించి
మోకులబంధించి ముందుగానపుడు
పంచవన్నెలకూడు పైబారదివిచి
కంబముదర్శించె కమలనాభుండు
*మర్రివేములదాటి మండలేకుండు
ఘూర్ణిల్లురవముతో † గుమ్మడంపాడు
చేరియచ్చటనిల్వ చిత్తంబువిడిచి
‡ గరికెపాటికివచ్చి కాల్వానకచట
§ కంకణాంబులపల్లె కడసునాఘులు
కంకణంబులుగట్టి కదలిరావేళ
పట్టభద్రులు • పైడిపాటికివచ్చి
పరగవీరులకెల్ల పైనంబుజెప్పి
మెరసినమన్నీలు మేటినాయకులు
ప్రభువులుదొరలును బంధువర్గంబు
వీరవర్యులుగొప్ప విద్యలవారు
మిక్కిలిబిరుదులు మెరయుసాహసులు
కవులునుజెట్టీలు కలిసియుండంద

(మల్లిదేవరాజాదులు త్రిపురాంతకమునుండి మేళ్ళవాగుఁ జేరుట.)

$ మేళ్ళవాగుననిల్చి మించినదండు
అందరుగొల్లైన లమరంగనెత్తి
యుండిరినాయకు లుత్తలపడక
అంతలోదినకరు డస్తాద్రికరిగె
సాంద్రమైచీకట్లు జగమెల్లగప్పె
విలసిల్లెచుక్కలు వినువీథియందు
గుమిగూడిపక్షులు గూళ్ళలోజేర
గూబకదుపుమించి కూయంగసాగె
చక్రవాకంబుల సంతసంబడగె
ఘనచకోరంబులు కౌతుకంబందె
కొలకులకమలముల్ కుందుచుమొగిడె
వికసించెకుముదముల్ విచ్చలవిడిని
జారకామినులెల్ల సంతోషమునను
మగలనిద్దురబుచ్చి మనసులుబెదర
కెరలివిటులగూడి గృహములువెడలి
మించిసాహసమున మేరలుమీరి
తోడికోడండ్రును తోడివారలును

* వినుకొండతాలూకాలో నున్నది.

† వినుకొండకుఁ గొంచె మీశాన్యముగ 18 మైళ్ళదూరమున నున్నది.

‡ వినుకొండకు ఉత్తరముగ 19 మైళ్ళదూరమున నున్నది.

§, • ఇవియు వినుకొండతాలూకాలో నున్నవి.

$ నాయకురాలి కనుమదాటినతర్వాత నున్నది. కార్యమపూడికి 6 మైళ్ళదూరములో దక్షిణముగా నున్నది.

గురువులుబాధులు గుత్తెరింగినను
నిందింతురనిశంక నిలుపకమదిని
వాగులవంతల వనములయందు
ఇసుకదిబ్బలయందు నిరవైనపొదల
కుంటెనకత్తెలు కూడికాపాడ
మనసులతమిమించ మదనుడావేళ
పూబాణములువింటబూనిసంధించి
మర్మముల్నొవ్వంగ మాటికినేయ
మంచిగంధముబూయ మనసుభీతిల్ల
పువ్వులుముడువను బుద్ధియులేక
ఘననఖక్షతదంత ఘాతలువీడి
రతికూజితంబుల రంతులుమాని
బాధచాతురియందు భావంబువిడక
కొందరునేలను గొందరునిలిచి
నయముతోగొందరు నానావిధముల
కలసిరిమేచుల కంపంబులలర
చోరులుసాహస స్ఫూర్తులతోడ
ప్రాణంబులకుజెగి భార్యలమరచి
బ్రతికిపచ్చేదమను భావంబువదలి
పట్టణంబులయందు పల్లెలయందు
ధనికులగృహముల తారొంకనిదోచి
సాకెకుదిరుగంగ సాగిరావేళ

(కార్యమాపూడి రణరంగమును
బరీక్షించుటకై బ్రహ్మనాయుఁడు
కన్నమనీని నర్ధరాత్రంబునఁ
బంపుట)

అంతటబ్రహ్మన్న యానడిరాత్రి
కనుకులవానుండు ఘనబాహుబలుడు
కన్నమయనువాని గ్రక్కునబిలిచి
వెనుకటిరాజులు విక్రమస్ఫూర్తి
పోరాడిసమసిన బూడిదపెంట
యులభీమమైనట్టి యెముకలపోగు
లెసగినరణభూమి యెన్నికగాను
పావనంబుగజేసి బహుకాలమందు
కనిపెట్టియున్నట్టి ఘనరాజవితతి
సురములోపలనుండి తొలగింపవలయు
ఇరవుగాకలనిలో నీరాత్రివేళ
ఎవ్వరెవ్వరుగాచి యెట్లున్నవారో
అరసిరమ్మనిపంప నామీరఘనుడు
వాసనపెట్టైన వనమాలగదల
కరముల * గుజ్జరి కడియముల్ మెరయ
నేట్టైనపిడిఘుంట నెమలిసోగలును
నల్లనిదట్టిని నయమొప్పగట్టి
అర్ధనారీస్వుల్లకాదులునమర
ఘోరభైరవగద కోరమీసములు
ఎగుభుజంబులుమించ నెరజేరుగుడ్డు
ఘనమైనదేహంబు కాలిపెండెరము
వెరవైనభీకర వేషంబుతోడ
కదలెకన్నమనీడు కదనభూమికిని
కాటుకకొండయై కదిసినయట్లు

* గుజ్జరి అనునది ఘూర్జరశబ్దభవము. ఘూర్జరదేశమునే యిప్పుడు గుజరాతని చెప్పుదురు.

గరిమతో చీకటి గ్రమ్మినయట్లు
హరిహరాదులమూర్తి యతనికిగలిగి
నడికలనింజొచ్చి నలుదెసల్ జూచె
అక్కడకాపున్న యఖిలరాక్షసులు
గండభైరవమూర్తి ఘనభూతపతి
గుంపులై యున్నట్టి కొరవిదయ్యములు
ఇరవుననున్నట్టి యెరుకలసాని
యున్న తావుకువచ్చి యొయ్యననియె
వింటివేవార్తలు వినవిచిత్రంబు
గొల్లెనలచ్చటకుదురుగాజేసి
యీరుద్రభూమికి నీతడువచ్చె
ఏమికార్యమొకాని యెరుగంగరాదు
మదమునవున్నాడు మముజూచిపీడు
తెలిసికోవలెవీని తెరగెల్లనిప్పు
డనిఉగ్రకోపాన నార్పులునిగుడ
కత్తులుద్రిప్పుచు గదిసికూయుచును
గట్టిగానిలిచిరి కన్నమమీద
అంతటకన్నమ అధికరోషమున
కాలాగ్నిరుద్రుడై కత్తినిదీసి
మెరపుకైవడినిల్వ మెచ్చెభూతములు
వల్లకాటికిధైర్య వైభవంబెసగ
ఎవ్వడేతెంచెనో యెరుగరాదిప్పు
డీశ్మశానములోన జెనగరుద్రుండో
బ్రహ్మయోవిష్ణుడో పాకశాసనుడో
అగ్నిహోత్రుడో లేక యమధర్మరాజో
అలనైరృతుడో లేక అంబుధిపతియో
పవనుడో ధనదుడో ఫాలనేత్రుండో
మునివితతికినెల్ల ముఖ్యుడోయేమొ
తెలియుదమంచును దిన్నగాననిరి
ఎవడవురాయోరి యీభూమిజొచ్చి
యేమికార్యముకోర కేతెంచినాడ
వేరాజుబంటవో యెరిగింపుమనిన
పలికెగన్నమనీడు పటుశక్తిమెరయ
సోమవంశంబున శోభిల్లుచున్న
అనుగురాజేంద్రున కంగనయైన
విద్యలదేవికి విభవంబుమీర
ముక్కంటివరమున ముగ్గురుసుతులు
మల్లికార్జునుయొక్క మానసరూపు
లనగజన్మించిరి అందులోమేటి
పెదమలిదేవుడు పృథ్వీతలేశు
డారాజునకుమంత్రి ఆదిదేవుండు
దొరసినరేచర్ల దొడ్డనాయునికి 2/10
పడతిశీలమయను పద్మనేత్రకును
కలికికృష్ణుండైన కారుణ్యమూర్తి
పుట్టెనుబ్రహ్మన్న భూలోకమందు
ఆతనికిదాసుడ నాదునుపేరు
మాలలకునుబుట్టి మాలనైపోక
విష్ణుపాదముబట్టి విశ్వంబులోన
తెప్పలినాయుడు తెరవయైనట్టి
వికచాబ్జలోచన పెమ్మసానికిని
శ్రీమించుమాచెర్ల చెన్ననిమేన
పెంపొందెదుతులసి పెదవనమాల
వరమునగన్నట్టి వరపుణ్యసుతుడ
కన్నమనాపేరు కమలాక్షివినవె

కాముని కెదిరించి కదనంబుగోరి
పగరపైదండెత్తి బవరంబునకును
వచ్చిరిమావారు వైభవంబలర
ఖండనక్రియకిడి పట్టైనచోటు
వెనుకటిరాజులు విక్రమస్ఫూర్తి
పోరాడివచ్చిన పునుకలవెంట
తొలగించిశుచిసేయ వలెనంచుదలచి
కామునిబలముల ఖండించివైచి
మడియంగవచ్చిరి మన్నెనాయకులు
పరభయంకరమైన ఖండనభూమి
అరసిరమ్మనిపంపె నవతారపురుషు
డైనట్టిబ్రహ్మన్న యనుచుజెప్పంగ
వినియెరుకలసాని విస్మయంబంది
ప్రళయకాలేశుండు పార్వతీశ్వరుని
పాదసేవకులైన ప్రమథులువార
లిపుడిటువచ్చుట నెనగెసంతసము
మనసులోకోరిక మాకుసిద్ధించె
బ్రహ్మనాయుడువచ్చి ఖండనభూమి
పాదరేణువుచేత పావనత్వమ్ము
వెలయింపవలసిన వేళయేతెంచె
కడువేగరమ్మను కన్నమానేడె
అనినకన్నమవిని యాశక్తికపుడు
దండనమస్కృతుల్ తగజేసిమగిడి
బ్రహ్మనాయునిజూచి పదములకెరగి
కమలవల్లభవిను కంటెనిచింత
కంటెనెరుకసాని కంటిదైత్యులను
జయమగువేంచేయు జలజలోచనుడ

(బ్రహ్మనాయుడు కార్యమపూడి
యుద్ధరంగముఁ జేరబోవుట.)

అనుచునచ్చటివృత్త మఖిలంబుచెప్ప
విని బ్రహ్మనాయుండు వీరధైర్యమున
ద్వాదశసూర్యులు ప్రబలినరీతి
నెవ్వరికెరిగింప కేగెనావేళ
పొలుపొందనారుద్ర భూమికేతెంచి
నాలుగుకరముల నాయుడు నిలిచె
ఆరుద్రవసుమతి నాశ్చర్యముగను
కూలినశల్యముల్ కుఱుచతుండములు
సోక్కినచర్మముల్ చుట్టలైయున్న
పేగులునరములు పెంటలైయున్న
మేదుమాంసంబుల యెముకలుపగిలి
రాలినట్టిందైన రాసులుపరుచు
మునిగిదుర్గంధంబు మొనసినమెదడు
గాలికిదూలెడు ఘనశిరోజములు
కాలికుప్పలుబడ్డ కాయవిభూతి
చిదిమినశవములు చెదరుకొరువులు
నానావిధంబుల నాట్యముల్సలుపు
భూతకోటులతోడ పొందుగానుండె
తలకాయపుర్రెల దగుబంతులాడు
శాకినుల్ మొదలైన సకలభూతములు
బెదరకవాడించు భేతాళచయము
పిల్లాటలాడెడు పెనుపిశాచములు
మిణుగురుల్ దిక్కుల మించిరాల్చుచును
కొమరొప్పపరుగిడు కొరవిదయ్యములు
వేదమంత్రంబులు వెసపఠించుచును

బ్రహ్మనాయునిజూచి భయసంభ్రమమున
ఆశీర్వదించుచు నళుకుచుతొలగి
పరుగులుపెట్టెడు బ్రహ్మరాక్షసులు
కలగిబ్రహ్మన్నను కనినంతలోన
పారిరిభయమున బలుదైత్యవితతి
ఇటువంటిరణభూమి నెసగనీక్షించి
ఘనకార్యములకెల్ల కారణంబగుచు
ఎముకలపెంటయై యేహ్యమైయున్న
కార్యమాపురిపుణ్య ఖనియగునట్లు
కావింతుదేవతల్ గనిసంతసింప
ధీరతశ్రీవీరతిరుపతిసేయ
వలెనంచునూహించి వైరులపాలి
కాలమృత్యువువంటి ఘనుడుబ్రహ్మన్న
భయదమా రణభూమి ప్రబలుడైనిలిచి
మూడుకాలంబుల ముచ్చటలెల్ల
తెలిసినయెరుకల తెరవనీక్షించి
బలువైనబ్రహ్మండ పఙ్క్తులనెల్ల
పుట్టింపరక్షింప పొలియింపనేర్చు
బ్రహ్మదేవునివిష్ణు ఫాలలోచనుల
ప్రార్థించికీర్తించి ప్రణతులుచేసి
హరియొక్క పదియైన యవతారములను
మనసునదలపోసి మానంబురోసి
భువనరక్షణచేయ బుద్ధిలోనిలిపి
పరమేశ్వరునిగూర్చి పలికెబ్రహ్మయ్య
"ఓచక్రధర! స్వామి ఓకంజనాభ
జలముపైపవళించు సర్వభూతేశ
ప్రమథావతారులు బలువీరవరులు
ప్రధనవసుమతిలో ప్రాభవమొప్ప
ఇత్తుముప్రాణంబు లీయనినంచు
వచ్చియున్నారదె వైభవంబలర
వీరసింహంబులు వీరనాట్యంబు
చేయుదురిప్పుడు స్థిరబుద్ధితోడ
పూతత్వహీనత పొరయునీభూమి
నిర్దుష్టముగజేయ నిన్నువేడెదము
నీచరణంబున నెరిజనియించి
గంగయై ఖ్యాతినిగాంచి లోకముల
క్షాళితమ్మొనరించె గద పూర్వమందు
ఆజలరూపమై యమరుమేఘంబు
వర్షించియీభూమి పరమపూతంబు
చేసెడునట్లుగా సెలవిమ్ముతండ్రి"
అనుచుబ్రహ్మనవేడ నాలించిహరియు
ఫణిశాయియైయుండి పంపెదేవేంద్రు
నతడుప్రేరేపింప నానీలమేఘ
మాకాశమెల్లను నల్లినట్లుండి
గాఢాంధకారంబు గప్పెభూస్థలిని
ఘూర్ణిల్లుధ్వనులతో కుంభినిమీద
ఉరుములుపిడుగులు నొయ్యనబడగ
తళతళ మెరుపులు తరచుగామెరయ
వడగండ్లురాలంగ వాయువువిసర
వాగువంతలనీళ్లు వరదలైపార
గుంటమిట్టనరాక కుంభినినెల్ల
ముంచెదేవతలంత మూకలైచూడ
జలజనాభునిపాద జనితమైనట్టి
గంగలోకములెల్ల క్రమ్మెనోయనగ
ఏకార్ణవంబుగా హెచ్చివర్షించె

అప్పుడాజలమధ్య మందుండియొక్క
పుడుకజలముపైన బొర్లాడికొంచు
పడమరగావచ్చి బ్రహ్మన్నవద్ద
నిల్చిహసించెను నిష్కారణముగ
అపుడు బ్రహ్మన్నయు నానవ్వుజూచి
తలపు త్రెళ్లోసనె దగువాక్యములను
నవ్వినహేతువు నాతోడజెప్పు
వీనులనిండగా వినగోరివాడ
అనిననాయనితోడ నాపుత్రవలికె
నాపూర్వమంత విన్నపముచేసెదను
శంఖచక్రాంకిత సకలలోకేశ
ఇందిరామందిరా యినచంద్రనేత్ర
జలజజ జనకుండ శార్ఙ్గశరాస
సకలవేదమయాత్మ శ్యామలవర్ణ
సకలధర్మంబులు సమసెడువేళ
లగినరూపముదాల్చి ధరబ్రోతువెప్పుడు
వేదశాస్త్రంబులు వినుతులుసేయ
చాలగజడనిధిశయనించుచుందు
దనుజేంద్రసంహార తార్క్ష్యవాహనుడ
యెత్తితీయవతార మీయుగమందు
శోభిల్లునీమేను జూడంగగలిగె
తప్పుజూడకవిను తగుమనముంచి
దానవుడనుగాను దయ్యముగాను
భూరిభయంకర భూతంబుగాను
వాసియానాకాశ వాణినిగాను
రహిమించగా బ్రహ్మరక్షస్సుగాను
జలనిధికోటయై చక్కనైయుందు
దక్షిణజలనిధి దండనున్నట్టి
రమపురమను పేర రాజిల్లుచున్న
పట్టణంజేలెడు పరమధర్ముంద
జలధిసోముడనేను సర్వజ్ఞతిలక
ద్వాపరయుగమున ధైర్యంబుతోడ
బహుతరాక్షౌహిణుల్ బలములకూర్చి
ధూర్జటికెదురించి దురమొనరించి
కరులుగుర్రంబులు కాలిమానిసులు
హతమైనపిమ్మట నాలంబులోన
పడితినికనవారి పంతంబుగెలువ
రణశూరుడనుగాను రాజునుగాని
సర్వయుగజులు సమసినకలని
గతిగానకీలాగు కాలంబుపుచ్చు
చెదురుచూచుచునుంటి నెంతయు మేము
వీరాగ్రగణ్యత నెలసిననీవు
కపటవిక్రముడవై కలనికివచ్చి
శోధించపదిరిగితి శూరధర్మమున
పరమాత్మమాజన్మ పావనంబాయె
వైకుంఠపట్టణ వైభవంబెల్ల
కంటినాయనిమూర్తి గన్నందుచేత
నీపాదములధూళి నెరసినకతన
పావనంబాయెనీ భండనభూమి
ఇటువంటికలనిలో నేపునమీరు
కదననాట్యమునల్ప కడుసంతసిల్లి
శంకరుడింద్రుండు సకలదేవతలు
ఎదురుగా చనుదెంచి యిత్తురిష్టములు
ఘనపవిత్రులుగాగ కలియుగమందు

వీరపుంగవులయి వెలయంగగలరు
పరువడిచనిన భూపతులలోఁగలసి
దివికేగెదము మేము దేవదేవేశ
అని చెప్పిబ్రహ్మచే నంపించికొనిరి
కరమొప్పపండ్రెండు గడియలతడవు
కుంభవర్షంబయ్యె కుంభినియందు
నీతిచేభూతముల్ నిల్చికొల్వంగ
కలనికికర్త్రియై ఘనమైనశక్తి
గరిమబ్రహ్మన్నను గాంచియునిల్చె
నిలిచినగనుగొని నీలవర్ణుండు
"ఓవిశ్వమయమూర్తి ఓవిశ్వకర్త్రి
ఓలోకపావనీ యోజగద్ధాత్రి
యోశాంభవీదేవి యోలోకసేవ్య
సమరంబునకునీవు సాక్షివైయుండు"
మనుచుప్రార్థనజేసి యాబ్రహ్మనీడు
మగిడెమనోవేగ మానితగతిని
వేగుజామునువచ్చి విడిదిలోనిలిచె
తెల్లవారగనప్డు దివిజులుప్పొంగ
చుక్కలకాంతులు శూన్యమైయడగె
కలువలమిత్రుని కాంతులుతగ్గె
చీకటిగుహలలోఁ జేరియుఁదాగె
గుడ్లగూబలుపోయి (గొందులనణగె)
చక్రవాకంబులు సంతసంబందె
కమలముల్ వికసించె గలువలుమొగిడె
తమతమకార్యముల్ తగజేసికొంచు
మోదంబునొందిరి భూజనులెల్ల
వేదమంత్రంబుల వినుతులుజేసి
అఖిలభూసురతతి అర్ఘ్యంబులియ్య
పూర్వపర్వతశిరః పూజ్యాగ్రమందు
ఘనతరమాణిక్య ఖచితసౌవర్ణ
కుంభంబువలెనిల్చి గురుతేజమునను

(ససైన్యంబుగ మలిదేవరాజు
కార్యమపూడిం జేరుట.)

భానుండుదిక్కుల ప్రబలెనావేళ.
తరువాతమలిదేవ ధరణీశ్వరుండు
పోలుపొందకార్యము పురికేగదలచి
తానుబ్రహ్మగలసి తగవిచారించి
ఘనమైనడేరాలు గట్టినబుడ్లు
ఇతరవస్తులుమోసి యేతెంచునట్టి
యెద్దులనొంటెల నెల్లముందుగను
సాగించియంతట సంతోషమునను
కాలిబలంబుల ఘనఘోటకముల
మదమునవిలసిల్లు మంచియేనుగుల
నాలుగుదిశలను నడువంగజేసి
వీరనాయకులొని వెసజుట్టినడువ
తమ్ముడునాయుడు సగుబంధుజనులు
తమతమవాహనోత్తమములనెక్కి
వెంబడియేతేర విభవంబుమీర
తరుచుగారత్నముల్ స్థాపించినట్టి
పాలకిలోనెక్కి బట్లునుతింప
ఇరువంక * నరిగెల నెత్తిక్రమ్మంగ

* డాలు.

పటువేత్రకుల్ బరాబరు లొనరించి
"అవధారురాజేంద్ర" యని హెచ్చరింప
పూజ్యుడు మలిదేవభూపతిచనియె
వివిధంబుల నమరువాద్యంబు
లాకాశమంతయు నదరెమిన్ను
సాంద్రధ్వనుల్ హెచ్చె సంతసంబంది
కదనరంగంబైన కార్యమపూడి
పుణ్యభూమినిజేరి పొందుగాదండు
విడిసెనువైరులు వెక్కసంబంద.
వేదశాస్త్రజ్ఞులు విప్రులందరును
అధిపునాశీర్వాద మమరంగ జేసి
సరసంపుభూమి ప్రశస్తంబొనర్ప
చెన్నకేశవదేవు శ్రీపాదజలము
తిరిరిపూజారులు దెచ్చుటచేసి
తులసిపత్రంబులతోడ తీర్థంబు
అచ్చోటచల్లించి అలరు లగ్నమున
శంకుసంస్థాపన సమ్మతిజేసి
నిక్షేపముగరత్న నిచయంబులుంచి
తెచ్చినకంబంబు ధీరతతోడ
నడికలనిన్నిల్పె నరనాథవరుడు
కాశ్మీరకస్తూరి కర్పూరయుక్త
పరిమళగంధంబు బాగుగాబూసి
మైసాక్షిగుగ్గులు మహితధూపంబు
అర్పించి అటమీద నారగింపంగ
మృగములమాంసంబు మెప్పుగావండి
పంచామృతంబులు పాయసాన్నములు
పేరైనపచ్చళ్లు పిండివంటలును
భూతరాట్టునకప్డు భోజనంబిచ్చి
అఖిలభూతంబుల కాచారముగను
ఘనమైనజోతుల గావ్రచెల్లించి
తరువాత * సర్పాఖ్య తటినిలోపలను
పటు † గంగధారనా బరగినమడుగు
పొంతకుజని వీరపుంగవులెల్ల
తమతమనామముల్ ధరలోనదరుచు
ప్రఖ్యాతినొందంగ భక్తితోనందు
స్నానంబుజేసి (విశాలతీరమున)
నిలిపిరి ‡ లింగముల్ నేమంబుతోడ
తరువాతమలిదేవ ధరణీశ్వరుండు
నాయునితోడను నదికినేతెంచి
కాలోచితక్రియల్ క్రమముగాజేసి

* నాగులేఱు.

† ఈమడుఁగిప్పటికిని గార్యమపూడివద్ద గలదు. ఇది నాగులేటిలోనిదే. దీనిలోని నీటినే సాధారణముగా నచ్చటిజనులు త్రాగుట కుపయోగించెదరు.

‡ వీరునిలిపిన లింగములివియేయని కొన్నిలింగములను జనులిప్పటికిని జూపుచున్నారు. ఇవి గంగధార మడుఁగునొద్దనుగల గుడిలోనున్నవి. వీనికి పూజలుకూడ సల్పబడును.

నానాతీర్థంబులు నయమొప్పదీర్చి
పటకుటీరములకు బన్నుగావచ్చి
సకలనాయకతతి సన్నిధియుండ
కొలువునగూర్చుండె కుధరారిరీతి
అప్పుడుబ్రహ్మన్న అవనీశుతోడ
ఉచితవిచారంబు నొనరించి పిదప
చెలగుచుసమరంబు చేయగావలెను
తరచైనబలముతో తరలిరమ్మనుచు
పొలుపొందునలగామ భూమీశుకడకు
(రాయఁడు నలగామరాజువద్దకు
భట్టును రాయబారమునకై పంపుట)
భట్టునుపొమ్మన్న పయనమైతాను
వాయువేగముగల వాజిపైనెక్కి
బంగారుగబ్బతో భాసిల్లుగొడుగు
పట్టుకముందర భటుడొకడేగ
విలసిల్లుజల్లుల వింజామరంబు
లీవలావలనుండి యిద్దరువీవ
* గురిజాలకేతెంచి కువలయభర్త
తావుకుముందర తగజెప్పిపంపె
వినికామభూపతి విభవంబుమెరయ
కొలువుశృంగారింప గూర్చినవారి
పంపించెవారలు పరిచారజనుల
రప్పించితీర్చిరి రమణీయముగను
కస్తూరిచేతను గలయఁగనలికి
ముత్యాలతోడుత ముగ్గులువెట్టి
కర్పూరముదకంబు కలిపిముందటను
(కలయంపిచల్లి నిష్కల్మషభంగి)
శ్రీరామకథలును శ్రీకృష్ణకథలు
పన్నుగావ్రాసిన పటములదెచ్చి
కట్టిరిగోడలు కనుపడకుండ
మౌక్తికమంజీర మంజుపుంజంబు
ప్రేలాడుచుండెను వివిధవర్ణముల
ఘనవితానమ్ములు కట్టిరిమీద
నిలువుటద్దంబులు నిలిపిరిదిశల
తంతుపటములు (విస్తరముగబరచి)
వన్నెలపటములు వానిపైబరచి
పరచినవానిపై పంచవర్ణముల
రత్నకంబళములు రంగుగాబరచి
కాంచననవరత్న ఖచితమైనట్టి
పీఠమొక్కటిదెచ్చి పెద్దకొల్వునను
నిలిపిరిదిక్కుల నిగ్గులుదేర
చెలువుగానీరీతి జేసినవార్త
(నలగామరాజు కొల్వుకూటమునకేతెంచుట)
వినినంత నలగామపృథ్వీశ్వరుండు
సరసంపుపన్నీట జలకంబులాడి
ఘనశుచివస్త్రముల్ కటియందుదాల్చి
చిత్రాసనంబుపై జేరికూర్చుండి
నిలువుటద్దముజూచి నేరుపుమీర
తిలకంబునుదుట సుస్థితిమీరదీర్చి

* గురిగింజతీగెలు విస్తారముగా నుండుటవలన దీనికీపేరు వచ్చినదని కొందఱు చెప్పుదురు.

సంధ్యాదికృత్యముల్ సమ్మతి జేసి
భుజియించి తరువాత పునుగుజవ్వాజి
కస్తూరిరసము గలిపినయట్టి
శ్రీచందనము మేన చెలువుగాబూసి
తగటుకూనంబులు ధరియించి తలకు
ఒకచింతయుష్ణీష మొప్పగాగట్టి
నవరత్నమాల కంఠంబున వ్రేల
దంబుగా కర్ణకుండలములు మెరయ
భుజకీర్తులనియెడు భూషలు దాల్చి
మేనికిరక్షయై మించుతాయెతులు
దండచేతులవెంట ధారణ చేసి
మురుగులుంగొలుసులు ముంజేతులందు
తిరముగా వ్రేళ్ళ ముద్రికలు పెట్టి
నవరత్న ఖచితంపు నడికట్టు దాల్చి
గండపెండేరంబు కాలికిపెట్టి
బంగారుదుప్పటి పైనను గప్పి
పావుకోళ్ళను రెండు పదములదొడిగి
కటికివారలు మ్రోల కనుపించి పొగడ
ఈవలావల జేరి హెచ్చరింపంగ
వేత్రహస్తులుగూడి విచ్చలవిడిని
సందడిదూరమై చనునట్లు చేయ
(రహిమించ) నంతఃపురంబును వెడలి
కొలువునకేతెంచి కుతుకంబుమీర
నిల్చెశృంగారంబు నేర్పునుగనగ
అంతటకింకరు లతివేగమునను
తూలికాతల్పంబు దూర్చినయట్టి
ముఖమల్లుగద్దెలు మునుకొని తెచ్చి
పరచి పీఠముమీద బాగైనదిండ్లు
ఉంచినగనుగొని యుర్వీశుడైన
కామభూమీశుండు గద్దెపైనుండె
వెనుకను నరసింగవిభుడు కూర్చుండె
* నాగమయొకవంక నమ్రతనుండె
బంధుజనముచుట్టు బలిసి కొల్వంగ
వేదశాస్త్రజ్ఞులు విద్వాంసులెల్ల
ఆశీర్వదించుచు ఆసీనులైరి
సకలదేశాధీశ సచివపుంగవులు
ముకుళితహస్తులై ముందరనుండ్రి
శాస్త్రపారగులును సంస్కారయుతులు
కవులును భటులును కవిపెట్టియుండ్రి

(నలగామరాజు సభయందు విద్యావినోదములు జరుగుట.)

వింతగానాయనుల్ వీణలబూని
తంత్రులబిగియించి తగసుతిపెట్టి
సరిగమేళములైన స్వరసప్తకంబు
ఆరోహణావరోహణభేదములను
బహురాగసంప్రాప్తి పట్టుగాజేర్చి
సంచారిసంస్థాయి సరసభావముల
మృదుతరశబ్దార్థ మిళితమైనట్టి
ఘనతరాలంకార గతిపరంపరలు
† మూర్ఛనల్ మొదలైన ముఖ్యధర్మములు

* నాయకురా లీమెయే.

† సంగీతమునందు స్వరములయొక్క ఆరోహావరోహక్రమము.

జంత్రంబుగాత్రంబు జంటగావించి
చెలగియెండినచెట్లు చిగిరించునట్లు
పాడిరితమతమ ప్రావీణ్య మెసగ
పాకశాసనుకొల్వు పగిదినున్నట్టి
వేళనేతెంచిరి విద్యాధికతను
నాట్యమేళమువారు నవవిలాసముల
వచ్చినమ్రతమ్రొక్కి ప్రక్కగానిల్వ
ఘనవైభవంబున కామభూవిభుడు
నవ్వుచుసెలవిచ్చె నాట్యంబుచేయ
వరమృదంగములెస్స వాయించుమేటి
కుడిభాగమునయందు కుదురుగానిలిచె
తాళమానజ్ఞులు దాపటిదిశను
నిలిచిరుత్సాహంబు నేపుమీర
ముఖవీణవాయించు ముఖ్యుడొకండు
రాగమాలాపించు రమణులిద్దరును
నిండువేడుకతోడ నిలిచిరివెనుక
కంజలోచనయను ఘనమైనపాత్ర
మదనుపట్టపుదంతి మంజులవాణి
భరతశాస్త్రోచిత బహురాగములను
గరిమతోనేర్చిన కంతుబాణంబు
వచ్చిసభాసదుల్ వర్ణించిచూడ
నిలిచినాట్యమునకు నేర్పరియైన
వేత్రపాణికిదగ వినయంబుజూపి
ఆతడొసంగినగజ్జ లతిభక్తితోడ
పాదములంగట్టి పంచవర్ణముల
కాశగట్టిగగట్టి కడుజపంబడర
మద్దెలతాళాల మధ్యనిల్చుండి
ఓరచూపునరాజు నొయ్యనజూచి
సమపాదయుతమైన స్థానకస్థితిని
తాత్పర్యమున దేవతలకును మ్రొక్కి
పుష్పాంజలియొసంగి పూనినాట్యంబు
సమకట్టినాదంబు సభయెల్లగ్రమ్మ
కైకోలువిడుదలల్ ఘనకళాశైలి
*కైముడికట్నముల్ కనుపింపజేసి
వెలయంగతొమ్మిది విధములయినట్టి
భూచారినాట్యంబు పొందుగాసలిపి
పదునారువిధములై పరగినయట్టి
ఆకాశచారియు నమరంగనాడి
అంగహారాఖ్యగలట్టినాట్యంబు
విదితమౌతొమ్మిది విధములనాడి
గతిచారిభేదముల్ గనుపడునట్లు
భ్రమణసంయుతదీప్త పటిమమీరంగ
పాణిభేదములను బాటించిచూపి
స్థానకసంచయ సంయుక్తి అమర 4/10
ప్రేరణిదేశిని ప్రేంఖణశుద్ధ
దండికాకుండలి తగుబాహుచారి
సప్తతాండవములు సల్పెచిత్రముగ
సభవారలాశ్చర్య సంయుక్తులైరి
తరువాతనిరుమేల దగుచెలులమర
సంయుతాసంయుతా చలనసంకుచిత
నానార్థకరములు నాట్యహస్తములు
శిరమునుచూపులు చెక్కిళ్లుబొమలు

* తాళవాద్యవిశేషము.

దంతోష్ఠకంఠముల్ తను చుబుకంబు
ముఖరాగవక్షముల్ మొనలుగా నెన్న
అంగంబులారు నుపాంగంబులారు
ప్రత్యంగసముదయం బారునుంగూడి
యెనిమిదిపదియగు నెసగునంగంబు
లమరంగనభినయం బాశ్చర్యముగను
మాచెర్లచెన్నుని మహిమంబు దెలుపు
ఆంధ్రసంస్కృతవాఙ్మయాదిగీతముల
భావంబులెస్సగా బ్రకటంబుచేయ
చూచినంభావులు చోద్యంబునొంది
శిరములువంచియు సిగ్గునుజెంది
రప్పుడుభూమీశు డాదరంబొప్ప
వస్త్రభూషణములు వారలకిచ్చి
భట్టుచనమ్మని పంపించెపివప

(రాయబారమునకు వచ్చిన భట్టు నలగామరాజుసభయందుఁ బ్రవేశించుట.

తురగంబుపైనెక్కి దుమికించికొనుచు
వచ్చికొల్వునుజేరి వాజినిడిగ్గి
భూమీశునెదుటను బొందుగానిలిచి
రాజాధిరాజ విరాజితకీర్తి
రాజవేశ్యావిట ప్రాభవప్రకట
గండరగండాంక ఘనదానచతుర
ధైర్యనిర్జితమేరు ధరణీధరేంద్ర
శౌర్యవిక్రమకళా సంపూర్ణచంద్ర
భాస్కరసమతేజ ప్రాభవగుణాఢ్య
మానదుర్యోధన మైలమ్మసుతుడ
అనుగుభూపతిపుత్ర అంచితగాత్ర
వీరకామనరేంద్ర విభవదేవేంద్ర
రాయబారమునకు రాజుపంపించ
వచ్చిన *అల్లుని వధియించినారు
మనసునక్రోధించి మలిదేవరాజు
తమ్ములుతాను దనబంధుజనులు
వీరనాయకపతి విఖ్యాతిమెరసి
ఖరదూషణాదులు గతమైనచోటు
శ్రీశైలభూమిలో శ్రేష్ఠమైనట్టి
కార్యమపురిభూమి ఘనపుణ్యరాశి
పటుతరవిక్రమ వైభవంబలర
ధాటిమెరిసిరి వందులతోగూడ
అలరాజుతోడనే హాళమాడుమంచు
చలమునకోపంబు సంవృద్ధినొంద
వీరనాయకులును వేగిరపడగ
మలిదేవభూపతి మన్నించియుటను
నన్నుబుత్తెంచెను నరనాథవినుము

(భట్టు నలగామరాజునకు రాజనీతి విశేషంబులఁ దెల్పుట)

పగవృద్ధిబొందించు భ్రష్టులెకాని
అడగించునేర్పరు లవనిలోలేరు

* ఇతడు "అలరాజు". ఇదివరకు బ్రహ్మనాయుఁడు రాయబారమునకై అలరాజును బంపినాఁడు. అలరాజు నలగామరాజున కల్లుఁడైనప్పటికి విరోధులపక్షమున రాయబారమునకు వచ్చినాఁడుగనుక నతనిఁ జంపిరి.

నరసింగభూమీశు నమ్మికమీరు
తమ్ముఁడా మలిదేవధరణీశుకడకు
పంపుడియేకమై పగలనుణఁచి
పలనాడు మొదలైన బహుభూములెల్ల
ఎదురెవ్వరును లేక యేలుడిసుఖిత
శృంగారయుతు నరసింగుభూమీశు
పంపుముమలిదేవ పతిగలయంగ
పోరుమంచిదిగాదు భూమినెక్కడను
పాడౌను దేశంబు పగమించెనేని
ప్రజలెల్లనశియించి పారిపోవుదురు
బండారమునకును పైకంబులేమ
రాణువఅందుచే రహిచెడియుండు
చేజీతగాండ్లెల్ల జెలగికోపించి
యీగలజీతంబు లిమ్మందురపుడు
పతిబాటుమేరలు పరిహృతమగును
పంపినపని చేయ పాలుమాలుదురు
తెలిసినశాస్త్రవుల్ ధీరతతోడ
భూమినిగొనుటకు బుద్ధిపెట్టుదురు
పగవారివార్తలు పరికింపలేరు
మేకొనిమీలోన మీరుపోరాడ
చూచెడువారికి (జులకనయౌను)
(శోరిశాస్త్రవులుమీ గుట్టెఱుంగుదురు)
పలువలుమిము జేరి పగజావనీక
చెప్పుచునుందురు చెనటివాక్యముల
ఐకమత్యముచెడు నర్థానితోడ
చెడునుబలంబును చెడునుభాగ్యంబు
చెడునుయశంబును చెడునుశౌర్యంబు
చెడునురాజ్యంబులు చెడ్డపిమ్మటను
దేశంబు పరవృపాధీనమౌనుమ్ము
పారతంత్ర్యంబు మీపైబడగలదు
పరతంత్రజనముల పాలికష్టములు
చెప్పంగనలవియే శివునకునైన
పంజరంబుననున్న పక్షులరీతి
(బంధించిబుట్టలో పాముల వాఁడు
వదలక పెట్టిన ఫణులచందమున
గంగిరెద్దులవాఁడు కావరమణఁచి
ముకుదాడుపొడిచిన పోతెద్దులట్లు
బోనులోనుంచిన పులులవిధంబు
స్వాతంత్ర్యహీనతఁబడియుండవలయు
పరికింపఁగా మనోవాక్కాయములను
ప్రథమమ్ముపట్టఁగారానిదిగాన
వాక్కాయములురెండు బంధింపఁబడును
మనసులోఁబుట్టిన మంచితలంపు
లాచరణమునందు అలవికాకున్న
జన్మఫలంబేమి చచ్చుటే మేలు.
అవ్యక్తకీట తిర్యగనేకహీన
యోనులలో నెన్నియోమార్లు పుట్టి
పడయకపడయక పడసినయట్టి
దుర్లభనరజన్మదూషితంబగును
పార్థివాయిటువంటి పారతంత్ర్యంబు
కటకటా పగవారికైననువలదు.)
కుందబృందసితాబ్జ కుముదాస్తతార
హారడిండీరనీహారపటీర
ఘనమరాళంబుల కాంతినిమించు

సత్కీర్తివేగమే సరవినశించు
ఆపకీర్తిజగముల నధికమైయుండు
ఉభయవాదులుమీర లొక్కటైయున్న
సకలకార్యంబుల సమకూర్పవచ్చు
ప్రజలకుసుఖమౌను పంటలుపండు
ధనముసంపాదింప వసియుండునపుడు
సంపూర్ణకాములై సకలసేవకులు
కాపాడుదురుమిమ్ము కనిపెట్టియుండి
పరరాజులనుగెల్వ పైకొనిపోయి
ఆమితమ్ముగాగ ధనాదులనెల్ల
కొనవచ్చు ధర్మములె కూర్పంగవచ్చు
సత్కీర్తిజగముల సాంద్రమైనిల్చు
కలహించి వెనుకటి కౌరవులెల్ల
గతిచెడిపడినట్టి కష్టముల్ వినమె
పగపెరిగించుట భావ్యంబుగాదు.
ఉభయవాదులుమీర లొక్కటికనుక
సయమొప్ప జెప్పితి నామాటవినుడి
అనుచు జెప్పినసీతు లాలింపదయ్యె

(నలగాముండు భట్టుమూర్తి చెప్పిన
వాక్యంబుల నిరాకరించుట.)

కామభూపాలుండు కనులెర్రచేసి
కోపంబుమించగా కొలువెల్లజూచి
వింటిరేసభవారు వీరలతలపు
రాణువతో ముందు రణభూమినిలిచి
తమ్మునంపమటన్న ధర్మమాతమను
విన్నవారెల్లను వెరగందగలరు
మగతనంబునబుట్టి మగకాశగట్టి
మగటిమివిడనాడి మానంబువిడిచి
వారున్నతావుకు వచ్చుటతగవె
భటవృత్తివాడవై పల్కితివిట్లు
పూర్వకార్యంబుల పుట్టువుమరచి
యీరీతిబల్కితి వేమందునిన్ను
అనరానివినకూడ దామాటలిపుడు
తమభూమినిచ్చిన దక్కించుకొనగ
శక్తిగల్గినజాలు సమయిందునగుచు
ఇచ్చితితమభూమి యేలుకొనంగ
అనుచువింతగబల్కె ఆమాటలకును
భావంబుతెలియక పటుకోపమంది
నవ్వుచుదగ్గరి నాయకురాలు

(నాయకురా లేకాంతంబున నలగా
మునకు సంధిసుఖంబులైన
మాటలుచెప్పుట)

ఎవ్వరువినకుండ ఏకాంతమునను
పల్కెకామునితోడ ప్రావీణ్యమొప్ప
విను నరనాయక విన్నవించెదను
బాలరాజులుతాను బ్రహ్మనాయకుడు
కలిగినబలముతో కార్యమపూడి
కలనుప్రవేశించి కదనంబుజేయ
కనిపెట్టియున్నాడు గ్రక్కునమిమ్ము
రమ్మనిపిలిచిన రామనరాదు
కలిగినబలిమియు కలిమియువిడచి
మగటిమివిడనాడి మానంబుదూలి
పంచిభూమినొసంగ పంతంబుగాదు
కయ్యంబుచెయుట ఘనవిచారంబు

ఇద్దరురాజులై యేర్పడరేని
అవనిలోపలనాజ్ఞ కమరికయౌనె
సిరిపొత్తుచేయుట చెల్లునుగాని
ఆజ్ఞపొత్తిచ్చుట అదినీతిగాదు
చర్చించిచూచిన జ్ఞాతియైయుండంగ
అగ్నితోబనియేమి యన్నవాక్యంబు
వినవెపెద్దలుచెప్ప పృథ్వీతలేంద్ర
పగరతుజోటివ్వ పాడుకొనెదరు
తరువాతబెరుకంగ ధరనసాధ్యంబు
పాండవులకుభూమి పాలిచ్చిపిదప
కౌరవులేమైరి కార్యమర్మజ్ఞ
నీవెరుంగనినీతి నేనెరుంగుదునె
అనవినిభూమీశు డాత్మలోదెలిసి

(నలగాముఁడు భట్టుతో మలి దేవ
రాజుబలంబుఁ దృణీకరించుట.)

భట్టునుకోపించి పలికెనావేళ
అలరాజుచావున కాగ్రహమంది
పగతీర్పదమకెంత బలమదిగద్దు
నాతోడబోరాడ నరులెంతవారు
సేనాధిపతిలేడు సేనలులేవు
బలువైనశూరాల బండ్లునులేవు
కరితురగంబులు కాలిమానుసులు
లెక్కింపగాకేమి లేవువారలకు
నేనెరుంగనిబల మెప్పుడువచ్చె
కూడిగుంపైయున్న గున్నయౌచింత
చెట్టుక్రిందికిలేదు శిబిరమంతయును
మూకంతవరిమడి మూలకులేదు
యేమివిచారించి యిటువచ్చినావు
బవరంబొనర్చిన పట్టిబంధించి
రణబలిపెట్టెంతు రణభూమియందు
ప్రాణముల్వలసిన బాలరాజులను
తిన్నగాదోడ్కొని తిరిగిపొమ్మంచు
పటుబుద్ధిగాజెప్పు బ్రహ్మనాయునికి
అనినకోపంబుతో నాభట్టుపలికె

(భట్టుమూర్తి నలగామునిఁ దూల
నాడి బ్రహ్మనాయుని ప్రతాపా
దులఁ బేర్కొనుట)

ఉత్తలమేటికి ఉర్వీశనీకు
కాకిమూకలరీతి క్రమ్మియున్నట్టి
బలముజూచుకగర్వ పడనేలనయ్య
సంధికేతెంచిన జామాతబట్టి
చంపినవారలు జగతిలోగలరె
*ఆడుబిడ్డనుజంపి అల్లునిజంపి
హింసకుగోయని హీనవర్తనుడ

---

* ఆడుబిడ్డయనఁగా నిచట నలగామరాజుకూతురు. ఈమె పేరు రత్నాలపేరమ్మ. ఈమెను నలరాజునకిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. అలరాజు నాయకురాలికుట్రచేఁ జంపఁబడినప్పుడు, భర్తయైన అలరాజుతోఁ బేరమ్మ సహగమనముచేసెను ఈ విధమున నలగామరాజుయొక్క అల్లుడు కూతురు నొక్కసారియే చనిపోయిరి. కనుక నే "ఆడుబిడ్డనుజంపి అల్లునిజంపి" యని చెప్పినాడు.

యెరుగవావీరల నెరుగవాబ్రహ్మ
పగవారిగుండెలు బ్రద్దలుసేయు
పటుశరవిక్రమవైభవాఢ్యుండు
పగరాజులబోజుంగు బ్రహ్మన్నతొల్లి
అష్టదిక్కులరాజు * లారణగడ్డ
కేతెంచిరణమున నెదిరిన వేళ
కుంజరంబులమీద కొదమసింహంబు
దుమికినరీతిని దోర్బలంబొప్ప
కినిసివారలనెల్ల గెలిచియాలమున
మెప్పించిదివిజుల మేటివజ్రంబు
సమమైనకుంకంబు జక్కగాగొనియె
కువలయేశులవద్దగొనె నుప్పనములు
ఆదినారాయణు నవతారమూర్తి
కృష్ణునిజెడువేళ కేరిగ్రాహంబు
చంపవచ్చిన జూచి జంకింతలేక
ఖండించివైచిన ఘనశూరుడతడు
చుట్టునిప్పులమేరు శోభిల్లుచున్న
నేతైనశివపుఁ నిరుగాజేసి
భూతరాట్సన్నాహంబు బుచ్చికొన్నట్టి
శూరుడుధీరుడు సుమహితుడెన్న
చెడనాడవారల జెల్లునానీకు
లక్షకొక్కడునరి లాఘవనయందు
పదికోట్లనైనను బవరంబునందు
తెగవేసిపుత్తురు ధీరతతోడ
ఉగ్రకోపాఢ్యులు ఉరుబాహుబలులు
అసహాయశూరులునరువదేగురును
ఖండనవిజయుల పటుపరాక్రముల
కన్నులమదమెక్కి గర్వించిపొంగి
తానకనిందింప గలుగునాఘనత
చిరిదక్కకొమ్మపై చివరకేగి
వృక్షంబుపైగంతు వేసినయట్లు
బలమంలుగలవని పటుగర్వమేల
యెనుదునిబలముల నెన్న నేమిటికి
పినుగుల్ సింగము నెదిరింపగలదె
కాల్పెచ్చుభంగిని గనలికోపించి
యున్నారురణమున కుత్సహించుచును
వెడలుడుకలనికి వెడలకుండినను
నడుతురుకోటకు నాయకులెల్ల
కరులుసరస్సును గలచినయట్లు
గురిజాలపురమును కోటతోగూడ
పెరికివైతురు క్రుంగువేరలతోడ
నిన్నునీతమ్ముని నీకైనవారి
నీదునాగమ్మను నీకూర్మిసఖుల
శిక్షింతురోరాజ సిద్ధమీమాట
అనిననారణభట్టు నందరుచూచి
కోరమీసలుదువ్వి కోపించిరపుడు

* ధరణికోటరాజైన యుత్తరేశ్వరునికి నలుగురాజునకు నిచ్చట గొప్ప యుద్ధము జరిగినది. బ్రహ్మనాయుడును, ఉత్తరేశ్వరుని నతనికి సహాయులుగావచ్చిన రాజులను బూర్తిగనోడించెను. ఇది సత్తెనపల్లితాలూకాలోనున్న యమరావతికి సమీపమున నుండియుండవచ్చును.

(నాయకురాలు భట్టుతో భీకర
వాక్యంబులఁ బల్కుట.)

మంత్రిణినాగమ్మ మండుచుబలికె
భటవృత్తివాడవై పల్కితివిట్లు
కామభూపతి పాద కమలంబులాన
కరిచేత ద్రొక్కింతు గట్టిగానిన్ను
భట్టువాడవుగాన బ్రతుకనిచ్చితిని
దైవంబునీపాల దయచేసినాడు
వీరులుఘనులని వెరపింపరాకు
సమరంబులోవారు సమయంగగలరు
మశకాళితేనెలో మడిసినరీతి
మిడుతలుచిచ్చులో మిడిసిపడ్డట్లు
మాచేతజచ్చును మన్నీలబలము
లన్నదమ్ముల మేర లడగెసిద్ధంబు
వాజులపైబడి వడితోడబోరి
గురుతుగాశిరములు కుప్పలుచేసి
మత్తకరులచేత మట్టించివిడుతు
పయనమైదండెత్తివత్తుము మేము
పారకనిలుమని వాక్రుచ్చెపొమ్ము
టంచుకట్నములిచ్చి అతనినినంపె
ఆనిచినపురికేగ నప్పుడెకదలి

(భట్టుకార్యమపూఁడికిదిరిగిపోయి
గురిజాలలో జరిగినవృత్తాంతము
రాజునకుఁ దెల్పుట.)

కార్యమపూడికి గ్రక్కునవచ్చి
మలిదేవుబోడగని మన్ననవడసి
కాముడాడినయట్టి కఠినవాక్యములు
వీరులునాయుడు వినుచుండగాను
విన్నవించినరోష వివశులైవారు
కార్చిచ్చుభంగిని గనలికోపించి
గొబ్బుననీవేళ గురిజాలకేగి
కోటలగ్గలకెక్కి కూలద్రోసెదము
పట్టణంబంతయు పాడుచేసెదము
అనవుడునాయకు డప్పుడిట్లనియె
దండెత్తివచ్చెడు ధరణీశువిడిచి
తగదుకోటకునేగ ధర్మంబుగాదు
వీరధర్మముదప్పి పెనగుటయేల
అనిబుద్ధిగాజెప్ప నట్లుండిరంత
గురిజాలలోపలకుంభినీశుండు .

(భట్టు కార్యమపూఁడికిఁబోయిన
తర్వాత గురిజాలలో జరిగిన
వృత్తాంతము)

నలగామభూపతి నాగమబిలిచి
మనవద్దబంట్లును మన్నెవారలును
పట్టులనన్నంబు భక్షించువారు
రొక్కజీతంబుల రూఢులౌవారు
క్షేత్రముల్ జేసుక జీవించువారు
పల్లెలుబుచ్చుక బ్రతికెడువారు
నెలగోలుప్రజలకు నెల్లరకిప్డు
పైనమైరమ్మని పరగజెప్పింపు
కరితురగంబుల గదలింపుమనుము
బలువైనఖూలాల బండ్లదర్లింపు
సాగింపునీవుండి జాగుసేయకుము
నావుడుమంత్రిణి నాగమ్మపలికె

(నలగామరాజుతో నాయకురాలు
మలిదేవరాజుయొక్క బలముం
గూర్చి నిరసనవాక్యంబులాడుట.)

విషముచెప్పెదనీకు వీరకామేంద్ర
పిల్లసైన్యమునకు భీతిలనేల
అరుదదేగురకాని అధికులులేరు
బలములరప్పించి పన్నిపోరాడ
వారికిబలమేది ప్రారంభమందు
గుంపుగానల్లర గూర్చుకవచ్చి
పొలుకరొనివచ్చి బ్రహ్మనాయకుడు
భూమిగొనెదనంచు బూనియున్నాడు
నీబల్మికల్మలు నీకగోచరము
దేవేంద్రుడునునిన్ను ధిక్కరింపనోపు
వారిబింకములకు వంగగనేల
నీవురాజవిలేదు నృపకులశ్రేష్ఠ
నమ్ముబలమునంపు నాయునిగెలిచి
మన్నీలవీరుల మగటిమిదూల్చి
మేదినీభర్తను మేడపిపురికి
పట్టిచేతులతోడ బంపంగజాతు
ఆసినాగమతోడ ఆరాజుపలికె
కొడుకుచావునకును కొమ్మభూవిభుడు

(నలగామఁడు నాయకురాలితో
రాచకార్యంబులఁ జెప్పుట)

బహుఖేదయుక్తుడై పగతీర్చుకొనగ
బాలరాజులుతాను పటిమతోవచ్చి
ఉన్నాడుకలహింప ఉగ్రతేజమున
నాకులక్ష్యములేదు నాగమవినుము
నీతిశాస్త్రంబుల నిర్ణయరీతి
పగవారలతులని భావింపరాదు
కొంచెపుపగయైన కొట్టెముకొరకు
ఘనమైనదండమె కావలెగాని
కూడదనున్నని కోలలగొట్ట
తప్పెనాతమకాన దరుమకవచ్చు
హెచ్చైనబలముతో వికటనీతి
మరణమైనంతాలు మంచిదియంచు
తగజంపొనర్తురు దారిద్ర్యయుతులు
వెఱపడనేల వెలదిపోమనకు
ధనధాన్యబలములు తక్కువలేవు
పట్టణాలనిండి భండారములును
తరుగవుగాదెలు ధాన్యంబుహెచ్చి
తండ్రినాటిబలంబు తక్కువలేదు
మానాడుగలయది మంచిబలంబు
బంధుమిత్రులుచాల పట్టుగాగలుగ
అఖిలభూపతులునా ఆజ్ఞచేపట్టి
పనులనొనర్తురు భక్తితోనిప్పు
డిటువంటిమనలావు హెచ్చియుండంగ
మలిదేవుకార్యంబు మనమునరాదు
కార్యస్వతంత్రత గలదెయాతనికి
భండారమాకొద్ది పగయధికంబు
ప్రకృతసైన్యమునకే ద్రవ్యంబులేదు
బలములగూర్చిన భక్షణమేద
తావిలేకుండిన నెవరువచ్చెదరు
వచ్చినవారలు వశ్యులవుదురె
ఒకనెలమించెనా యోర్వరుబంట్లు
దొరబంటుమేరలు తొలగుచునుందు

కార్యముల్ చెడిపోవు కలిమి లేకున్న
ప్రతిమలనాడగ బట్టినయట్లు
నాటకవిధమున నాయుడు చేసె
కదనరంగంబున గానగనౌను
మన్నీలువీరులు మనశక్తియెరుగ
వేగమెచనిదండు విరియింపవలయు
చుట్టుకవారల శూలాలబొడిచి
తురగరింఖలచేత ద్రొక్కించుదనుక
నెరయగన్నులనిండ నిద్దురపట్ట
దనియిట్లువలికిన ఆరాజుతోడ
నాగమపల్కెను నయయుక్తిమెరయ
మనకప్పనముపెట్టు మన్నెవారలకు
పంపించిలేఖలు బలములగూర్చి
పగతులశిరముల బల్మినిగొట్టి
రాలుబరచినట్లు రణమునబగచి
భద్రగజంబుల బంతిగాగట్టి
మట్టింపవలెనన్న మైలమ్మసూను
డట్టులేయనిచెప్పి అంగీకరించి

(తనకుసహాయులుగా రమ్మని నలగాముఁడు నానాదేశ రాజులకు లేఖలఁ బంపుట.)

వ్రాయించెలేఖలు వసుధేశతతికి
"బ్రహ్మనాయునివద్ద బలువైనకుంత
మున్నదియనిభీతి నుర్వీశులెల్ల
అప్పనాలిచ్చినా రడిగినయట్లు
లేవమిమారలు నేకమైయిపుడు
విక్రమసంపద విశదంబుగాను
బ్రహ్మనాయునిగర్వ పాటవంబణచి
మనసులోనరమరల్ మానియుండునము
పోరాడిశత్రుల బొరిగొనియెదము
శ్రీగిరీశునియాన చెన్నునియాన'
అనిబాసపత్రిక లపుడువ్రాయించి
మామగుండమకోట మహేశునకును
* ధరణికోటపురికి దక్షుడైనట్టి
భీమదేవుండను పృథ్వీశునకును
గోలంకిభర్తకు ఘూర్జరపతికి
ఉరగసేనుండను ఉర్వీశ్వరునకు
ఏడుమాడెములేలు ఎరుకుకామునికి
పొన్నాళ్ళభూపతి † పోదిలెరాజులకు

* గుంటూరునకు 20 మైళ్ళదూరమున నుత్తరముగా సత్తెనపల్లి తాలూకాలోఁ గృష్ణానదీతీరముననున్నది. దీనినిఁ ద్రిణయనపల్లవుఁడు నిర్మించెనని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుదురు. ఈ త్రిణయనపల్లవుఁడు క్రీ. శ. 2-వ శతాబ్దియందో, 3-వ శతాబ్దియందో యుండియుండునని ఇతిహాసకర్తలయభిప్రాయమైయున్నది.

† నెల్లూరుజిల్లాలో నెల్లూరునకు కొంచెము వాయవ్యముగా 84 మైళ్ళదూరమున నున్నది.

* కటకాధిపతికిని † కల్వరాయనికి
‡ దేవాద్రినేలెడు తెలుగుబిడ్డలకు
పెదబాహుభూపతి భీమసేనులకు
సూర్యకుమారాఖ్య చోళరాజునకు
సంగ్రామవిజయుఁడౌ జయదేవునకును
జయసింగునృపతికి § చంద్రాద్రిపతికి
ధీరవిక్రముడైన తిరునాళ్లపతికి
♦ ప్రాభవాఢ్యుఁడు వీరభల్లాణునకును
అరవసింగాళ్లన కర్ణమాపతికి
బంగాళపతికిని పాండ్యేశునకును
మళయాళకర్ణాట మానవేంద్రులకు
వ్రాయించిపంపిన వారెల్లగూడి
చింతించిరీరీతి చిత్తంబులోన
నలగామరాజును నాయనివారు
పగపెట్టికొనిపోరపయనమైనారు

తనకుసహాయులై తరలిరాఁడంచు
నయశేఖరుం బెను నలగామరాజు
సవతిపుత్రులకిష్టు సమకూడెవారు
తీరవైవ్యారలో తెగటార్పదలఁక
కాముఁడు గెల్చిన గలయప్పనములు
లేవనిపంపెను లేఖలుమనకు
కదలుదమిప్పుడు కామునికడకు
వీర కామునిఁగూడి వీరయుద్ధమున
బలియిచ్చి యందరి బ్రహ్మనాయకుని
పొంగెల్ల అణగింప బోలును మనకు
అనుచువిచారించి ఆప్రొద్దెకదలి
భేరీధ్వనులుమించి పృథ్వికంపింప
కరులుఘోటకములు కాలిమానుసులు
ధ్వజములుగొడుగులు తగుచామరములు 6/10
వేలసంఖ్యలఁగూర్చి వెడలివేగంబె

* కటకము ఇది గజపతిరాజుల ముఖ్యపట్టణము.

† కర్నూలుజిల్లాలో నంద్యాలకు 21 మైళ్లదూరమునఁ గల్వయను గ్రామముకలదు. కల్వరాయుఁడనగా దీనినిబాలించినయతఁడేనని యూహింపవచ్చును.

‡ ఇది యాదవరాజుల రాజధానియగు దేవగిరియై యుండనోపు.

§ ఇదియే చంద్రగిరి. ఇది ఉత్తరార్కాడుజిల్లాలోఁ జిత్తూరున కీశాన్యమూలగా 29 మైళ్ళదూరములోనున్నది. యాదవరాజులలో నొకఁడయిన యిమ్మడి నరసింహ భూపతిచేఁ గ్రీ. శ. 1000 సంవత్సరమునఁ గట్టఁబడినదని చెప్పఁబడు నొకప్రాఁత కోట యిప్పటి కిచటఁగల యొక కొండమీదనున్నదని తెలియుచున్నది.

♦ ఈతఁడు క్రీ.శ. 1173-1224 వరకు ద్వారసముద్రము రాజధానిగా రాజ్యము చేసెను. ఇతనిపూర్వులు చళుక్యరాజులకు సామంతులుగా నుండిరికాని యితఁడు స్వాతంత్ర్యమువహించెను. ఇతఁడు రెండవ వీరభల్లాణుఁడు.

దిక్కుదిక్కులనుండి తెంపునవచ్చి
తీరైనచోటుల డిగియుండిరప్పు
(నలగాముఁడు నిజబలంబును యుద్ధమునకై సన్నద్ధపఱచుట.)
డంతటనలగాము డధిక మోదమున
కొల్వునకేతెంచి గురురత్నమయత
అలరుపీఠంబున ఆసీనుడగుచు
తనమంత్రివరుల మిత్రప్రకరమును
పాలెగాండ్లదొరల బంధువర్గమును
పడవాళ్ళపిలిపించి పైనముల్ చెప్పి
రేవంతతుల్యులౌ దృఢశౌర్యయుతుల
రాహుత్తనిచయముల్ రమ్మనిచెప్పి
విజయునికీడైన విలుకాండ్రగములు
బంటినిభుజియించి పావలుదొడిగి
గగ్రునదేన్చుచు గరములపైని
పిగిలిపిట్టలునుండ బెద్దసావళ్ళ
చేరిభాషించుచు జెలగిదుప్పటుల
సొగసొప్పగప్పుక సూరెలనుండ
బొట్టెలువిడియముల్ పొందించియివ్వ
మీసముల్ మెలివెట్టి మీదికెత్తుచును
గడ్డముల్ నివురుచు గంభీరమొప్ప
కదనంబుచేసెదు కథలుసెప్పుచును
మూకలైయుండెడు మూలబలమును
ధాన్యముల్ గొనువారి ధనవేతనకుల
సెలగోలుప్రజలను హెచ్చువంటర్ల
పిలిపించివారికి ప్రియములుచెప్పి
పయనమ్ముకమ్మని పల్కెనంతటను
వారెల్లగోషంబు ప్రకటముగాగ
పంతముల్ మీరంగ బలువిడిమెరసి
సురియలుపరిఘముల్ శూలసంఘంబు
ప్రాసముద్గరములు పటుఖడ్గచయము
పేరైనచక్రముల్ భిండివాలములు
పరశువుల్ బల్లెముల్ బాకుకటార్లు
శార్ఙ్గముల్ ధనువులు శరధులుదాల్చి
నియతిచేనందరు నిజశక్తిమెరయ
నలగామరాజును నమ్రులైనిలిచి
రటుమీదభూపాలు డానందమొప్ప
దోడువచ్చినయట్టి దోర్బలఘనుల
పటుపరాక్రములను పార్థివేశులను
పిలిపించివారికి ప్రియములుచెప్పి
మనముచేరగవలె మనవారితోడ
గరిమకార్యమపూడి కదనరంగంబు
పైనమైరావలె వడితోడమీరు
ఘనతరసుముహూర్తకాలమునందు
భేరీనికరమును బెద్దడమాయి
నిచయంబుమ్రోగింతు నిఖిలంబెరుంగ
అనుచుజెప్పినరాజు లరిగిరందంద
ఇతరభృత్యసమూహ మెల్లనువెడల
చయ్యనపురిలోన జాటగాబంచి
నలగాముడంతట నాగమతోడ
ఘనవాజిశాలల కడకునేతెంచి
వాజులనెల్లను వరుసనుజూచి
చెలగుసాహిణులను చేరంగబిలిచి
పరగగుర్రాలను భద్రంబుచేసి

పైనమ్ముకమ్మని పలికెనంతటను
కాంచననవరత్న ఖచితమైనట్టి
పక్కెరల్ పైగట్టి బంగారుకుప్పె
కుచ్చులుజల్లులు కూడిప్రేలాడ
శార్ఙ్గశరధిఖడ్గ శరములనున్న
వజ్రాలరత్నముల్ ప్రభలదీపింప
ముఖమాలుపట్టులు మొగములగట్టి
అందెలుపదముల నాయత్తపరచి
పుత్తడిగజ్జల పొందికచేసి
కంఠదేశములందు కట్టియీలాగు
సకలజాత్యశ్వాల సవరణచేయ
రాతులబిలిపించి రమణీయమైన
వస్త్రంబులిప్పించి వారలందరికి
వాజులరాతుల వన్నెగాదీర్చి
కుంజరతతులను గుంపులుచేసి
పట్టుబొందులజోళ్ళు బలువైనయట్టి
గజ్జలపేరులు గంటలువచ్చి
గజములకెల్లను గట్టంగజేసి
అంకుశంబులబట్టి అలరుమావటుల
గొనకొనిరమ్మని కోపించిపల్కి
ఘనమైనశూలాలు గట్టినయట్టి
శకటసమూహంబు సాగించిపిదప
పలుగుడారంబులు బరువులుమోయ
ఎద్దులనొంటెల హెచ్చైనయట్టి
వేసడంబులనెల్ల వేగంబపూన్చి
తర్లించికొనిపోవ డగిలియున్నట్టి
కొట్టికాండ్రనుబిల్చి గొబ్బునజెప్పి
తనువాతనలగామ ధరణీశ్వరుండు
జోస్యులబిలిపించి సుముహూర్తమడిగి
భేరీధమామికల్ పెల్లుగామ్రోగ
చేయింపుమనిఅంత జెప్పిపంపించె
వానిమ్రోయించెను వారలుపటిమ
చరచినభేరుల సాంద్రనాదంబు
విన్నవారలకెల్ల వీనులుపగిలె
ఆకాశమంతయు నదరంగగడగె
ధరణీధరంబులు తల్లడంబందె
గుహలనునోళ్ళతో గూయంగసాగె
ఘనముగాభూస్థలి కంపించదొడగె
దిగ్దంతులుముడిగె దిక్కులుమ్రోసె
తపనతురంగముల్ తప్పెమార్గంబు
ఎటువచ్చెనోయని ఎల్లదిక్పతులు
తెలియకభ్రాంతిచే దికమకపడిరి
అప్పుడునగరున కరిగియారాజు

(నలగాముడు గజారోహణంబొనర్చి యుద్ధభూమికిబయలుదేరుట.)

కాలోచితములైన కర్మముల్ దీర్చి
పూసియుతొడిగియు బొందించికట్టి
సకలశృంగారంబు సమ్మతిజేసె
సర్వబలంబులు చనుదెంచినిలిచి
తొలగిరినృపతికి దూరంబుగాను
మావంతులప్పుడు మదముననిలిచి
పగవారలకునెల్ల భయములుచేయు
పటుతరోన్నతమైన భద్రగజంబు
పైనిబల్లవన్నెలు పరగుచునున్న
తగటుపటంబులు దంటగాజేసి

కూర్చినగంటలు కుదురుగా వెన్ను
పైఁగప్పిముఖమాలు పరపులువేసి
పదునారువన్నియ బంగారుతోడ
రచియించిదానికి రత్నముల్ తాపి
తీర్చిన * చాడోలు తెచ్చియుఁకట్టి
మణిగణతపనీయ మయమైనయట్టి
చప్పరంబొక్కటి సమకూర్చిమీద
పద్మరాగప్రభా పటలిచేమించు
బంగారుశిఖరంబు బాగుగనిలిపి
గంటలుమువ్వలు గట్టిగాగట్టి
చుట్టుముత్యపుచేర్లు శోభిల్లజేసి
మణిమయమంజరి మధ్యవ్రేలాడ
చిరుతగంటలపేర్లు చెలువైనకరికి
కరమందుగూరిచి ఘంటసంధించి
పంచవర్ణంబుల ఫాలమందుంచి
ముత్యాలజల్లుల మొనసినపటము
కుంభస్థలంబున కొమరొప్పజేసి
శుభ్రదంతంబుల శోభిల్లునట్టి
తపనీయవలయముల్ దట్టించిమొనల
ఘనశితశస్త్రముల్ ఘటనగావించి
బంగారుగొలుసులు పదములగట్టి
గంటలుప్రక్కల గణగణమ్రోయ
తొండంబుగొలుసుల తోడరంజిల్ల
శృంగారమీరీతి శీఘ్రమెచేసి
మావంతుడెక్కియా మనుజేశునకును
చేయించెవినతిని జెలువంబుమించ
కూర్చుండజేసెను కుంభినిసప్ప
దంతటఅనుచరు లతివేగమునను
పుత్తడినిచ్చిన బొందికసేయ
సేవకుడొక్కడు చేదండయివ్వ
ఘనకరీంద్రమునెక్కె కామభూవిభుడు
వెనుకనొక్కరుడుండి వినయంబుతోడ
విడియంబొసగుచు వింజామరములు
వీచెశీతానిలాన్వితునిజేయంగ
తరువాతలేచెను దంతావళంబు
హేమదండంబుల ఎసగుచునుండు
మౌక్తికచ్ఛత్రముల్ మనుజేశునెదుట
పట్టిరిబహుకాంతి పటలిమిన్నదర
ధ్వజములసందడి తరచుగానొప్పె
అయిదువిధంబుల అమరువాద్యంబు
లధికరవంబుల ఆనందమొసగె
దళములతోగూడ ధరణీశవితతి
దిక్కులెల్లనుక్రమ్మి తిన్నగానడిచె
తరువాతనెలగోలు దళములుకదలె
కదలిరిదండును హైజీతగాండ్రు
బలమునల్దిక్కుల పటిమతోనడిచె
బహుమిత్రవర్గంబు బంధుజనంబు
మంత్రిపురోహితుల్ మన్ననరాగ
పచ్చలుతాపిన పాలకినెక్కి
నరసింగుడరిగెను నాథునివెనుక
పడవాళ్లుబలములు పదపదమనుచు
పటుతరధ్వనులచే బలికిరిహెచ్చి

* ఏనుఁగవీఁపుపైఁ గూర్చుండుటకై యమర్పఁబడుతొట్టి.

వేత్రహస్తులుచేరి విదళింపగాను
సందడియెడగల్గి జరుగంగసాగె
మొనయుచుశతదండములు సరిచుట్టు
పోతుటీగకునైన బోవీలులేక
అధికమౌబలమెల్ల అరుగుచునుండె
గుర్రముల్ గజములు గుంపులుగూడి
పక్షభాగంబుల వచ్చుచునుండె
మధ్యరాజెక్కిన మత్తగజంబు
సందుగానివ్వక జరుగంగసాగె
తురగహేషారవ స్ఫూర్తులుమించె
గజములఘీంకార గాఢంబులాయె
ఘనతరోత్సాహులు కాలిమానుసులు
అట్టహాసంబుల నమరిరావేళ
గొప్పగుర్రంబెక్కి కుడిభాగమందు
జగడంబుచేసెడు చాతుర్యమెల్ల
నయగతిగెల్చుచు * నాగమచనియె
నగరంబువెల్వడి నలగామరాజు
దక్షిణదిశయందుఁ దనరెడుబయల
† దూబచెర్వనెడునుత్తుంగభూస్థలిని
నిలిపించెగజమును నిండినవేడ్క
వెంబడివచ్చిన విప్రులనెల్ల
వినయానబొమ్మన్న వేడ్కతోవారు
పగవారినెల్లను బలిమిమైగెల్చి
సకలరాజ్యములు వశంబుచేసికొని
వికాధిపతివౌచు నేలుభూస్థలము
అనుచుదీవనలిచ్చి ఒరిగిరివేగ
విశ్వాసపాత్రులై వెలసినయట్టి
బలములోఁ శ్రేష్ఠైన ప్రౌఢనాయకుల
పిలిపించివారికి ప్రియములుపల్కి
కస్తూరికాగంధ కలితులజేసి
తాంబూలములనిచ్చి ధైర్యంబుచెప్పి
నగరంబుకోట క్రన్ననమీరలంత
పగలురేయియు పారపాటులులేక
కలవారుమీరలేగద మాకుప్రాని
కాపాడవలెనన్న కదలిరివారు
పిమ్మటనాగమ పేరుపేర్వరుస
అధికారులనుబిల్చి అసియెవారలకు
గొల్లెనల్ మొనలైనగురుతరభార
నిచయంబులెల్లను నించినబండ్లు
శస్త్రాస్త్రచయమయ శకటసంఘంబు
సకలవస్తువులచే సాంద్రమైనట్టి
నానావిధంబుల నాణెంబులుండు 7/10
మందసంబులుగట్ట మసలకమోయు
వేసడంబులనిచ్చి వీరసేవకుల
జీతపురొక్కముల్ చేతిలోవేసి
వెంటనెపంపుడి వేగంబెమీర
లనవినివారలు అరిగిరివేగ
తరువాతకాముడు తరలించెకరిని

---

* ఈమెనే నాయకురాలని చెప్పుదురు. ఈమె నలగామరాజుయొక్క మంత్రిణి. కౄరురాలు.

† ఇప్పటికీ నీచెఱువు గురిజాలకు దక్షిణభాగమునఁ గలదు.

హయములుకాల్బలం బాజ్ఞతోనడిచె
బలపాదసంఘాత భవధూళిచయము
మేఘమార్గంబందు మేదురంబాయె
తపనునిహయములంధతవహియించె
అఖిలదిక్కులయందు నమరెడికట్లు
బలములునడుచుట బహుకష్టమాయె
జళిపించుకత్తుల సాంద్రతేజంబు
మణిగణభూషణ మంజుదీధితులు
అంతటంతట మార్గమట్టెచూపించె
అవనీస్థలముక్రుంగ ఆదిశేషుండు
సిగ్గుచెందినయట్లు శిరములువంప
దిగ్గజంబులుమ్రొగ్గ దిశలుగంపింప
భటులుబిరుదముల పద్యముల్ చదువ
అఖిలయాచకకోటి కానందముగను
దానంబులిచ్చుచు దరలియాప్రొద్దు

(నలగాముండు గజారూఢుడై
సేనతోఁగూడి కార్యమపూడికేఁగు
చుండఁ ద్రోవలోఁ గొదమగుండ్ల
పౌరులు విన్నపంబొనర్చుట.)

కొదమగుండ్లకుచేర కుంభినీశుండు
పేరైనపల్లెల పెద్దలారెడ్లు
కోమటిజనములు కూడియేతెంచి
కామభూమీశుని కనుగొనిమ్రొక్కి
విన్నవించిరిమహా వినయంబుతోడ
మామాటవినదగు మైలమ్మసుతుడ
వైరంబుమీకేల వసుధాధినాథ
అన్నదమ్ములుపూర్వ మవనియేలంగ
కలహించిమడిసిరి కదనంబులోన
పగలేకయేలుట బలిమిమీకెల్ల
ప్రజలకుసుఖమౌను పరులుతగ్గుదురు
బిడ్డలవిధమున బ్రీతితోమమ్ము
రక్షించుచున్నారు రాజులుమీరు
కలహించిమడిసిన కదనంబులోన
ఇతరరాజులుమాకు నేరువచ్చెదరొ
మీరురాజ్యముచేయ మేదినియందు
దుష్టులనిర్భయోత్సుకతనశించె
శిష్టులకును మేలు చేకురుచుండె
ప్రాణముల్ భద్రము పద్రవమడగె
కరములుహెచ్చుగ గైకొంటలేదు
అనుకూలురై మీర లవనియేలంగ
కనుగొన్నమాకెల్ల కలుగుశుభంబు
హితులముగనుకమీ కెరుగజెప్పితిమి
శక్తిచాలదుమాకు సారెకుదెల్ప
అనివిన్నవించిన ఆనియెవారలకు
మదమునగర్వించి మలిదేవరాజు
రణముచేయగదర్లి రమ్మనిమాకు
భట్టునుబంపెను బలమెరుంగకయె
పైనమైవచ్చితి బవరంబుచేయ
వీరులనాయుని వెసమలిదేవు
బంధుమిత్రాదుల పారిపోదోలి
వేగమెపత్తుము విభవంబుమెరయ
ఎలమితోనుండుడి యిండ్లలోనిలిచి
ఈరీతివారికి హితములుచెప్పి
పొమ్మన్నవారలు పోయిరావేళ

మరుసాటునలగామ మండలేశుండు
మనమునరోషంబు మల్లడిగొనగ
కాలోచితంబైన కర్మముల్ దీర్చి
ఘనతరశృంగార కలితుడై వెడలి
భద్రకరీంద్రముల్ పైనిగూర్చుండె
తమ్ముడునరసింగ ధరణీశ్వరుండు
ఎలమితో పాలకి నెక్కివెంబడిని
స్థిరగతిబలములు చెలగంగనేగె
ఆర్పులబొబ్బల అవనికంపింప
సాగరముప్పొంగి చనుదెంచినట్లు
మేఘముల్ వినువీథి మేదురంబగుచు
పరువులుపెట్టెడు భంగిసిదోప
క్రమ్ముకకార్చిచ్చు కవిసినరీతి
పవనుండుపట్టమై పరగినమాడ్కి
వివిధబలంబులు వేగమెనడిచె
చక్కగామిరియాల సరిహద్దుదాటి
ప్రజలమేలిమిచింత పల్లెయుదాటి
కౌరవుల్ పాండవుల్ కలహంబొనర్చి

(నలగాముఁడు కార్యమపూడిఁ
జేరుట.)

కూలిచచ్చినయట్టి కురుభూమిరీతి
రౌద్రగుణోద్వీర రక్తసిక్తంబు
పావనచరితంబు పలనాటివీర
పాలుపొందుచుండెడు పుణ్యదేశమున
కాశికిసమమైన కార్యమపూడి
రణరంగభూమిని రాజుదానిల్చి
భద్రదంతినిడిగ్గె పదిలంబుగాను
చచ్చౌకమేర్పడ సరసంపుభువిని
హేమకుంభంబుల నెసగుచునున్న
పటకుటీరంబులు పన్నగాగట్టి
మూలబలంబులు మొనగాండ్రువచ్చి
కూర్చున్న ఘనమైన గొల్లెనల్ కూర్చి
స్వర్ణసింహాంకంబు పరగెడునట్టి
నెరిధ్వజస్తంభంబు నిల్పిరిమ్రోల
కప్పురపువిడెంబు గావించియిచ్చి
కొల్వుకూటంబున కూర్చుండెరాజు
దాపట నరసభూధవుడుదొరలు
కొండమన్నెమరాజు కోటకేతుండు
కుడిదెసరెడ్డియు గురియైనయట్టి
చేరువకాండ్రును జేరికనలర
వీరఘంటలుగట్టి విలసిల్లుచుండు
సోమదేవరరౌతు శూరులైనట్టి
వీరరాహుత్తులు వెలయమున్నాట
అరువదిమందిదా మట్టుపోసముల
రణశూరులైనట్టి రాజపుత్రులును
పోటుబంట్లనుబట్టి పొడిచెడువారు
ఊడిగలందంద యొనరికొల్వంగ
దేవతాగణయుత దేవేశురీతి
భూపతి సభయందు పొల్పొందుచుండె
రాజువెన్కంజేరి రమణినాగమ్మ
కార్యఖడ్గముల ప్రజ్ఞావిశేషముల
తెలుపుచుగూర్చుండె ధీరతతోడ
ఇతరబలంబులు హెచ్చువేగమున
తర్లెడువారును తగనడ్చువారు

విడిచెడువారునై వెరవైనచోట్ల
తగినతావులయందు తప్పకనిల్వ
మూడుసహస్రముల్ ముఖ్యులౌబంట్లు
కలనికంగాణముల్ కనపేడునూర్లు

(వివిధదేశరాజులువచ్చి నలగామ
భూపతిని గలిసికొనుట.)

లలిమీర వీరభల్లాణుండువచ్చె
పటువిక్రమాఢ్యులు పండ్రెండువేలు
గడలవారొకవేయి గజచయమవర
పౌన్నాళ్లవిభుడు సముద్వృత్తివచ్చె
పదినూరువేలకాల్బలములతోడ
కూడిముప్పదివేల కుంజరావళుల
కదిసెమాళవపతి కామభూవిభుని
కడిగితొమ్మిదివేల కాలరిబంట్ల
నమ్మదగినయట్టి నాయకచయము
ఒకవేయిఅశ్వాల నొసర * ప్రతాప
రుద్రుడుపంపించె రూఢసంగతిని
పదివేలకాలరి బలములతోడ
ముదమున ప్రాచిదేవుండునుగలసె
నీలిటెక్కెంబుల నేర్పైనబంట్లు
వెంటరాబంగాళ విభుడునుగలసె
గజములుపదివేలు ఘనమైనబలము
ఇరువదివేలతో నేతెంచె † నొడ్డె
భువినేలు ‡ బలదేవపురుషోత్తముండు
పదివేలతురగముల్ బంట్లొకలక్ష
కూడిరాకల్యాణ ఘూర్జరపతులు
కామునిగదిసిరి గౌరవమెసగ
ధనరథాస్యుడువచ్చె దర్పంబుమీర
మహిదేవిదాసుడు మదకరుల్ వేయి
శకటసహస్రముల్ చనువునగొలువ
ఏతెంచెసాహస మెల్లవారెరుగ
దశలక్షబలము లుత్సవమునరాగ
ద్రావిడకేరళ ధరణీశవరులు
వచ్చిరినలగామ వసుధేశుకడకు
పద్మసేనుండును పరువడివచ్చె
గురుసహస్రద్వయ ఘోటకయుతుడు
గుండమదేవుడు గొబ్బూరిరాజు

* ఇతఁడు ప్రతాపరుద్రీయకృతిపతియై క్రీ. శ. 1295 సం॥ మొదలుకొని 1323 సంవత్సరమువరకు రాజ్యముచేసి, రుద్రమదేవికి దౌహిత్రుఁడై ప్రఖ్యాతివడసిన ప్రతాపరుద్రుఁడు కాక, కాకతిప్రోలయుని తరువాత సింహాసనమెక్కి క్రీ. శ. 1140 సం॥ మొదలుకొని 1199 సం॥ వరకు రాజ్యముచేసి మొదటి ప్రతాపరుద్రుఁడని ఇతిహాసమునఁ జేర్కొనఁబడు రుద్రదేవరాజై యుండవలయును.

(సోమదేవరాజీయము చూడఁదగును.)

† ఓఢ్రశబ్దభవము "ఒడ్డె" దీనినిప్పుడు "ఒరిస్సా" యందురు.

‡ ఓఢ్రదేశమునుఁ బాలించిన గజపతిరాజులలో నితఁ డొకఁడు.

మొదలయినరాజులు ముఖ్యులౌబంట్లు
ఏనూరుతోఁగూడ నెనుబదిమీద
ఎనుబదివేలతో నేతెంచిరపుడు
తక్కినరాజులు తమతమబలము
లెసగగ నేతెంచి రివ్విధంబునను
వచ్చినబలముల వరుసగణింప
బుద్ధిమంతులకైన పోసగదు నేర్పు
సంతోషములచేత చనుదెంచినట్టి
మనుజేంద్రులకునెల్ల మంచికట్నములు
తెప్పించియిచ్చిన తిన్నగానుండి
రంతటనాగమ్మ అశ్వంబునెక్కి
తగినయిరవుచేసె ధరణీశతతికి
మిగిలినవారికి మేలైనతావు
లమరిచివిడియించె ఆనందమొంద
ఎక్కడచూచిన నెడలేకకదిసె
ఇసుకజల్లిననైన ఇలమీదబడదు
చోరదువాయువుదండు చొచ్చినరాదు
సుపథంబుదొరకదు చోద్యమైయుండు
ఆదండులోపల అఖిలవణిజులును
సకలధాన్యంబులు సకలరత్నములు
బంగారువెండియు బహుధనవితతి
సరిగవస్త్రంబులు సరసపుంబట్టు
పటములుఘనతంతు పటములుమరియుఁ
కాంస్యతామ్ర శ్వేతకప్ర భాండములు
రసవర్గములనెల్ల రంజనంబొప్ప
క్రయవిక్రయమ్ముల కావింతురెపుడు
సౌందర్యఘనతచే సంపన్నమైన
వేశ్యవాటికలొప్పు విశదంబులగుచు
దారిద్ర్యమనునది దండులోలేదు
ధనధాన్యవృద్ధిచే దనరెడులక్ష్మి
పేలంబులోపల విలసిల్లుచుండు
అంతటబహువిక్రమాఢ్యమానసులు
(వీరులు తమకు యుద్ధమునకాజ్ఞ
యిమ్మని బ్రహ్మనాయునిఁ
దొందరపెట్టుట.)
ఖండనవిజయులు పటుపరాక్రములు
వీరులుతత్సైన్య విధమెల్లజూచి
బ్రహ్మనాయునితోడ వాక్రుచ్చిరిట్లు
నలగామభూతలనాథుండుమదిని
తనకెవ్వరెదురని ధైర్యంబుపూని
ఖండనవిజయత ప్రబలుదునంచు
భువనభయంకర భూరిప్రతాప
పటిమగల్గినయట్టి బ్రహ్మనునిన్ను
విజయోద్ధతాటోప వీరులమమ్ము
తలపకమాత్సర్య దర్పముల్ మీర
వీపునఁ నెదురెక్కి వెరవకనిలిచె
కనియూరకుండుట కార్యంబుగాదు
పందలవలెనుంట పంతంబెమనకు
అనివార్యమైనమీ యాజ్ఞాఖలీన
బద్ధులమైనిల్వ బడితిమిగాక
కత్తికినొక్కొక్క కండనుదీసి
పరిపంథిగణముల పట్టిమర్దించి
కుమ్మరామమునందు కుటిలతగచ్చ

ఫలము వేసినభాండ పటలంబుపగిలి
వెంకులైపడ్డట్లు వెనుకంప మొందె
విడిబడియేనుగుల్ వీథులబార
సకలబలంబుల సమయించియమని
పురికంపియుండమే భుజశౌర్యమొప్ప
ఏమివిచారించి యిటులుంటిరయ్య
సెలవిచ్చిపంపుము శీఘ్రమెమమ్ము 8/10
నావుడుశీలమ నాయఁడుపలికె

(బ్రహ్మనాయఁడు వీరులతోఁ
దొందరపడవలదని నీతు లుపదే
శించుట.)

వినరయ్యవీరులు విశదంబుగాను
విదితస్వశక్తిపై విశ్వాసమున్న
ఎదిరిసామర్థ్యంబు తృణముగాదోచు
(సహజగుణంబది జంతులకెల్ల)
కానకామేశుండు కదిసెనుమనల
నలగామునిందింప న్యాయముగాదు
రణకేళిసల్పుట రాజధర్మంబు
మనకున్నబలముల మనముకూర్చికొని
పోయిశత్రువులను పోరిగొనవలయు
సాహసంబొనరింప (చనదన్నిపట్ల
సర్వకార్యములొక్క చాయనరావు
హెచ్చైనతనబల మెదిరిబలముల
కొలదులుపరికించి కొరతలుండినను
సవరించిసకలంబు సన్నద్ధపఱచి
చిత్తంబునం దన్యచింతలుమాని
కార్యదీక్షవహించి కదనరంగంబు
చేరంగబోవుట స్థిరవిచారంబు
నేనుమీయుత్సాహ నిర్మలస్ఫూర్తి
తగ్గించినానని తలపగవలదు
తమకింపగూడదు తఱియగుదనుక)
నావుడుకొమ్మ భూనాథుండుపలికె
పలికెదుచల్లని వాక్యంబులిపుడు
కొడుకునుపగరచే కోల్పోయినట్టి
దుఃఖంబుమదిలోన దొరలుచుండ
నలగాముజంపక నామదిచింత
వాయదు నీవెన్ని పలికిననైన
ఎవ్వరుతనకెదు రీభూమినంచు
జగడంపుడేరాలు సరవినెత్తించి
ఉన్నాడుమనమీద నుగ్రతేజమున
కమలబాంధవవంశ కర్తయైనట్టి
* బలభద్రరఘుపతి పంపుననిప్పు
డరచియునొకశరం బారాజుకడకు
అంపిననిలిచిన నతడునాసాటి
చెడివిర్గి పడెనేని క్షితిభర్తగాడు
పంతమియ్యదియని వాక్రుచ్చిపిదప
గాండీవసమమైన ఘనచాపమెత్తి
వాసుకిఘోరల వాడిగలట్టి
దొనలనుమెరయగ తూర్ణంబెలిచి
వెలయంగముత్యాల పేరులల్లాడ
అలుగునమణిగణం బమరంగముఖము
మధ్యాహ్నభానుని మాడ్కికనుపట్టి

* ఇతఁడు కొమ్మరాజుయొక్క ధనుర్విద్యాగురువై యుండును.

శరముచాపంబున చయ్యనదొడ్గి
కర్ణపర్యంతంబు గ్రక్కునలాగ
కోపంబుమించగా కోయనియార్చి
కసుగవవృష్టిని కదలకనిలిపి
ఏకతోమాటలు వెళ్ళగాయుచును
బాణమువిడిచెను పటిమకావేళ
నక్షత్రములుడొల్లె నాగేశుడులికె
అవనియుకంపించె ఆకాశమదరె
కనుకెప్పపాటున కంటెవేగమున
పిడుగుపడ్డట్లుగా పృథ్వీశుడదర
ఘనమైనగొల్లెన కంబంబుదాకె
అదియంతతునకలై అవనిపైబడెను
పసిడికుండలుడొల్లి పడెగుడారంబు
లానందమునవార లరచిరిమించి
విడిబడియేనుగుల్ వీథులబారె
అశ్వముల్ రాహుత్తులరిగిరిచెదిరి
బండ్లతోనెద్దులు పరువిడసాగె
సాలగుర్రంబులు సరభసమంది
కట్లుతెంచుకపారి గట్లపాలాయె
కోల్పడిగెలుపట్లు గొడుగులనెల్ల
పట్టెడువారలు పడవైచిచనిరి
కల్లోలమందుచు కామునిబలము
భయమునజనిచింత పల్లినిదాటె
వీరకామేంద్రుండు వేత్రపాణులును
పదవాళ్ళనంపించి భయములదీర్చి
జనులనుబిలిపింప చయ్యనవచ్చి
తమతమతావుల దగనుండిరపుడు
పీఠలంపరుతమ వేలంబులోన
నిలిచిరిసంతోష నిర్మలమతుల
ధీవరులైన జ్యోతిషికులనపుడు
పిలిపించిబ్రహ్మన్న ప్రియములుచెప్పి
సమరముచేయగ సరసమైనట్టి
సుముహూర్తమొక్కటి శోధింపుడన్న
ఆరీతిచూచెద మందులకేమి
క్షీరాబ్ధిశయనుడు శ్రీవల్లభుండు
దాసరక్షణమందు దయగలవాడు
చెన్నుడుమీవెంట చేరియున్నాడు
సకలకార్యంబులు సమకూరుచుండు
అనిచెప్పిదీవించి అరిగిరివార

(ఈసమయమున మేడపిలో జరిగిన
వృత్తాంతము.)

అంతట మేడపినైనవార్తలను
* తెలుపుదుజనులకు తెల్లముగాగ
పరమోత్సుకతచేత † బాలచంద్రుండు
సంగడిబాలురు చనవునగొలువ
రమణీయమైనట్టి రాచిల్కచదువు
వినుచువేడుకపుట్టి విచ్చలవిడిని
గుమ్మడికాయలు కొంతసేపాడి

---

* ఇది కవివచనము.

† బ్రహ్మనాయునికొడుకు.

చెరుకుల పండెంబు చెల్వొప్ప గెలిచి
తనసంగడీలకు దయతోడనిచ్చి
తమ్ములు వెంటరా ధామముజేరె.

(అనుజులతోఁగూడి బాలచంద్రుఁడు
తల్లియైన ఐతమ్మవద్దకువచ్చుట.)

తల్లినిగనుగొని తనయులందరును
మ్రొక్కినదీవించి ముదమునతల్లి
పలికెనీవిధమున వారలతోడ
నాయాత్మసుతులార నాయన్నలార
పద్మనాభునిగర్భ పాథోధియందు
పూర్ణచంద్రులరీతి బుట్టినవారు
ఘనమైనభూషణ కాంతులుమీర
మీరన్నదమ్ములు మేలిమినాడు
ఎదుటనునిల్చి నన్నేమివేడెదరు

(ఐతమ్మ బాలునిమనోరథముఁ
దెల్పుమని యడుగుట.)

చిత్తంబులోకోర్కె జెప్పుడీయనిన
నవ్వుచుబాలుడు నాతికిట్లనియె
తరుణిరోమేమునీ తనయులమగుట
సకలవైభవములు సమకూరెమాకు
ప్రియముతోమమ్ముల పెంపుసేయంగ
ప్రొద్దుపోదేమిట పొసగంగనన్న
ముద్దులకొమరుని మోమువీక్షించి
ప్రొద్దుపోవకయున్న పుత్త్రరత్నంబ
పోకలాటలచేత బుచ్చుముప్రొద్దు
ఆడుడిముత్యమ్ము లమరుబంతులును
గుంతమావలనాడి కొనిగెల్చికొనుము
పైటనాడగవద్దు బడలెదుసుతుడ
కుటిలజంతులదెచ్చి గుడిలోననుంచి
విడిపించిపోరాడు విధమునుచూడు
రూకలకుప్పలు రూఢిగనాడు
మనినతల్లిరోవాని నాడిలిమమ్మ
వానిపైనిప్డాస పడదుచిత్తంబు
క్రొత్తలపైన మక్కువగల్గియుండు
అనిబాలుడాడిన ఐతమ్మపలికె

(భారతయుద్ధాదికథల వినుమని
యైతమ్మ బాలచంద్రునికిఁ జెప్పుట.)

ఆటపాటలపైన అలసితివేని
వినవయ్యబాలుడ విశదంబుగాను
విబుధులవిప్రుల పిల్వగబంచి
వినుముభాగవతంబు విజ్ఞానమొదవ
భారతరణకథ పాటించివినుము
భీష్ముడొనర్చిన వివిధశౌర్యముల
అచలితబుద్ధితో ఆలింపుపుత్త్ర
ద్రోణుండుసెరపిన దోర్బలగరిమ
మనమునబట్టింపు మానితసుతుడ
కర్ణుండుచూపిన ఘనపరాక్రమము
సూక్ష్మంపుబుద్ధితో జూడుముతనయ
శల్యునియందున్న శస్త్రచాతురిని
జాగరూకతమెయి చర్చించుకొడుక
దుర్యోధనునిమాన ధూర్వహపటిమ
ఆసక్తితోడుత అరయుమాత్మజుడ

చాపంబువిడిచిన సవ్యసాచికిని
కృష్ణుడు చెప్పిన గీతలయందు
కర్మరహస్యముల్ గాంచుకుమార
నేర్చినవానిని నేరుపుమీర
దృఢధైర్యమున ఆచరింపంగవలయు
అనినమాటలువిని ఐతమ్మతోడ
బాలుడిట్లనియెను పకపకనవ్వి

(బొంగరములాడుట నిజమనో
రథంబని బాలుఁడు తెల్పుట.)

వినవమ్మతల్లిరో విను లేదువచన
ధర్మార్థకామ తత్వంబెరుంగుదును
శాస్త్రజాలంబుల చాలగవింటి
మనమున తెలిసితి మర్మంబులెల్ల
ప్రకృతకౌమార చాపల్యంబుకతన
చిత్తవిశ్రాంతికై చేరియీవేళ
బొంగరాలాడగ బుద్ధిజనించె
సెలవిచ్చిపంపుము శీఘ్రమెమమ్మ
ఈరీతిపలికిన ఏణాక్షికలగి
వెరచియువెరవని విధముననియె

(బొంగరము లాడవలదని తల్లి
బాలునికిఁ జెప్పుట.)

విశదంబుగాబాల వినుముద్ధతనయ
ఈబుద్ధితలపగ ఇచ్చలోవలదు
వలసలోనున్నాము వడబొంగరాల
ఆడినదేతప్పి అతివలకైన
తగుబాలురకునైన దాకనుబోయి
పడతులుకోపించి పలుతెరంగులను
శపియింతురీమాట సత్యంబుపుత్ర
శాపింపబడుటను సాహసమేల
నామాటగడచుట న్యాయంబుగాదు
నావుడుబాలుడు నాతికిట్లనియె

(బాలుఁడు తల్లిమాటలకుఁ
బ్రతివచనంబు నెఱపుట.)

ముదితరోనావంటి ముద్దులసుతులు
పుట్టరాభూమిని పుణ్యాంగనలకు
వారేలశపియింత్రు వనితరోనన్ను
అలిగితిట్టినపాప మనుభూతమగును
పూబోడినాదేహ పోషణార్థంబు
పెట్టనితావుల పెట్టిదాచెదవు
కొదమసింహముతన గురుశౌర్యమమర
ధరవిజృంభింపక దాగునాయొదిగి
ఏటికిభయమంద నింతితోనీకు
అనవినిఅబ్జాక్షి ఆత్మలోగలగి

(బొంగరాలాటకూడదని తల్లి
మరలఁ జెప్పుట.)

ఏలబాలుడనీకు నింతధైర్యంబు
శాపింపబోరని సంశయమేల
దుష్టులంతులువలు దుర్భాషిణులును
తారతమ్యంబుల తగవెరుంగకయె
కచ్చెకుముందుగ గాలుదువ్వెదరు
భావంబులిట్టివి పడతులకెల్ల
నీమేలుగనుగొని నేనోర్వలేక

పలుకుటకాదోయి బాలచంద్రుండ
అనిచెప్పెనంతట ఆబాలుఁడనియె

(బాలుఁడు తల్లిమాటలకుఁ దగు
సమాధానము చెప్పుట.)

దుష్టభావుడగాను ధూర్తుడగాను
వెలదులకెల్లను వినతిచేయుదును
దయచేయుదురువారు తనయునిమాడ్కి
తడవాయనేవచ్చి తల్లిరోయిటకు
పుత్రునిమాటలు బుద్ధిలోనుంచి
నాకాంక్షతీర్చి నన్నంపవమ్మ
బాలచంద్రుండిట్లు పలికినవేళ
ఐతమ్మనవ్వుచు నపుడు నేర్పరుల

(బాలచంద్రుఁడు తల్లియొక్క
లోభత్వమును దూలనాడుట.)

ఒజ్జలబిలిపించి యొప్పగామీరు
బొంగరంబులుకొన్ని పూనిచేయంగ
తగునన్న బాలుండు తనలోననవ్వి
తల్లితోననియెను దయవచ్చునట్లు
శత్రువులబొజుంగు సాంద్రవిక్రముడు
గండుభీమనగర్భకంధిరత్నమవు
లోభమ్మునీకేల లోలాయతాక్షి!
ఏడుకోటులసంఖ్య నెసగినధనము
కలిగినఆగండుకన్నమనీని
చెల్లెలవై యుండి సిరులుచెన్నొంద
చెనటిబొంగరములు చేయించుకొరకు
ఏరీతిమనసొప్పె ఏణాక్షినీకు

బీదవాక్యమ్ముల పెదవులపైకి
తేరాదుపెద్దల తీరుకువెలితి
భావంబులోలోభ పటిమమీరంగ
గృహకార్యములు నిర్వహింపజూచెదవు
నీవంటిదానికి నీతియేచెపుమ
నీవెయుంచికొనుము నీతండ్రిసొమ్ము
సకలదేశాధీశ సంఘంబునెల్ల
సమరరంగంబున సాధించిమించి
వారిచేమాతండ్రి వలసినయట్టు
లప్పనంబులుగొన్న అధికధనంబు
పొందుగాదెప్పించి పుటముపెట్టించి
పైడిబొంగరముల పరగజేయింపు
వెండిచేములుకులు వెలయబెట్టింపు
పట్టుచేజాలెలు పన్ని పేనింపు
ముత్యాలకుచ్చులు మొదలగూర్పింపు
తెప్పించియిప్పింపు తీవ్రంబుగాను

(బాలుఁడు నిజౌదార్యమును
దెల్పుట)

దండివిక్రముతైన తమ్ములునేను
ఆడుకోవలెనంచు అభిలాషపొడమె
నావంటిబాలుండు న్యాయంబుతప్పి
బీదబొంగరముల వెలది! యెట్లాడు?
చూచినవారలు చోద్యమందుదురు
ప్రజలుదూషింతురు బహువిధంబులను
సకలరాజులగెల్చి జయముచేకొన్న
బ్రహ్మనాయునిగర్భ పాథోధియందు
చంద్రునివిధమున జనియించినట్టి

బాలుని కేలేమి ప్రాప్తమాటహాహా
కాలమహిమమని గర్హింపగలరు
కావునలోభమ్ము గాంచనీకేల

(బాలచంద్రుఁడైతమ్మకు వైరాగ్య
ముపదేశించుట)

కలుములు నిత్యంబుకావు మాతల్లి
మెరపు మెరయురీతి మేఘంబులట్లు
బుద్బుదంబులభంగి పోవును జెదరి
కూరితిదలఁపోసి యెరుకచేమించి
సంపదవేళనే సకలభోగములు
పొందంగవలె ధర్మములు చేయవలయు
భోగానుభవముచే పుట్టిసంతృప్తి
వేసటజనియించి వెగటుగాదోచు
అటుమీదవైరాగ్య మమరుచునుండు
ధర్మముల్ చేసిన తనరు పుణ్యంబు
సజ్జనసహవాస సంప్రాప్తికలుగు
వైరాగ్యమధికమై వర్తించుబిదప
భోగధర్మంబులు పుట్టినయపుడె
పరవివిరాగిత సంసారమెడలు
సద్గురు పదసేవ చయ్యనగలుగు
అందుచే నిర్వాణమందికయగును
కావున భోగముల్ గైకొనవలయు
శాస్త్రంబులీలాగు చాటిచెప్పెడిని
ధనమందులోభంబు తగ్గింపు తల్లి
ప్రాణంబనిత్యంబు భవమనిత్యంబు
ద్రవ్యంబువచ్చు నాశవిలి వెన్వెంట
* ఇటువంటి మానవుఁడీ దేహమెడలి
పోయికొన్నాళ్ళకు బుట్టుచుమరలి
కర్మరహస్యముల్ గాంచినవారు
ద్రవ్యంబునకు నవస్థాద్వయమిట్లు
తనరింపుచుందురు తజ్ఞులుగనుక
నీవెరుంగని మర్మమే నెరుంగుడనె
చనినభూపతులెల్ల సమకూర్చినట్టి
చిత్రమాధనములో చిన్నమేమైన
గొనిపోయిరా వెంట గూర్పంగనేల
ఆశచాలించుటే ఆనందపదవి
చెలిమినామాటలు చిత్తమందుంచి
మాకోర్కె లీడేర్చి మమ్మునన్నింపు
ధనలోభమందిన దానవకనుక
ఇంతగాజెప్పితి ఏణాక్షినీకు
నీలోభగుణమును నే విన్నవింతు

బాలచంద్రుఁడైతమ్మయొక్క
వెనుకటి లోభకార్యంబుఁ
జేర్కొనుట.)

తప్పక మదికిని దార్కాణగాను

* "देहिनोऽस्मिन् यथा देहे कौमारं यौवनं जरा ।
तथा देहान्तरप्राप्तिर्धीरस्तत्र न मुह्यति ॥"
అని యర్జునునకు శ్రీకృష్ణుఁడు చేసిన యుపదేశముకూడ నిట్లేయున్నది.

నీమేనగోడలి న్నీవడ్డినపుడు
నామేనమామలు నాపెండ్లినాడు
మా కులంబులఓలి మాడలుగలవు
తగినధనంబీక తామీయమనిరి
ఆమాటమీదట నమ్మగోనీవు
ముట్టడివేసితి మూర్ఖతతోడ
ఆయిదురోజులదాక నంతమామామ
అక్కవైనను నేమి అలిగిన నేమి
ఆడిగినధనమీయ కలివనేనీయ
బ్రహ్మవచ్చినగాని భయపడబోను
నియమంబునాకిది నెలతరోయన్న
ఏమికావలె నీకు నిప్పింతునిప్పు
డన్న సందేహింపకడుగవే యనిన
మాడలు తూమెడు మాకుగావలయు
ఇప్పింపువేగమె యింకొక్కమాట
అఖిలరాజులొసంగినట్టి యప్పనము
లందుదాలువిగల పతివరోవిచము
పొల్లునుతాలును పొసగవుమాకు
తీర్కైనమాడలదెచ్చి యిమ్మన్న
మదిలోననొవ్వక మగువనీవప్పు
డూడిగీలనుబంపి ఒప్పైనధనము
తెప్పించిరాశిగా దీర్చిపోయించి
కొలిపించికొమ్మన్న కోరిమీయన్న
మెట్టొండు కట్టించి మీదదానెక్కి
హెచ్చుగాతూర్పార నెత్తెచుభువిని
చిందిపోయినవెల్ల జెడుతాలుపొల్ల
అనిరోసి మిగిలిన అర్థమంతయును
అధికమౌ తూమొకటపుడు తెప్పించి
ఎలమితూమునకంటె హెచ్చుగాగొలిచి
కళ్ళమద్దువితాను కావలెననుచు
తాలునుపొల్లును దానెగోరుచును
ఇందన్నిమాకని హెచ్చినకాంతు
కట్టించిమూటలు కైకొని తల్లె
నేనెరుంగుదుపల్లి నీమనస్సరణి
మించినకీర్తికై మెలగితివప్పు
డన్నపుత్రునిమాట కైతమ్మనవ్వె
హెచ్చుగా నవ్వినారెనమంద్రుసుతులు
గారాబుతనయుల గడుప్రేమమడర
గూర్చుండబెట్టియు గూరిమితోడ
మొదలురప్పించిన ముఖ్యులైనట్టి
ఒజ్జలుతనమ్రోల నుండంగజూచి
బొంగరంబులుచేయ బొసగునుమీకు
పైడియిప్పించెద బట్టినయంత

(ఐతమ్మ బొంగరంబులు చేయం బంచుట.)

పనిముట్టుదీసుక పడిరమ్మటన్న
వారలిండ్లకుబోయి పట్టెడకారు
కమ్మచ్చులును సీరుకార్లు సుత్తెలను
ఘనమౌపడచ్చును కత్తెరల్ మరియు
అలరుమచ్చులుగుదులాదియైనట్టి
పనిముట్లుగొని తెచ్చి భామకన్నిదుట

భక్తితో నిలిచిరి పటిమదీపింప
ఐతమ్మ సెలవిచ్చె నంతటవారు
చదురేర్చికూర్చుండిసరి పనిముట్లు
పరచిముందరకడ పావకున్నిలిపి
పుష్పగంధంబుల పూజకావించి
నైవేద్య తాంబూల నతులొనరించి
కనకలక్ష్మికిదగు కమఠంబు నిలిపి
కడుగొప్పమూసలుగట్టిగా జేసి
నిజమైనబంగారు నిండించినుంచి
పలుకుల గరగించి పరికించునపుడు
కాలహేతువదేమొ ఘనలక్ష్మిమహిమ
కరగువేళలవన్నె కదలకనిల్చె
తరువాతఆశ్చర్యదంబై చెలంగ
చెదరిఅంతంతకు చీకాకునొంది
చిదురుపలాయె విచిత్రంపుభంగి
ఒగిచుట్టునున్నట్టి ఒజ్జలందరును
కనుగొనిశ్రీతల్లి కంపితులైరి
బాలుడావేళను ప్రాభవం బొప్ప

(బాలచంద్రుండును
భౌతిక రహస్యములఁ దెల్పుట.)

తల్లితోననియెను తననేర్పుమీర
కడచెన్ని చిదురులై కరగిననేమి
కరగినవేళల కళలేమిచెడక
నిలుచుటే శకునంబు నిశ్చయంబిదియు
ఆటుమీదనగు కార్య మదియేమిలెక్క
చెడనిపదార్థముల్ సీమలోలేవు
చెడునుగట్లును నదుల్ చెట్లును లతలు
సంచారి జీవముల్ సమయుచునుండు
సమసినజీవముల్ జనియించుమరల
జడపదార్థంబులు చైతన్యమొందు
* పొలియదొక్కటివిను బొత్తిగానెప్రుడు
పుట్టదుక్రొత్తది భూమిలోపలను
పోయినదానిని పోయెనటంచు
ఉన్నదానినిజూచి యున్నదటంచు
భావింపగారాదు పదలిరోకమును
కాలవశంబున గలపదార్థములు
రూపభేదంబుల రూఢిగాబొందు
ధరబ్రహ్మవ్రాతలు తప్పింపరాదు
కావునఆశ్చర్య కారణంబేమి
మాయాభవంబిది మాసిపోగలదు
హృదిలోన సంశయమేలనేతల్లి
కావింపుమమ్మ బొంగరములనెను
వేయిమాడలచేత విరచించిఅపుడు

(సిద్ధమైన బొంగరముల
బాలచంద్రాదుల కొసంగుట.)

మంగలియైనట్టి మాధవుకిచ్చె

*"नित्यं परमाणुरूपं" అని తార్కికుల మతముకూడ నైయున్నది.

కుమ్మరపట్టికి గురుతుగా రెండు
వేలకు జేయించి వేగ మెరయగ
సరిమూడువేలతో చాకలచందు
బొంగరంబమరించి పొసగనిప్పించె
అలరునాలుగువేల కమరిక చేసి
కంసాలిచందుకు గరుణతోనిచ్చె
అయిదు వేలకు జేసి యాకమ్మరికిని
ఇప్పించెమదిలోన నెన్నికొనంగ
వెలమపట్టికి ఆరు వేలకుదీర
బదివేలతో జేసి బాపనికిచ్చె
నారాయణుండైన నాయునికొడుకు
బాలుని చేతికి పండ్రెండు వేల
తీరిచివన్నెలు దీరిచిపైన
సకలరత్నంబులు సంఘటియించి
ములుకులువెండితో మొనలగదించి
ఇచ్చెను సంతోషమింపెసగంగ
పిమ్మటనోజల ప్రియముతో జూచి
తగినకట్నంబుల దయమీరనొసగి
బొమ్మనిసెలవీయ పోయిరివార
లంతటఐతమ్మ ఆనందమునను
చారువర్తనవాడ చక్కనివాడ
గురుతరరేచర్లకులవార్ధి సోమ
బాలుడనీమది పరిణామమాయె
షడ్రసోపేతమా సకలవస్తువుల
వంటయైయున్నది వచ్చి మీరెల్ల
భుజియించి పొందన్న పొందుగాలేచి
వాసనశాలలో పక్వవస్తువుల
గరిమతో భుజియించి కరములుకడిగి
వాసశాలకువచ్చి వసియించిమించి
కాశ్మీరకర్పూరకస్తూరులెసగ
తెచ్చినగంధంబు దిన్నగాబూసి
చిత్రవర్ణంబుల చెలగుచునున్న
తగుపట్టు వస్త్రముల్ దవిలిధరించి
బహువిధమణులచే భాస్వరమైన
అణిముత్యంబుల అమరినయట్టి
మెరుగుభూషణములు మేనులదాల్చి
భాసిల్లి శృంగారభరితులై వచ్చి
తప్పక నిలచిన తనయులజూచి
ఎలమితో ఐతమ్మ యిట్లనిపలికె

(ఐతాంబ కుమారులకు బుద్ధులు గఱపుట)

మేడపిలోపల మేలైనయట్టి
రచ్చకొట్టంబుల రాజవీథులను
విపణిమార్గంబుల విబుధగేహముల
బొంగరాలాడగ బొసగదుసుమ్ము
కరుణతో నాబుద్ధి గైకొనిమీరు
మేడపిలోనుండి మేలుగావెడలి
ఉత్తరదిశయందు ఒప్పుచునున్న
చాలురావులకాడ సరసమైనట్టి
రమణీయమగుమొల్ల రావిక్రిందటను
ఆడుడిబొంగరాలానంద మెసగ
పొందుగా ఈరీతి బుద్ధులుచెప్పి
చక్కనిముత్యాల జాలెలదెచ్చి
అందించి చేతుల నాశీర్వదించె

సేవకుల్ తగరుల శృంగారపరచి

(బాలచంద్రాదులు బొంగరము లాడఁబోవుట.)

పసిడిపల్లంబులు బాగుగాగట్టి
పట్టుజాలెలు దెచ్చి పరువడిగప్పి
ముందరనిలిపిరి ముద్దుపాట్టేళ్ళ
బాలచంద్రుండును భ్రాతృసంచయము
వేడ్కమీరగవాని వీపుల నెక్కి
కప్పురగరితలు గణములుప్పొంగి
వింజామరలబట్టి విసరుచునుండ
గచ్చకాయలుకొన్ని కలిగినయట్టి
తిత్తులు చిరుతలు తీరైనగోడెలు
జూదమాడుటకయి సొగటాలుకొన్ని
బంతులుపిట్టలు పంజరచయము
పేరైనడేగలు పికిలిపిట్టలును
శారికావళి కీరసంఘంబు మరియు
ఆటలసాధనాలవి వెంటరాగ
రయమునజనిచాలు రావులసరస
మొల్ల పేరిటిరావి మొదటనుజేరి
తీరైనతగరుల డిగ్గి వేదికల
పైనిబరచినట్టి పలువన్నెలమరు
రత్నకంబళముపై రంజిల్లనుండి
బొంగరాలాడగ పూనిరావేళ
సరసమేదపిజనుల్ సంతసంబొప్ప
బొంగరాలాడెడు పొంకమంతయును
పోయిచూడదలంచి బుద్ధులునిలిపి
వనితలుతండ్రుల వతులపుత్రులకు

(అమ్మలక్కలు బొంగరా లాటఁ జూడఁబోవుట.)

అత్తలమామల అడుగుటమాని
గృహకృత్యభారంబు లెడలచాలించి
ఒక్కరినొక్కరు ఒగిబిల్చికొనుచు
తమలోనముచ్చటల్ దగజెప్పికొనుచు
రయమునబోయిరి రావులకడకు
ఆపురవరమున అలరుచునుండు
పరవిప్రకామినివైశ్యకామినియు
ఎడలేనిపొందుచే ఎనగెడువారు
తరివిచారించిరి తమలోనదాము
నాయునిపుత్రుండు నవమన్మథుండు
బాలుడు సంతోషభరితుడై యిపుడు
తమ్ములుతానును దననేర్పుమీర
బొంగరాలాడగ పూనియున్నాడు
కనుగొనివత్తము గ్రక్కునబోయి
అని పల్కెబ్రాహ్మణి ఆవెతోనపుడు
ప్రకటమ్ముగావైశ్య వనితయిట్లనియె
ఓయమ్మబాలుండు ఉరుమనిపిడుగు
పాపపుణ్యంబుల భావింపడతడు
శకట సమూహంబు చనియెడువేళ
చీలలూడగదీయు చేతులబట్టి
ఆడెడుపాపల అదరంటగొట్టు
వెంగలిదుష్టుండు వీతధర్ముండు
వానిజూడగనేల వాంఛజనించె

నావుడు బ్రాహ్మణనారి యిట్లనియె
నేబోయివచ్చెద నెలతనీవుండు
మనియడువంగ వైశ్యాంగన కూర్మి
పడతినీదగుపొందు పట్టుట మొదలు
ఎడబాసియుండుట యెన్నడు లేదు
నేడుని న్నెడబాసి నేనెట్టులుందు
వచ్చెదపదమని వడితోడలేచి
నీరాడికడవను నేర్పుగాబట్టి
అత్తమామకు అతిభక్తిమ్రొక్కి
కనుగొనివత్తుము గ్రక్కునబోయి
అనవవ్వి పెద్దవా రతివలనంప
కదలిరికర్పూర గంధులుచెలగి
చనిదీర్ఘికనుడిగ్గి జలములనంత
కప్పినపాచును గడకేగజేసి
నిర్మలోదకములు నించికడవల
శృంగారమొప్పగ శిరముల బెట్టి
దురితబాధంబుల దొలగింపలేక
కర్మఫలంబును గడవగలేక
నెలతలు చనుదెంచి నిల్చిరచ్చోట
ఆశ్చర్యవాక్యాల అప్పుడిట్లనిరి
ఈతడేపలనాటి నేలెడు బ్రహ్మ
తనయుడు సౌందర్య దర్పకుండితడె
మార్తాండతేజుండు మహితశౌర్యాఢ్యు
డీచొప్పునీయొప్ప నీచక్కదనము
అలవియేపొగడంగ అజునకునైన
బంగారుకలశాల పన్నీరు తెచ్చి
మదనారి నభిషేక మాడించెదొల్లి
* మంచాలకాకున్న మానితయశుడు
కలితసౌందర్యుండు కందర్పసముడు
పతియేలయాసని పాయనివేడ్క
ముచ్చటలాడిరి మూకలై చేరి.
† ఆసమయంబున అనపోతు లేచి
పట్టుగాగిరి వ్రాసి పైడిటంకంబు
నిల్పి బాలుని జూచి నెనరొప్పననియె
ఊరకయున్నాడ వో బాలచంద్ర
బొంగరాలాడెదు బుద్ధితో తమ్ము
లెల్లను గని పెట్టి యిపుడున్నవారు
నీవుముందాడక యెవరాడరాదు
మొదలిడుమని చెప్ప ముదమున అతడు
తోరంపుసందడి తొలగింపుమనెచు
బద్దలవారంత పరుగునవచ్చి
చెలగిబరాబరుల్ చేసిరి మ్రోల
తంత్రజ్ఞులగుమేటి తమ్ములు లేచి
చేరిఆటలవాడ చిరునవ్వునవ్వి

(బాలచంద్రుడు బొంగరమును
ద్రిప్పుట.)

బలపరాక్రముడైన బాలచంద్రుండు
ఘనతరమాణిక్య ఖచితమైనట్టి
బొంగరంబరచేత బూనుకయుండి

* బాలచంద్రుని భార్య.
† బాలచంద్రుని యన్న. బ్రాహ్మణక్షేత్రసంజాతుఁడు.

నేరుపుచూడుడి నిలిచిమీరెల్ల
తిరిగింతుచేతిలో దీటులేనట్లు
లవనిపైబడకుండ నంతరమందె
పట్టియాడించెద బహువిధగతుల
అనిచుట్టునున్నట్టి అతివలజూచి
అత్తమామలభక్తి అమరినవారు
పతిమాటలకెదురు పలుకనివారు
వినయమానామాట వినుడిమీరెల్ల
దూరానయుండుడి తొలగికన్గొనుడి
అనిచెప్పిబొంగరం బరచేతబట్టి
ముత్యాలజాలెను ముదమునజుట్టి
చేయెత్తిహుంకించి స్థిరబలంబునను
వేసినవడిమీర వేగమెపోయి
సంయమీశుండను చత్రాతిదాకి
మింటిమీదికెగసి మెరుగులుక్రమ్మ
* అన్నమ్మయను పేర నలరుచున్న
చక్కనికోమటి జలజాయతాక్షి
మీఁగాలికిందాకి మించినములికి

(అన్నమ్మయను వైశ్యకాంతకు బొంగరము దగుల నామె మూర్ఛిల్లుట)

అరకాలుదిగివచ్చి అవనికిదాకె
తాకినఆవైశ్య తరుణిభీతిల్లి
గగనంబుపైబడ్డ గతికంపమొంది
తరిగినఖర్జూర తరువుచందమున
తటుకునమూర్ఛచే ధరమీదనొరిగె
చెదరికుంతలములు చిక్కులనొందె
మిక్కిలిచెమటచే మేనివస్త్రంబు
తడిసెనుగుండియ దడదడమనియె
మేదినీరేణువుల్ మేనెల్లగప్పె
ఈరీతిబడియున్న యేణాక్షికడకు
పొక్కుచుజేరెను పొలతులగుంపు
కప్పురిపలువలు కర్ణంబులందు
కర్పూరరజమును గలయంగచూరి
పదతలంబులయందు పాణులయందు
కస్తూరిగంధంబు గలిపిపట్టించి
చానలుశైత్యోపచారముల్ సలిపి
చింతింపబోకుడి చెలిలేచునిపుడె
అనిపల్కునంతలో ఆమూర్ఛదెలిసి
ముకుళితహస్తుడై ముందరనున్న

(కోమటియన్నమ్మ బాలునిఁదిట్టుట.)

బాలునిగనుగొని బలుకోపమునను
కన్నులెర్రగజేసి కాంతయిట్లనియె
ఓరిదురాత్ముడ ఓరిదుర్మార్గ
క్రిందుమీదెరుగక కెరలుచున్నావు
గర్వమేటికిసీకు కాంతలయెడను
కలిగినదినవలె గట్టంగవలయు
ఎరుకమాలినచేష్ట లేలచేసితివి
మురియంగనేలనీ పొంగెల్లనణగ
ముదిరెమదంబునీ మురిపెంబుక్రుంగ
తగమల్లభూపతి ధనమెల్లనీదు

* ఈమెయే విప్రస్త్రీతోఁ గూడ వచ్చిన వైశ్యతరుణి

సదనంబు జేరిన సత్తువనుండి
త్రుళ్లుచునున్నావు దుష్టచిత్తుండ
సమరంబులోనిన్ను శత్రులు గ్రమ్మ
నడిచెడుపదముల నారసాలేయ
చూచెడుకనులకు సూదులు గ్రుచ్చ
మాయయ్యలెల్లను మించినబలిమి
చేరివైరులతోడ శ్రీయుద్ధభూమి
ఉప్పొంగుచున్నవా రుర్వీశునెదుట
వారిలోగలయు నీవడికానవచ్చు
పోతుసింహమురీతి పొదలుచున్నావు

మదముపట్టినగిత్త మాడ్కి మేడపిని
ఉన్నావుకావర మడిగెడుగాక
అనితూలనాడిన అధికరోషమున
కలుషించిఅనపోతు కనులెఱ్ఱచేసి
పట్టుజాలెనుబూని భామలనెల్ల
పరమసాహసమున పారంగదోలె
అప్పుడాఅనపోతు సమరంగజూచి
పలికెబాలుడునీతి పటిమచెలంగ
వనితలనదలింప వచ్చునామనకు
అందుచేపాతక మంటునుమనల

అనిచెప్పితరువాత ఆవైశ్యవనిత

(తప్పు క్షమింపుమని బాలచంద్రుఁ
డన్నమను బ్రార్థించుట)

కాదరమొప్పగ నవియెబాలుండు
"నొప్పికల్గుటచేత నోరాపలేక
అనరానిమాటల ఆడితిగాని
నీమీదపగచేత నేనేయలేదు
బాలులకాటలు పథ్యంబుగనుక
ఆడితిబొంగరం బదినిన్నుదాకె
దైవకృత్యంబని తలపకాడితివి
నిన్నింకనేమందు నీరజనేత్ర
అబలవునిన్నేమి యనవలదైన
నాతప్పుమన్నింపు నయభావమునను
కరుణింపు"మనుచును కాంతకావేళ
పచ్చవన్నెలపట్టు పటములేచించి
ఘనమైనమందులే కాలగట్టించి
మాన్పికొనుటకును మాడలేచూరు
ప్రియమునసిప్పించి వెలదితోననియె
అమ్మమాతల్లి నీవైతమ్మమారు
* మాయయ్యలెల్లను మలసిదండెత్తి
పోయినయేదిక్కున బూనియున్నారు
తలపోసిచెప్పవే తరుణిరోనేడు
నావుడుకోమటి నారియిట్లనియె
కదలింపకుమునన్నుగన్నమాయయ్య
కాలికయిననొప్పి ఘనమాయెగనుక
కోపించిపలికితి గురుతెఱుంగకయె

---

* "మాయయ్యలెల్లను మించినబలిమిఁ । జేరివైరులతోడ శ్రీయుద్ధభూమి । నుప్పొంగుచున్నవా రుర్వీశునెదుట । వారిలోఁగలయు నీవడికానవచ్చు" అని యీ కోమటిస్త్రీ యన్నది గనుక బాలచంద్రుఁ డీప్రశ్న నడుగుచున్నాఁడు.

మీయయ్యచనిన సమ్మిద్రంగమరయ
ఇలమీదనెచటనో నేనునెరుంగ
ఐతమ్మయోరుగు నన్నడుగకుమన్న
ఆటలజాలించి అనుజులుదాను

(బాలచంద్రుఁడు తల్లివద్దకేగి బ్రహ్మనాయఁడు పోయిన యుద్ధరంగ మేదియో యడుగుట.)

మేలైనవీథుల మేడపికేగి
వేగమె యిలుచొచ్చి వినయంబుతోడ
తల్లికిమ్రొక్కిరి తనయులందరును
మ్రొక్కనదీవించి మురియుచునున్న
తల్లితోబాలుండు తానిట్లుపలికె
వెలదిరో మేడపి వెలవెలబోయి
కళదప్పియున్నది కారణంబేమి
నయమెప్పనాయుడు నాయకులెల్ల
ఎక్కడికరిగిరో యెరిగింపవమ్మ
అనుడునావాక్యంబు లతివకర్ణముల

(బాలునిమాటలువిని యైతమ్మ మూర్ఛిల్లుట.)

ఘనతరశరముల గతినేచనులికి
తరిగినకదళికాస్తంభంబురీతి
గుండెలువరియలై కుంభినినొరగె
చంద్రమండలమందు సాంద్రంబుగాను
జలదంబుకప్పిన చందంబువెలయ
సలలితకుంతల జాలంబుచెదరి
కప్పినవదనంబు కనుపింపదాయె
కన్నులనీరాని కాటుకచెదరె
గళబద్ధనవరత్న కాంచనయుక్త
హారజాలములెల్ల నటునిటుదొలగె
జమిలిముత్యపుచేర్లు చక్కనైయున్న
పాపటబొట్టూడి ప్రక్కనబడియె
వేనలిదురిమిన విరులెల్లజారి
పడెనుభూస్థలిమీద బరచినయట్లు
కొంతసేపునకామె గొబ్బునలేచి
ఘనమైనదుఃఖంబు గ్రమ్మంగబలికె

(ఐతమ్మ యుద్ధవిముఖములైన మాటలు బాలునికిఁ జెప్పుట)

చేసినధర్మముల్ చెడిపోయెనిపుడు
వరపుణ్యజాలంబు వరదనుగలసె
నాభాగ్యమునకెల్ల నాశంబుదోచె
ఇటువంటికార్యంబు నిచ్చలోదలచి
నాలుకెట్లాడెను నన్నడ్గనీకు
బాలుడానీకేమి భారంబువచ్చె
వినగననిటువంటి వెర్రినెక్కడను
కాలంబుననవలె గానినిన్నన్న
ఫలమేమియని చాలభయమునుబొంది
పుత్రుడువిడనాడి పోవకయుండు
బొంకుమాటలదల్లి పారిపారిననియె
తనయుండావినునీదు తండ్రులుమామ
లెల్లవిచారించి యేకభావమున
మలిదేవునున్నన మట్టాయెగనుక
ఇచ్చోటువిడనాడి యేగిరివార
లేదికలోయరో యెరుగనుసుతుడ

అనినబాలుడుతల్లి కప్పుడిట్లనియె
ఎన్నడసత్యంబు లెరుగనినీవు

(బాలుడు నిజధర్మముల
వివరించుట.)

తగవటే నాతోడ దబ్బరలాడ
తెలిగికార్యమపూడి శ్రీయుద్ధభూమి
మలిదేవసహితులై మాయయ్యలెల్ల
చలమునను న్నారు సమరంబుసేయ
అవలశాత్రవచయ మతివిక్రమమున
మూకలై బ్రహ్మన్న మొదలైనవారి
గహనమున్దావాగ్ని కాలిచినట్లు
దగ్ధంబుచేయంగ దలచినవార
లీసమయంబున నేనేగకున్న
అపకీర్తిపాలౌదు హానియువచ్చు
తండ్రికష్టంబును దప్పింపలేని
పుత్రుడుండిన నేమి పోయిన నేమి
* జనకుడేపుత్రుడై జనియించునంచు
గొల్లున వేదముల్ ఘోషించుచుండు
తల్లిరో కావున తనయుని బలిమి
తనబల్మి యేయని తండ్రిదలంచు
పితపుత్రునికిట్లు భేదంబులేదు
కార్యమపురికేను గదలంగవలయు
కదలిననీవల్ల గానున్న దేమి?
అనివిచారించుట అబ్బబ్బతగదు
తల్లిరో నాకసాధ్యంబిల లేదు
బ్రహ్మాండములబట్టి బంతులాడుదును
మృత్యుదేవతనైన మెదిపివేసెదను
హరిహరుల్ మెచ్చగా అనిచేసిమించి
కామభూవిభునకు గలబలంబెల్ల
ఖండించివైచెద కలియుగమందు
వీరచరిత్రలు వెలయజేయుదును
తల్లిపంపుమునన్ను తడయంగనేల
చిత్తంబుచెడిపోవ చింతింపబోకు
మనినపుత్రునిమాట కైతమ్మపలికె
తమకంబుకూడదు తాళుముతనయ
తెలిసివిచారించి తెలిపెదనీకు
ఉండుమీవనిచెప్పి యొయ్యననేగి

(ఐతమ్మ శీలమ్మ నాలోచన
యడుగుట.)

అత్తయాశీలమ్మ అతిభక్తిజూచి
కరములు ముకుళించి కార్యమంతయును
వినిపింపచిత్తంబు వెరగునుబొంది
తలపోసిశీలమ్మ దైవజ్ఞవితతి
పిలిపించి బాలుని పేరటలెస్స
గ్రహగణభావంబు గ్రహియించిపిదప
ఐతమ్మతోడుత ననియెనీరీతి
పటుపరాక్రముడైన బాలచంద్రుండు

(శీలమ్మ యుపాయంబు సెప్పుట.)

పదునేనుదినముల పరిణామమొందు
చెప్పంగబడెనిట్లు సిద్ధాంతమందు
ఎడలేకఅడలెద వింతిరోనీవు

* "अङ्गादङ्गात्सम्भवसि" అనియు, "आत्मा वै पुत्रनामासि" అనియు శ్రుతి.

నీవెంతఅడలిన నిల్వ డాతండు
కాలమెవ్వరికైన గడవగరాదు
బ్రహ్మవ్రాసిన వ్రాలు వశమె తప్పింప
నీమాటకాతడు నిలువంగబోడు
కన్నకడుపుగాన కాంతరోనీవు
పడవలసినపాట్లు పడవలెగాని
ఊరకయుండుట ఉచితంబుగాదు
శంబరాసురవైరిజాయహస్తమున
చెలువందనిల్చిన చిలుకకుసమము
* మంచాల తద్రూప మహిమగన్గొన్న
చాలింపగలడమ్మ సకియనీసుతుడు
నావినిఐతమ్మ నాతికిమ్రొక్కి
పీడనిచింతచే వెడలితావచ్చి
తనకుమారునిజూచి దయనిట్టులనియె

(భయంకరరణరంగవర్ణనతోనైతమ్ము
బాలుని భయపెట్టుట)

ఓయయ్యబాలుడా ఒప్పుగావినుము
పరరాజసైన్యమ్ము పైకొనిరాగ
వాద్యసమూహంబు పడితోడమ్రోయ
ఘనకరీంద్రముల ఘీంకారరావంబు
సాంద్రతురంగహేషావిజృంభణము
రథనేమిసంకుల ప్రబలశబ్దంబు
లమితపదాతిచయాట్టహాసంబు
భేరీధమాముల భేళ్ళను మ్రోత
యేకమైమించిన నెట్లుతాళెదవు
విలుకాండ్రు చెలరేగి విచ్చలవిడిని
జడివానపట్టిన చందంబుతోప
దట్టమౌశరవర్ష ధారలుగురియ
తప్పించికొనలేవు ధైర్యంబుమీర
అలుగులమెరుగులు అవనిపైనిండ
కన్నులచీకటి క్రమ్మగజేయ
బద్దెలకోటెలు పట్టుకతూరి
పైబడ్డధైర్యంబు బట్టగలేవు
కత్తులుజళిపింప గనుగొనినీవు
తాళెదవేరీతి తంపరపడక
నీవేదరణమేడ నీబలమేడ
బాలులతోనాడు పగిదిగాదోయి
చెక్కులుమీటిన జిందుపాలు
నుదురుమీటినగదు నూనెవెళ్లెడును
గండ్రతనంబుల గైకొకుతనయ
పిన్నవునీకిట్లు బిరుదులుపలదు
ననువీడిపోవుట న్యాయంబుగాదు
నావుడుబాలుండు నాతికిట్లనియె

(బాలచంద్రుండు నిజబలోత్సేషం
బుఁ దల్లికెఱింగించుట)

భయమేలచెప్పెదు భామనాకిపుడు
పుత్రమోహంబున బొంకెదుకాని
యెరుగవేనాబల్మి యిందీవరాక్షి
నలగాముడెరుగును నాదుశౌర్యంబు
ప్రళయకాలమునాటి భైరవురీతి

* బాలచంద్రుభానిభార్య, గండు కన్నమనాయకుని కూతురు.

సైంధవవధవేళ సాహసస్ఫూర్తి
విజయుడు రణములో వెలసినకరణి
కౌరవసేనలో గదబట్టితూరి
వడిమడియనిలోన వ్రాలినవిధము
వాయుపుత్రుడు లంకవడితోడ జొచ్చి
భస్మంబుగా గాల్చి ప్రబలినభంగి
రాక్షసరణములో రామచంద్రుండు
వీరపరాక్రమ విధిజెందినట్లు
జలధిమధ్యంబున చరియించినట్టి
మందరమనియెడి క్ష్మాధరమ్మట్లు
ఫాలాక్షుడతిరౌద్ర పటిమమీరంగ
త్రిపురంబులను సంహరించిన గరిమ
కాలాగ్నిలోకముల్ గాల్చినపోల్కి
స్థావరజంగమజగతినుద్ధతిని
ప్రళయంబుమొంపంగ పరగినరీతి
కామభూపతిసేన గడగడవణక
విక్రమక్రమశక్తి విడివడజొచ్చి
పృథ్విపైపీనుగు పెంటలుగాగ
విహరింతుమదిలోన వేడుకకొలది
ఉర్వీశుదళముల కురుమనిపిడుగ
గర్వించుపగవారి కంటిలోనెరస
ఎదురెవ్వరేనాకు నీభువిలోన
నలగాముబలముల నలినలిచేసి
పండంగతరిగిన వడుపుననరికి
నెత్తురుమడుగులు నిండనొనర్తు
దహనునికడ్డంబె దట్టమౌవనము
బడబాగ్నికార్పునే పాథోధిజలము
భయదంపు పులికిని పశుగణంబెదురె
జింకలకదుపులు సింహముకీడె
బాలుడననినన్ను భావింపవలదు
చిన్నమిరియమందు చెడునెకారంబు
నావిని సుతునకు నాతియిట్లనియె

(సంతానమునకై పడ్డకష్టముల
నోచిన వ్రతముల నైతమ్మ
వేర్వేరఁ జెప్పుట.)

వినవయ్యబాలుడ వీరశేఖరుడ
(కన్నకడుపుగానఁ గాంక్షమిక్కుటము
పుత్రమోహమువంటి మోహంబులేదు
దశరథప్రముఖ భూతలనాథవరులు
పడిరిపుత్రులకయి పడరానిపాట్లు
పుత్రులులేనట్టి పురుషుభాగ్యంబు
విపినంబులోఁగాయు వెన్నెలరీతి
కొడుకులులేనట్టి కోమలిబ్రతుకు
పూచికాయనియట్టి భూజంబువిధము
* పున్నామనరకంబు పొందకుండంగ
తల్లిదండ్రులఁగావ తనయుఁడెకర్త
బాలుఁడాననునీవు పాయుందువేని
నిమిషకాలంబైన నిల్వంగనోప
సంతానమేలేక చాలకష్టించి

* "पुन्नाम्नो नरकात्त्रायत इति पुत्रः" అని పుత్రశబ్దమునకు ఒక వ్యుత్పత్తి.

అవనిలోగల నోములన్నియునోచి
తరచుగాజేసితి దానధర్మములు
తాంబూలములను సద్భక్తిదక్షిణల
కూర్చిచూరవిడిచి కుమ్మరావముల
ఆడెడుగానుగ లవికొల్ల పెట్టి
పెండ్లిండ్లుచేసితి పేదవిప్రులకు
పాడైనదైవత భవనంబులందు
పూజాదికంబుల పొందించిభక్తి
అమడామడమీద అన్నసత్రముల
వెలయంగజేసితి విస్తారమైన
వనములోపల చలిపందిళ్ళునుంచి
శ్రీగిరికేగెడు శివభక్తతతికి
చెలగఇచ్చితిరాగి చేనిర్మితముల
ఘన కమండలువులు కప్పెరచయము
శ్రీభ్రమరాంబకు శ్రీశైలపతికి
రజతకాంచనముల రంజిల్లునట్టి
కూష్మాండఫలముల గూర్చిదక్షిణలు
కానుకలిచ్చితి కడుభక్తితోడ
గౌరీమహేశ్వర ఘననామశిఖరి
ఎక్కియు నోమితి నేలేశ్వరంబు
దిగివచ్చినోచితి తిలపర్వతమున
మొగివిష్ణుకాంత నోమును సలిపితిని 12/10
తగనొనర్చితిని సంధ్యావర్తినోము
ఆలయకనోమితి అజగజ్జ్యోతి
ఏగురువనితలనింపుగగూర్చి
యేకబాణమునోము నెలమినోచితిని
పదుగురువనితల బాగుగగూర్చి
పచ్చవిల్తునినోము పట్టినోమితిని
నందికేపులగంబు నయమనిచ్చితిని
శ్రీశైలపథమున చెలువంబుమీర
అశ్వత్థపత్తుల అభివృద్ధిచేసి
రజతకాంచనమయ రమ్యతంతువుల
అశ్వత్థతరువుల కలరజుట్టించి
పెంటిపోతులకును పెండ్లిచేసితిని
చీకటింటునోము చేసితిభక్తి
నియతికేదారేశు నిల్పినోమితిని
గొనకొనికనుగొన్న గుంటికినెల్ల
చేయెత్తిమ్రొక్కితి చెప్పనేటిగ్గు
కరమెత్తిమ్రొక్కితి కాట్రేనికేచు
పలునోములీరీతి భక్తితోజేయ
ఏదేవుడైనను ఇచ్చులోమెచ్చి
వరమీయడాయెనా ప్రాతకేమందు
అనిచింతచేయుచు ఆసురుసురంచు
దైవంబుదూరుచు దలకెడువేళ

(బాలచంద్రుని జన్మప్రకారము)

వింటెనివచనంబు వినువీథియందు
గజనిమ్మనోమిన గలుగుసంతాన
మనువాక్యమునకప్పు డానందమొంది
పెద్దలౌవిప్రుల పిల్వగబంపి
ముకుళితహస్తనై మ్రొక్కిఆమీద
వారితోజెప్పితి వాక్యలక్షణము
వినివారుసంతోష విశ్రాంతమతిని
ప్రతకల్పముల నెల్ల వడివిచారించి
శోధించిచెప్పిరి శుభముహూర్తమున

శాస్త్రమందున్నది చానయీవ్రతము
సంవత్సరమునిండ సల్పగావలయు
ఇదివిష్ణుదేవుని కింపైనవ్రతము
శాస్త్రోక్తదినమున స్నానకృత్యమును
వాక్రుచ్చుచున్నది వ్రతవిధానమ్ము
చంద్రభాగానది సదృశమై వలిని
కలుగదు పలునాటి గడ్డయందెల్ల
కృష్ణకుసమమిది కీర్తనీయంబ
ఎడమభాగమ్మున నెనయు చెన్నునికి
దాపుగ బారు ఉత్తరముఖంబుగను
స్నానమానది జేసి సరిగంచుపట్టు
కోకలుధరియించి కుంకుమపసుపు
తాల్చిగంధంబును తనువునబూసి
సంతోషమునబోయి స్వామియైనట్టి
చెన్నకేశవునకు జేసిజోహారు
దీపనైవేద్యముల్ తీరుగానిచ్చి
వైకుంఠశృంగార వనములోపలను
చెన్నారుఆనిమ్మ చెట్టునకేగి
చుట్టులెస్సగజేసి శుద్ధిచేయించి
అలికించిముగ్గుల అచటబెట్టించి
వనదేవతనుభక్తి వర్ణనచేసి
నయముగఆవాహనంబుగావించి
* పలకలబావిలోపల నీరుముంచి
పాదులోపల గడుభక్తితోబోసి
సకలప్రకారోపచారముల్ చేసి
భూసురులందరు భుజియించుకొరకు
తగినవస్తువులిచ్చి తప్పకయుండ
ఫలములఆహార పటిమతగ్గించి
పరమేశుచెన్నుని భావించికొనుచు
ఎడపకదినముల నీలాగుజరుప
కొన్నాళ్ళకానిమ్మ కొమ్మలిగిర్చి
ఫలతతుల్గన్పించి పరిపక్వమాను
వర్షాంతమందనివార్యంపుభక్తి
చెట్టుఫలంబుల చెన్నునికిమ్ము
సంతానమబ్బును సంశయపడకు

* ఈ బావినిగురించి విచారింపఁగా నచ్చటి శ్రీ శాతంరాజు కృష్ణారావు వారీ తీరునఁ జెల్పినారు పలకలబావియని పిలువఁబడు బావి యిప్పుడు మాచర్లలో లేదు. కాని చెన్నకేశవుని యాలయములో నీశాన్యభాగమం దొక బావిగలదు. అది బ్రహ్మనాయని కాలమునఁ ద్రవ్వఁబడినదని ప్రతీతికలదు. తత్కూప శిలా దర్శిత పౌరాతన్యంబా ప్రతీతిని స్థిరీకరించుచున్నది. ఈ బావిలో మఱియొక చేదుడుబావి గలఁదట. నీరెప్పుడు నెండిపోకుంటచేఁ దానినిఁజూచినవా రేరును లేరు. అగాధమై జనోపద్రవకరముగ నుండ రాతిపలకలతో మూసివేసి యుందురు. బహుశః దానివలన నీబావికిఁ బలకలబావియని పేరువచ్చినదేమో. మఱియుఁ జంద్రవంకమధ్యభాగమం దొక తలుపులబావియున్నట్లు చాలమంది జనులు సాధారణముగాఁ జెప్పుదురు. ఈ తలుపులబావినే యొకప్పుడు పలకల బావియని పిలుచుచుండిరేమో!

మనుచుభూసురులెల్ల ఆడిరిగనుక
సంవత్సరమునిండ సల్పితివ్రతము
కడపటిదినమునకడు మోదమునను
పూజాదికంబుల పొందుగాతీర్చి
విప్రభార్యలనెల్ల బిల్వగబంచి
సకలోపచారముల్ సమ్మతిజేసి
చెట్టుఫలములను జిడిమి తెప్పించి
పసిడితో జేసిన పళ్ళెరంబాదు
పోయించిభయభక్తి పూర్వంబుగాను
చేతులబట్టుక చెన్నునికడకు
వెడలితిచెల్లెంద్రు వేడుకతోడ
కానుకల్ మొదలగు కలవస్తువులను
కొనివెంటజనుదేర కూరిమిమీర
సర్వవాద్యంబులు సాంద్రతమ్రోయ
వారకాంతలునాట్య వశతచేజనగ
బహువిధగీతముల్ పాఠకుల్ చదువ
వివిధవిద్యలవారు వెన్వెంటరాగ
* చనిజమ్మివృక్షంపు సవ్యభాగమున
చెన్నునికెదుటను చిత్తమువ్వొంగ
నిలిచితిమపుడేము నిశ్చలమతిని
పూజారివార లప్పుడుచను దెంచి
తలుపులు తెరచిరి తాళముల్ దీసి
చిత్తజుజనకుని చెన్నునిరూపు
కన్నులపండువు గాగజూచితిమి
ఫలములుంచిన జాలవల్లికస్వామి
కర్పించిశరణంబు నందెదమనుచు
చనువేళచెన్నుడు సత్కృపమాని
పడమటిముఖమాయె భావమెట్టిదొకో

* ఈచెట్టునుగుఱించి శ్రీశాతంరాజు కృష్ణారావువా రీ క్రిందివృత్తాంతము నాకు వ్రాసిరి. ఈజమ్మివృక్ష మిప్పటికి 10 సంవత్సరముల క్రిందటివఱకు చెన్న కేశవస్వామి కోవెలలో ధ్వజస్తంభమునకు నైఋతభాగమున నైదుగజములదూరమున నున్న దని చూచినవారు చెప్పుచున్నారు. 20 సంవత్సరముల క్రిందటనే యిది నశించి నది. ఆ చెట్టుచుట్టు వలయమేర్పడి మధ్యభాగము క్రిందనుండి పైభాగమువఱకు తొఱ్ఱ యుండునదట. ఆ తొఱ్ఱపైన కొద్దికొమ్మలుమాత్ర ముండునవియట. దీనిని జూచినవారందఱు తమ తండ్రులు తాతలు ముత్తాతలెఱుగని పూర్వ కాలమునుండియు నా వృక్ష మచ్చటనున్నట్లు చెప్పబడుచుండెనని వక్కాణించు చున్నారు. బ్రహ్మనాయుడు మాచర్లకురాకముందే యీ చెట్టు చిన్న మొక్కగా నచట నుండెననియు, వచ్చినతరువాత చెన్నకేశవుని యాలయము విస్తృతముచేసి కట్టించుచు నీచెట్టును గొట్టివేయక కడుమక్కువతో బెంచి దాని యందు మిక్కిలి యనురాగముగలవాడై యుండెననియు నచ్చటి జనులు పూర్వకాలమునుండి పరంపరగా జెప్పుకొనుచున్నారు. చెట్టు పూర్వముందు న్నట్లు పాదు మొదలయిన యస్ఫుటచిహ్నములు కాన్పించుచున్నవి.

తపియించె చిత్తమ్ము తత్సమయమున
సంచలించెనుగుండె ఝల్లునగదలె
గద్గదస్వరములు గళములగలిగె
తడబాటునడలకు దారొక్కెనెమేన
చెమటలుజారగ చీకట్లుగ్రమ్మె
పరవశంబునమహిబడిలిమావేళ
తెలివొందియంతలో ధీరతనిల్పి
పటుతరరౌద్రంబు భావమందలర
పలికితెనిబ్బంగి భయమింతలేక
అదియేమిస్వామి మాపరాధమేమి
తల్లియుఁ దండ్రియుఁ దైవంబుగురువు
నీవకాకితరంబు నెరుగమెవ్వారి
ఇహపరంబులకెల్ల నింటిదేవతవు
తనువులుప్రాణముల్ ధనధాన్యవితతి
పశుపుత్రమిత్రులు పరిజనంబంత
నీకధీనులు మేము నీసేవజేయు
వారముమాకెల్ల ప్రభుడవునీవు
మరవవుదాసుల మదిలోన నెపుడు
నీవాడననుచును నిశ్చలబుద్ధి
శరణన్నమాత్రాన సంరక్షచేయ
* వ్రతమునాకంచును రామరూపమున
ఆనతియిచ్చితి వక్షిలమువినగ
† సకలధర్మంబుల సరవిత్యజించి
నన్నొక్కనినె శరణంబందితేని
సర్వపాపంబుల సమయజేయుదును
వగవకుమదిలోన వలదుభయంబు
సత్యమీమాటని సవ్యసాచికిని
దయతోడ కృష్ణావతారంబునందు
పలికినాడవుగాన భక్తితోనీవె
శరణనియుంటిమి చానలమేము
పడతులు మొరపెట్ట పాలనగలదు
వనితలరక్షించు వాడవునీవు
‡ గౌతమభామిని కాంచెపూతతను
శ్రీమించునీపాదరేణువుచేత

* విభీషణుఁ డన్నచే పరిభవింపఁబడి శరణార్థియై రామునివద్దకురాఁగా సుగ్రీవుఁడు రాక్షసమాయలు నమ్మరాదని శ్రీరామునితోఁ జెప్ప నతఁడు **"अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं मम" (रा यु)** అని వాక్రుచ్చినట్లు రామాయణములో యుద్ధకాండము నందుఁ జెప్పఁబడినది.

† **सर्वधर्मान् परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज। अहं त्वा सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः॥ (गी)** అని గీతాశాస్త్రంబున మోక్షసన్యాసయోగమునందు శ్రీ కృష్ణుఁడు చెప్పిన వాక్యములనే శ్రీనాథుఁ డిచట సూచించియున్నాఁడు.

‡ ఈమెపే రహల్య. దేవేంద్రునితో సంగమించినదని భర్తయైన గౌతముఁ డీమెను శిల యగునట్లు శపించెను. తరువాత శ్రీరాముఁడు సీతను వివాహము చేసికొనుటకయి మిథిలాపట్టణమునకుఁ బోవుచు గౌతమాశ్రమమున నున్న యాశిలను దనపాదముతో స్పృశింపఁగనే శాపవిమోచనమై యహల్య శరీరము దాల్చెను.

కరుణచేకుబ్జకు * కాంతిదీర్చితివి
వల్లవీజనముల వాంఛదీర్చితివి
† ద్రౌపదిమానము దక్కఁజేసితివి
‡ కాచితివుత్తర కడుప్రేమతోడ
పూనికాంతలనిట్లు పోషించినావు
ప్రాణులపోషింప భారంబునీది
మిక్కిలిదయగద్దు మెలతలయందు
ఈపట్లనీమది యినుమాయెనేమి
కటకటానీకింత కాఠిన్యమేల
నీచరణంబులె నెరనమ్మినాము
తిరిగిచూడవుమాకు దిక్కెవరయ్య
కరగదునీమది కాసంతమైన
ఈజీవనంబేల యీదేహమేల
నీకైనప్రాణముల్ నీకెఅర్పింతు
మబలలమనియెంచ అర్హంబుగాదు
నెత్తురునీమీద నిందజల్లెదము
చూడుమాసాహస స్ఫూర్తులనుచు
ఆగకరోషసమావేశమెసగ
ఒరలమట్టుకు కత్తు లురవడిదూసి
పక్షస్థలంబుల వదలకయుంచ

---

* ఈమె కంసునికి గంధము మొదలగు పరిమళద్రవ్యములు దెచ్చియిచ్చెడు పరిచారిక. ఈమె మఱుగుజ్జుదై వక్రదేహము గలిగియుండెను. శ్రీకృష్ణుఁడును బలరాముఁడునుగలసి వ్రేపల్లెనుండి మధురకుఁబోవునప్పుడు వివిధగంధద్రవ్యముల పాత్రను గంసునివద్దకుఁ గొనిపోవుచున్న కుబ్జనుఁజూచి యామెవద్దనున్న కలపములపాత్ర నడిగి తీసికొని వారిద్దఱుపూసికొనిరి. శ్రీకృష్ణుఁడు కుబ్జనుమెచ్చి కొని యామెకుబ్జత్వము పోవున ట్లనుగ్రహించెను.

† కపటద్యూతమున ధర్మరాజు పరాజితుఁడైనతరువాత సభాంతరమున కీడ్చి తేఁబడ్డ ద్రౌపదియొక్క పుట్టంబులు దుర్యోధనునిశాసనమున దుశ్శాసనుఁడొలుచునప్పుడు శ్రీకృష్ణుఁడు కరుణించి యొకవస్త్రమువిడువఁగనే మఱియొక వస్త్ర మామెజఘనమండలమునఁ బాయకయుండునట్లుచేసి యామెమానముఁ గాపాడెను.

‡ సకలమైన పాండవసంతానము విషయంబుగ నశ్వత్థామ యస్త్రప్రమోచనంబు చేసినప్పు డయ్యస్త్ర ముత్తరగర్భంబుననున్న పిండమును హింసింప శ్రీకృష్ణుఁ డా పిండమును రక్షించెను.

మారుముఖంబాయె మగిడిచెన్నుండు
ఫలములపళ్లెంబు స్వామిసన్నిధిని
ఉత్సాహముననుంచి ఒయ్యన మ్రొక్కి
చేతులుదట్టించి శిరములువంచి
కమలామనోహర గజరాజవరద
కాంచనాచలధీర కందర్పజనక
పక్షీంద్రవాహన పన్నగశయన
శశిరవిలోచన జలజాతనాభ
పరమదయాకర పాపవిదూర
కామితమందార ఘననీలవర్ణ
మాకాంక్షలీడేర్పు మాచర్లచెన్న
అనిసన్నుతులుచేసి అబలలమెల్ల
కనుచూపుపదముల గట్టిగానిలిపి
నియమంబుతోడుత నిల్చినవేళ
అర్చించువైష్ణవు నంతరమందు
ఆవేశమైపల్కె అందరువినగ
కోపింపమీమీద కూరిమికలదు
మనసులనిల్కడ మర్మంబుదెలియ
అరయంగదలచి నేనటుమళ్లినాడ
భక్తికిమెచ్చితి భయమందకూడ
దనిపల్కనంతలో అధికవేగమున
పళ్లెంబులోపలి ఫలమొక్కటెగిరి
వచ్చినాచేతుల వ్రాలినచిత్త
ముప్పొంగిజోహారు లొయ్యనజేసి
గుడినుండివెల్వడి కోర్కెలుమీర
విజనమౌదెసకేగి విప్రభామినికి
ఫలమిచ్చిమాకెల్ల పంచియిమ్మన్న
ఎనిమిదిఖండంబు లేర్పడజేసి
ఆర్వురుకాంతల కారుఖండములు
మేరతోడుతనిచ్చి మేలైనదొకటి
నాచేతికందిచ్చి నాతితానొకటి
పుచ్చికొన్నప్పుడు పొలతితోనంటి
బ్రాహ్మణకులమున ప్రభవించినావు
సర్వజనముమీకు సాటిరాదగదు
పొలతిముందరనీవు భుజియింపవమ్మ
అటుమీద మేమెల్ల ఆరగించెదము
నావినిబ్రాహ్మణ నారిఆరీతి
చేసినతర్వాత చెలగిమేమంత
ఫలఖండములగొని భక్షణచేసి
కరముఖపాదముల్ కడిగిఆమీద
పోయిస్వామికిమ్రొక్క పూజారివచ్చి
పాలుపొందతీర్థమ్ము మొదలైనవిచ్చి
చెలువైనపదపీఠి శిరములబెట్ట
వెనుకకునడచుచు వేడుకతోడ
మామాగృహములకు మరలినయప్డు
గర్భంబులాయెను కంటినినిన్ను
చాలకష్టముమీద జనియించినావు
ననుబాసిపోవుట న్యాయమానీకు

(ఐతమ్మ శోకభరంబునఁ
బలవించుట.)

ఎలమితోనొక్కనా డెదుటలేకున్న
ప్రాణంబులేభంగి పట్టంగగలను

చనియెనుమీతండ్రి సమరంబొనర్ప
తోడునీవుండిన దుఃఖంబులేదు 13/10
పోషింతువీవని బుద్ధినమ్మితిని
పడ్డకష్టంబెల్ల పరులపాలాయె
సంతానహీనలై చాలదినములు
బహుళదుఃఖంబుల పాలైతికోడుక
స్వామికరుణచేత జనియించినాడ
వానాటనుండియు ఆడగెఖేదంబు
వేములుపూసెను వేములుకాసె
కడసారిఫలములు కాకులకాయె
మనుజరక్షణలేని మల్లెపూదోట
వడిచూరపోయిన వడువయ్యెదండ్రి
జలముడుక్క పెనముపై చల్లినభంగి
కప్పినకుంపటి గాల్చినరీతి
అణగినవగపెల్ల అధికమైపారతె
నీడనిధానంబు నిలిచికన్నట్లు
వడ్లలోవజ్రంబు వడిగన్నమాడ్కి
గుడిజొచ్చిదేవు గన్గొనినవిధంబు
కంటినిపుత్రుడ కాంక్షతోనిన్ను
తాడెక్కుపురుషుని తల్లికిఅట్లె
గడమీదనాడు కర్కశునితల్లికిని
* శూరునితల్లికి సుఖమేమిలేదు
పందలై పుట్టిన బ్రతుకంగగలరు
ముందరనీవున్న మురిపెంబుమీరు
దూరాననిల్చిన దొడరుచుజాలి
కుంతాలవారికి గురుదేవకృపను
సంతతికలిగెను చక్కగనంచు
సకలభూములజనుల్ సంతోషపడిరి
తప్పుజూచెనుగదా దైవమీవేళ
బవరంబునకునేగ వైనమైనావు
వీరమాతలకును వీరభార్యలకు
విషమిచ్చియేగుట విహితంబునీకు
తరువాతమీతండ్రి దగ్గరకరుగు
మనియిట్లువగచెడు నితమ్మజూచి
బాలుడీగతి బల్కెపటుశౌర్యమలర
అమ్మరోయిబ్భంగి అడలగనేల

(బాలచంద్రుడు వీరధర్మప్రభావంబు దల్లికిఁ జెప్పుట

కార్యమపురమందు ఘనపరాక్రమత
తండ్రులునిల్చుండి దండుచేయంగ
నేనింటనుండుట నీతియేతల్లి ?
ఉండుమంటకునీకు ఒప్పునామనసు ?
నీవెరుంగనిధర్మ మేనెరుగుదునె
ప్రాకృతభామల పగిదిబల్కెదవు
వెర్రితనంబేల వీరమానినికి
కాయమనిత్యంబు కల్మిపాళీక్కి
జలబుద్బుదవిధంబు క్షణభంగురములు

* ["मा शूरं मा च पण्डितम्" అని కుంత్యుక్తత్వంతో ప్రసిద్ధమైనవచన మిచ్చోటి అభిప్రాయాన్నే తెలుపుతున్నది.]

షట్చక్రవర్తులు సకలభూపతులు
చనిరి బ్రహ్మేంద్రాది సర్వదేవతలు
భూతంబులైదును పోలియుంచుచుండు
శౌర్యసత్కీర్తులు సమయవెన్నటికి
సకలపురాణముల్ సద్ధర్మకథలు
నీతిశాస్త్రంబులు నీవెరుంగుదువు
పౌరుషాధికతచే బ్రతుకుటలెస్స
జననమరణములు జనులకునిక్క-
మాలయంబుననున్న అడవిలోనున్న
తప్పకతారొక్కను తథ్యంబుగాను
పుణ్యలోకంబును బొందుమార్గముల
వినిపింతు నేతల్లి విశదంబుగాను
* సజ్జనసంగతి సంసారమెడల
గురువుబోధించిన గురిమీదమనసు
నిలిపిమరణమొందు నిశ్చలుండొకడు
ప్రాజ్యసామ్రాజ్య సంరక్షణమందు
ఘనరణమ్మునరొమ్ము గాయాలనొంద
మనసుచలింపక మరణంబునొందు
శౌర్యపరాక్రమ సంపన్నుడొకడు
వీరలిద్దరులెస్స వినువీథికేగి
ఆదిత్యమండలం బరుదారచించి
పోయిపుణ్యంబుల భూమిజెందుదురు
మొదటికార్యముబాను ముఖ్యతలేదు
శౌర్యంబుచేమాకు సంపాద్యమగును
వినిపింతు నికనొక్క విహిత ధర్మంబు

(బాలచంద్రుడు స్వధర్మ నిరూపణంబు సేయుట)

చిత్తంబునిల్పియు చెవియొగ్గివినుము
ప్రప్రథమంబున బ్రహ్మనిర్మించె
వరవిప్రరాజన్య వైశ్యశూద్రులను
వేదవిద్యలయందు విప్రులనుంచె
రణకార్యములయందు రాజులనుంచె
క్రయవిక్రయాది కార్యంబులయందు
వైశ్యులనియమించి వశులగాజేసె
చర్చింపనీమూడు జాతులవారి
శుశ్రూషువుల జేసె శూద్రులనెల్ల
సరవినాలవజాతి జననంబుమాకు
వెలమలమైతిమి వీరజీవనత
విప్రులసేవింప విజ్ఞానమొదవు
క్షత్రియసేవచే శౌర్యంబుగలుగు
కడువైశ్యసేవచే గలుగుసంపత్తి
మేమురాజులగొల్చి మెరయుచుండుదుము
విక్రమక్రమరూఢి వెలయుటజేసి
తమసరిగా మమ్ముదయచేయుచుంద్రు
శస్త్రధారులకెల్ల సమరంబు † కూడు
శౌర్యంబుచాలించి సకలధర్మములు

* ఈ విషయమే శుక్రనీతియందుఁగూడఁ జతుర్థాధ్యాయములో సేనానిరూపణమను షష్ఠప్రకరణంబునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

† ఆహారము.

చేసినసత్కీర్తి చెందదుమాకు
మనువుబోధించిన మార్గమేయిదియు
పరమాత్మకృష్ణుండు ఖండనభూమి
సవ్యసాచికిదెల్పి సకలధర్మముల
అటుమీదజేయించె అధికరణంబు
జనులకుకష్టంబు సమకూరునపుడు
శ్రీవీరవీర్యంబు చెదరంగజేయు
దేశంబు పరస్వాధీనమౌనపుడు
శ్రీవీరసత్వంబు చిక్కంగబట్టు
సామ్రాజ్యతరువెండి చచ్చెడునపుడు
శ్రీవీరరక్తంబు చిగిరింపజేయు
రాజసేవకులకు రణమేసుఖంబు
ఇదిగాకయింకొక్క హేతువువినుమి
* అలరాజుకాముచే హతుడైనవెనుక
కొమ్మభూమీశుండు కోపించినపుడు
అనఘుడునాతండ్రి నాచెయ్యిబట్టి
కొనిపోయిఒప్పించె కొమ్మభూపతికి
తీర్చునుమనపగ ధీరుడితండె
యిల్లడచేసితినే బాలచంద్రు
అనిపల్కెనోయమ్మ అరమరలేక
ఆనాటనుండియు ఆ ఒప్పగింత
నాటియున్నదిసువ్వె నామదియందు
ఆహారనిద్రల కరుగదుమనసు
కార్యమీవేళను గదిసెనుపూని
ప్రాణమైననునిత్తు పగయైనదీర్తు
తప్పితేవారికిదాసుండనగుదు
మనసొప్పదిందుకు మముగన్నతల్లి
అరలేకచెప్పితి అంతరంగంబు
బిరుదుశూరుడగాని పిన్ననుగాను
మగువలుండెడు నట్టిమందిరంబందు
ఉండుటశూరుల కుచితకార్యంబె
యెక్కువపల్కకయిక నూరకుండు
జననమరణములు చాలుపునకు
పుట్టుపుట్టువునకు పుత్రులునీకు
జన్మజన్మంబున జనులునాకు
కలుగుచుండుదు రిదికమలజునియతి
దుఃఖింపబనిలేదు తోయజగంధి
దీవించినన్నంపు ధీరతతోడ
భయమందకీలాగు బాలుడుపలుక

(భార్యకుచెప్పి యుద్ధమునకేగుమని
బాలచంద్రునితో నైతమ్మచెప్పుట.)

ఐతమ్మకొడుకుతో అనియెనీరీతి
సమరంబునకునేగు శౌర్యవంతులకు
తల్లిదీవనబొంది తగభార్యచేత
దీవనగొనిపోవ తేజంబుసుమ్ము
నడచిరిపెద్దలీనయమార్గమునను
మనసుంచినామాట మన్నింపుసుతుడ
అనవిని ఐతమ్మకనియె బాలుండు
తల్లినీదీవన తరుగదుమాకు
కులకాంతదీవన కొనుటయేలాగు
నాగుర్తెరుంగదు నాతిమాంచాల

* మూడవ పుటలో వివరణక్రింద చూడదగును.

యేనాపెపోలిక యెట్టిదోయెరుగ
మనయిల్లెరుంగదు మగువమాంచాల
చానయింటికినేను చనుటయేలేదు
నీమాటవినకున్న నీతికాదనుచు
వేగంబపోయిన ప్రియురాలుకినిసి
తప్పులెన్నును చిన్నతనమగునాకు
సాహసల్ మూర్ఖలు సకియలెల్లెడల
మాటమంచిదిగాని మనసుకత్తెరయె
పూర్వజన్మఫలంబు పొందికబట్టి
కలుమగలజేసె అజుడుమమ్ములను
నాభాగ్యమేమియు నాతియెరుంగ
దింతికిదుఃఖంబు హెచ్చుగనుండె
అపరాధమధికంబె అమ్మనాయందు
ఈసమయంబున నేనేగరాదు
నాతులభావముల్ నమ్మగలేను
నావినిసుతునకు నాతియిట్లనియె

(ఐతాంబ మాంచాలదగ్గర కేగుట.)

ఆటజనివృత్తాంత మారసివత్తు
ఇచ్చటనేయుండు మెచటికిబోక
అనుచునేరాండ్రు తానందలాలెక్కి
* గండువారింటికి గ్రక్కునజనిరి
ముత్యాలలఘువమ్మ ముందరనేగె
ఘనమైనపేర్మిని గౌరమ్మయరిగె
దంటగావెన్వెంట దాదులువెడలి
రైతమ్మయీరీతి ఆనందగరిమ
వచ్చుటగ్రహియించి వారనిప్రీతి
† చెలువొందరేఖాంబ చెల్లెండ్రనెల్ల
వివరించిపిలిచెను వేడుకతోడ
వెలమనాయునిభీమ వేగమేరమ్ము
మలినేనియాచమ మముజేరరమ్ము
పినమలినాయుని ప్రియురాలవైన
చందమ్మయిచటికి చయ్యనరమ్ము
గోపినాయునికూర్మి కులకాంతలక్ష్మి
ననుజేరరావమ్మ నాతియటంచు
పిలిచినవచ్చిరి ప్రియమెసలార
వారునుదానును వాంఛలుమీర
ఐతమ్మకెదురుగ అరిగికొంపోయి
కనకపీఠంబుల గరిమతోనుంచ
అప్పుడు మేడపై అలరుచునున్న
మంచాలదిగివచ్చి మర్యాదయెసగ
అత్తలకెల్లదానమరంగమ్రొక్కి
కస్తూరిపునుగును గలిపినయట్టి
చందనమ్మునలంది సకియలకపుడు
చేకట్లుకడియముల్ చెలువుగనిచ్చె
మరియును మాణిక్యమయమైనభూష
లందరికినొసంగి హర్షమొందింప
కోమలులందరు కూర్చున్నవేళ
వదినెయా ఐతమ్మవదనంబుచూచి
వినయంబుతోడుత వెలదిరేఖాంబ

* బాలచంద్రుని మామయైన కన్నమనీని యింటిపేరు.

† ఈమె కన్నమనీని భార్య. బాలచంద్రుని యత్త. మంచాలయొక్క తల్లి.

అక్కలుచెల్లెండ్రు అత్యంతకరుణ
అందోళికారూఢలగుచుమీరెల్ల
మముజూడవచ్చుట మాభాగ్యమరయ
మీరువచ్చినపని మీకోడలైన
మరునిపట్టపుదంతిమాంచాలయెరుగు
తక్కినవారికితరముకాదనెను
తనతల్లిమాటకు తనయమాంచాల
నవ్వుచువాక్రుచ్చెనయభావమునను
మాఅత్తతనకొడుక్క మగటిమిచెలగ
ఆజిరంగంబున కరిగెదనన్న
ఆలుదీవనగొని అరుగుమాయనెను
మొగముచెల్లమిరాక మొగిదలపంచె
పిలిపింపుమనివచ్చె వేగనాకడకు
బ్రహ్మగూర్చెనుమమ్ము బాల్యంబునందు
సమరానఅతఁడు సమసినవెనుక
వెంటనేగెదఅత్త విడువుమీమాట
పంపుము పుత్రుని బవరంబుచేయ
అనినభీతిల్లుచు ఐతాంబవలికె
పరమపాతివ్రత్య పావనమూర్తి
పతిభక్తిగల్గిన పద్మాయతాక్షి
నేచువచ్చినకార్య మీవెరింగియును
ఇబ్బంగిబలుక్కట యేటిక్రమంబు?
పతినెడబాయుట భావ్యంబెనీకు
నేరంబులతనివి నిలుపకుమదిని
రట్టుచేసితివేని రాదువాడిటకు
నిన్నువీక్షించిన నిలువంగనోపు
అనియిట్లుపలికిన అత్తకుమ్రొక్కి

వాక్రుచ్చెమాంచాల ప్రౌఢభావమున
ఇసుమంతనాసౌఖ్య మెరుగడునీదు
తనయుడో అత్తరో దైవంబుకెరుక
పాపపుమాటలు పలుకంగవలదు
వెలయభుజించుట వేశ్యగేహమున
విడియంబుచేయుట వెలమాలియుంట
సౌఖ్యంబుపొందుట సానిధామమున
నానోముఫలమేమొ నలినజునియతి
చేసినది విడిపింప జేసెనానాతి
భోగంబునొందెడు పొలతులువారు
చావనోచినయట్టి సకియను నేను
సరిచేసియీమాట సభనెన్నరాదు
నీపుత్రునడవడి నీచిత్తమెరుగు
నీవుకర్త్రివిమాకు నేమివాక్రుత్తు
ఆడవలయుమాట లాడితిగాని
నీబుద్ధికెన్నడు నేవెలిగాను
తెరవరోమదిని సందియముపదలి
పంపుముబాలుని పగతీర్చుటకును
పోయెడుపయనంపు బుద్ధిమాన్పింతు
ఏడేండ్లనుండితా నేమారనట్టి
వేశ్యపైమోహంబు విడువనొనర్తు
నియమానసిద్ధంబు నేకల్లలాడ
అనిపల్కుకోడలి నాలింగనంబు
చేసిపుత్తడికమ్మి చీరలురత్న
కాంచనమయమైన ఘనభూషణములు
పెట్టికోడలికప్డు ప్రియమేపుమీర
కొల్వులోపలినుండి గొబ్బునలేచి

వియ్యపురాలిని వెసకౌగిలించి
కోర్కెతో శీలాంబ కోడండ్రు తిరిగి
అందలంబుల నెక్కి అతుల మోదమున
తమతమయిండ్లకు దా రేగిరప్పు
డైతాంబ సుతుజూచి అనియె నీరీతి
రావయ్య బాలుడ రాజులదిగుల
గండువారింటికి కదలంగవచ్చు
ఆలి చేదీవన నందంగవచ్చు
అనిచెప్పి పుత్రుని కధికధనంబు
మాడలుచీరలు మణిభూషణములు
సురభియైనట్టి కస్తూరిచందనము
బాగాలు చక్కని పక్వపర్ణములు
తగువారి చేనంపె తనయుని వెంట
బ్రాహ్మణజనులకు భట్రాజులకును
ఆటపాటలవారి కఖిలార్థితతికి
దాసజనాళికి దాదులకెల్ల
దానంబొసర్పుము తగినమార్గమున
అత్తలు మొదలుగ అంగనాతతికి
వినయంబుతోనిమ్ము వేర్వేరసొమ్ము
రాజుకుమంత్రివై రంజిల్లుచున్న
బ్రహ్మన్నసుతుడవు పటుదాతవరయ
అర్థంబుగలవారి కల్లుడవీవు
కీర్తిసంగ్రహబుద్ధి కీలింపుమదిని
అనిచెప్పిచనుమన అధికసాహసుడు
బ్రహ్మన్నమాటకు పూనెహర్షంబు
వృద్ధశీలాంబకు వేడ్కతో మ్రొక్కి
ఐతాంబ మొదలైన అమ్మలనెల్ల
తిన్నగసేవించి దీవనవడసి
యెలమినితమ్ములు నిరుగడసగొలువ
బ్రాహ్మణుల్ దీవింప భట్టులుపొగడ
ఆటపాటలవార లాడుచురాగ
సానిగేహమునకు చయ్యన నేగి
వాకిటిముందర బాలుండు నిలిచె
*శ్యామాంగియప్పుడు సకియనుజూచి
బడలియున్నదటంచు పలుకుముపోయి

(బాలచంద్రుడు వేశ్యయింటికిం జనుట.)

అనగ నాసకియ బయటికి నేతెంచి
తలనొప్పి చేజిక్కి తమ మెక్కనేడు
పాన్పుపైబొరలుచు బాధనొందుచును
ఉన్నదియంచును ఒయ్యన జెప్ప
బాలచంద్రుడువిని పలికెనీరీతి
గరిమకార్యముపూడి కలనికినేను
పోవుచుధనమిచ్చి పోవలెనంచు
వచ్చితినింతలో వనితగర్వించి
ప్రేమమైసిరిరాక పెడచేతద్రోసె
భామకిప్పట్టున భాగ్యంబులేదు
దైవమీయదుసొమ్ము తరుణికీవేళ
అనవినిచనిఆపె ఆవార్తచెప్ప

* బాలచంద్రుని వేశ్య. సబ్బమ యని, సబ్బాయి యని ఈమెకు ఖ్యాత నామములు.

శ్యామాంగితత్తరమంది తాలేచి
త్వరగనాయతమాయె బాలునిబిల్వ
కస్తూరిజవ్వాజి కలిపినయట్టి
మలయజమోపిక మైనిండనలది
చెలగుచుజాళువా చీరధరించి
రాజిల్లుహొంబట్టు రవికనుదొడిగి
కుంతలంబులదువ్వి కొప్పును బెట్టి
అలరుచునవరత్న హారచయంబు
వక్షోజయుగళంబుపై చిందులాడ
గళమునదాలిచి కరములయందు
హేమకంకణములు హెచ్చుగమెరయ
చక్కనిముత్యాల జల్లులునమర
సౌందర్యఖనియైన శ్యామాంగియపుడు
వివిధచిత్రంబుల వెలయుచునున్న
సౌధంబుపైకెక్కి స్వప్రతిబింబ
మద్దంబులోజూచి అటునిటుదిద్ది
అంతటదిగివచ్చి హర్షముపొంగ
వీరులందరికిని విడియముల్గొనుచు
కడువేడ్కబాలుని గానగబోయి
పన్నీరుచెప్పించి పదములగడిగి
యెనమంద్రకప్పుడ యిచ్చివిద్యములు
వెలదిబాలునిరెట్ట విడువకపట్టి
మేడపైకెక్కించె మెలతసౌందర్య
మహిమమాచిరణంబు మరచెబాలుండు
ద్వారసమీపాన తమ్ములందరును
కనిపెట్టియుండిరి కడుభక్తిమీర
బాలుడుపవళించె పట్టెమంచమున

(బాలచంద్రుఁడు వేశ్యమాయలకు
లోఁబడుట)

చెలియప్రేమ పరీక్ష చేయుటకొఱకు
తలవాంచియుండెను దరుణివంటకయె
బాలునిభావంబు పల్లటిల్లుటను
తెలిసిఆశ్యామాంగి తిన్నగననియె
నినుబాసిదినములు నేటికైదాయె
ఐదేండ్లపలెదోచె అక్కటనేను
నీకుసంతసమిచ్చు నెలతనుగాను
కరుణనాపైదప్పె కాంతుడనీకు
దయదప్పినప్పుడెంతగవచించినను
నీమదికెక్కదు నేనేమొనర్తు
నామనంబెరుగును నావికారంబు
విరహతాపముదొట్టి వేసటపుట్టి
* పదియవస్థలుమేన ప్రాప్తించిమించ
బహువేదనలబడి పారంబులేక

* ఈ యవస్థలు మన్మథావస్థలనఁబడును. కామశాస్త్రానుసారముగా నివి పండ్రెండు కాని యాలంకారికులుమాత్రము పదియనియే విశేషించి చెప్పియున్నారు. భావప్రకాశకారుఁ డీటీరున దెలిపెను. "दशधा मन्मथावस्था भवेद्द्वादशधाऽपि वा। इच्छोत्कण्ठाभिलाषाश्च चिन्ता स्मृतिगुणस्तुती। उद्वेगोऽथ प्रलापःस्यादुन्मादो व्याधिरेव च।

ఉసురసురంచును నుడుగనిజాలి
భావంబులోనుండి భయముచుబొంది
తనువుకంపింపగ తగుమాటమరచి
యెప్పుడునీరూపు నేజూతునంచు
వాక్యంబుపల్కిన వగరుపుపుట్టు
నిట్టూర్పువిడుచుచు నిన్నెచింతించి
పౌరిసిగ్గువిడిచియు భుజియింపమాని
తపియింపదేహంబు తరచైనకాక
తడబడనాలుక తల్లడంబంది
జీవంబుదొలగంగ చింతయొనర్చి
పరవశంబుననుంటి పానుపుమీద
తలనొప్పిఘనమాయె తాపంబు హెచ్చె
నీవువచ్చుటజేసి నీమాటవింటి
అడగెనుతలనొప్పి అనిమేషమున
ఎంతగనీమీద నేమోహపడిన
నీమదిదయలేదు నేనేమిచేయ
అనితలవాలిచి శ్యామాంగియపుడు
కన్నీటిబిందువుల్ గ్రక్కునజారి
వక్షస్థలంబున వరదలై పార
విహ్వలభావయై విలపింపదొడగె
బాలుడుముందరిపాటెరుంగకయ
పట్టిదుఃఖంబని భావింపలేక
కామాంధకారంబు కన్నులదట్టి
శ్యామాంగినతిప్రేమ అక్కునజేర్చి
కాటుకచెదరంగ కన్నీరుతుడిచి
చెదరినకురులను చిక్కులుదీసి
సీమంతమొగిదీర్చి చేర్చుక్కనిలిపి
కౌగిటబిగియించి కాంచనరత్న

जयां मरणमित्याद्ये द्वेकैश्चि द्वर्जिते त्रुधैः" [మన్మథావస్థలు పది లేక పండ్రెండువిధములు' 1 ఇచ్ఛ (కోరిక), 2 ఉత్కంఠ (కోరినవానినిఁ బొందుట యందలి తహతహ), 3 అభిలాషము (సర్వాంగ సుందరుఁడైన పురుషునిఁ జూచినప్పుడుగాని విన్నప్పుడుగాని జనించు స్పృహ), 4 చింత (విచారము), 5 స్మృతి (తలఁచుకొనుట), 6 గుణస్తుతి (గుణములనుతించుట), 7 ఉద్వేగము (భయము), 8 ప్రలాపము (ప్రియసంశ్లిష్టగుణములఁ బలవరించుట), 9 ఉన్మాదము (చేతనాచేతనములయందుఁ దుల్యవర్తిత్వము), 10 వ్యాధి (తాపాధిక్యము), 11 జాడ్యము (శూన్యాంతఃకరణత్వము), 12 మరణము (మరణార్థమై ప్రయత్నము) అని పండ్రెండు మన్మథావస్థలు. వీనిలో మొదటిరెంటినిఁ గొంతమంది బుధులు విడిచిపెట్టెదరు. (కనుక అభిలాషము మొదలుకొని మరణమువరకేఁ బదియవస్థలగుచు]. ధనంజయుఁడు పదియనియే చెప్పినాఁడు. "**दशावस्थः स तत्रादावभिलपोऽथ-चिन्तनं। स्मृतिर्गुणकथोद्वेगप्रलापोन्मादसंज्वराः। जड़ता मरणंचेति दुरवस्थं यथोत्तरम्**"(द). అని దశరూపకము,

హారంబులేదమీద నమరికచేసి
కెరలి మోహమున చెక్కిళ్లుముద్దాడి
యేనూరుమాడల నిచ్చెకామినికి
బాలునిగనుగొని పల్కెనాలేమ
పైనమైవచ్చిన భావంబులోచె
తెలుపగావలెనాకు తిన్ననికరుణ
అన విని వాక్రుచ్చె అపుడుబాలుండు
చెలగికార్యమపూడి శ్రీయుద్ధభూమి
వీరులగలయంగ వెసబోవుచుంటి
ప్రియురాలివని నిన్నుబిలువవచ్చితిని
పరువడినీవును పైనమైరమ్ము
జాగుచేయకుమన్న సకియతానవ్వి
బాలుడ నీకేల పట్టెను వెర్రి
యెక్కడిమోహం బదెక్కడిపొందు
సరసుడవౌదువు సాటినీకెవ్వ
రీయెడనీబుద్ధి యెక్కడికేగె
కాని సొమ్మునకీవు కాంక్షచేసెదవు
జగములోనిటువంటి సమయంబుగలదె
అడవిలోగాసిన ఆమ్లఫలంబు
ఉదధిలోలవణంబు నొగిగూడినట్లు
జరిగెనీకునునాకు సంగతివినుము
సరిలేని ఇహసౌఖ్య సాధనాలేము
పరసౌఖ్యమునకు నీపడతిసాధనము

(బాలుడు వారకాంతలఁ దూల
నాడుట.)

అని పల్క విని బాలుడాగ్రహమొప్ప
సరవిముందరనున్న శ్యామాంగిజూచి
కటిలాత్మురాల నీ గుణములుతెలిసె
మటుమాయచేజిక్కి మానమ్ముధనము
నీపాలుచేసితి నేగాననైతి
కామాంధకారంబు కష్టపువిద్య
నీతిమాలినచర్య నేటికితెలిసె
ఇంటిలోభోజనం బిచ్చకురాక
పరులయెంగిలికాస పడితినిగాదె
అనిదూరికోపించి అమహామహుడు
కాలాగ్నిరుద్రుడై కనలుచులేచి
పోవగశ్యామాంగి పోనీకపట్టి
పకపకనవ్వుచు బాలునికనియె
నీబుద్ధిపేదది నినునమ్మరాదు
నీమదినిల్కడ నేగాంచగోరి

(శ్యామాంగి మాయాలాపంబు
లాడుట.)

పలికితి తప్పుగ భావించనేల?
పురుషులనమ్మంగబోలదటంచు
మాటికిజెప్పిరి మాపెద్దలెల్ల
పర్ణాగ్రములయందు పట్టుకప్రేలు
జలబిందుకతివలె చలనంబునొందు
మనసొకచందంబు మాటొకతీరు 15/10
స్వాధీనుడంగన పార్శ్వమందున్న
ఇల్లువెళ్లినవాని నెవరుపట్టెదరు
క్రొత్తలపైలెస్స కూరిమినిలిపి
ప్రాతలవిడనాడు భావముంచుదురు
తమతప్పులేమియు తలపరులోన
ఒకరితప్పులనెన్న నోడరుసుమ్ము

కరుణకుమూలంబు కాంతకోపంబు
సాహసంబోనరింత్రు శౌర్యసంపన్ను
లందుచేమనమున అలుగంగరాదు
మనలోనభేదంబు మానుటనీతి
నరికితేజలములు నడిమికిదెగవు
తరువుకు లతయును దంటగానుండ
చెట్టువినాశంబు చెందినయపుడు
తీగెకాధారంబు తిన్నగజెడును
తీగెనాశంబున చెడిపోదుచెట్టు
మనసున నీభంగి మరవగవలదు
తగదీగెనేనాదు తరువవునీవు
భూమిలోకాంతకు పురుషుడాదరువు
* మాయక్కకంటెను మరివేగమునను
నీతోడవైకుంఠ నిలయంబుచూతు
అనిన బాలుడుమెచ్చె అంగననపుడు
చయ్యన అగసాలచంద్రుని బిలిచి
వేయిమాడలనిమ్ము వెలదికిననిన
ఇచ్చెను గైకొనె ఇందీవరాక్షి
మాపెద్దలకునీవు మక్కువనోలి
యిప్పింపుమనిచెప్పి యింటిశీఘ్రముగ
దాసిచేబిలిపించె తమతల్లినపుడు

(వేశ్యమాత బాలునిఁ గదియుట)

కోలివంటిది వృద్ధ గురుకోపయుక్త
కోలపట్టుకవచ్చె కూతురుకడకు
విరిగినరొండియు వ్రేలుచన్దోయి
ఊరిసిపోయినఒళ్లునూచలుకాళ్లు
వంగిననడుమును వదలినపండ్లు
పీలచేతులుగూని పీసుగుమోము
చిక్కగనరిసిన చింపిరితలయు
వ్రాలినబొమముడి వదలినమేను
మెడమీదకణతియు మీగాళ్లపూత
పలుచనిగడ్డంబు పైనిపుల్పిరియు
మూతిమీసపుమొల్క ముక్కురోమములు
తలవడంకును మాట తబ్బిబ్బుమరపు
కంపుగొట్టుచుచొల్లుగారెడునోరు
కన్నులపుసులును కాంక్షమిక్కుటము
సొక్కుచునీల్గుచు సోలుచువచ్చి
చేవెలుంగునబాలు చెచ్చెరజూచి
ఒరుగుపోయిననోటి నొయ్యనతెరచి
పలికె కంపముమీర బాలునితోడ
దొరలజూచినయంత తొలగంగవలయు
వారితోపొందైన వడిసుడివచ్చు
మాసరివారితో మాలిమిమేలు
తగినఆతడుమాకు దక్కినయెడల
చేనికికాపగు చెప్పినపనులు
భక్తిమైచేయును పశువులునెరయు
అలసిసొలసినప్పు డాదరువగును
ముక్కుకుగానట్టి ముత్యంబువలదు
నామాటవినుమని నాశక్తికొలది
చెప్పినవినదాయె చెలియనేమందు

* బాలచంద్రుని భార్యయైన మాంచాల.

కడసారిదయచేయు కలవారిపొందు
నీవేమి చేసితో నీకేమరగెను
నిశ్చయించెనుభామ నీవెంటజనగ
బ్రతుకుమా దెవ్వరి పాలుచేసెనొకో
ఒకనాడుమాయింటి కొయ్యనవచ్చి
వేడినసొమ్మిచ్చు విటకానినైన
చిక్కులబెట్టుదు చీకాకొనర్తు
సంప్రదాయంబిది సకలవేశ్యలకు
మనసునీపాలాయె మమ్మెల్లవిడిచె
అనుకొన్న ఫలమేమి ఆపెకెతెలియు
మెల్లనిమాటకు మీరదునీకు
నేనుగద్దించిన నిలువదు మ్రోల
తెలిసియేయుండు నాతీరులోకమున
సర్వకాలము నేను సాకినదాన
సత్యంబునీవెంట సాగిపోనీయ
కెరలిననాతోడ గెల్వరెవ్వారు
అనుచుతోడచరచి ఆగ్రహమంది
అడిగినద్రవ్యంబు నలరనాకిమ్ము
నీవెంటపంపింతు నెలతనునేను
నమ్మతిదీవింతు సర్వేశునాన
వెలయగబండ్రెండు వేలరొక్కంబు
ఎలమినుంకువగాగ ఇప్పింపుమన్న
అవిచారముగ బాలు డందుకునొప్పి
వెలమలదోర్నిని వేగంబపిలిచి
యేడు వేలధనంబు నింతికినిమ్ము
కూరిమిమిత్రమ్ముడ కమ్మరిపట్టి
మూడు వేలధనంబు ముదిదానికిమ్ము
కంసాలిచందన్న కడమవిరెండు
వేలమాడలనిమ్ము వృద్ధభామినికి
అనిచెప్పియిప్పింప అతివదాగొనియు
కరములుముకుళించి గ్రక్కునమ్రొక్కి
ముదివానరమువంటి ముదుసలిపలికె
చక్కదనముతుప్ప సరసంపుతెప్ప
మదనునిబాణంబు మాకుప్రాణంబు
దక్కించికొంటివి తగనిటువంటి
పుత్తడిబొమ్మ నీపుణ్యముకతన
చేరినదూరక సిద్ధించునట్లు
పట్టుపచ్చడమిమ్ము భక్తితోనాకు
నీమారుగాజూతు నేపెద్దదాన
అనుచువేడిననిచ్చె అప్పుడునవ్వి
యింతిదాబుచ్చుక యింటికినేగె
ఈరీతిదసతల్లి యేగినవెనుక
బాలచంద్రునితోడ పక్కెశ్యామాంగి
ఉల్లంబుచల్లనై ఉత్సాహమొదవె
ఎల్లికార్యమపూడి కేగంగవలయు
మల్లభూమీశుని మన్ననపడసి
గొల్లెనలోపల కొలువులోనుండి
మదిలోననన్మార్చి మరిచిపోయెదవు
రాజులునెలవీక రారాదుమరలి
యెన్ని నాళ్లగునోకో యీకార్యసరణి
అన్నపుఖర్చున కాకుపోకలకు
ఈసున్నదేమైన ఇపుడెయిప్పింపు
మనినబాలుడువిని హర్షంబునొంది
చయ్యనకంసాలిచంద్రునిబిలిచి

ఈపెకునాల్గువేలిమ్ము తమ్ముండ
అనినమంచిదియంచు నందరివద్ద
అరసిఆద్రవ్యంబు నంతయునిచ్చె
తరువాతబాలుండు తరుణినిజూచి
పైనమైయుండుము పద్మాయతాక్షి
ఘనతకార్యమపూడి కదనరంగంబు
చూపింతునీమది చోద్యమందంగ
అనిచెప్పిఒప్పించి అనుజులుదాను
శ్యామాంగిసదనంబు చయ్యనవిడిచి
పంచవాద్యంబుల పటలి మ్రోయంగ
బ్రాహ్మణుల్ దీవింప భట్లుపొగడగ

ఆనందమునవీథి కపుడరుదెంచి
గుంపులై యున్న భిక్షువులనుగాంచి
వీరికందరికిని వేడినధనము
కూరిమినొసగుము కుమ్మరపట్టి
అనిపల్కబాలుని నాతడుచూచి
తల్లియిచ్చినయట్టి ద్రవ్యమంతయును
వ్యయమయ్యెనేభంగి అర్థులకిత్తు
అనిచెప్పతమ్ముల నందరిబిలిచి
అడిగినవారెల్ల నసిరివ్విధమున
ఆసమయంబున అనపోతులేచి

పటుకోపమునబల్కె బాలునితోడ
ఇంతగర్వంబేల యీమదమేల

(అనపోతు బాలచంద్రుని
ప్రవర్తనను దెగడుట.)

కామాంధకారంబు కన్నులదట్టి
క్రిందుమీదెరుగక కేరుచున్నావు
కలధనమెల్ల భోగముదానికిచ్చి
చేసితిపాపంబు పెద్దవెచ్చంబు
ఇహపరదూరపు టీవృత్తియేమి?
శ్యామాంగిపైప్రేమ సర్వనాశంబు
పోలిదానికిమ్రొక్కి సొమ్మెల్లనిచ్చి
యిందరినడిగిన నేమిలాభంబు

వారకాంతలరీతి వర్ణింపరాదు
బిడ్డలకొసగక ప్రియురాలికీక
చీమలుగూర్చిన చెలువునగూర్చి
ధనవంతులగువారి ధనమెల్లదోచి
* ముంజికాంద్రనుజేసి మురిపెమడంప
వ్యర్థులైవిటవృత్తి వసుమతిమీద
పోయిరిబ్రతికెడు పొందికలేక
ఉర్విపైవేశ్యలకొలియిచ్చుటలు
వినలేదుకనలేదు వేడబంబిద్ది
అనిదూరిపలికిన ఆబాలుడరసి

తలవంచిమరుమాట తానాడలేక
వెలమలదోర్నీని వేగమెపిలిచి
మలిచుట్టుతప్పించి మాణిక్యఖచిత
కనకమయాంచిత కటిసూత్రమపుడు

* బ్రహ్మచారులు.

తీసిచేతికొసంగి దీనిమూల్యంబు
బ్రాహ్మణులకునిమ్ము భట్టులకిమ్ము
బీదవారలకిమ్ము భిక్షులకిమ్ము
నావుడాతండు ధనంబు తెప్పించి
సకలార్థులకునిచ్చె సంతుష్టులైరి
తరువాత బాలుండు తాత్పర్యమొప్ప

(బాలచంద్రుఁడు గండువారింటి కేగుట.)

వైభవంబునగండు వారింటికేగ
విపణిమార్గంబుల వెలయుచురాగ
వరవిప్రకాంతలు వడితోడవచ్చి
హారతులిచ్చినా రానందమొదవ
పలుకానుకలొసంగె బ్రాహ్మణజనము
బాలుడుశృంగార భరితమైయొప్ప
గండువారిగృహము కదిసి ఆవేళ
మాణిక్యతోరణ మండితంబైన
ద్వారమునంజొచ్చి దాటుచుజూచె
ఘనచిత్రకర్మ సంకలితపటాలి
గోడలుకనరాక గుత్తమానట్లు
చేసివితానంబు చెలువొప్పగట్టి
సరసంబొనర్చిన చవికెలోపలను
రక్తకంబళముల రామణీయకము
అరసిచూచుచు బాలు డాసీనుడయ్యె
తమ్ములందరువచ్చి తగినతావులను
వసియించిరచ్చట వైభవంబలర
ద్రాక్షాగుళుచ్ఛముల్ దాడిమ్మపండ్లు
నారికేళాదులు నారింజపండ్లు
జాలవల్లికలతో సరగునదెచ్చి
ముందరనిల్పిరి ముదముమీరంగ
వింజామరంబులు విసరిరిలెస్స
బాలుడు సురరాజు భంగిగన్పట్టె
కనుగొన్నవారల కన్నులకప్పు
డలరంగచెలికత్తె లమితహర్షమున
మంచాలనువుగ మఖ్మలుతోడ
శృంగారమొనరించు చిత్తంబులుంచి

(చెలికత్తెలు మంచాల నలంకరించుట.)

సంపెంగతైలంబు చయ్యనదెచ్చి
మగువకుశిరసంటి మంచిగంధమున
అటకలిరాచియు ఆనూనెపోవ
బంగారుబిందెల పన్నీరుతెచ్చి
స్నానమాడించిరి సంతసంబొప్ప
తడితీర్చిరప్పుడు తగినవస్త్రమున
ఒకపాడివసనంబు నొప్పగగట్టి
కూర్చుండబెట్టిరి గురుహేమపీఠి
బంభరచయమును భయమందజేసి
కాటుకకాకచే కంపగజేసి
చీకటిగుహలలో జేరగదించి
కాలాంబుదంబుల గట్టులజేర్చి
దీర్ఘమైనునుపులై తీరైనకురుల 16/10
కూర్చినన్నగదువ్వి కొప్పుగీలించి
బంగారుపూచేర్లు బాగుగాజుట్టి
మదనుకుంతముకు సమంపుపాపటను
మణిహేమమౌక్తిక మండితంబైన

చేర్చుక్క జేరిచి చిత్రంబుగాను
పొలుపొందశశిరవి భూషణయుగము
పాపటకిరువంక భాసిల్లనిలిపి
మాణిక్యహాటక మయబింబమొకటి
తలవెన్క మెరయగ దట్టించిరెలమి
సగముచంద్రునితోడ సమమైనయట్టి
ఘనఫాలదేశంబు కాంతులుగ్రక్క
నిఖిలజగత్తుల నిర్జించునట్టి
కందర్పువిండ్లను ఖండించివైచు
బొమలురెంటికిమధ్య పొందికగాను
కస్తూరిబిందువు ఘటనగావించి
ముక్కునముత్యంబు ముంగరనిలిపి
చంద్రఖండంబుల సారెకుదూరు
గండభాగంబుల కస్తూరితోడ
మకరికాపత్రముల్ మానుగవ్రాసి
శ్రీనవసంఖ్యల చిరునవ్వునవ్వు
వీనులు మితిలేని విభవంబునొంద
దీపితరత్నమౌక్తిక హేమయుక్త
తాటంకభూషణ ద్వయముగీలించి
ముత్యాలకుచ్చులు మునుకొన్నిప్రేలు
* బవిరలు † కుంటేండ్లు పసమీరబెట్టి
కర్ణాగ్రదేశముల్ కాంతులనీన
కుప్పెలముత్యాల కుచ్చులురెండు
ఘనకుంతలంబుల గదియించిమరియు
కాశ్మీరకర్పూర కస్తూరులెసగు
మలయజంబలర హేమసమంపుమేన
విశదంబుగాపూసి విసరిరంతటను
పువ్వులగుత్తుల బొంగరంబులను
మానితకందుక మాలూరతతుల
చయ్యనవిరసించు చన్నులపైన
బంగారుపువ్వుల పట్టుకంచుకము
తొడిగిసేరుపుతోడ దూముడివేసి
ముత్యాలరత్నాల మురిపెంపుపేర్లు
పతకాలుపవడాలు బన్నసరాలు
వక్షఃస్థలమ్మున వరుసగజేసి
కంబుసన్నిభమైన గళభాగమందు
ముత్యాలపట్టెడ ముదముతోబెట్టి
మర్రియూడలతోడ మారొక్కనిగెల్చి
సుమమాలికలసొంపు చూరలుపుచ్చి
చెలువొందుచుండెడు చేతులరెంట
రత్నాలుచెక్కిన రమ్యాంగదములు
దండకడియములు దంటతాయెతులు
మక్కువతోగట్టి మనికట్టునెగువ
నీలాలగాజులు నేర్పునదొడిగి
పచ్చలకంకణాల్ భాసిల్లబెట్టి
‡ చామలాకడియముల్ సంధింపజేసి
సొబగైనచేకట్లు సొమ్ములుదాల్చి
మాణిక్యతపనీయ మంజులోర్మికల

* ఒక విధమైన కర్ణాభరణము.

† ఒక విధమైన పూర్వకాలపు సొమ్ము. ఇవి యిప్పుడంతగా వాడుకలో లేవు.

‡ కంకణ విశేషము.

అంగుళంబులకెల్ల అమరంగగూర్చి
పాపటసవరించి బంగారుతగటు
ముయ్యంచుచేలంబు మోహనమొప్ప
కటియందుసంధించి గజ్జెలువ్రేలు
తపనీయకాంచిని దట్టించిముడిచి
పయ్యెదరొమ్మున బాగుగజేర్చి
అందెలుగొలుసులు నమరగబెట్టి
ఘర్మవినిర్మిత బహువిధదీప్త
* భూషణంబులువ్రేళ్ళ పొందుగబెట్టి
పదములలత్తుక ప్రకటంబుచేసి
పద్మపాఠీనాల భ్రమనొందజేసి
చెవులపర్యంతము చెలగునేత్రముల
కాటుకవెలయించి కాంతలీరీతి
శృంగారమొనరింప చెలగిమాంచాల
తల్లికిమ్రొక్కెడి దయరాగననియె
అమ్మనీయల్లుని ననలేనెరుంగ
ఏరీతిదెలియుదు నేయుపాయంబు
పతియనియితరుల భావింపగూడ
దాభంగిజేసిన అపరాధమగును
హాస్యంబుచేయుదు రక్కడివారు
పంపుముగురిచెప్పి పణతిరోయనిన
మంచాలకప్పుడు మాతయిట్లనియె
నీవటుపోయిన నినుజూచినపుడు
లేతురుమరుదులు లేవదువరుడు
గురుతుచెప్పితినేగు కూతురాఅనిన
తల్లినిసేవించి తానేగెనపుడు

(మాంచాల భర్తదగ్గరకేగుట)

భూదేవితనరూపు పొలతిని జేసి
బాలునిభ్రమియింప బంపెనోయనగ
సౌందర్యఖనియైన చానమాంచాల
నిల్చివారలజూచి నివ్వెరపడగ
మరదులార్వురుగూడి మక్కువతోడ
వేగమేలేచిరి వెలదినిగాంచి
పతిలేవకుండెను బ్రాహ్మణోత్తముడు
లేచినపాపంబు లేమకునొందు
అనుచులేవకపోయె అపుడుమంచాల
యిద్దరిలోభర్త నెరుగగలేక
కాంచనవర్ణప్రకాశుడైనట్టి
బ్రాహ్మణుదనపోతు పాదంబుపట్టి
పన్నిటగడుగంగ భావనచేయ
భయమున అనపోతు పలికెవేగంబ
నేనుబాలుడగాను నిజముమాతల్లి
మరదిబ్రాహ్మణుడను మగువనానామ
మనపోతునాబిల్తు రందరుజనులు
విప్రుడీరీతిని వెలదితోబలుక
అనపోతుతోనసె అపుడుమాంచాల
మరదియోయెరుగను మగడొకోయెరుగ
భయమొందనేటికి బ్రాహ్మణోత్తముడ
అనిపల్కెమాంచాలకావిప్రుడనియె
అమ్మనీపెనిమిటి యతఁడు; నామంబు
బాలుండు; శాత్రవ భయదుండుసుమ్ము

* కాలివ్రేళ్ళకని యర్థము.

నీమనోహరు సేవ నియతిమై జేసి
తరువాతమమ్మెల్ల దయ నాదరింపు
మనినంతనతనితో ఆలేమపలికె
వినవయ్య విప్రుడ విన్నపంబొకటి
ఇద్దరికినిమీర లెలమితో పెండ్లి
చేసెదునాడొక చెనటివిప్రుండు
చూడగాలేక అసూయ పెంపొంద
సౌందర్యమన్నది చానకుసున్న
యెట్లుగావించి నారీవివాహంబు
అనిపల్కెనో యేమొ యటుకాకయున్న
బాలుడివ్విధమున భావంబువిడిచి
నన్నేలవిడనాడు నయమార్గమెడలి
పరిచయమే లేదు పతికిని నాకు
బాలచంద్రుండిష్ట వచ్చెనుగనుక
నేనుపూర్వమునందు నియమంబుతోడ
చేసినతపమంత సిద్ధించెననుచు
హార్షంబునొందితి ఆత్మలోపలను
బాలుడుమమ్మిక పాయకయున్న
మాభాగ్యమిల ఆసమానంబుగాదె
బ్రహ్మకులంబున ప్రభవించినావు
వేదాదివిద్యల విజ్ఞానివనుచు
నీచరణంబులు నేనుపూజింప
పట్టితినాకన్య భావంబులేదు
మనసునిశ్చయమిది మరచినాకంచు
అనువొప్పగాబల్కి ఆత్మేశుజూచి
పన్నీరుదెప్పించి పాదముల్గడిగి
వచియించెనిబ్భంగి ప్రౌఢవాక్యముల
ప్రాణాంగనలగన వచ్చెదునప్పు
డితరులదెచ్చుట యేపాటినీతి ?
* అనినబాలుడుపంపె అనుజులనెల్ల
పోవుచుజెప్పిరి పొసగనవ్వుచును
బవరంబునకు నేగు పయనంబునిలిచె
మనసుభయంబుండె మక్కువమీర
కులవైరముందీర్చు కోర్కెయేమాయె
బవరంబునకు నేగు పైనమేమాయె
నవ్వరాయీమాట నాయకుల్విన్న
కలనిలోనున్నట్టి ఘనులెవ్వరయ్య
యీసుఖమేదక్కె నెవరునాకేల
అనిచూడగూడునా అపకీర్తివచ్చు
అనిపల్కువాక్యంబు లాలించియపుడు
బాలచంద్రుడుపల్కె భ్రాతలతోడ
ఇంతగానాకు మీరేలచెప్పెదరు
బవరంబునకు నేగు పైనంబుమరవ
కులవిరోధములోన కుములుచునుండె
కాయమిచ్చుటబుద్ధి కలనిలోపలను
నివసించియున్నది నిశ్చయంబిదియు
శ్రీగిరీశునియాన చెన్నునియాన
మాయమ్మమాటను మారాడలేక
యిటువచ్చినాడ మీరేమిచెప్పెదరు
రయమునవచ్చెద రమ్మందురేని
మీకెల్లనిలుమన్న మీరకనిల్తు
ఎన్నినాళ్లందునే నెరిగింపుడనిన
ఏడుజాములదాక నిచ్చోటనుండు
మంతటమితివచ్చు అరుగంగవలయు

* [“जातानुरागायां......शेषजनविसृष्टिः” (वा. का)] (నాయిక అనురక్త అయినప్పుడు శేషజనులను పంపవలెను”) అని వాత్స్యాయనుడు.

సర్వజ్ఞుఁడవునీవు జడులము మేము
వచ్చెనాఅపకీర్తి వచ్చునందరికి
ఒత్తిచెప్పటలఁమాకుచిలధర్మంబె
అనిపల్కి-శీఘ్రమే అకొల్వువెడలి
తమతమయిండ్లకు తమ్ములుచనిరి
తరువాతమాంచాల తనభర్తయైన

(బాలచంద్రుఁడు సతనిభార్యయు
నంతఃపురంబునఁ గ్రీడించుట.)

బాలచంద్రునితోడ భావముప్పొంగ
మేడమీదికిబోయి మేలైనయట్టి
చిత్తర్వుజూపుచు చిలుకలచదువు
వినిపించిశృంగార విపినంబుజూపి
పెద్దలుతనమీద ప్రియముమీరంగ
ప్రొద్దుపోవుటకునై పొందించినట్టి
భర్మపాంచాలికాప్రాతముజూపి
అందులోనొకబొమ్మ నాడంగజేసె

అంతకాతడు కరమానందమొందె
అటుమీదనిద్దరు నధికమోహమున
చిత్తర్వుమేడకు జేరబాలుండు
హంసతూలికపాన్పు నందుపరుండె
ప్రియురాలుముత్యాల పీటపైనుండి
తాంబూలమిచ్చుచు తనమదిలోన
బాలునిభావంబు బాగుగనెరిగి
అయ్యత్తపడివత్తు నని మ్రొక్కిలేచి
జననియొద్దకుబోయి జలకంబులాడి

(మాంచాలతల్లిదగ్గర కేగుట.)

ముత్యాలుగూర్చిన ముంగొంగు మెరయ
ప్రతిమలువ్రాసిన పట్టువస్త్రంబు
కటియందుధరియించి కనకమాణిక్య
మౌక్తికసంయుక్త మంజులంబైన
భూషణవితతిని పొందుగాదాల్చి
చెలగిపాదముల మంజీరయుగంబు
సంధించిముత్యాల జల్లులువ్రేల
బహువిధశృంగార భరితురాలగుచు
(బిడ్డలయాశలఁ బ్రియమునఁదీర్ప
జననితోసమమైన జంతువులేదు
కావునవనటన్న కష్టంబులెల్ల

పోగొట్టుననియెడు బుద్ధితోనాపె
తల్లితోడుత నివ్విధంబునఁబల్కె
కాంచకకాంచక కాంచితిఁబతిని
కాంచితినేకాని కలలోనివార్త
కదనరంగమునకుఁ గదలుచున్నాఁడు
చిరవియోగముమాకు సిద్ధించునొక్కొ-)

దైవమీలాగున దయదప్పినన్ను
పుట్టింపగానేల (భూస్థలిమీద)
అడవిగాసినవెన్నెలాయె నాబ్రతుకు
తల్లిరోనేనెట్లు తాళగలాను 17/1
(బాలునిఁబోకుండఁ బట్టుటయెట్లు
దరియేమినాకని తల్లడంబంద
తరుణియిట్లనిపల్కెఁ దనయనుజూచి

(రేఖాంబతనకూతురై నమాంచాల
కుపదేశించినజ్ఞానప్రకారము.)

ముద్దులమాంచాల ముదమునవినుము
జన్మవృక్షమునకుఁ జవిగలయట్టి
పటుతరకమనీయ ఫలములురెండు
కేరలుభోగములొండు కీర్తిరెండవది
తొలుపండుచవిచూచి తొలఁగునొకండు
మలుపండు చవిచూచి మలఁగునొకండు
వీరలిద్దఱికిని భేదంబుహెచ్చు
మొదటిఫలంబున మొనసెడురసము
క్షణభంగురంబది నమసిపోఁగలదు
రెండవఫలమున రెక్కొనురసము
శాశ్వతంబౌచు దిశల్గలదాఁక
సవితృఁడుగలదాఁక శశిగలదాఁక
తారలుగలదాఁక ధరగలదాఁక
వారిధిగలదాఁక వరలుచునుండుఁ
బ్రకటఫలద్వయ రసమునుగ్రోలి
యనుభవించెడు వారలరుదుభూస్థలిని
ప్రాకృతజనములు ప్రథమఫలంబు
ప్రాపించిసంతృప్తి వడయంగఁగలరు
వీరాంశమునఁబుట్టి వెలయువారలకు
మొదటిఫలంబది ముఖ్యంబుగాదు
మహిమాస్పదంబయి మనసుజ్వలింపఁ
బరుగెత్తుదురు రెండవఫలంబుకొఱకు
వెలదిరోసిభర్త వీరశేఖరుఁడు
కీర్తికాముకుఁడయి కేరుచున్నాఁడు
నీవుభోగములపై నిరతిఁద్యజించి
బాలచంద్రుని భద్రభావంబెఱింగి
భావిమానవుల హృద్భవనంబులందు
తావకీనయశోల తావివర్ధనము
సేయంగఁగోరుము చెలువరోయిపుడు
బాలచంద్రునివాగఁ బట్టంగవలదు
నావుడుమాంచాల నమ్రతతోడ
జననికిఁదా నమస్కారంబుచేసి
భర్తదగ్గరకేగి భక్తితోనిల్వ
(దనమదిబాలుండు తలపోసెనిట్టు)
లెక్కడిసౌందర్య మెంతయొయ్యార
మేమనియెన్నుదు నీయింతిచెలువు

(బాలచంద్రుడు తనపూర్వప్రవర్త
నకుఁ బశ్చాత్తాపమొందుట.)

నరలోకసురలోక నాగలోకముల
సరిలేరుభామకు సౌందర్యగరిమ
ఇటువంటికాంతపై నిచ్చబోవిడిచి
పశుబుద్ధితోడనే భావంబుమరచి
నిందపాలైతిని నిఖిలరాజ్యముల
పరలోకసౌఖ్యంబు పారదోలితిని
మిత్రులుచుట్టాలు మేటిబంధువుల
తిట్టిదూషింతురు తెలియలేనైతి
ఆశ్రితజనముల అరయుటమాని
పరిహాచకముచేయు వారలకిచ్చు
భ్రష్టులపోలిక భార్యనుబాసి
వెలయాలిప్రేమించి వీరిడినైతి

ఏగతిచింతింతు నేమందువిభుని
నాకర్మఫలమేమొ నాగతియేమొ
తరమెనాకెరుగంగ దైవంబెయెరుగు
అనితలపోసెడు ఆబాలజేరి
మాంచాలకూర్చుండె మక్కువతోడ
బాలుండుమోహంబు ప్రకటంబుచేయ

(బాలచంద్రుఁడు భార్యతో
వినోదంబులు సల్పుట.)

* చేవేగమునచీర చెంగునొడిసి
పట్టిన ఆచీరపై నున్నయట్టి
ముత్యాలచేరులు మొదటికితెగెను
చెదరిరాలినగని చెలియభీతిల్లి
చిన్నబోయెను మోముచెలువెల్లదొలగ
వెలదివెల్వెలబోవ విభుడప్పుడనియె
చింతింపబనిలేదు చిత్తంబులోన
అంతనుబాగుగ అమరింతుచీర
అనిలేచిసంభ్రమ మచ్చుపడంగ
చెక్కులుకరముల చెన్నుగనిమిరి
తగునేర్పుతోడ ముత్యంబులనెత్తి
చీకాకుపడజేసి చిక్కులజెట్టి
కాలంబునీరీతి గడుపంగమించి
జాములేడునుదాటె చానమాంచాల
బాలునితోననె భావంబెరింగి
నాతో బెనంగిన నయమేమిలేదు
కడువడికలనికి గదలుడిమీరు
కులవైరముందీర్చు గురుసాహసుండు
పరికించిచూడ నెవ్వరుమీరుదక్క
అనిపల్కుచుండంగ ఆసమయమున

(బాలచంద్రుని యనుజులు
దుందుడుకు సేయుట.)

అటనూరురైనట్టి యనుజులువచ్చి
గండువారింటివద్దర జేరినిలిచి
ధ్వనియొనర్చిరికొమ్ము తమకంబుమీర
వినిబాలుడడిగెను వెలదినిజూచి
మేడపైచెప్పుని మేలైనసేవ
అనితెల్పగా బాలుడాసక్తితోడ
మౌక్తికమాలలమునుపగడంగె
తమ్ములందరునప్డు తత్తరపడుచు
ఘనరౌద్రముగనుండు కత్తులుదూసి
వెడలినకోపాగ్ని వీరులేవ్వరును
మాకెదంగకకేరు మదకరులట్లు
పురముతల్లడమంద భూభ్రముల్ కదల
ఢీకరంబుగనార్చి పెడబొబ్బలిడిరి
అదిబాలుడాలించి ఆయుధమూని
ఓడంకకమునుచు ఊవిడలబలికె
పెనగొన్నకోపాన పెదికేకటాని
అట్టహాసముచేసె అనుజులమీద
పలికిరితమ్ములు బాలునితోడ

(బాలచంద్రుం డనుజులపైఁ గవయ
వారు లజ్జాకరంబులగు మాట
లాడుట.)

త్రుప్పుపట్టినకత్తి దూయుటతగవె

---

* ["केशहस्ते वस्त्रान्ते नीव्यामित्यवलम्बनम्" (वा. का)] (కేశపాశమందు, చీరెచెంగునందు, చీరెముడియందు (రతోపక్రమానికి) పట్టుకోవడం (ఉచితం.)] అని వాత్స్యాయనుడు.

ఘనమైనశౌర్యంబు గలవాడవౌర
ప్రబలుచునున్నట్టి వైరులవిడిచి
అనుజులమీదనా? ఔద్ధత్యగరిమ
ఘోరునకార్యము పురమునకేగు
సమరకార్యమునీవు చాలించినావు
కొలువులోమీమామ కొమ్మభూపతికి
ఇల్లడచేసెని న్నెలమి బ్రహ్మన్న
అలరాజుపగరచే హతుడైనవెనుక
పెండెంబునందెయు భేతాళమనెడు
ఖడ్గంబుమొదలైన కలబిరుదముల
ఒసగుమంచునునీవు నుర్వీశుడంపె
వినుమినుమునురాగి యిత్తడికంచు
పెట్టిచేసినయట్టి బిరుదులుగలవు
రజతజాంబూనద రచితమైనట్టి
వెలలేనిసొమ్ములు వెసనీకుదక్కె
సన్నులికెక్కెనీ సరసత్వమెల్ల
కట్టిడివాడవు కరుణలేదాయె
మన అక్కవెలలేని మాణిక్యమరయ
చచ్చి అకైలాస శైలంబునందు
అలరాజుగలసిన దాశ్చర్యసరణి
సరసిజలోచన చావువిన్నపుడు
దరికొనదా? మది దావాగ్నిరీతి
అన్నమెట్టులులోని కరుగునునీకు
కంటికినిదుర యేగతివచ్చునయ్య
బంటుతనంబును పాడియువిడిచి
కులవైరముందీర్చు కోరికవదలి
ఇంటికాసించుట యేనీతియగును ?

బాలుడా! మమ్మంపు బవరంబునకును
కులవైరముందీర్చి గురుశౌర్యమమర
తక్కెంచెదమునీకు దరిలేనికీర్తి
అనినబాలుడువిని అడకువమీర
సిగ్గుచేతలవంచె శీఘ్రమె తిరిగి
మాంచాలమందిర మార్గంబుపట్టి
పురుషునిరాకడ బుద్ధిగ్రహించి
వాకిటిపొంతకు వడిసెదురేగ
అలివచేతికిబాలు డాయుధమిచ్చె

(మాంచాల భర్తనుదీవించి
ఖడ్గంబు చేతికిచ్చి యుద్ధమున
కంపుట.)

నవ్వుచుదీవించె నలినాయతాక్షి
రతిరాజసుందరా రణరంగధీర
కమలబాంధవతేజ కరుణాలవాల
వినతాత్మజునిలావు వెసనీకుగలుగు
సామీరికుండిన సాహసంబబ్బు
కృష్ణునికీడుగా కీర్తిఘటిల్లు
రవికాంతియుతుడవై రంజిల్లుచుండి
అలరాజుపగదీర్చు మనుజులతోడ
పటుతరవిక్రమ వైభవంబలర
శ్రీగిరిలింగంబు చెన్నకేశవుడు
వరములొసంగగ వర్తిల్లగలరు
శాత్రవవిజయంబు సమకూరుమీకు
ఈయాయుధము వడినిచ్చునుజయము
కలియుగంబునమీకు ఘనపూజలమరు

అని ప్రాణనాథుని ఆశీర్వదించి
ఆయుధంబిచ్చిన ఆతడు గైకొనియె
బాలునితో పల్కె పడతి మాంచాల
కలహంబునకు మీరు కదలుచున్నారు
జయమపజయము నీశ్వరునకు దెలియు
విప్రుడా అనపోతు వెంటరాదలచు
బ్రహ్మహత్యఘటిల్లు పాపమువచ్చు
బహుజన్మములకైన పాయదా కీడు
* పరమేశ్వరుండైన పార్వతీజాని
పాపిపోనాగలేక పలుపాట్లువడియె
మనుజులెంతటివారు మదివిచారించి
మగుడంగ బాపుము మాయచేనైన
అనిన సమ్మత మొంది అపుడు బాలుండు

---

* శివునికి బ్రహ్మహత్యయెట్లు సంభవించెననఁగా —

తొల్లి బ్రహ్మ మేరుపర్వతకూటస్థలియందుఁ గొలువుతీరియుండఁ బరతత్వంబెద్దియో తెల్పుమని సభాస్తారులైన మును లతని నడుగ నేనేపరతత్వమనియు నేనొక్కరుండ నీశ్వరుండనియు నాకధీశ్వరుండు లేఁడనియు బ్రహ్మవాక్రుచ్చె. అంతట నచటనున్న క్రతుపురుషుండు దర్పోజ్జృంభితుఁడై బ్రహ్మతో నీవు లేనిపెద్దఱికంబు వహించెదవు, నేను సాక్షాన్నారాయణుండను యజ్ఞపురుషుండ, జగత్ప్రభుండ నని పలికెను. వీరిద్ద ఱిట్లు పరస్పరజయకాంక్షులగుచు తమతారతమ్యంబు వేదంబుల నడిగిరి. చతుర్వేదంబులును రుద్రుండవ్యయతత్వం బన్యులయందా శబ్దవాచ్యత్వంబు సంప్రతిష్ఠితంబు గా నేరదని సాక్ష్యంబిడియె. పల్లకాటియందుఁ గాంతాసహితుఁడై యుండు రుద్రునకుఁ బరబ్రహ్మ భావం బెట్లుకలుగునని విరించియు యజ్ఞపురుషుఁడును వేదంబుల సాక్ష్యంబంగీకరింపరైరి. పిమ్మటఁ బ్రణవంబుమూర్తిమంతంబై రుద్రుండే పరమాత్మయని చాటిచెప్పెనుగాని ప్రణవ వాక్యంబులంగూడ నిరాకరించిరి. అప్పు డొకయఖండదివ్యతేజోమధ్యంబున హరుం డుద్భవించెను. అతనింజూచి బ్రహ్మ ఓయిశివుఁడా నీవు నాలలాటస్థలంబునఁ బుట్టితివి గాన నీవు నాపుత్రుఁడవు నన్నాశ్రయించి బ్రతుకుము నావుఁడు భర్గుఁడు నితాంతరోష సంరంభంబున విజృంభింప భైరవుఁడుపుట్టెను. భైరవుఁడు శివునాజ్ఞనొంది గర్వించు చున్న బ్రహ్మయొక్కపంచమవదనంబు నఖరధారం ద్రుంచివైచెను. యజ్ఞపురుషుఁడు, విరించియునంతటభయపడి స్తోత్రంబుగావించిరి. శివుఁడు భైరవునింజూచి యిఁక నీకోపంబు చాలించి బ్రహ్మకపాలంబుదాల్చి, లోకాచార ప్రకటనార్థంబు భిక్షాన్నంబుఁగొనుచుఁ గాపాలికవ్రతముతోఁ జరియింపుమని చెప్పెను. తరువాత శివుఁడు బ్రహ్మహత్యను సృజించి భైరవునివెంటఁబంపెను. బ్రహ్మహత్యతోడనవర్తింప జగమ్ములు గ్రుమ్మరుచు నొక్కనాఁడు

(ఐతాంబ, కుమారుని దీవించియుద్ధ
రంగమున కంపుట)

మాంచాలవీడ్కొని మనసు చలింప
తనయింటికేతెంచి దండిశూరుండు
తల్లిచేనన్నంబు తానారగించి
చందనపరిలిప్త సర్వాంగుడగుచు
తగటువస్త్రంబులు తగజుట్టితొడిగి
భర్మమౌక్తికరత్న బహుభూషణములు
తగినఅంగములందు దాలిచిమించి
తల్లికిమ్రొక్కిన తనరదీవించి
సురనాథు విభవంబు సొంపొప్పగలుగు
వీరభద్రునికట్ల విజయంబుగలుగు
వినతాతనూజాత వేగంబుగలుగు
రఘునాయకులయొక్క రాజసమొప్పు
పవనపుత్రునిమహా బలముసిద్ధించు
విచ్చేయుమనితల్లి వేడుక బలికె
తగినట్టిదీవన తల్లిచేనంది
దట్టమౌకోపానతన మొగసాల
కరుదెంచిఆబాలు డానందమొంది
* భూమండలపుకోట పొందుగ గెలిచి
పాండ్యులజేకొనె పటువిక్రమమున
† బలువైనజగజంపు భద్రసాలేయ
పదిపంపుమని వార్తనంపెతల్లికిని

భైరవుఁడు కాశీపట్టణంబు చొచ్చెను. చొచ్చినంతనే బ్రహ్మహత్య మొఱవెట్టుచుఁ బాతాళంబునఁబడియెను. కరంబుననున్న బ్రహ్మకపాలంబు భూతలంబునం బడియెను. ఈశ్వర రూపాంతరమైన భైరవునికి బ్రహ్మహత్యా పాతకంబు తొలఁగిపోయెను. అని యివ్విధమున స్కాందపురాణాంతర్గతంబైన కాశీఖండంబునం జెప్పఁబడినది. బ్రహ్మ పంచముఖుఁడై యుండిన కాలమున నొకనాఁడు త్రిమూర్తులు కొలువుదీరియుండఁ బార్వతి యచటికి వచ్చి పంచాననులైన శివబ్రహ్మలలోఁ దనభర్తయెవరైనది తెలిసికొనలేక విభ్రాంతిచెంద శివుఁడు కనుసైగచేసెను. ఆ కనుసన్న నెఱింగి పార్వతి శివునిపద్దకుఁ బోయెను. తనభార్య కింతభ్రాంతి కలుగుటకు బ్రహ్మకైదు ముఖములుండుటయే కారణమని గ్రహించి యా యైదుముఖములలో నొకదానినిఁ దీసివైచి యతఁడు బ్రహ్మను జతుర్ముఖునిం జేసెను. అందుకు బ్రహ్మ కోపించి శివునకుఁ గాపాలికత్వమును భిక్షావృత్తియుఁగలుగునట్లు శపియించెను. ఈబ్రహ్మహత్యాపాప నివారణకొఱకు విష్ణుబోధితుఁడై శివుఁడు తీర్థయాత్ర చేసెను. ఇట్లు తీర్థయాత్ర సల్పుచుఁ గాశీపురికిరాఁగా నచట నప్పాపమువలన విముక్తుఁ డయ్యెను. అని మఱియొకకథగలదు.

* సత్తెనపల్లి తాలూకాలోని ధరణికోటయై యుండును.

† ఇది ఛత్రనామము.

తనయునివాక్యంబు తామీరలేక
తెప్పించియిప్పించె దీవనతోడ
రాచబిరుదులంది రణరంగమైన
కార్యమపురిచేర గదలగదలచి
మేడపిడెడలెను మితిలేనిపటిమ

(అనపోతును వెనుక కంపుటకు
బాలచంద్రుఁ డుపాయంబు
వన్నుటం.)

తొడిబడి బాలచంద్రుండూహచేసి
తమ్ముల కెరిగించి తనమర్మ మెల్ల
కనుచూపుమేరను గదలకనిలిచి
తమకంపుపైనాన దగు మోసమాయె
ఏమిచేయుదునింక నిటమీదనేను

మసలియీపైనంబు మానితినేని
దుశ్శకునంబగు దొడరనుగీడు
కుమ్మరపట్టినా కూర్మి తమ్ముండ
వడితోడజనుము మీవడి నెనుగనుము
ముత్యాలగళమాల ముద్దుటుంగరము
మరచివచ్చితి దెమ్ము మసలకయిప్పు
డనినకుమ్మరిపట్టి ఆతనితోననియె
అనఘాత్మ నాదేహ మలసటనొందె
నదవనోపగలేను నరకుంజరంబ
అరసెచాకలచందు నాలాగుపలికె
18/10

కమ్మరపట్టియీ కరణివచించె
మేడపికేగెద మెలతజూచెదను
రయమునమిము జేర రాలేనుసుమ్ము
వెలమలదోర్నీని వేడసిట్లనియె

నీప్రాద్దతిబిగిరా నేనలసితిని
కలయవచ్చెదరేపు కలనిలోపలికి
కొదువయిద్దరవేడి కొనినంతవారు
పోలేమటంచును బొంకిరివేగ
అంతనవ్వుచుబాలుఁ డనపోతుకనియె
నమ్మినతమ్ముడ నయశాస్త్రవిదుడ

పేరమ్మతనయుండ పెద్దనపాత్ర
ఒడ్డిమల్లపరాజు నొయ్యారిపట్టి
ఆందనితరువుల యూకులుదీసి
వ్రాయుదు లెక్కలు వసుధేశతతికి
బ్రహ్మవంశజలోక పావనమూర్తి
నాఆత్మసఖుడవు నను జేరరమ్ము
గ్రక్కునపదినెను కనుగొనివేడి
ముత్యాలగళమాల ముద్దుటుంగరము
కొనితెమ్ముతమ్ముడ గురునీతిపరుడ
అనఅనపోతు చిహ్నంబులనడిగె

పెనగొన్నవేడ్కతో పీటపైనుండి
ముత్యాలుగూర్చిన మొనచీరకొంగు
చేపట్టియాడ్చిన చెదరెముత్యములు
కనికూర్పగాబోవ గనుపట్టదాయె
ఇదియానవాలని యింతితోపలుకు
హితవొప్పసానివా రింటికిబోయె
అనుగువారానవా లడిగినజెప్పు
అరటిఫలంబుల అమరుచర్మంబు
ఫలమనియిచ్చెను పడతియావేళ
ఇదియానవాలని యెరుకగపల్కు

మనిచెప్పిపొమ్మన్న నప్పుడెకదలి

వడిపాదఘట్టనవశమునధూళి
చనివేగవినువీథి సాంద్రమైపర్వ
అసహాయశూరుడై అనపోతుపోయె
బాలుడుబ్రాహ్మణం బలునేర్పుమెరయ
మాయామతంబున మగుడబంపించి
తమ్ములుదాసును తాత్పర్యమునను
కడువడి * త్రిపురాంతకమునకువచ్చి
అచటఆసక్తితా నాసీనుడగుచు
తెప్పించెఘంటంబు తీర్చైనఆకు
వ్రాసినాడొకయుత్తరము స్వహస్తమున
అదిరావికొమ్మల కంటగట్టించి
వీరులేగినత్రోవ వెంబడినడచె
పల్లెలవారెల్ల బాలునిజూడ
చనుదెంచిరెంతయు సంతసంబొప్ప
ముటుకూరికాపులు మ్రొక్కుచుననిరి
విందారగింపుడు విశ్రమింపుండు
తరువాతదరలుట తగుశకునంబు
వినుమన్నవారితో వీరుడుపలికె
కార్యమపురమున కదిసెనుబోరు
నిల్వరాదిచ్చోట నిల్వుడిమీర
లీరీతిననిబాలు డేగినవేళ
† గరికెపాటనుగల కాపులువచ్చి
కనిమ్రొక్కినంతట ఘనుడువారలకు
పోకలాకులొసంగి పొమ్మనిపంపె
‡ మేళ్ళవాగునుజేరి మితిలేనియట్టి
పోటుమూకలువెంట బొబ్బరింపంగ
ఘనశైలగహనముల్ కనుమలుగడచి
తార్క్ష్యుండుగిరులపై దాటినయట్లు

(బాలచంద్రుఁడు నలగొండను డాయుట.)

భానునికైరాహు పరువెత్తినట్లు
భయవర్జితుండైన బాలుడార్చుచును
పరదళంబులువిన్న పరుగెత్తిపోవ
నరసింగభూతల నాథుచిత్తమున
కులవిరోధమునకై గురిచేసినిల్పి
కోదమసింగంబులు గూడినభంగి
అనుజులువెనువెంట అరుగుదేరంగ
§ కురువకునేతెంచె గురుకార్యమమర
ఎక్కినా ♦ నలగొండ యెదురేమిలేక

* మార్కాపురమున కీశాన్యముగ 2 మైళ్ళ దూరమునఁ గర్నూలు జిల్లాలో నున్నది. శ్రీశైలమునకుఁబోవు త్రోవలోనుండును.

† 8-వ పుటలో వివరణము చూడఁదగును.

‡ 8-వ పుటలోని వివరణము చూడఁదగును.

§ దీనినే నాయకురాలి కనుమయని చెప్పుదురు. ఈ కనుమగుండ నాగులేఱు ప్రవహించును. ఇది కార్యమపూఁడికిని మేళ్ళవాగునకును మధ్యమునను్నది.

♦ ఈ కొండ నాయకురాలి కనుమవద్దనే యున్నది.

(కుంజరసైనిక ఘోటకావళుల
బృంహితభాషిత హేషితంబులును
పటహారావంబులం ప్రబలుచునున్న)
కార్యమాపూడిశ్రీ కదనరంగంబు
(బాలుఁడంశశక్తి ప్రజ్వలింపంగ)
నలగొండశిఖరంబు నన్నిల్చిచూచి
సమ్మరపట్టిపై నుడిహస్తముంచి
వెలమలదోర్నీని వెసజేరబిలిచి
ప్రథితుడాఅలరాజు పగదీర్పవచ్చి
ఒక్కడనేగుట యుచితంబుగాదు
వెనుకజిక్కినయట్టి వీరపుంగవులు
కలయవచ్చినదాఁక గడియకాలంబు
విశ్రమింతమటంచు వేడ్కతోనుండె
* ఆటమున్నెకలనిలో నైనకార్యంబు
వివరింతుజనులకు విశదంబుగాను
నలగామకొల్వులో నాయకురాలు

(సంధికయి నాయకురాలు
రాయబార మంపుట.)

తలపోసిమదిలోన తగినవారలను
వాసిగ బ్రహ్మన్న వద్దకుబంపి
బవరంబుగాకుండ పట్టుటకార్య
మని పెద్దలనదగు ఆప్తవర్గమును
కొండ † అన్నమరాజు కోటకేతుండు
కూరిమిహితుడు మాడ్గులవీరరెడ్డి
పరమాప్తుఁడౌచింత పల్లిరెడ్డియును
మెంటెలుంగనువిచారముఖ్యులైనట్టి
జనవర్గ మిలిపించి సమబుద్ధినియె
బాహుపరాక్రమ ప్రాభవ్యమైన
పదులురాజులు వెలయఁకొల్వెల్లు
కొల్వులోనికిపోయి కూరిమిమీర
సమరంబుగాకుండ సంధియౌనట్లు
మాటాడికటమీద మాచెర్ల భాగ
మేలుకొమ్మనిచెప్ప మిఁకొకమాట
నాయునివద్దకు నరిపించువచ్చి
కలనైరమునతుము కోరిమీరంచ
కొక్కటికమ్మని యొప్పించినంతు
మగిడిపోవలయును మనదేశమునకు
అనిపిమగొలిపిన నంతటవారు
పైనపైనమే తెంచి పట్టపురాజు

(గాయబారులు మలిదేవమహీపతి
కొల్వునకు వచ్చుట)

మలిదేవుఁడప్పించి మన్ననవదయ
చెలువొందజోహారు చేసిరంతరును
కూర్చుండనియమించె కుంభినీశ్వరుఁడు
వచ్చినవారలు వారితోననిరి
ఇదియేమికలనిలో నిన్నిదినములు
తడసితిరిచటికి తడవాయెవచ్చి
యేమికార్యంబో మా కెరిగింపుడనిన

---

* ఇది కవి వచనము.

† "మన్నెమరాజు" అని పాఠాంతరము.

మీరెరుంగని కార్య మేదియియ్యెడల
తెలిసియునడిగిన దెలుపగవలయు
సంధికార్యమునకు జనుచెరుగంగ
అలరాజునంపిన నామహీశ్వరుని
హేయమనకపట్టి హింసించుటెల్ల
తీర్పదులాయిమీకు దెలిసినమేలు
నలగామతమ్ముడు నరసింగురాజు
తలగోసికొనగ పంతంబొనరించి
కులవైరముందీర్ప కుతుకంబుతోడ
విఖ్యాతయశులగు వీరపుంగవులు
నిలిచిరిరణభూమి నిశ్చలప్రజ్ఞ
ఎత్తివచ్చినవార లికబోవరాదు
సమరంబుచేయుట సంతోషకరము
బ్రతుకులస్థిరములు పడుటసిద్ధంబు
సంపదన్నిలువవు జలబుద్బుదములు
సత్కీర్తియొక్కటి సమయదెన్నటికి
వెరగందిపందలై వెనుదీయకుండ
అనిచేయమీరెల్ల నాయత్తపడుచు
పరుగునరమ్మని బ్రహ్మన్నపలికె
వినికోటకేతుండు వివరించిచెప్పె
వినవయ్యనాయుడ విన్నపంబొకటి
అతివివేకులుమీర లఖిలరాజ్యముల
మీదృశులయినట్టి మేటివిక్రములు
నీతిమంతులులేరు నిశ్చయంబిదియు
గొంతుగోయగమీరు కోరినయట్టి
నరసింగరాజును నయమునదెచ్చి
యిచ్చెదమామీద నేమైనలెస్స
సరవిరక్షించిన సంహారించినను
భారంబుమీపైన పాదుకయుండు
మునుపటిరీతిని ముదమొప్పమీరు
మాచెర్లభాగంబు మక్కువనేలి
సంరక్షణముచేయు జనములనెల్ల
ఉభయరాజులుమీర లొక్కటైయున్న
మావంటివారికి మానసంబలరు
అఖిలాధిపతులుమీ ఆజ్ఞచేయుదురు
మీరెరింగిననీతి మేమెరుగుదుమె
ఉభయసంస్థానంబు లొక్కటిమాకు
* అనుగురాజేంద్రుడు హరిపురికేగు
సమయానతనపుత్రచయమునుచూపి
మీకుసమర్పించి మేనుత్యజించె
తర్వాత నిర్వాహదశయెల్లనీది
ఒకయిల్లు రెండుగనొప్పనొనర్చి
తడ్డుమాటాడె నేయపుడెవరైన
మతిచెడియాలోన మనసులుగలగె
ఇందుచేపగహెచ్చెనీర్ష్యజనించె
కోడిపోరాటమట కూడదటంచు
ఇచ్చతోజెప్పిన నెవ్వరువినిరి
గురిజాలపురికిని కోడిపోరాడ
ఎవ్వరువచ్చినా రిదియేమిమాయ
ఐనట్టికార్యంబులన్నియునీకు
తెలిసియేయున్నవి (లేటతెల్లముగ)

* ఇతఁడు మలిదేవరాజాదుల తండ్రి. చనిపోవునప్పు డతఁడు తన భార్యలను పుత్రులను నెదుటికి రప్పించి బ్రహ్మనాయుని కొప్పగించెను. తరువాత నాయకురాలి కుట్రచే ననుగురాజు పుత్రులైన నలగామ మలిదేవాదులు వేఱైరి. మలిదేవులకు బ్రహ్మనాయుఁడును, నలగామరాజాదులకు నాయకురాలును అమాత్యులైరి.

గళజలంబుల కడ్డుగట్టినరీతి
(జరిగినదానికిఁ జర్చలేమిటికి
ఆవలీవలి వారిపరసిరక్షింప
భారంబునీయది బ్రహ్మనాయుండ
కౌరవతతినెల్ల కదనంబునందు
కూఁకటివేళ్ళతోఁ గూల్చియామీద
బహుళార్తినడవుల పాలైరిగాక
పాండవులేమేలు పడసిరిచెపుమ?
చేరిమీరొక నరసింగునికొరకు
సకలభూపతులను సమయంగఁజేసి
పాడైనరాజ్యంబు పైనిబెట్టుకొని
చివరకుఫలమేమి చెందంగఁగలరు
పొందికఁగలహాని బుద్ధులుమాని
సవతిపుత్రులకిప్డు సంధియొనర్చి
అనుకూలమునసుంట యర్థాంబుమీను)
అరయనింతియ కార్య * మనుగురాజాన
నీయానమే యింక నివ్వమిచ్చోట
నావిని ఆవీర నాయకులనిరి

(వీరులు రోషవాక్యములాడుట.)

పాపంబుచేసిన పగవాడువచ్చి
కనుపట్టశిక్షింప కర్తవ్యమగును
సమానంబొసర్చిన జనులదూషించి
భయపడిరంచును పరిహసించెదరు
పగవారియెడ దయపాటింపదగదు
హతమొనర్చుట మంచిదనువైనవేళ
† భాండంబునెగబట్టి బలురాతిమీద
వేసిపగిల్చిన విధమునమించి
తరిచూచిశత్రుని దండింపవలయు
హస్తగతుండైన యట్టిశాత్రవుని
పొమ్మనినెలవిచ్చి పోరాడుటెంచ
చెట్టెక్కిఫలమును చేనంటిచూచి
వేగమెదిగి రాతవేసినట్లగును
తెంపునవీడు లేతీరుననినిన

(కొమ్మరాజు వీరుల వాక్యములఁ
బూర్వపక్షము చేయుట.)

చెవ్వలురెండునుమూసి శ్రీకంఠుదలచి
నయమునకొమ్మ భూనాథుఁడిట్లనియె
చేతికిచ్చినవాని ఛేదించినట్టి
పాపంబునెబ్భంగి పాపికొవచ్చు
(చిన్నరహస్యంబు సెప్పెదవినుము
చతురంగబలముల చందమట్లుంచి
మానసంబైనట్టి మర్మంబుకనుము
ప్రజ్వరిల్లెడు వీరభావంబుమీద
స్వకృతాపరాధంబు ప్రాబల్యమొంది
తోడిబడజల్లని తుంపురుల్ చల్ల
జ్వాలనంబుక్షీణించి చల్లారగడగి
ధర్మతత్పరుడైన దక్షునియెదుట
మలుగఁబోయెడి చిరుమంటయైయుండు
సైరించితలవంచి శరణనివేడి
సగముక్షీణించిన శత్రునిబట్టి

* మలిదేవరాజుయొక్కయు, నలగామరాజుయొక్కయు తండ్రి.

† [ఈపఙ్క్తి ఆదిపర్వంలో కణికుడు చెప్పినవచనాన్ని అనుసరించినది.

"ततः प्रत्यागते काले भिन्द्याद्घटमिवाश्मनि"

అని కణికోక్తి.]

చంపుటయేనీతి? సర్వజ్ఞులార
ఆలరాజుజంపిన యట్టినేరంబు
మహితుడౌనలగాము మానసమందు
చురుకుచురుక్కున సూదియైపొడువ
తానొనర్చినయది తప్పని తెలిసి
సిగ్గుచేదలవంచి చేరియున్నాఁడు)
శరణనివచ్చిన శత్రువునైన
కాచిరక్షించుటే ఖండించుటరయ
కాదనికసిపోవ ఖండింతుమేని
ఇహముననిందింతురెల్లవారలును
పరముననరకంబు ప్రాప్తించుసుమ్ము
పగవానిక్షమ్ముడు పాదంబుబట్ట
రక్షింపడా? మును రామభూజాని*
అని భానుకులనాథుడాడుమాటలకు
మనసులోకోపంబు మానినాయకులు
సంధికార్యమునకు సమ్మతులైరి
అటవీరవరులకు హార్యక్షుడైన
(బాలచంద్రుఁడు నలగొండ శిఖ
రమునుండి రణరంగంబు
నవలోకించుట.)
బల్లరగండడు బాలచంద్రుండు
* నలగొండపైనుండి నాలుగుదిశలు
పరికించికనుగొని భావముప్పొంగ
వెలమదోర్నీనితో వివరించిపలికె
ఎరిగియుండుదువె నీవీశిబిరంబు
అడిగెదగురుతుల నవిచెప్పవలయు
అనినదోర్నీడనె అతనితోడ
చెప్పశక్యముగాదు సేనల తెరగు
వెలయఅంబుధివెల్లి విరిసినరీతి
నలగామభూమీశు నమ్మినసేన
ఉన్నదినామది ఉత్తలపడగ
ఇసుకచల్లినబడ నెడమేమిలేదు
నేలయీనినరీతి నిండియొసంగు
చుట్టుకొండలు నిల్వజూడనొప్పుచును
రణరంగభూమివిరాజిల్లసాగె
(వెనుకటిరాజులు విక్రమస్ఫూర్తి
గట్టునచెలరేగి కదనంబుసల్ప
వీరులరక్తంబు విసువకత్రాగి
మత్తిల్లియల్లన మలయుచున్న
నాగులేరల్లదె నాయునిసుతుఁడ)
పాలేటిఉరుముచే పగిలిభూధరము
నాగాధిపతి ప్రాణనాశంబుచేసి
నడుముగాపారిన నాగులేరాయె
కన్నులపండువై కన్పించెచూడు

* [ఇట్లానే రాముడు సువేలాద్రిని, రావణుడు తన ప్రాసాదశిఖరాన్ని యెక్కి-శిబిరాలను చూస్తాడు.

" सुवेलं साधुशैवेन्द्र मिमं धातुशतैश्चित म्,
अध्यारोहामहे सर्वे ... ...
लंकांचालोकयिष्यामो निलयं तच्च रक्षसः। " (रा यु.)

అని.

" इत्युक्त्वा परुषं वाक्यं रावणो राक्षसाधिपः।
आरुरोह ततः श्रीमान् प्रासादं हिमपाण्डरम्॥" (रा. यु.)

అని వాల్మీకి.]

ఉభయపక్షంబుల నొప్పినబలము
నివసించియున్నది నిశ్చలమతిని
హద్దులుచెప్పెద నవిచిత్తగింపు

(దోర్నీడు శిబిరంబునకు హద్దులు వివరించుట)

* జువ్వలకల్లను సొగసైనపల్లె
† సన్నెగండ్లఅనంగ జవరనియూరు
తూరుపుదిక్కున తుదిమేరసుమ్ము
దక్షిణదిశహద్దుతగ వివరింతు
నాగులేటికి తూర్పు నలగొండకాని
చెలువైన ఆ ‡ వప్పిచెర్లచెలంగు
పడమటికినిహద్దు బాలచంద్రుండ
కొదమగుండ్లయనెడి గుడిగ్రామమొకటి
ప్రజలమేలిమి § చింతపల్లియునొకటి
ఉత్తరదిశ యెల్ల లొయ్యనగాంచు
ఇకగొన్ని గురికొండ్లనేర్చెదవినుము
జన్నిదేవరగుళ్లు ♦ సవనాలమేడ
వంగతోటలబైలు వన్నియకెక్క
సింగభూపతిచెర్వు శ్రీకరమైన
సంగడిగుళ్లను సర్వేశుడైన
ఉత్తరేశునిగుళ్లు నూర్జితాకృతిని
ఉయ్యాలకంబంబు నున్నట్టితావు
గరుడకంబమునాడు కలజువ్విచుట్టి
నల్లగొండనుహత్తినాగులేరంటి
విడిసియున్నదివారు విభవంబుతోడ
ఆశ్చర్యమైతోచె నదియేమొమదికి
నరనాథుడైనట్టి నలగామరాజు
గొల్లైనచుట్టుచుగూడికాపాడు
సేనాధిపతులను చెప్పెదవినుము
పడమటిదిక్కున పౌజులబ్రహ్మ
సంకోళగణపతి సకవితూర్పునను
నాయకురాల్ దక్షిణంపుదిక్కునను
నంటలైయుండిరి దక్షతమెరయు
అంకాలరాముండు నానెమల్పురి
ముమ్మడికొడ్డియు మొనతీర్చినట్టి
$పొందుగులను నేలు భూరివిక్రముడు
వీరమల్లునట్టి విఖ్యాతుడొకడు
ఉత్తరభాగ నమండిరిదిక్కు
ఇందరినెల్లను హెచ్చరించుచును
తిరుగుచునరసింగ ధీవరుడుండె
విక్రమసింహంబు వీరకామేంద్రు
డబ్బంగి సేనతో నచ్చటవిడిసె
మాన్యబలుండైన మలిదేవుసేన
మాల్కొనియున్నది మనసుంచికనుము

* కార్యమపూడికిఁ దూర్పుగ షుమారు ౩ మైళ్లదూరముననున్నది.

† కార్యమపూడికిఁ గొంచెమాగ్నేయ దిశయందు $1\frac{1}{2}$ మైళ్లదూరమున నున్నది దీనినే పేటసన్నెగండ్ల యని కూడఁ జెప్పుదురు.

‡ కార్యమపూడికిఁ బడమర $1\frac{1}{2}$ మైళ్లదూరమున నున్నది.

§ కార్యమపూడికి వాయవ్యదిశయందు $1\frac{1}{2}$ మైళ్లదూరమున నున్నది.

♦ ఇదివెనుక యజ్ఞములు సల్పుచోటైయుండును.

$ ఇది పల్నాటిలో కృష్ణాతీరమున ఉన్నది.

ఘనమైనతురగముల్ కాలిబలంబు
బల్లానిపెట్టెలు పటువీరవరులు
మహితనాగానది మడుగండచేసి
వరలుచేవంతుని బైలులోపలను
దీపించుపడమటి తీరంబునందు
పరవీరభయదమై బలమెల్లవిడిసె
చాలువు లేరులు సమదేభములును
మనవారికెనయైన మానవుల్ గలరె
ఒక్కొకవీరుడె యొక్కొకలక్ష
దళమునుసమయింప దగియున్నవాఁడు
చెలువైననలగాము సేనకునెదిరి
కడలికిచెలియలికట్ట చందమున
మనబలమున్నది మహిమమీరంగ
అనితెల్పుదోర్నీని కనియెబాలుండు

(నలగొండదిగి రాజదర్శనమునకుఁ బోవుటకై బాలచంద్రుఁడు గమకించుట)

బలమెల్లసాంద్రమై వ్యాపించిదిశల
కిక్కిరిసిచెలంగు కేరిపేక్షింప
ఎక్కడసందులే దిసుమంతయైన
మార్గంబుగనదుసూక్ష్మంపుచూడ్కియును
దాడాయెనంచును రాజుచింతించు
ఆలస్యమిచ్చుటనాయెను మనకు
అపకీర్తిపాలౌదు అడికవచ్చు
తెంపుననొకదిక్కు తెగటార్చికొనుచు
శౌర్యసంపదమీరచయ్యనబోయి
కలసినవీరులు కలహించిమనల
ఎంతకోపింతురో యేమిపల్కుదురో
అరువదేగురుచుతా మటులుండగానె
పడుచుతనంబున బాలుడువచ్చి
యెంగిలిచేసి నాడెదుటిబలంబు
నేమందమీపట్ల నీపిన్నవాని
అనినిందచేయుదు రలజడి యగును
తెగనికార్యంబాయె తెలియదుమనకు
ఇరుగడవారల ఇచ్ఛలీవేళ
ఎబ్బంగిదెలియుద మెవరుచెప్పెదరు
సంధికార్యంబింత సమకూడెనేని
విచ్ఛిన్నమైపోవు వేడుకతగ్గు
పొందినకార్యంబు పొసగంగనీక
పగతెచ్చెవీడని ప్రజలాడగలరు
నవ్వుదురవనిపుల్ నామోముచూచి
ఛీకొట్టగలరిక సిగ్గెల్లబోవు
నాతండ్రికొడుకని నన్నుచేపట్ట
దనిపలువిధముల హర్షంబుతగ్గి
పలుకంగచెలికాండ్రు బాలునికనిరి
వినుబాలచంద్రుడ విద్విషద్భయద

(బాలచంద్రుఁడు కార్యమపూఁడిం జేరఁగదలుట)

పరశురాముడవీవు బాహులబల్మి
పరగజహార్యక్షు పావనమూర్తి
శౌర్యగంగాధర సర్వజ్ఞచంద్ర
కదనగాండీవికి కడుపునబుట్టి
ఈనిందపొందుట కేమికారణము

కులవైరముందీర్చి కొనవలెభూమి
పోనివ్వగూడదుపోరు నిశ్చయము
కూర్మితోమలిదేవ కొల్వులోజొచ్చి
పేరులగనుగొని వేడ్కమైమ్రొక్కి
కలనిలోమీరున్న కారణంబేమి
అనతిండనివారి నడుగంగవలయు
రాముఁనితో సంధికార్యంబుచేయ
ఊన్నార మికరంబులొప్పప్రమాణ
అని మాటలాడిన ఆవలికేగి

దర్పింతమప్పుడు ధరణీశవరుని
రాజుపంపగబోయి రణమొనరింప
ప్రాప్తమా దేవేంద్రపట్టణవాస
మనిపల్కబాలుండు హర్షంబునొంది
శైలంబుపైనుండి సాహసంబొప్ప
బిట్టురెక్కభూమిపై పృథ్వీపుల్వడక
బలువైనమందర భ్రమణంబుకతన
కలకజెందినయట్టి కంధిచందమున
తరితీపుప్రాపించి ధైర్యంబువదలి
బలమెల్లభయపడి పారగసాగె

తురగముల్ గజములు ధూళిమిన్నలమ
బంధంబులూడ్చుక పరువులుపెట్టె
దండెల్లనీరీతి చత్తరమొంచె
తమ్ములుబలముచు తనవారలెల్ల
కలసిరి బాలుని ఘన మోదమలర
అంతట ఆబాలుడధికశౌర్యమున
పరిఘముల్ టెక్కెముల్ బలుసాధనములు
శస్త్రమైతగు భద్రసాలేయమనెడు

జగజంపుఛత్రంబు జయమునగొన్న
సకలమాబిరుదులు సరసరంజిల్ల

భయదమై నరసింగుపాటిమృత్యు
వీరూపమునవచ్చి యెదిరించెననగ
బ్రహ్మాన్నలనయుండు పటుసాహసుండు
తొలగుడి తొలగుడి దూరానఁడు
రెనుటుసిల్వనుచుండు హెచ్చరించుచును
బలములన్నిటి పాయదోలుచును
మలిదేవు గొల్లెనమార్గంబుబట్టి
వచ్చెనుచండంబు భావించివాచి
సంధికార్యమునకు చనదెంచినట్టి
దొరలమొగంబుల తొలగెతేజంబు

వెలవెలబారుచు వేడుకలుడిగె
ఒకరిమొగంబొక్క రొయ్యనజూచి
ఇకనేమిచక్కటి నేమికార్యంబ
దితడురాకుండిన నెసగునుసంధి
ఇకసాగదెవ్వరి హితవిచారంబు
దైవకృతంబేరు తప్పింపలేరు
అనిచింతసేయుచు నక్కటాయనుచు
కళతప్పినిలిచిరి కడుచిన్నవోయి
మలిదేవభూపతి మంత్రియైనట్టి
బ్రహ్మనీడాతని బంధువర్గంబు

సమరసంతోషలా సకలవీరులును
కొల్వుకూటంబున కూర్చుండిరెలమి
బాలచంద్రుండంత ప్రాభవంబొప్ప
రాచబిరుదులతో రంజిల్లచుండి
తమ్ములుకొల్వగదరగనివేడ్క

* వనజాప్తసుతురీతి వచ్చె నాసభకు

(బాలచంద్రుఁడు పభలోఁ బ్రవేశించి
రాజదర్శనమునకు మార్గ
మిమ్మని సభాస్తారుల నడుగుట.)

వీరులుకై తవ విభవం బెసంగ
కార్చిచ్చుభంగినికనలి కోపించి
భూవరుదర్శింప బోవసందీక
ఉన్నభావము బాలుడొయ్యన దెలిసి

సౌందర్యసాంద్ర రాజ సభాస్థలంబు
కనుగొంటి సంతోషకలితుడనైతి
విష్ణుసన్నిభుడైన విభునిజూచెదను
తెరువీయవలె మాకు ధీరాత్ములార
అనదానిఆలింప మప్పుడుకినిసి
బాసదబ్బరగండ బ్రహ్మన్నసుతుడు
(మందుకారదవుల మంటచందముల
రణరంగమునయందు రాజిలువాఁడు
ప్రారబ్ధకార్యంబు వదలనివాఁడు
కోరగానికోర్కులు కోరనివాఁడు

సుఖదుఃఖభేదంబు చూడనివాఁడు
తనదేహకష్టంబు తలపనివాఁడు
పరులకార్యములకై పనిచేయువాఁడు
ఆత్మధర్మాధీనుఁడై నట్టివాఁడు
పల్నాటివారికిఁ బ్రాణహితుండు
మహివీరవరులకు మార్గదర్శకుఁడు)

వాసిగ రేచెర్ల వంశవర్ధనుడు
(ప్రయతచిత్తుండగు బాలచంద్రుఁడు)
పదములుదట్టించి బాహువులెత్తి
సాహసోత్సాహుడై శౌర్యంబు మెరయ
కలికిసింగపుపిల్ల గంతుగొన్నట్లు
కుప్పించిదుమికెను గురుజవ మొప్ప
వసుధేశుసన్నిధి వ్రాలెనువేగ
పిడుగుపడ్డవిధంబు పృథివికంపించె
సన్నిధినిల్చుండి జగదీశుజూచి
అతిభక్తిమ్రొక్కిన నటుమొగమాయె
కడుభయభ్రాంతుడై కరములుమోడ్చి
ఏమిచేసితిరాజ యేలకన్గొనవు
నాయందుతప్పేమి నన్నేలువాడ
అనిప్రార్థనముచేయ ఆకొల్వులోన

(బాలచంద్ర కన్నమదాసుల
సంవాదము.)

గాసిల్లుకన్నమ కడురోషవశత
ఉలికిపాటునలేచి ఉగ్రుడై మెరసి
ఘనరౌద్రభరితుడై ఖడ్గంబుదూసి
చయ్యనజళిపించి సభజూచిపలికె
కంటిరాబాలుని గద్దరిపనులు
తనసాటిబలియుడు ధరలేడటంచు
మత్తిల్లిమరచెను మావంటివారి
చులకనైతిమి వీనిచూపులకేము
దండిశూరులుచూడ దట్టించినిన్ను

* కర్ణుఁడు.

ఖండించివైచెద గనియలుగాక
ఏపాటిదంటవు నీవుమాకన్న
మాపేరువిన్నంత మదిలోన బెగడి
ఉభయదళంబులు నులుకుచునుండు
సభలోననీవుంట సహ్యంబుగాదు
సరసుడవగుదువు చయ్యనచనిన
అనవినియాబాలు డప్పుడిట్లనియె
బంట్లుమీరలుగాక బవరంబునందు
మేమేడబంట్లము మీసాటిగాము
సరిగబంచినయూళ్లు సర్వంబు విడిచి
వినినశైలంబులు వేసటలేక
తిరిగితిరెవ్వరు దీటులేరైరి
వాగులనీళ్లను వనములబండ్లు
తినుచునుమితిమైన దినములన్నియును
జరగగాజేయుచు సమరంబుమరచి
ఉన్నందుచే వీరయోధులౌ మీరు
స్థూలఖడ్గములకు త్రుప్పులుపట్టె
పాపికొనగ మీకు బవరంబులేదు
పగవారుకన్నుల బడకున్నవారు
పగచేసిమముగూల్చి పాపికోత్రుప్పు
సభలోన నేనిట్లు చౌకళించితిని
పార్థివుబోడగాంచ వచ్చినయప్పు
డెవ్వరునెడమీయరే నీతిచెప్పుమ ?
పంతంబుచెడినేను బ్రతిమాలలేక
ఒయ్యనమీదుగా నురవడిజనితి
తప్పేమినాయందు దగవర్గనడుగు
కులవైరమందిర్ప కూర్చుండుటేమి
పరభూములందెల్ల పరువ్వులువారి
వనములకృశియించి వచ్చినందునను
మేమనబడలికల్ మించెనోమేమొ
ఆరీతిబడలికలంటెనా మీకు
పగవారివిస్తరి లండికన్నగుడు
భావించిగానడగు ప్రాణులుమీర
లపనకన్నము పట్టెనా బాలుతోడ
పడుచువాడవునీవు పలుమాటలేల
కొలువులోవిషయంబు గురుతెరుంగకయు
ఈతేపపలికిన నీకత్తిచేత
తలతెగవేయుదు ధరణీశునెదుట
అనినతామసపడి అప్పుడుబాలుండు
కులశైలధీరత గొబ్బునపలికె
కదలిమధ్యంబున గద్దెయున్నట్లు
వ్రాలియున్నారు శాత్రవులమధ్యమున
మున్నీరుపెరిగినా మునుగునుపెన్నె
శాత్రవబలములు సమయంబుచూచి
నల్దిక్కులను ద్రొక్కి నడచినవేళ
ఏమాత్రమరోమీర లెఱుగకయుండి
రిపువిచారింపక యేలవచ్చితిరి
మీరుమాత్రమె రాకమేదినీశ్వరుని
ఏటికిదెచ్చితి రీస్థలంబునకు
ప్రజలాడిపోటుటలు పరికించివినరు
గొల్లెనలోజేరి కోపంబుచేసి
పవరైనమాత్రన ఫలమేమిచెప్పుమ
బ్రహ్మనాయుడు నీకుబాంధవుడెట్లొ
వినిపింపుకన్నమ వివరంబుగాగ

అనినకన్నమపల్కె నాతనితోడ
నాయుడువిష్ణువు నారాయణుండు
ప్రకటదయాంబుధి వరములొసంగె
తగజనించితి నేను తల్లిగర్భమున
పరమపావనమూర్తి బ్రహ్మనాయునికి
పాదసేవకుడనై పరగినవాడ
భుజములముద్రలు పూనినవాడ
క్షుద్రమార్గులనెప్డు చూడనివాడ
ప్రాసాదజీవినై ప్రబలినవాడ
జ్యేష్ఠపుత్రుడనంగ చెలగినవాడ
పుట్టితిపీవెన్క పురుషోత్తమునకు
దట్టించిపలికెదు ధరణీశునెదుట
పడుచువాడవునీకు వాగ్గర్వమేల
అనవినిఆబాలు డప్పుడిట్లనియె
చెలగిబ్రహ్మన్నకు జ్యేష్ఠపుత్రుడవు
తలదన్నిపుట్టిన తమ్ముడనేను
కదిసిఅగ్రజుతోడ గద్దెలుచేసి
త్రొక్కుచుబోవచ్చు తోడకెనకూర్మి
ధరణీశుబొడగన దాటితినన్న
అంతమాత్రమెనుమ్మ హంకారమెరుగ
అనిపల్కకన్నమ అటతలవంచి
భైరవఖడ్గంబు పడవైచిధరణి
చిరునవ్వునవ్వుచు చేరిసోదరుని
ఒవరంగనెత్తుక ఉర్వికేదించి
తప్పునాయెడనుండె తమ్ముడాయనెను
బాలచంద్రుడు హర్షభావమునొంది
భ్రాతలునుందాను రాజునుజూచి
జోహారుచేసిన చూడకాభూపు
డూరకతలవంచియుండెను బాలు
దుందుకువెరగంది అనుజులకనియె

(బాలచంద్రుడు మలిదేవభూపతిని సమ్ముఖమున దూషించుట).

తెలిసెనా ? ధరణీశు తెరగెల్లమీకు
పగతీర్చుకొనుటకు బవరంబుచేయ
మితిమూడునెలలని మేకొనిచెప్పె
మదిలోననామితి మరచెనోయేమొ
యెండకన్నెరుగని యీరాజచంద్రు
డవనిశాత్రవులకు నర్పించిపెక్కు
కానలద్రిమ్మరి కాయంబుడస్సి
నీడలనిలిచిన నీళ్ళెల్లద్రావి
పాలపుకూరలుచాల భుజియించెగాన
పసరుకన్నులకెక్కె పలుకకున్నాడు
మంచిమందిచ్చిన మానునువేగ"
అనిపల్కుమాటల కదరుచుగండు

(గండుకన్నమనీడు బాలచంద్రుని వాక్యంబులఁ బూర్వపక్షము చేయుట)

కన్నప్పయల్లుని గనికోపకలన
భర్జించిఅనువైన పల్కులననియె
ఇటువంటిమాటల నేమిఫలంబు
తప్పంతమనయందు దట్టమైనిల్చె
ఏరీతిననియెదవే నెరిగింతు

పగవారిచర్యలు భావమందెరిగి
కలవైరమునుదీర్చికొనుటకు మనము
వచ్చుచుతగవృకు వసుధాతలేంద్ర
తెచ్చుటయొకతప్పు త్రిపురాంతకమున
కలహమేర్పరచక కలుకకంబంబు
తర్లింపరెండవ తప్పునియెరుగు
కంకణంబులపల్లె కడహస్తములను
కంకణధారణ కాంచమూడవది
తెగిరణభూమిలో విగుటనాల్గవది
తరిమిశత్రులువచ్చి తారొక్కన్నపిపప
కలయవిచారించు కార్యమైదవది
యీయైదునేరము లెవ్వరివగును ?
పంచాపరాధముల్ వైరులయందు
కలవవిచెప్పెద గ్రహియింపగదగు
సరిరాజ్యమోర్వక సంగ్రహబుద్ధి
కొడిపోరునగెల్చు కొనుటమొదటిది
పనులకుపంపుట వరుసరెండవది
జామాతజంపుట సరవిమూడవది
భట్టునుమనవారు పంపించినపుడు
వెళ్ళదోలించిన విధమునాల్గవది
కూటువమూకల గూర్చుకవచ్చి
గర్వించినిల్చిన కార్యమైదవది
ఎక్కువతక్కువ లీరీతినుండ
తెలియకధరణీశు జగిమాటలాడ
అపరాధమంటదా యనినీతియోనె
యెక్కువమాటల నికనాడబోకు
మనసురాకుండిన మగిడిపోవేగ
అనిపల్కుమాటల కాబాలుడనియె

(కన్నమనీనివాక్యంబులకు బాల
చంద్రుడు ప్రత్యుత్తరం బిచ్చుట.)

మేరతప్పెనటంచు మీరెపల్కితివి
మేటిబ్రహ్మనవాకు మిలితప్పరాదు
చుక్కలురాలిన సూర్యుండుదప్పి
పదమటబోడిచిన పాథోధిమించి
చెలియలికట్టపై చెంగలించినను
చల్లనైనమమహిన్ని సత్యసంఘుండు
నాయనిమాటకు నమ్మికగలదు
పగవారికలుకుచు పలికితివయ్య
ఇటువంటికార్యము లెందుకుజరుగు
పగవానిసేనలో బల్విడిజొచ్చి
కరములుశిరములు ఖండించివైతు
దగ్ధముచేయుదు దావాగ్నిరీతి
చిన్నవాడంటివి చెలగియాకలన
అలనాడుగురిజాల నయినట్టిపగకు
చేపట్టియిల్లడ చేయగాలేదె
అపుడుబాలుడనాదు అఖిలభూపతుల
కెదిరియుద్ధముచేయ నేనల్చినప్పు
డపకీర్తిమాటల నాడుటతగవె
వినగూడదీమాట విడువుముచాలు
అనిచెప్పిసభలోన నందరువినగ
వీరులవేర్వేర పిలిచిరోషమున
మలిదేవుసన్నిధి మందుచుబలికె
ధీరాగ్రణీవంకి దేవరాజేశ

(బాలచంద్రుఁడు యోధులకు
రోషమువచ్చు మాట
లాడుట.)

(వీరుఁడనని పేరు పెట్టుకనీవు
బ్రతికియుండంగనే పగరునీసుతుని
పట్టిచంపిరిగదా భయమింతలేక
శౌర్యంబునీయందు చచ్చెనాయేమి ?
ముక్కుదూలముమీదఁ బొడిచినయపుడు
గుర్రుమనగలేని కోపమెన్నటికి)
శంకింపగానేల సమరంబుకదిసె
తీరనిసుద్దుల దెగజాలవేల
ధనువుశింజినిలాగి ధ్వనిచేసితేని 21/10
బ్రహ్మాండభాండము ల్పగిలినట్లుండు
ఎనలేనివిలుకాడ విటువంటినీవు
తనయునిచావుకు తాళెదవెట్లు ?
ఆవాలనాయుఁడా అపుడుపంతములు
పలికిననీవేల పరవశుడైతి
తలపోయగా వీరధర్మంబుమరచి
నిద్రించుచుండుట నీతియెనీకు
విముఖతలేనట్టి వీరుడవీవు
కట్టితివిదకాక కత్తిపట్టితిని
పగయీదలేనట్టి పౌరుషమేమి ?
మితిమూడునెలలాయె మెదలకున్నావు
నీవంటిజగజెట్టి నేఁజూడలేదు
మామకన్నమనీడ మగటిమియేది
కదలనికంబంబు కాలిసంకెలలు
పొందించిచావుకై పూసినిల్చితిరి
కంజాబుచెదలంటె కదిలించిచూడు
సుంకరరాముఁడా చుట్టుడొంకెనలు
త్రుప్పులుపట్టెను దొడరపదేల
చెవులనాయకులార చెరగెడుబంటు
లిచ్చగించరుమది సెంగిలిపోటు
మేటిశూరులనాజి మెచ్చనియట్టి
నమ్మినజంగిలి నాయకులార
తగుజల్లికేడెముల్ దండచక్రములు
పోగొట్టిపోరయ్య పోరుమీకేల
వీరయోధులుగదా పెనుమాలవారు
గాయగోవాళాఖ్య గలబిరుదములు
పగతురుగనకుండ పాతుడిభూమి
బాదన్నరాహుత్త పాటవమేడ
సంపెటనారన్న జయమగుబిరుద
మెక్కడికేగెనీ వెందుదాగితివి
(జడతనిద్రించెదు శౌర్యాత్ములార
యుద్ధతయుద్ధ సూర్యోదయంబయ్యె
తరచుగాఁగల్య కర్తవ్యముల్ గలవు
లెండుకాలంబయ్యె లెండులెండింక)"
అని బాలుడుగ్రుడై అదలించిపలుక
విని బ్రహ్మనాయుఁడు వేగమెలేచి
తనయునికెదురేగి తాగారవించి
అర్థాసనంబున ఆసీనుజేసి
వలనొప్పదంటగ వచ్చినవారి
కొల్వుకుబిలిపించి కూర్చుండుడనిన
కూర్చుండిరందరు కూరిమిమెరయ

కూర్చినవారల కుశలంబులడిగి
తనకార్యమంతయు పగవినిపింప
విని బాలుడీర్ష్యతో వివరించి పల్కె
శాత్రవు * అలరాజు చంపినయట్టి
కోపంబు మదిలోన గూర్చుటమాని
పందమాటలు పల్క పంతమా మీకు
ఉద్వేగభరజనితోగ్రరోషాగ్ని
భస్మీకృతాఖిల పరరాజవివిధ
బ్రహ్మన్న నాతోడ బల్కకుమయ్య
వదలక రాజును వంచించినపుడె
నాచేతికత్తితో నాయకుల్ సూడ
తల తెగగొట్టుదు ధరణీశు నెదుట
సత్యంబు పల్కితి శంక నాకేల

(కొమ్మరాజు బాలచంద్రుని
కోపంబు చల్లార్చుట.)

అనకొమ్మభూపతి అల్లునిజూచి
వినయంబుతో చెట్టవిడువకపట్టి
నాయన్న వినుమయ్య నలినాప్తతేజ
సంధికార్యంబేగి శత్రులచేత
పరగజచ్చినవాడె బాలుడు నువ్వె
అరయమాసుతుడైన అలరాజువీవె
వచ్చి మనలజూచి వారలభీతి
బిరుదులుత్యజియించి పిరికిపారుచును
అనుజునిలోబడి అర్చించినపుడె
క్షత్రియజాతికి వచ్చుటసుమ్ము
చలముకుబోరాడ సాఫల్యమేమి
చేతికిచ్చినశత్రు చెలగివధింప
పలుపాతకంబని పల్కె వేదంబు
ఎన్నిజన్మములకు నేక్రియనైన
పాయకపాపంబు పట్టిపీడించు
అనియితిహాసంబు లరసి చెప్ప
కౌగిటజేర్చి కడుబుజ్జగించి
మనసుపెట్టకుమన్న మసలకుమన్న
మామాటవినుమన్న మన్నింపుమన్న
విని బాలచంద్రుడు వినయుడైయుండె
చలమెల్లవిడనాడి సంధిమేకొనిరి
తరువాతకొందరు దర్పముల్ మీర
నేచేటుపాటైన నేమిమాకేల
విందులుభుజియించి వేగమెపురికి
పోవలెజాడ్యంబు పూనకుడనిరి
ఇరుపక్షములవారు నింపుసొంపెసగ
పొదలిన సంతోషమున నాడుచుండి

(అనపోతు మేడపికేగుట.)

రంతట మేడపి కనపోతుచేరి
మాంచాల మేడకు మక్కువనేగి
వినయంబుతోడ ఆవెలదిని జూచి
పల్లవమృదుపాణి బంభరవేణి
కంజాతలోచన కరిరాజగమన
శంబరరిపుబాణ సాధుసమ్మాన

* 19-వ పుటలో వివరణము జూడుము.

గంధఫలీనాస కౌముదీహాస
పావనగుణసీమ భామాలలామ
(అధరనిర్జితబింబ) అధికనితంబ
వరహంసగతినీక వనములచిలుక
లావణ్యవదన ఓరాకేందువదన
రమణినేవచ్చిన రాకనాలింపు
* అన్నబాలుడుపంపె అతివనీవద్ద
ముత్యాలహారంబు ముద్దుటుంగరము
కలవవితెమ్మన్న గదలివచ్చితిని
మరచినవస్తువుల్ మాచేతికిమ్ము
త్వరగబోవలెనేను బాలునికడకు
అనఅనపోతుతో ననియెమాంచాల
యేమానవాలయ్య యీపదార్థముల
కనబ్రాహ్మణోత్తము డాపెనుజూచి
కూరిమిపాన్పుపై కూర్చుండితాను
పైటకొంగొయ్యన బట్టిలాగినను
ముత్యపుచేరులు మొదటికితెగిన
అవికనలేకుంట ఆనవాలమ్మ
అనవినిమాంచాల అవునయ్యతత్త్వ
శాస్త్రముల్ వేదముల్ చదివినవాడ
వెరుగవైతివిగదా యీరహస్యంబు
తమ్ములుపిలిచిన తరితీపుతోడ
విడివడ్డముత్యముల్ వెదకికూర్పంగ
వ్యవధిలేకుంటచే బాలుడువెడలె
మాటతెల్పెడినీవు మదివిచారింపు
కారణమేలేదు కలనికిబోవ
మీయన్నబాలుని మితిచేసివారు
పాసగపట్టము గట్టమూడుమాసములు
మితివెళ్లెగావున మీవారిగలయ
చనియెనుమీయన్న సమరంబుకడకు
వీరమేడపినీవు వెలయరక్షింప
బాలచంద్రుడునీకు పట్టముగట్టె
అందుచేరణమున కరుగంగగూడ
దనవినిబ్రాహ్మణు డత్యుగ్రుడగుచు
విముఖుడైయచ్చోటు వెడలియేతెంచి

(అనపోతు శ్యామాంగి గృహ
మునకుఁ జనుట.)

శ్యామాంగి యింటికి చయ్యనవచ్చి
పలికెనాయనపోతు భామతోనపుడు
ముత్యాలగళమాల ముద్దుటుంగరము
మరచివచ్చితినేను మగిడినీవేగి
అడిగితెమ్మని పంపెనానవాలడిగె
కదళీఫలాలపైకల్గుచర్మంబు
ఇచ్చితిఫలమని యిదిమానవాల
టన్నభామినినవ్వి అనపోతుకనియె
ఆసలేనట్టియీ ఆనవాలంది
యెందుకువచ్చితివిది పొల్లుమాట
మరచుటదాచుట మావద్దలేదు
మాయమాటలుచెప్పి మరలపంపించె
కనలేకవచ్చితిగద భూసురేంద్ర

---

* సోదరుడు. అనిన నని యర్థముకాదు.

అనిపల్క బ్రాహ్మణుం డమితరోషమున
వెడలుకోపాగ్నిచే వెడలెను వేగ

(బాలచంద్రుఁడు మేడపైనుండి మరలుట)

కదలిఆ త్రిపురాంతకమునకువచ్చి
బాలుని తెరగెల్ల ప్రజలనడిగె
ఆతీరు మే మేమి అరయుట లేదు
మూకలుగూడెను మందరిదెసను
తెలిసికొమ్మనివారు తెల్పనీప్రముగ
అచ్చటికేగియా అవనీసురేంద్రు
డశ్వత్థతరువున కమరించినట్టి

(బాలచంద్రుఁడు వ్రాసిన పత్రము ననపోతు చదువుట.)

పొందైనపత్రిక పుటనెగసెత్తి
తిన్నగా జదివె నీతీరున దాని
శ్రీగిరీశునియాన చెన్నునియాన
మలిదేవరాజాన మాతండ్రియాన
అర్వదార్గురువీరు లందరియాన
త్రోసివచ్చితివేని ద్రోహమంటెదును
బాలునిమిత్రుల ప్రాణంబులకును
తప్పినలాగౌను తరలితివేని
ఆనలుమీరుట అదినీతిగాదు
తనసంగడీలతో తరలెబాలుండు
సాహసమున నీవు సారిరాగూడ
దనునట్టికతినంపు టానలు చదివి
చండాగ్నిపైనూనె చల్లినరీతి
భీకరకోపాగ్ని పెనగెచిత్తమున
అప్పుడు భూసురు డధికదుఃఖమున

(అనపోతు బాలచంద్రునిఁ గూర్చి నిష్ఠుర వాక్యంబులాడుట.)

దంటనాయకుడీవ ధర్మమానికు
మంచితనంబున మన్నించినన్ను
పొమ్మన్నపనులకు పోయితిగాని
తప్పౌనవాలని తలపకపోతి
నిజమని చెప్పిన నీయానవాలు
తబ్బిబ్బటంచెగ తాళిపలిచితి
నిజము విచారించి నీవున్నకడకు
వచ్చితివిడవాడి వడినేగినావు
పగపనేనందుకు వరగుణశాలి!
నీజాతిమాంచాల నీపొందుకత్తె
హాస్యంబు చేసినారానవాలెరిగి
వెంగలినైతిని వెలమలవద్ద
కలిమికోసమువచ్చి కలియుటలేదు
కులమునుగాదని కూడుటలేదు
తల్లినితండ్రిని దాయాదజనుల
ఎడబాసినీపొందు నేనమ్మియుంటి
పగవాడనైతిని బాంధవతతికి
పాసిపోదగునయ్యా బ్రహ్మన్నతనయ
కెళ్లగాబోయితి ఖిన్నునిజేసి
న్యాయంబువిడనాడి నమ్మినవాని
ఒంటరిగానుంచ నొప్పెనాచిత్త
మెన్నడునాలావు నిసుమంతయైన
కనుగొనవైతివి కట్టిడివాడ
బ్రాహ్మణుఁడితడు బవరంబుచూచి

భయపడునంచును భావించితకట
అటులైనజూచితే అనిపోనవున్న
బ్రాహ్మణమరణంబు పాపమటంచు
చనితివిదయలేక సర్వజ్ఞచంద్ర
ధర్మశాస్త్రంబుల దారినీకెరుక
తనుసేలినట్టి ఆధరణీశునెదుట
సమరంబులోపల చచ్చినయపుడు
పాపమ్మగరాదు బలిమినిబట్టి
ఖండించివైచిన కలుషంబువచ్చు
ద్రోణుండుకృపుడును ద్రోణసుతుండు
సమరంబుచేయరా సాహసమొప్ప
గురువైనద్రోణుండు కూలెయుద్ధమున
ఆకిల్బిషమ్మంటె నాయేరికైన
ఈవెరుంగుమదీని నింతిమాటలను
నన్నెడబాసితి నాకర్మమేమొ
కామునిబలములు కదిసినమీద
బల్లియములవారి బవరంబునందు 22/10
గెలువగవలెనంచు కోరుచుచుంటి
ఈతెరగాయెను హితమైనవాంఛ
యేమిసేయగలాడ నేమందువిధిని
అడవిపాల్చేసితివన్న ! సోదరుని
వీరవిక్రమయుద్ధ విభవంబుగనగ
భాగ్యంబులేదాయె పాపినినేను
పూర్వజన్మంబున పొందులుదీసి
యెవ్వరెవ్వరినినే నెడబాపినానొ
అనుభవింపగవచ్చె నాఫలంబిప్పు
డీవుపాసినయట్టి ఈదేహమొల్ల
(జన్మమెత్తితిఁగాని సఫలంబుగాదు
సఫలంబుకాని యీజన్మంబదేల
తనవారిరక్షింపఁ దరివచ్చినపుడు
వినియోగపడనట్టి వీరరక్తంబు
రక్తమే కలుషనీరంబగుఁగాక
ఊపొంగుచున్నది యుజ్జ్వలశక్తి
అడఁగదునేనెంత అడఁచిననైన
దహియించుచున్నది దావాగ్నిరీతి
ప్రాణంబులిఁకనేను బట్టఁగఁజాల
తివిరివ్యర్థంబైన దేహంబువిడుతు
స్వర్గలోకమునందు బాలునిరాక
కెదురుచూచుచునుందు నెంతయువేడ్క)
పుణ్యనివాసంబుపొందియుందు
అనిచింతసేయుచు నయ్యయోయనుచు
ఉన్నంతలోపల నొయ్యననపుడు
గరిగెమాడచియను కాంతయొకర్తు
వీరమేడపినుండి వీరులగలయ
చనుదానినచ్చోట చయ్యనజూచి
అంజలిచేసినా డనపోతుతెలిసి
బ్రాహ్మణుడాయిట్లు పలుకంగరాదు
తగమునీవొనరించు దండముగొనగ
ఏలయిచ్చుటనుంటి రెరిగింపుడనిన
అనపోతుమాడచి కనియెనావేళ
బాలునికలనికి పంపియిచ్చోట
నిల్వగారణమయ్యె నెలతరోనాకు
అన్నబాలునికిదే అంజలిజేసి
విన్నవించెదనేను వినిపింపవమ్మ

నామాటగా జెప్పు నాసోదరునికి
కూరిమితమ్ముల గూడుకనన్ను
వలదనిపోయితి వగచినవాడ
ఆలస్యమికచేయ నాయత్తపడితి
ఇందులకిల్బిషం బెనయదునీకు
నీరాకచూచెద నేస్వర్గమందు
ననుగూడరావయ్య నాబాలచంద్ర
అనిచెప్పిమదిలోన నధికనియతిని
ఈషణత్రయమునం దిచ్చనువదలి
ఇంద్రియదశకంబు నేర్పడనిల్పి
తల్లిదండ్రులనెంచి దండంబుపెట్టి
పరమాత్మమదిలోన పాయకతలచి
అడపంబువారిని అతిప్రీతితోడ
గొడుగువానిని ప్రేమ గూడగబిలిచి
వెరతురరక్తంబు వెడలుటచూచి
యీదెసనిల్వక యేగుడుతొలగి
పాపమనుచునన్ను పట్టంగబోకు
అనిచెప్పిబ్రాహ్మణు డత్యంతభక్తి
ఇంటివేల్పులనంగ నేర్పడియున్న
శ్రీగిరిలింగంబు చెన్నకేశవుల
భక్తితోప్రార్థించి ప్రభుడైనయట్టి
బ్రహ్మన్ననామంబు భావించియెంచి
సంగడీలనుచాల సన్నుతిచేసి
బంగారుజంజెంబు పాదంబుబిరుదు
మాడచికినొసంగి మన్నించినీవు
బాలునికిమ్మని పణతికిజెప్పి
తనతలగోసుకధరమీదవ్రాలె
తలఆవలించెను దటుకున నెగిరి
కన్నులువిప్పెను ఘనముగనవ్వె
ఎటువంటిభావంబొ యీశ్వరుడెరుగు
వెసఅడపమువారు వెసగొడ్గువారు
తద్గతి తెల్పిరి తల్లిదండ్రులకు
వినిమూర్ఛనొందిరి వేగమెవారు

(అనపోతు తలిదండ్రులు కుమారుని మృతకళేబరముం జూచి విలపించుట)

కొంతసేపటికిని కొంచెముతెలిసి
కుందుచుజనుదెంచి కొడుకుపైవ్రాలి
(రొమ్ముగుద్దికొనుచు రోలుచుంబడుచు)
తనయుండామాపుణ్య దశయిట్టులాయె
(మాయచావయ్యెను మాముద్దుకొడుక
ఇచ్చోటునుండెనా మృత్యువునీకు?
చెలువుండామమ్మేమి చేసిపోయితివి
చెలికాంద్రకేమేమి చెప్పిపోయితివి
మాకోర్కెలెల్లను మంటగల్పితివి
కటకటాకడుపును కాల్చిపోయితివి
మూడుకాళ్లముసళ్ల ముంచిపోయితివి
బాలచంద్రుడనెపుడు పాయంగలేవు)
నాల్గువేదంబులు నయమొప్పజదివి
అఖిలదేశముల విఖ్యాతినిగాంచి
చెల్లితివానేడు చెలికానివిడిచి
(దైవమానీకెంత దయలేకపోయె
అనిచింతనొందుచు నయ్యయోయనుచు
కంటికిగడవెడు గాంగనేడ్చుచును
విలపించుచుండగ విప్రబాంధవులు

కాలంబు నేఁటితోఁ గడచెనీతనికి
నిప్పుడో యెప్పుడో యీశరీరములు
పడిపోవఁగలవు శాశ్వతములుకావు
జన్మించువానికి చావునిక్కంబు
చైతన్య మెడలిన శవముచుగూర్చి
విలపింప బ్రతుకునా వెఱ్ఱితనంబు)
దహన కార్యముచేయ దగునంచుబలుక
గంధపుచెక్కలు ఘన కాష్ఠవితతి
తెప్పించి పేర్పించి తీర్చిరవేగ
తగుశాస్త్రమార్గంబు తప్పిపోకుండ

(అనపోతు దహనసంస్కారము)

జాయవెంబడినేగ సమ్మతిరాగ
దంపతులిద్దరి దహనునికిచ్చి
చనిరి గేహములకు స్నానముల్ చేసి
ఆఁకటనూడఁచి ఆయస్త్రపడుచు
తరచు నెత్తుటిచేత తడిసినయట్టి

(మాడఁచి కార్యమపూఁడిలోని శిబిరము సొచ్చుట)

బిరుదునుజంజెంబు పెట్టెలోబెట్టి
ఆందోళికారూఢయై త్వరితముగ
చనుదెంచిధరణీశు సన్నిధినిలిచె
విందులుభుజియింప వివరంబుగాను
వీరులుదొరలును వేడుకమీర
పఙ్క్తినికూర్చున్న బానసీలపుడు
వండినవస్తువుల్ వడ్డించిపిదప
చమురులువడ్డించు సమయంబునందు
మాడచియటకేగి మదిదలపోసి
తెలిసి మేడపినుండి తెచ్చినయట్టి
మధురవస్తువులెల్ల మరవకయిచ్చి
పలికె బాలునిజూచి పదలి ధైర్యమున
వీనికంటెను కడుప్రియమైన మేలు
వస్తువులివిగోన వలయునటంచు
తరచురక్తంబున దడిసినయట్టి
జందెంబుబిరుదంబు చయ్యననిచ్చె

(రక్తసిక్తంబైన జందెము, బిరుదు చూచి బాలచంద్రుఁడార్చుట)

చూచినయంతనె ఛురికాగ్రమునను
వక్షంబుబొడిచిన వడువునగలిగి
బాలచంద్రుడులేచి పగరువినంగ
పెడబొబ్బపెట్టెను పృథ్వీశులదర
ఒప్పివారునుశీరు నొక్కటియైన
శంకింపకెదురెక్కి శాత్రవచయము
బారులపైబడి ప్రకటశౌర్యమున
బ్రహ్మప్రముఖ వీరవరులనుగదిసి
అనిలోనముందుగ హతముగావించి
తరువాతకాముని దళముపైదుమికి
కాలిబలంబుల గజవాజివితతి
పీనుగుపెంటలు పెల్లుగజేసి
తమకించి నరసింగు తలనుఖండించి
కొమ్మభూపతికిచ్చి కులవిరోధంబు
తీరిచిపంతంబు దీర్చెదజాడు
అనిబాలుడాడిన అప్పుడు తెలిసి

(సంధి కాదని యందరు నాళి వదలుట.)

వీరులుదొరలును వేగమెలేచి
సంధికార్యముమాని * భావ్నవికేగి
అమడ్గులోవేసి రన్నమంతయును
చివరకుకార్యంపు స్థితివిచారించి

రాయబారులతోడ రాజులిట్లనిరి
కానున్న కార్యంబు కాకపోదిప్పు
డెక్కడిబంధుత్వ మెక్కడిచెలిమి
బాలునితమకంబు పట్టలేరెవ్వ
రనిపీడుకొల్పిన ఆరాయబార్లు

కామునికడకేగి కరములుమోడ్చి
వినిపింపసాగిరి విషయమంతయును
మమ్ముంపితిరిమీరు మలిదేవుకడకు
విన్నవించితి మంతవీరులయెదుట
ఒనరంగసంధికి ఒప్పియావేళ

వీరులురాజులు వేడ్కనుపొంగి
విందులుభుజియింప వివిధవస్తువులు
వచనంబుచేసిరి వస్తువులుసాగె
ఇరుపక్షములవారు నింపుమీరంగ
కూర్చుండిరరలేని కూరిమితోడ
బానసీలన్నంబు పట్టుకవచ్చి
వడ్డించిచమురులు వడ్డించువేళ
గరిగెమాడచివచ్చి కలవరపడగ
ఆవపోతుతెరగెల్ల అపుడుబాలునికి
తెలుపగనాతడు తెంపునలేచి
ఇడినట్టిఅన్నంబు ఏటిలోగలిపి
ఉగ్రుడైరణమున కుద్యుక్తుడయ్యె
మలిదేవరాజును మన్నెనాయకులు
మముబాపిరంతట మగిడివచ్చితిమి
కాగలకార్యంబు గతిమీకెయెరుక

(బాలచంద్రుఁడు సోదరులదగ్గరకుఁ బిల్చుట.)

అంతటునబ్బాలు డతికోపమునను
భుజములనెగబెంచి పొడవుగానిక్కి
ఉదుటుపాతములాడు చున్నంతలోన
గురుతరరణలక్ష్మి గొబ్బునవచ్చి
ఆవేశమైనిల్చె నాతనియందు

కేరితమ్ములతోడ కిలకిలనార్చి
నిండుధైర్యముమీర నిశ్శంకుడగుచు
కనుగొనుచుండెను కామునిదళము
తమకంబుహెచ్చంగ దాలిమియొసగ
బవరంబునకు తాము వైనమైపోవ
సుముహూర్తమొక్కటి చూడగనపుడు
దైవజ్ఞులను సమ్మతంబుగ నడిగె
వీరాగ్రగణ్యుండు వినుతసద్గుణుడు
హాటకాచలధీరు డబ్ధిగంభీరు
డరిజయసాక్షిలు డైతమ్మసుతుడు

సంగడీలకు ప్రాణసఖుడైనవాడు
నిర్మలుడగు బ్రహ్మనిజతనూజాత
భగవదంశముగల బాలచంద్రుండు

* గంగధార మడుగు.

పులినిదండంబుతో పొడిచినయట్లు
కొల్వులోపలినుండి గొబ్బునలేచి
తనప్రాణసఖులను దగ్గరజేర్చి

వెన్నిచ్చిపగరకు వెనుకాశపడవు
విరిగినవైరుల వెన్నాడిచనవు
కులమునవెలమవు క్రోధంబుహెచ్చు
సకలశాత్రవులకు సమవర్తివీవు

వన్నె తెచ్చితివార వంశమంతకును
ననుజేరరావయ్య నమ్మినవాడ
మేటియొజ్జలలోన మేటివైనట్టి
కమ్మరపట్టి నాకడకురావయ్య
తగవింజమోజుకు తనయుండవైన

కంసాలచందు ! దగ్గరకురావయ్య
గురువైనబిరుదుల కుమ్మరపట్టి
మరియుచాకలచందు మంగలమల్లు
నమ్మినమిత్రులు ననుజేరరండి
అనియిట్లులార్వర అతిభక్తిబిల్వ

సంతోషమునబాలు సన్నిధికేగి
వరుసతోమ్రొక్కిరి వదనముల్వాంచి
తరువాతబాలుడు ధైర్యచిత్తమున

(బాలచంద్రుడు వీరులకు నిజ
మనోరథంబుఁ దెల్పుట.)

వీరనాయకులను వేడుకజూచి
విన్నవించెనుకార్య విధవంబెసంగ

దేవతల్ చూడంగ తీక్ష్ణతమెరయ
మనసునశంకలు మట్టుగాజేసి
బ్రతుకులపైనాశ పారగదోలి
పిరికిప్రేవులువీడి బెగడుటమాని
లోభమోహంబుల లోలతత్రెంచి

సూర్యతేజంబున శూరతమీర
కామంబుక్రోధంబు కడకేగనెట్టి
కామభూపతిగెల్తు గదనంబునందు
సత్యవ్రతోత్సాహ సాహసులార
నిర్మలగుణయుక్త నిశ్చలులార

జయులారదేవాంశ సంభూతులార
ధర్మమర్మవిచార తత్పరులార
విజ్ఞానశోభిత వీరాత్ములార
సజ్జనావనులయి జగములలోన
వీరకార్యంబుల వెలసినయట్టి

అరువదేగురుమేటి అయ్యలుమీరు
మీబంటుబ్రహ్మన్న మితిలేనిగరిమ
పూర్వమొనర్చిన భుజవిక్రమములు

విందుముమీరెల్ల వినిపించుచుండ
బ్రహ్మన్నకెదిరెడు పగవాడుగలడె
అటువంటిబ్రహ్మన్న కనుగుపుత్రుడను
భీతిచేబగరకు బెదరనునేను

తాతతండ్రులకును దగుమామలకును
కడుపిన్ననని మీరు గారాబమలర
ఎత్తిముద్దాడుట యీమేలుమీద

కన్నెకయ్యమునందు గలిగెపుణ్యంబు
స్వర్గంబుగొనుటకు చాలినవాఁడ
నాపంతమరయుఁడి నాయకులార
కామునితమ్ముని కలనిలోఁజంపి
తలదెచ్చిమీకిత్తుధరణీశు నెదుట
చంపుదురణమందు సకలశాస్త్రవుల
ప్రతినతీర్పకయున్న బాలుఁడఁగాను
నాపుడువిని వీరనాయకులనిరి

(వీరులు బాలచంద్రుని వారించుట.)

వలదుబాలుఁడ పిన్నవాఁడవునీవు
సన్నపుపనికాదు సమరకార్యంబు
దళముపిస్తారంబు తగదుశౌర్యంబు
పడుచువాఁడవునీవు పటిమకొంటెంబు
వలనొప్పశీలము వారికందరికి
సంతానమేలేక సంతోషమెడలి
పండ్రెండువర్షాల పరిమితిగడచె
మాచెర్లచెన్నుని మన్ననవడసి
ఐతాంబనిచుగనె అధికమోహమున
సంతతివృద్ధియై జరుగంగనిమ్ము
సమరంబునకునేగు సాహసమేల
మీతలిదండ్రుల మిగులమన్నించి
మమ్మాదరించియు మామాటవినుమ
టంచుబల్కినవారి కనియెబాలుండు
కడుతెంపుమీరగ గలకలనవ్వి

(బాలచంద్రుఁడు వీరులకుఁ బ్రతివచన మిచ్చుట.)

ఈరీతిపల్క మాకిదిధర్మమానె
ఆసహాయశూరులా అయ్యలుమీరు
తనరినయాగంగ ధారకువచ్చి
అనఘులు మడుగులో అందరుమీరు
స్నానముల్ చేసి ప్రశస్తివహించ
భక్తిలింగంబుల పట్టుకవచ్చి
ధరణిప్రతిష్ఠించి ధైర్యసంపత్తి
అన్నంబువెసముట్టి అరాజుచేత
విడియముల్ గొన్నట్టి వీరులుమీరు
ప్రథమతాంబూలంబు పట్టితినేను
వీరులునాయకుల్ వేడుకజూచి
శ్రీరణమొనరింతు చెన్నుడుమెచ్చ
ఎంగిలిపోటగు నిప్పుడుమీకు
సురలోకవైభవప్రాప్తినాకగుచు

(బాలచంద్రుఁడు తన పూర్వజన్మముల వృత్తాంతము తెల్పుట.)

బాలుఁడీతండని పలుకగరాదు
నాపూర్వమంత విన్నవమొనరింతు
వీరనాయకులార విఖ్యాతులార
వినుడుచెవులనొగ్గి విశదముగాఁగ
ఉరుతరనగరమయోధ్యబాలించి
చనినట్టియాహరిశ్చంద్రభూపతికి
చంద్రమతికినేను జనియించిమించి

*లోహితాస్యుడనైతి లోకములెరుగ
నాడుబాలుడగానె నాయకులార
కనకకశిపునకు కాంతులువెలుచు
ప్రహ్లాదుడను పేర పరగపుట్టితిని
చేసితిమర్ఘట చేష్టలుకొన్ని
అతులమన స్థైర్యమగపరచితిని

నాడుబాలుడగానె నాయకులార
యేలెడుశివకంచి యేకామ్రపతికి
చిరుతొండనంబినా చెలగుభక్తునికి
శెంకెలశిరువను సీమంతినికిని
సిరియాళుడనబుట్టి చెన్నొందినాడ

తలిదండ్రులప్పుడు నిర్దయతమర్దించి
యిష్టభోజనముగానే మీశ్వరునకు
నిన్నియ్యనుంటిమి నీవేమియందు
వనినన్ను ప్రశ్నింప నానుగాదనక
సమ్మతించితివారి సత్కారమునకు
జీవముతోడనె శివునితోగూడ
కాంచీపురంబున కాపురమున్న
ఏడువాడలవారి కింపుదళ్కొత్త
ఘనపుణ్యావాసంబు కైలాసమునకు
కొనిపోయితిని నేను గురుతరభక్తి

నాడుబాలుడగానె నాయకులార
కిష్కింధనేలెడు కీశాధిపతికి
తారకంగదుడనై ధరబుట్టినాడ
రామచోదితుడనై రావణుకడకు
రాయబారిగనేగి రాక్షసుల్ గ్రమ్మ

వారినిఖండించి వడిచూపినాడ
నాడుబాలుడగానె నాయకులార
రఘువంశమునయందు రామచంద్రునకు
కుశుడనై పుట్టితి గురుశూరుడైతి

[* హరిశ్చంద్రపుత్రుడు రోహితుడని

"तस्य ह पुत्रो जज्ञे रोहितो नाम" (ऐ. ब्रा.)

అనేశ్రుతి చెప్పుతున్నది. ఇట్లానే

"......पुत्रो जातस्तु रोहितः" (श्री. भा. न.)

అని శ్రీభాగవతకారుడు.

ఈ కథయొక్క విస్తరం మార్కండేయపురాణంలో కలదు. మార్కండేయ పురాణప్రతుల్లో రోహితాస్యుడని, రోహితాశ్వుడని రెండుపాఠాలు ఉపలబ్ధం. మారనాదులకృతుల లోహితాస్యుడనే పాఠం రలల అభేదాన్ని అనుసరించినది.]

నాడు బాలుడగానె నాయకులార
పాండుభూవరునకు పౌత్రుడనగుచు
అభిమన్యుడను పేర అవనిజన్మించి
వీరధర్మము చూపి వెలసినవాడ
నాడు బాలుడగానె నాయకులార
ఇటువంటిజన్మంబు లెన్నియోకలవు
చెప్పశక్యముగాదు చెన్నునియాన
ఒక్కొక్కజన్మమం దొప్పువిక్రమము
శ్రీపురాణంబులు చెప్పుచునుండు
కలియుగంబుననిప్డు కడసారికేను
కుంతాలవారింట కూరిమిమీర
బ్రహ్మనాయునికిని పడతిఐతమకు
బాలునిపేరిట పల్నాటిలోన
జనన మొందినవాడ సమరశూరుండ
పేరె బాలుడుగాని బిరుదు మగండ
పగవారిగొట్టని బ్రతుకదియేల?
తలిదండ్రులను బ్రోవ తనయుడె కర్త
మానంబు దక్షత మగటిమి మించ
ప్రబలింపగలవారు బాలురె సుమ్ము
బాలురె పెద్దలు బల్లిదుల్ వారె
బాలురకే వృద్ధిపరికించిచూడ
పెద్దలుమతిచెడి పిరికిపారుదురు
పాంచభౌతికదేహ పటిమక్షీణించు
మనసుచలించును మాటిమాటికిని
ధైర్యంబుతగ్గు నుత్సాహంబులుడుగు
వయసుమీరినవేళవచ్చునాబలిమి
కీర్తికైనను నపకీర్తికైనన
బాలురపైనుండు భారమంతయును
మైలమకాముని మడియంగజేసి
నాయకురాలిని నయహీనజేసి
పరదళంబులజంపి పంతంబుతీర్తు
పడుదును రణభూమి బవరంబుచేసి
చూచిఆస్వర్గంబు చూరలుగొందు
అనియిట్టులాబాలు డాడినమాట

(బ్రహ్మనాయుడు బాలచంద్రుని సాహసము వారించుట)

వినితండ్రులెల్లరు విశ్వాసమునను
గాఢంబుగా గ్రుచ్చి కౌగిటజేర్చి
బావన్న మొదలైన భ్రాతృవర్గంబు
వేరుచింతలుమాని వినుచుండగాను
బాలచంద్రునితోడ బ్రహ్మన్నపలికె
నా పుత్ర నందన నాకూర్మి పట్టి
పుట్టినదాదిగ బుధులుగొల్వ
ఇట్టి ధీరత్వంబు నీదిట్టతనము
ఏరీతినీకబ్బె నిదియేమివింత
ఒకబుద్ధిచెప్పెద ఒప్పుగవినుము
ఘోటకంబులు మేటి కుంజరావళులు
కాలిబలంబులు ఘనఖడ్గవితతి
కుంతంబులును గండ్ర గొడ్డండ్లుగదలు
ముసలముద్గరములు మొనలకటార్లు
చక్రతోమరములు శార్ఙ్గసంఘంబు
ఛురికలుబాణముల్ శూలచయమ్ము
మొదలైనశస్త్రాస్త్రములనెల్లజాచి

భావంబుచెదరిన పంతముల్ గావు
పలికినరీతిని బవరంబునందు
విక్రమంబునసనిల్పు విధమద్భుతంబు
సమరకాలంబున సకలదేవతలు
కనిచిత్తచలనంబు గావించుచుంద్రు
గణపతిభైరవుల్ కాళికాదేవి
విఘ్నమ్మొనర్తురు విసురణవేళ
* పార్థుడంతటివాడు ప్రధనరంగమున
కర్ణునిరాకడ గనిభీతినొంది
బ్రతికితేశుభములు పడయంగవచ్చు
అరదంబుమరలింపు మయ్యశ్రీకృష్ణ
అనివిన్నపముచేసె ఆశ్చర్యభంగి
ఇతరులమాటలికేల వచింప
అమీద పౌరుష మంతయుంబోవు
అని పల్కవిని బాలు డల్లనసవ్వి

(బాలచంద్రుఁడు నిజశౌర్యంబు
తండ్రికిఁ దెల్పుట)

తండ్రితోననియెను ధైర్యంబుమీర
పిన్న చిన్నదికాదె ఛేదించుకొండ
చిన్నమిర్యమునందు చెడునెకార్యంబు
ఘనకపాలముకెక్క కాకనొందించు
మానకనోరంత మండునులెస్స
కాలుదావాగ్నికి కారడవెదుకె
హనుమానుడెగురు నాఆచోటిపడెలు
వారిధిలంఘించి వడిదాటుగాక
బాలుడుచిల్లర బలముపైబడడు
కామునితమ్ముని గదిసిమర్దించి
తలగోసితెచ్చును ధైర్యంబెసంగ
అనుచుబాలుడుపల్క నందరువినగ
తరవాతనాయుడు తనయునిజూచి

(బాలచంద్రుఁడు యుద్ధమునకుఁ
బోవుటకు సమ్మతించి బ్రహ్మ
నాయుఁడతనికి రణధర్మంబుల
నుపదేశించుట.)

వినుబాలచంద్రుడ విశదముగాగ
ధరలోననాపేరు దశదిశలందు

* [ఈ వాక్యాలు
"जीवन् प्राप्नोति पुरुषः सङ्ख्ये जयपराजयौ ।
मृतस्य तु हृषीकेश भङ्गा एव कुतो जयः ॥
एष कर्णो रणे भाति मध्याह्न इव भास्करः ।
निवर्तय रथं कृष्ण जीवन् भद्राणि पश्यति ॥" (म-क)
అని అర్జునవచనంగా చెప్పబడిన పద్యాలననుసరించినవి.
ఇట్లాంటి అభిప్రాయాన్నే-
"विनाशे बहवो दोषा जीवन्भद्राणि पश्यति ।" (रा-सु)
అని అశోకవనస్థుడైన హనుమంతుడిచేత వాల్మీకి విశదం చేయిస్తాడు.]

ప్రఖ్యాతినొందెను బ్రహ్మనాయుండ
మండలేశులకెల్ల మదితల్లడమయి
చెల్లినమనపేరు చెడిపోవనీక
పృథ్విబిరుదముల పెంపునొందింపు
ఘనమైననాపేరు కల్లచేయకుము
ముల్లుచూకార్యంబు మొక్కపోనీకు
మిలలోనమనలావు నెన్న లేరెవ్వ
(రాజియనంగ నేమనితలంచెదవు)

(యుద్ధరంగ తత్త్వము)

కార్యంబునకు బాదుస్వర్గంపుత్రోవ
యెల్లసుఖంబుల కిదిపట్టుగొమ్మ
* యిదిముక్తిసోపాన మిదిమూలధనము
(ఆగర్భశూరులకాటప్రదేశ)
మిదిదేవవితతుల నెన్న నామేలు
హెచ్చైనవీరుల కిదిపుట్టినిల్లు
(ధర్మసంరక్షణార్థంబయి బుధులు 24/10
కదలకరక్తంబు కార్చెడుచోటు)
పటుకీర్తినొందించు బ్రహ్మాండమందు
ఇదిసమరావని యిదిపుణ్యభూమి
శ్రీకంఠుశిరసంటి చెప్పెదనీకు

(బ్రహ్మనాయుఁడు కుమారునకు
రణనీతి నుపదేశించుట.)

రామన్నపాలుండు కల్మిపెంపొంద
సకలభూమీశుల సంగ్రామముఖకు
పిలిపింపవచ్చిరి పేర్మినిజాప
ఖండనపటిమచే ప్రబలినవారు
చతురంగబలములు చాలంపచోట
పూర్వంబుమనతోడ పోరాడలేక
చిక్కిచెప్పినయట్లు చేయుచునుండి
పగవారిలోచేరి పరతెంచినారు
జడియకనిల్తురు సమరంబునందు
కన్నెకయ్యంబిది కనిపెట్టిపోరు
సలుపంగవలయును సత్కీర్తివచ్చు
తలపడునప్పుడు తలకకుమన్న
అలుగులదీప్తికి అలుకకుమన్న
వారణధ్వనివిని వడకకుమన్న
శరములదీప్తికి జడియకుమన్న
సమరకాలంబున జంకకుమన్న
మొనచెదరణములో మురియకుమన్న
బిరుసులుజారిన బెదరకుమన్న

* [ఈతీరుగానే

"इदं वः क्षत्रिया द्वारं स्वर्गायापावृतं महत्,
गच्छध्वं तेन शक्रस्य ब्रह्मणः सहलोकताम्." (म. भी.)

అని భీష్ముఁడు వీరులకు ఉపదేశిస్తాడు. క్షాత్రధర్మాలసందర్భంలో యుద్ధప్రశంస శుక్రనీత్యాదులందు దృష్టం.]

ఘనఖడ్గహతులకు గతిమాలవలదు
బలములుముట్టిన భంగంబుగాకు
సందడిరణమున శంకనొందకుము

పైకొనినై పుణ్య పటిమచెలంగ
పరదళంబులనొంచి బవరంబుచేయు
కాముడురణమున కంపంబునొంద
నరసింగుపైకేగు నాయుర్మి సుతుడ
జయముచేకొనదగు సాహసస్ఫూర్తి

అనినీతిగాచెప్పి అపుడు బ్రహ్మన్న
తగినట్టికర్పూర తాంబూలమిచ్చి
శంఖతీర్థ మొసంగి జయమొందుమంచు
పంపింపతనతండ్రి బ్రహ్మనాయునికి

(బాలుఁడు యుద్ధరంగమున
కేగుట.)

దండనమస్కృతుల్ తాజేసివెడలె
ఆవేళరణభేరు లధికమై మ్రోసె
ఢక్కాఢమామికల్ * డంగురంబులును
పటహశంఖంబుల పటుతరధ్వనులు
బహుళమైమిన్నంద బాలచంద్రుండు
సమరభూస్థలినుండి సంతోషమలర

సూర్యభైరవులాది సురలకుమ్రొక్కి
దిక్పతులార ఓ దేవతలార
కనుగొనుచుండుడి కదనరంగంబు
చేసెదసమరంబు చిత్తముప్పొంగ

అనివిన్నపముచేసి ఆయుధమంది
ఒరతీసిజళిపించి ఉగ్రుడై నిల్చె
తరువాతనరసింగ ధరణీశ్వరుండు

(నరసింహాభూపతి రణమునకు
వచ్చుట.)

ఘనమైనగజముపై గ్రక్కుననెక్కి
సమరరంగమునకు చనుదెంచువేళ
చొక్కచువ్వలవారు సూరెలవారు
నిల్చిరిపదివేలు నిండుశౌర్యమున
బల్లెముల్ పట్టుక బలువైనబంట్లు
గజముముందేగిరి గాఢధైర్యమున
విలుకాండ్రు నాలుగువేలసాహసులు
బాణతూణీరముల్ పరగధరించి
వడితోడరణరంగ వసుధదాపోనిరి
అశ్వమ్ములైదువే లరుదెంచెధాటి
భూరిమాతంగముల్ భూధ్రంబులట్లు
బృంహితధ్వనులతో పెల్లుగనడిచె
శూలశరోద్వృష్టిశోభిల్లుచుండు
వీరులువచ్చిరి విచ్చలవిడిని
కదమబలంబులు కాదులెక్కింప
పటువిక్రమస్ఫూర్తి బలమిట్లువెడలె
ధ్వజములు పడిగెలు దట్టమైకదలె
బిరుదుఛత్రంబులు పెద్దటెక్కెములు
సాంద్రమైయుండెను జగదీశునెదుట
ప్రబలమైవాద్యంపు పటలిమ్రోయంగ

* వీరణము.

పిక్కటిల్లెదిశల భేరీరవంబు
కాహళల్ బూరలుకనకతప్పెటలు
ధ్వనులచేజనతతి దల్లడపరచ

భయదమై చెలగిన పరిపంథిసేన
బాలచంద్రుడుచూచి భ్రాతలుతాను
శుష్కాటవులనగ్ని సుడిసినయట్లు
కోయనియార్చుచు కుప్పించియురికి
బలముపైవ్రాలెను పౌరుషాధికత
కుంతముల్ చేనంది గుదులుగాబొడిచి
కత్తులచేతలల్ ఖండించివైచి

(బాలచంద్రుఁడు భీమంబగు
సంగ్రామం బొనర్పుట.)

మణికట్లదునుమాడి మస్తకవితతి
ధరమీదనొరగంగ దట్టించినరకి
మోచేతులెడచేసి ముక్కలుచెక్కి

ఫాలంబులంజింపి ప్రక్కలగోసి
దౌడలూడగనూకి దండముల్ద్రుంచి
కనుగ్రుడ్లువగులంగ కర్ణముల్వ్రాల
బలువైనరొమ్ములు పరియలుగాగ
తొడలెల్లతునుకలై తూగాడుచుండ
జానువులాడంగ జంఘలువిరుగ
చీలలుపట్టేది చీకాకునొంద
ఈరీతిగొంతసే పీప్సితమదర
అనుజులతోగూడ ననిచేసివిదప
దంతావళంబుల దట్టంబుచూచి

బాలుడుకోపంబు ప్రకటంబుగాగ
కొదమసింహముభంగి కుప్పించియెగిరి
బలిమిమై కుంభముల్ పగులగమోది
తొండముల్ తోకలు తునుకలుసేసి
మావంతులనుగొట్టి మరణమొందించి
పైనున్నదొరలను పడిపోవపొడిచి
దంతముల్ ముక్కలై ధరవ్రాలజిడిమి
చెవులనుకత్తితో చీలికల్ చేసి
పిల్లదంతంబుల పెకలించివైచి
ఘనపదంబుల దున్మికంఠముల్ నరికి

కొంతసేపిమ్మాడ్కి గురుశౌర్యమలర
సమరంబుగావించి జవనాశ్వవితతి
చక్కాడపైబడి సాహసగరిమ
ఖడ్గకుంతంబులు కరములబట్టి
పైనున్నరాహుత్తపటలిని చంపి
తొడిగినజోడంగి తుక్కగజేసి
సింగిణివిండ్లను చిదుకలొనర్చి
బాణతూణీరముల్ భగ్నముచేసి
ఖడ్గఖేటకములు ఖండించిమించి
మెడలురెండుగజేసి మేనులుచించి

యెదురురొమ్ములలెస్స యీటెలగ్రుచ్చి
కొంకులుతెగగొట్టి ఖురములుచెక్కి
చాలసేపీగతి సమరంబొనర్చె
బలమెల్లనీలాగు భంగంబునొంది
కంఠముల్ జగిపడ గ్రక్కునురికి

(నలగామరాజు సైన్యము
కలఁతనొందుట.)

పడితన్నికొనిచచ్చు బలసమూహంబు
మస్తకంబులుపోయి మహిమీదమడిసె

కన్నులు తెరచుచు గంతులు వైచి
ప్రాణముల్విడిచెడు వారును మరియు
పాదముల్ విరుగగ బవరంబు చేయ

పండ్లుగీటుచు నేలపైగూలువారు
కరములుతునిసిన గత్తులువదలి
బాలునిగనివచ్చు భయదోగ్రభటులు
ప్రేవులువెడలిన పెడచేత నెత్తి
కడిమిచేబల్లెంబు గట్టిగాబట్టి
ఆహామహామికతోడ అరుదెంచగడగి
సంచలింపనిదీర్ఘ సాహసఘనులు
మూల్గుచుచచ్చెడు ముదియోధవరులు
బాలునికనుగొని భయమందిబెగడి
పారిపోయెడుపంద భటసమూహంబు

పారిపోవగలేక బ్రతుకుపైనాశ
బ్రతిమాలుచుండెడు బలసిచయంబు
లిటువంటిజగడంబు లెన్నడెరుంగ
మేలాగుపోదు మన్నేడ్చెడువారు
ఆలుబిడ్డలబాసి అన్నంబుకొరకు
వచ్చితిమీనేల వ్రాసెనుమృత్యు
వనిదుఃఖమొందుచు నసురుసురంచు
వేగమెప్రాణముల్ విడిచెడువారు
బహుదినంబులు మేము పాలేరుచేసి
మునికోళ్లతెల్లను ముంజార్లదోపి

పణతులుదిట్టిన పడలేకవచ్చి
చచ్చుచునుంటిమీ సమరరంగమున
పారిపోనిచ్చిన బ్రదుకుదుమయ్య
అనిమ్రొక్కుచుండెడు అతిదీనభటులు
బోయవారముమేము పూర్వంబునందు
బుజములకాయలు పూనికగ్గొనుడి
పగవారమముగని పారిపోవుదురు
మీకేమిభయమని మెలతసాగమ్మ
బాగుగానమ్మించి పంపవచ్చితిమి
జీవముల్ దక్కిన చిన్నలగలిసి

బలుసాకుదినినైన బ్రతుకగగలము
మీరుపిల్చినవేళ మేమరుదెంతు
మనియంజలియొనర్చి యవమానమొంది
మగసిరివిడిచిన మానహీనులును
వీలుచిక్కినరణ వీరులవదలి
పోయెడునట్టి దుర్బుద్ధియుక్తులును
చచ్చినవిధమున సమరోర్వియందు
పలుకకయూరక వ్రాలెడువారు
చనలేకభయమున చచ్చినవారి
మీదద్రోసుకయుండి మెదలనివారు

చచ్చినగజముల చాటునడాగి
పందతనంబున పడియుండువారు
పెండ్లాలదలచుక బిట్టేడ్చువారు
వల్మీకములమీద వసియించువారు
గడ్డిలోజొరబడి కదలనివారు
వ్రేళ్ళుచీకెడువారు వెన్నిచ్చువారు
(వెండ్రుకల్ విప్పక విదిలించువారు
నీవారమనిపల్కి నిల్చుండువారు
ఆయుధాల్ పడవైచి యలికెడువారు
పడలేకచలికిలబడి యుండువారు)

బవరంబులోగూలి ప్రాణజాలంబు
విడిచియుఖడ్గముల్ విడువనివారు
భయదమైయుబ్బంగి పరికింపరాక
సమరరంగము భయజనకమైయుండె

(బాలచంద్రుఁడు శాత్రవబలంబులఁ జక్కాడుట.)

కొందరువిలుకాండ్రు గుంపులుగూడి
బహుబాణములుమీద బరపెడువేళ
తమ్ములనందర తగనిల్వఁజేసి
పరిఘమొక్కటిచేత పట్టుకతూరి
తనువునబాణముల్ దాకకుండంగ
భ్రమణనైపుణ్యంబు బల్విడిజూపి
పరతెంచువిశిఖముల్ పాయగొట్టుచును
ఖడ్గమాడించుచు గర్జలొనర్చి
అట్టహాసంబున నావిలుకాండ్ర
పైకేగిధనువుల భంగంబుచేసి
శింజినులెల్లను జిదురుపల్ చేసి
తూణముల్ శరములు తుమురుగాగొట్టి
చుట్టుపేరెమువారి శూరతమెరయ
పండతరిగినట్లు వడిమేనులెల్ల
ఖండించియముజేర గ్రక్కునంపె
చొక్కుచువ్వలవారు శూరతహెచ్చ
వంచుకపైకుర్కి వచ్చుటసూచి
బాలుడువెసనార్చి పకపకనవ్వి
తమ్ములతోడు రాదంటయైతొడరి
తప్పించిపైబడి గొడ్డండ్లతోడ
చెరకులునరికిన చెలువుఘటిల్ల
అలుగులనీటెల నన్నింటిదునిమి
శూలంబులంబొడ్చి సురియలగ్రుమ్మి
గండ్రగొడ్డండ్లతో గసెలుగాగొట్టి
బాకులరొమ్ములు పరియలుచేసి
గదలచేశిరముల గడునుగ్గొనర్చి
బాధించిపొట్టల పటిమచేజించి
కత్తులమేనుల కండలుదుల్చి
పంపించెజముజూడ బలములనెల్ల
సంగ్రామమీరీతి జరిగినవేళ
పారిమిగిలిన బంటులుగూడి
ఆవేళనరసింగు డధికకోపమున

(పారిపోవుచున్న సైన్యమునకు నరసింహభూపతి ధైర్యవాక్యములు చెప్పుట.)

పారెడువారికి బలుకంగసాగె
విరిగిపోవుట యిట్లువీరధర్మంబె
బాలురకనుగొని పరువిడనేల
మిమ్ముగాచినవారి మేలెన్నజింప

(బలిమిమీనరములఁ బొరుచక్కంబు రాజాన్నవర్థిత రక్తంబుగాదె
ధూర్తులై నృపునకు ద్రోహంబొనర్చి
నమ్మినరాజును నట్టేటముంచి
పోవుటయేనీతి పుణ్యాత్ములార
తనువులస్థిరములు ధనములుకల్ల
కీర్తియొక్కటి భువిఖిలముగాకుండు
ధైర్యహీనత వీరధర్మంబుమాని
భంగురంబై మలభాండమైనట్టి
దేహంబుకొరకు సత్కీర్తిపోనాడి
విరిగిపోయెడునట్టి వెఱ్ఱులుగలరె
వీరసింహములకు విమలినిగాంచు
సమరరంగంబులే సంచారవనులు
చచ్చినబ్రతికిన సౌఖ్యమచ్చుటనె

బుద్ధులుచెడి పాఱిపోవుదు రేని
భుక్తిముక్తులు రెండుపోవునుదోలఁగి)
ననుబాసిపోవుట న్యాయంబుగాదు
తప్పునామరణంబు తలచెడిపార
మృత్యుదేవతవచ్చి మేనులనిల్చె
బంటుపంతంబులే పారిపోవుటలు
పరికింపపెండ్లికి వచ్చుటలేదు
సమరకార్యమునకై చనుదెంచినాము
వచ్చినకార్యంబు వరదలో గలిపి
బంధులుమిత్రులు పగవారునవ్వ
పోవుటనీచతపుట్టదన్నంబు
పోవద్దురాజాన పోయితిరేని
అనియిట్లుపల్కిన అబలంబెల్ల
పారిపోవకరోష భరితమై నిల్చె
బాలచంద్రుండంత భ్రాంతిలగూడి

(నలగామరాజు సైన్యంబు బాల
చంద్రునిపైఁ గవయుట.)

ఆట్టహాసముచేసె అరిసేనలపుడు
జడిసిగుండెలు వ్రీల చలనంబునొంది
ధైర్యంబువహియించి దర్పముల్ మీర
కదలుచక్రంబులు గండ్రగొడ్డండ్లు
పెద్దవిసురియలు భిండివాలములు
బల్లెముల్ కుంతముల్ పరుశూలచయము
శౌనికరంబుల తీవ్రకోపులై వచ్చి
మిడుతలుమంటపై మిడిసిపడ్డట్లు
బాలునిదాకిరి భయదూరులగుచు
విక్రమాటోపత వెలసిబాలుండు
జలధిలోమందర శైలంబుతిరిగి
కలకనొందించిన కైవడిమీరి
కాలాగ్నిలోకముల్ కాలిచినట్లు
దవవహ్ని విపినంబు దార్కొన్నభంగి
మనుజులలోమారి మరిగినరీతి
శత్రుసైన్యంబుపై చయ్యనగదిసి
వారుప్రయోగించు వరశస్త్రవితతి
బహువిధంబులద్రుంచె భంగముగాగ
ఒకబంటునొకకాలు నొయ్యనబట్టి
యొకబంటుతోడవట్టి హుంకరించుచును
ఇద్దర ముగ్గుర నేకకాలమున
కుంతంబులంజిమ్మి కూలజేయుచును
బాణంబులంగ్రచ్చి పట్టిరొత్తుచును
కత్తులతోతలల్ గట్టిగానరకి
వ్రయ్యలై తనువులు వసుధపైబడగ
కటిదేశములయందు కత్తులువేయ
తునకలైభూస్థలి దొరగుచునుండె
కుంతంబులెడ గ్రుమ్మికూల్చెడువేళ
నెత్తురుభూమిపై నిండుగపారె
ఎదురులేక సమర మీగతిచెల్ల
కనుగొనినరసింగు కంపంబుగదుర
తలయూచిశ్రీహరి దలచినెమ్మదిని
వ్రేలిడిముక్కుపై వెరగందియుండి

(బాలుఁడు శత్రుసైన్యంబులఁ జాప
కట్టుగఁ గూల్చుట.)

ఇతడుబాలుండని యేలాగుపలుక
శూరతదళముల సుడివడగొట్టె

ఇతనితో పోరుటకేది నాబలము
గ్రక్కునమాయన్న కడకేగు జెంతు
అనిశయంబున నేగె అవనీశ్వరుండు
తరువాత బాలుడు తనరోషవహ్ని
అధికమైజ్వలియింప ఆపగలేక
చిత్రంబుగాగూల్చె సేనలనెల్ల
కొందరఖండించి కొందరనరిమి
గుదిగ్రుచ్చెగొందరగూల్చె కొందరను
సంగరమీరీతి జరుగుటకతన
భండనరంగంబు బయలగుచుండె
మదగజవ్యూహంబు మావంతులపుడు
తిరిగిధీరతతోడ దీకొల్పియార్చి
దట్టంపుశరవర్ష ధారలుగురియ
బాలచంద్రుఁడు కోపభరముతో అపుడు
అనుజులతోఁగూడి అధిక వేగమున
కదిసిఖండించెను గజసమూహమును
తునుమాడిదంతముల్ తుండెముల్ చేసి
శూలంబులంగ్రుమ్మి సురియలబొడిచి
పట్టిసంబులగొట్టి బాకులమొత్తి
గదలచేకుంభముల్ ఘాతలుచేసి
చరణముల్ తెగిపడ శాతఖడ్గముల
కొట్టినకూలెను కొందలరీతి
వినువీథిదేవతల్ వేడుకచూచి
ఆశ్చర్యమొందిరి హర్షంబులెసగ

(బాలచంద్రుడు నరసింహుని తల యనుకొని వేరొకని తలగోసి తండ్రియొద్దకుఁ గొంపోవుట).

ఘనముగనొకవెల్ల గజముపైనెక్కి
నేర్పుమైనొకడుండ నిర్భయుండగుచు
అనుజులనంపర నటుబుచ్చివచ్చి
కొదమసింహముచాడ్కి కుంభిపైదుమికి
వశమున్నాతని వడితోడపొడువ
వాలాయమునకువ్వల్లి వచ్చెనుతిరిగి
కదగిగుంజగ నెత్రుకాలువలయ్యె
ఖండించిమదగజ ఘనమస్తకంబు
కూల్చెనుభూమిపై కొండచందమున
పైనరుడెవ్వడో భావింపలేక
నరసింగువీడనినమ్మి చిత్తమున
తమకంబుచేవాని తలతెగగోసి
తనచేతబట్టుక తమతండ్రికడకు
బాలుడువిచ్చేసె ప్రజ్వరిల్లుచును
సమరరంగముచూడ చక్కగనుండె
ఘనమైననెత్తురు కాల్వలైనిలిచె
తెగిపడ్డగజములు దీవులైయొప్పె
నరకినతురగముల్ నక్రంబులాయె
పొర్లాడుశిరములు బుద్బుదపటలి
(టెక్కెముల్ గొడుగులు డిండీరవితతి)
కలిగినపుచ్ఛముల్ కచ్ఛపరాజి
మేటినేత్రంబులు మీనవారంబు
దీర్ఘశిరోజముల్ తీరైననాచు
మెదడుమాంసంబు మించినబురద
తరచైనయీటెలు దర్వీకరాళి
పొడిమైనభూషణ పుంజంబులెల్ల
సైకతనిచయంబు సరవివర్తింప
ఇటువంటిరణరంగ మీక్షించికొనుచు
చనుదెంచిసోపాన సంయుక్తమైన

మేడమీదికి నెక్కి మేటివిక్రముడు
బాలుడా శిరమును బ్రహ్మాకర్పించె
నాయకావలిజూచి నాయుడిట్లనియె
చెలువైన నరసింగు శిరమిది కాదు
రహివెంచు శిరమాట గ్రహియింపలేక
చను దెంచె నేమయ్యె జగదీశుతమ్ము
డైనట్టి నరసింహు డన్న దగ్గరకు
తరలెను బలముల తా దెత్తునంచు
తెలియలేవైతివి ధీరాగ్రగణ్య
అనిపల్కగా బాలుడాగ్రహమంది
వీరులకెల్లను వినతిగావించి
కడువేగమున వచ్చి కలిసె తమ్ములను

(ఇరుపక్షములవారు సంకుల సమరంబొనర్చుట.)

అటమున్నె నరసింహు డధికబలమ్ము
తెచ్చుక మొనచేసె ధీరత నెదుట
మదగజంబులపైకి మత్తసింహంబు
లరుదెంచువిధమున ఆశ్చర్యలీల
పౌజుపైనడచిరి బాలురార్వురును
వసుధేశుతమ్ముడు వారలజూచి
తనవారికెల్లను తాసైగజేసె
క్రమ్మిరి విలుకాండ్రు ఘనులపైనపుడు
బాలుడు మొదలైన బాలవీరులను
నారులవిండ్లను నలినలిచేసి
తొనలను బాణముల్ తునుకలుచేసి
వెరవకయుండిరి వీరులపైకి
కదిసి మూకలువచ్చి కదనమధ్యమున
సాంద్రవంశాటవి చందము దోప
క్రమ్మిరి సాధ్వస కరముగ నపుడు
తలకక వారలు ధైర్యంబునొంది
చేగదల్ త్రిప్పుచు చెలగి ఆర్చుచును
కొక్కెరగుంపుపై కుప్పించి యురికి
సాళ్వంబు డీకొన్న చందముగాగ
కరులపై సింహంబు కదిసినరీతి
వ్యాఘ్రంబు గోవుల వడిదాకినట్లు
సేనలపైకేగి చెండాడి మరియు
చెక్కుల ముక్కుల చేతుల మెడల
కన్నుల వెన్నుల గడ్డాల తలల
ఘనమైన కత్తుల ఖండించి మించి
కుంతములం బొడ్చి కూలంగ త్రోసి
చక్రసంఘము చేత చక్కగా జేసి
కెదురెవ్వరును లేక యీతీరు సల్ప
చాపకట్టుగ గూలె సకలబలంబు
అంతకంతకు యుద్ధ మగ్గలంబాయె
అప్పుడు బాలుడా యనుజులకనియె
దళముపైబోకుడి దట్టించి మీరు
కామేశు తమ్ముని కనుగొని వత్తు
అనుచు నతడు బోయె నడుగుచు రిపుల

(బాలచంద్ర నరసింహ భూపతుల ద్వంద్వయుద్ధము.)

అనుగుభూపతిపుత్రుడా నరసింహు
డెక్కడ నున్నవా డేడి రావాడు
బాలచంద్రుడువచ్చు పటిమ వీక్షించి
ధాకకు భయపడి ధాగనోలేక

పందళనంబున పారెనోచెప్పు
దనివిచారించుచు అపుడు బాలుండు
గజముపైసింగంబు గమకించురీతి
పర్వతమ్మునబిడ్డ పడ్డట్లుగాను
తగగంతుగొనె కాము తమ్మునిమీద
చుట్టున్నవారలు శూరతనపుడు
ఘనపరాక్రమముచే కదియంగజూచి
గరిమబ్రహ్మనపట్టు ఘనతంతమునకు
ప్రతివచ్చు * సామంత రాగోలపట్టి
కటియందుగట్టిగ కానెబిగించి
ఆంజనేయునిభంగి ఆటచాకళించి
కిలకిలనార్చుచు కేరళవిభుని
పొడిచిత్రోసెనువేగ భూమిపైబడగ
కర్ణాటభూమీశు కలసిలోజుపె
మాళవమహీనేలు మనుజేశుశిరము
చిదిమినట్టుగద్రుంచె చిత్రంబుగాగ
బర్బరధరణీశు బాహులనరికి
సమవర్తికడకంపె శౌర్యంబువెలయ
కరిపైనినుండిన ఘనునరసింగు
పైబడెసాహస పాటవమొప్ప
దంతినికవియించె ధరణీశ్వరుండు
బాలచంద్రుడు కోపభరముతో పిదప
తండ్రినిబోలిన తనయుండుగాన 26/10
కదుఉన్నతంబైన కరిపైకిపడిగ
తప్పించిదమికి ఆతులమేశ్వరుని
బుజమునపొడిచెను భూమీశుడలిగి
ఐతాంబపుత్త్రుని అసిధారగొట్టె
తప్పించికొనియంత ధరణీశునేసె
నరసింగరాజును నాయునిసుతుడు
కర్ణుండువిజయుండు కలహించినట్లు
వృత్రుడునింద్రుండు పెనగినభంగి
రామరావణులు పోరాడినరీతి
హెచ్చియుద్ధముచేసి రిపువ్రజాము
విక్రమస్ఫూర్తిమై వెలయబాలుండు
కామునితమ్ముడు కడిసినావేళ
అంకుశంబునపొడ్చె అదిబాలచంద్రు
ఛేదింపబైటికి ప్రేవులువెడలె
బాలచంద్రుడురోషపాటవమెసగ
సామంతరాగోల చక్కగబట్టి
వక్షస్థలంబున పడితోడగ్రుచ్చె
నాడిపిపునవెళ్ళె గ్రక్కున అలుగు
మొగలిపూభంగిని మొనచందమమర
అప్పుడు నరసింహు డాత్మనిశ్చలత
మాచెర్లచెన్నుని మదిలోనవలచి
అనుగుభూతలనాథు డాత్మలోనెంచి
శ్రీలక్ష్మినాయుని చింతించిపోగడె
ఊర్ధ్వమార్గంబుల నొయ్యనసెక్కి
బ్రహ్మరంధ్రంబున ప్రాణంబులేగె
కుంభికుంభముమీద కూలెనారాజు

(బాలచంద్రుడు నరసింహభూపతి
తలగోసికొని తండ్రియొద్దకేగుట.)

కనిబాలచంద్రుడు కడుదుఃఖమొంది
వలగొనిముమ్మారు భక్తితోమ్రొక్కి
అనుగుభూవరపుత్ర అంగజగాత్ర
ఉర్వీశతనయ ఆయోధ్యనివాస

* ఆయుధ విశేషము.

మానదుర్యోధన మైలమ్మసుతుడ
ఓతండ్రి నరసింహ ఓరాజవిభుడ
అపరాధిగాను నే నపకారిగాను
పాపమించుక లేదు పట్టపురాజ
మిమ్ముగట్టంద్రాళ్లు మీరె తెచ్చితిరి
మీపాలిమృత్యువు మెలతనాగమ్మ
అలరాజుజంపిన ఆపగదీర్ప
పట్టిచంపితిగాని పాపంబెరుంగ
అని ఖేదమొందుచు ఆయత్తపడుచు
కత్తితో తలగోసి కరములబట్టి

అనుజులతో నిట్టు లపుడు వచించె
నరసింగు తలనిత్తు నరనాథు నెదుట
ఇచ్చోటనిల్వుడి యెచటికిపోక
అనిచెప్పి తమ్ముల నచ్చటనిలిపి
ఒకచేత ప్రేవుల నొయ్యన నెత్తి
సామంతరాగోల చంకన బెట్టి
తనతండ్రి తావుకు తలగొనిపోయి

(నరసింహుని శిరస్సును కనుంగొని
నాయకులు విలపించుట.)

సోపానముల మేడ చులకగ నెక్కి
నాయుడు గనిలేచి నయముకన్పట్ట
నరసింగువచ్చెను నాయకులార

యెదురుకొందమటంచు నేతెంచి భక్తి
నరసింగుశిరమును నమ్రతగొనియె
తపనీయపీఠిపై తలయుంచి మంచి
గంధముకస్తూరి కలయంగ నలది
తగటుపచ్చడముపై తలయుంచి పిదప
కొలువెల్ల మ్రొక్కిరి కోపంబులణచి
బ్రహ్మన్నయును మ్రొక్కి వాక్రుచ్చె నిట్లు
బావలజూచితే ప్రాణంబు విడిచి
మరదులజూచితే మరణంబునొంది
తమ్ములజూచితే దైవముగలసి

ఘనదేవభవనముల్ కట్టించినట్టి
ధర్మసేనుండు మీతండ్రి పాదముల
కడకేగ మీకిట్లు కారణమాయె
* అనుచు శోకమునొందె అనఘుడు బ్రహ్మ
విలపించు ఆతని విధమువీక్షించి
తనమది ఖేదంబు తాబట్టలేక
నరసింగుశిరమును నయముగ బట్టి
కన్నులఅశ్రువుల్ గడ్డానజార
ప్రబలశోకముపొందె బాదన్నరాతు
తండ్రిచచ్చినవెన్క దంటయేమూర్ఖ

ఉండమికొన్ని నా ళ్లుర్వీశతనయ
వెగటుమృత్యువుమన వెంబడిబడియె
చెన్నుడుకులమును చెల్లించె నేటి
కని బాదరాహుత్తు డదలెచింతించి
కొమ్మరాజువగచె కొలువెల్ల నడలె
సుంకర్లువగచిరి శూరులేడిచిరి
గండువారలవంత ఘనమయియుండె
కమ్మవారందరు కడుచింతపడిరి

* [రావణమృతిప్రకరణంలోని

"शोकवेगपरीतात्मा विललाप विभीषणः"

"मरणान्तानि वैराणि"

అనే రామాయణోక్తులు ఇట్లాటిసందర్భాన్నే తెలుపుతున్నవి.]

(బ్రహ్మనాయుఁడు బాలచంద్రుని
కృత్యంబులఁ దెగడుట.)

నాయుఁడాతరిమూర్తి నందనుజూచి
రమ్మనినినుపిల్వ రాజంపలేదు
వచ్చియూరకయున్న వాడవుకావు
చూరకొంటివిసేన శూరుడవగుచు
చెల్లెబోనీవిట్లు చేసినక్రమము
విభునకుసేనకు విధివైతివకట

(బాలచంద్రుఁడు బ్రహ్మనాయుని
కపటకార్యంబుల నెన్నుట.)

అనిపల్కవినిబాలు డతులరౌద్రమున
పలికెనందరువిన బ్రహ్మన్నతోడ
పెడపెడయేడ్పులు వేగచాలింపు
కొల్వులోమామామకొమ్మభూపతికి
అలరాజుహగకయి అప్పగించితివి
నీస్వభావంబింక నేవివరింతు
పోగొట్టితివికోడి పోరునభూమి
నినునమ్మివచ్చిన నీమేనమరది
ప్రాణంబుకొన్నట్టి పాపాత్మకుడవు
చెలువుచూడగబంప చెవులరాయనను
చండకర్ముడవయి చంపించితీవు
ఘనువేంకజోదును కలనికిబంపి
మందలోచంపితి మాయయొనర్చి
యిటువంటినీ చేష్టలెన్ని వర్ణింతు
అనినమాటలు బ్రహ్మ కలుగులైతోచి
బాలచంద్రునికనె ప్రకటముగాగ
వెన్నిచ్చివచ్చితి విమతులకీవు
వెన్నిచ్చివచ్చెదు వీరుడగాను
నుమ్మనిపల్కిన శూరవాక్యములు
విడితమైతోచెను వీరులకిప్పు

(బాలచంద్రుఁడు మగిడిరణంబునకేగి
అనుజులతోఁ గలనిలో నొరగుట.)

డనబాలచంద్రు డహంకారగరిమ
తెంపుచేకలనికి తిరిగిధైర్యమున
రయముగనేతెంచి రణములోనిలిచె
అప్పటిరణకర్మ మలవియేపొగడ
వాణీశుడైనను వర్ణింపలేడు
కమ్మరకాచన్న కడుశౌర్యఘనుఁడు
కాంక్షించితనపాల కామాక్షిదలచి
పరదళంబులమీద వ్రాలిఖండించి
కడసాహిమృతినొంది కలనిలోగూలె
శత్రుసైన్యమునకు సమవర్తియైన
మంగలకులమల్లు మహితవిక్రముడు
తురగసంఘంబును తునకలుచేసి
కదనంబులోబడి కాలునిజేరె
కొరాడుచుండిన కుమ్మరపట్టి
విశ్రుతంబుగజాత వేదునిబోలి
పరదళవిపినంబు భస్మంబుచేసి
గురుదేవతలమది గూర్చిప్రార్థించి
హతశేషభటులచే అనిలోనమ్రొగ్గె
చాకలచందన్న సాహసాఢ్యుండు
పాతాళగంగను భావమందుంచి
ప్రకటధైర్యవిలయ పవనునిచేత
దుష్టశత్రువులను తూలికలట్లు
ఆకాశపథమున కరుగంగజేసి
బవరంబులో వ్రాలి ప్రాణముల్ విడిచె
సమరంబులోజొచ్చి చలనంబులేక
బాలునిఅనుజుడ బాహుబలుండ

అనిచెప్పికొంచు బిట్టడరిరోషమున
పేరైనదళముల పెల్లుగబొడిచి
గడలమూకలజొచ్చి ఖండముల్ చేసి
బల్లెపువారిని భంగంబొనర్చి
తురగాలిపైకేగి తుమురుగాగొట్టి
మదదంతిచయముల మరణమొందించి
తరచుగాయంబుల తాళగలేక
మాచెర్లచెన్నుని మదిలోదలంచి
వెలమలదోర్నీడు విడచెప్రాణంబు
తమ్ములపాటంత తప్పకచూచి
బాలుడురోషంబు పట్టగలేక
చండవిక్రమమున సాహసంబెసగ
వ్రేలాడుప్రేవులు వేగమెపెరికి
గంగధారంగల్పి కలనికివచ్చి
తమ్ములదలచుక తావిలపించి
మిముబాసియుండుట మేరయెనాకు
నాదురాకడమది నమ్ముడిమీర
లనిచాటిచెప్పుచు ఆయుద్ధభూమి
నిర్భయవృత్తిచే నిలిచెబాలుండు
కనుగొనిపరసేన-కడుభీతినొంది
మృత్యువుతరుముక మీదికివచ్చె
ఎట్లుజీవించెద మీతనియెదుట
అని పారిపోయెడు నాసేనజూచి
పోవద్దుభటులార పుణ్యకాలంబు
చనుదెంచెదేవేంద్ర సభకేగవలెను
మీరెల్లనిలువుడి మేలిమిగనుడి
ఆనిపల్కవారిలో నధికవిక్రములు
చొక్కచువ్వలవారు శూరులై మించి
వచ్చుటగనుగొని వడిమీరనెదిరి
ప్రబలయుద్ధముచేసి బాలచంద్రుండు
చాపకట్టుగగూల్చె సకలసైన్యంబు
ఆసమయంబున అతులసాహసులు
కుంతంబులంబూని కోయనిమూర్చి
గదలువంచుకవచ్చి కదిసిరిబాలు
వెనుకడ్డువేయక విక్రమాధికత
అలుగులపైవ్రాలె ఐతాంబసుతుడు
గ్రుచ్చిపట్టిరియెత్తి గురుశౌర్యఘనుని
వేంచేసెదివియందు వీరులగలసె
అంతటభాస్కరు డస్తాద్రికేగె
సాంద్రమైచీకట్లు జగమునగ్రమ్మె
జంగమస్థావర సకలవస్తువులు
కాటుకపట్టిన కైవడినొప్పె
సత్యంబుగా చరాచరమైనజగము
విష్ణుమయంబన్న వేదవాక్యంబు
నిశ్చయంబాయెను నీలిమనంది
శివుడేడ కైలాసశిఖరంబునేది
సోముడువృషభంబు సురనదియేడ
యెక్కడికేగెనో యెరుగరాదంచు
సంశయస్వాంతయై శైలజవెదకె
ఇభముఖుగానక యింద్రుడువెదకె
వాణిని వెదకెను వనజాసనుండు
తెలియకరయీరీతి దేవతలెల్ల
చెలగిరి విభ్రాంతచిత్తులై అపుడు
అతులముదంబున ఆసమయమున

(యుద్ధరంగమున పిశాచగణములు
స్వేచ్ఛావిహారములు సల్పుట)

ఘనభూతభేతాళగణములుగూడి
సమరరంగముచూచి సంభ్రమమంది
తగవిచారించిరి తమమానసముల
ఎక్కడియుద్ధంబిదేమిచోద్యంబో
యింతకాలంబయ్యె నెరుగమెయహహా
అనివెరగందుచు నాశ్చర్యపడుచు

కలనుగాచుకయున్న కాళినిజూచి
మీదయచేతనే మేముతనియగ
అధికభోజనమాంస మబ్బెనుమాకు
అనిమ్రొక్కిత్రెన్నుచు నౌత్సుక్యమదర
బాలుడుమనపాలి పరమేశ్వరుండు
చేయంగ అతడిట్లు సిద్ధించెమనకు
అనికొందరాడినా రానందగరిమ
నాయకురాలైన నాగమ్మచుండి
మనకాంక్షతీరెను మాటలకేమి
అనికొందరాడిరి హర్షంబుమీర 27/10

నిబ్బంగిమెచ్చుచు నింతులుతమరు

*చల్లులాడుచురక్త సాగరమందు
మునుగుచునీదుచు మూకలుగట్టి
జలకమాడిచెదరి చౌకలింపుచును
కుప్పించిదుముకుచు గొబ్బునమునిగి

దూరాన దేలుచు దూగివచ్చుచును
మదమెక్కిసోలుచు మరిస్రుక్కిపడుచు
ఎవ్వరురామీద నెక్కినవారు
దిగిరారతులువ మర్దించెద నిన్ను
అనివెక్కిరించుచు హాస్యమొనర్చి

భటకళేబరములు పట్టుకవచ్చి
చచ్చినగజముల సంధిం నిల్పి
కదనమాడుమటంచు కత్తులతోడిచి
పడియున్నగజముల పైనికూర్చుండి
అంకుశంబులతోడ నదలించువారు

వాజిశవంబుల వడిమీరనెక్కి
చబుకులగొట్టుచు చనుమనువారు
గజములవాజుల కాలిమానుసుల
పట్టుకవచ్చి ఆషాఢోధియందు
ఘనమైనసేతువు కట్టుదమంచు

* [యుద్ధరంగపు రక్తాదులందలి సక్తిని రాక్షసికి రాక్షసుడికి ఈతీరుగానే
"अरे रुधिरप्रिय, ईदृशोऽपिनाम हतनरगजतुरङ्गमशोणितवसासमुद्रदुःसञ्चरे समरे परिभ्रंस्त्वं पिपासितोऽसीत्याश्चर्यमाश्चर्यम् ॥" (वे.) (सं.)
"रुधिरप्रिय, गृहाणैतद्धस्तिशिरःकपालसञ्चितमग्रमासोपदंशम् । पिब शोणितासवम् ॥" (वे.) (सं.)
అని మొదలైనమాటలతో భట్టనారాయణుడు తననాటకంలో ప్రవేశకంలో కనబరుస్తాడు.)

సంతోషమొందెడు శాకినీగణము
గుండెలునములుచు గుంపులుగూడి
పెల్లుగపాడెడు పెద్దఢాకినులు
ఎదురుమాకెవ్వారలీయుద్ధభూమి
మిగిలినదళముల మీరిమర్దింప

క్రొత్తునెత్తురుమాకు గూడునటంచు
బొబ్బలువెట్టుచు బొందుగల్దినుచ
హుంకారమందెడు హాకినీచయము
దిక్కులనంతట తేజంబుహెచ్చ
మిణుగురుల్ రాల్చుచుమింటికిజనుచు

కూడిపర్వులుపెట్టు కొరవిదయ్యములు
పోరిపోరి ఆయుద్ధభూతలమందు
విహరించియీగతి వేడుకగొలది
తమనెలవులుచేర తామేగిరపుడు
సకలజనంబులు సంతసమంద
భానుండుపూర్వాద్రి పైకేగుదెంచె
ఘనుడైన శ్రీనాథ కవిరాజరాజు
చెన్నునికృపచేత చిత్తముప్పొంగి
బాలునివిక్రమప్రావీణ్యమెల్ల
జనులకువివరించె సక్తితోదీని 50

పాటించి చదివిన వ్రాసినవినిన
బంధులు పుత్రులు పౌత్రులు హెచ్చ
(సకలశుభంబులు సమకూరుచుండు)
శ్రీయు ఆయుస్సును స్థిరముగాగలుగు 54

బాలచంద్ర యుద్ధము
సమాప్తము.

ద్వితీయభూమికయందలి సంజ్ఞావాచకాదుల అనుక్రమణిక

ఇ

ఈ

ఉ

ఊ

ఋ

ఐ

ఓ

క